

E LITORIBUS BALTICIS ETYMOLOGIAE

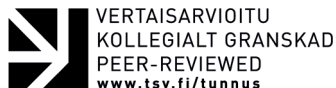
Uralica
Helsingiensiä 15

E litoribus Balticis
etymologiae

EDIDIT
SANTERI JUNTILA

HELSINKI 2024

Santeri Junttila (ed.):
E litoribus Balticis etymologiae.
Uralica Helsingiensia 15.

The peer-reviewed articles in this publication are based on presentations given at the symposium "Hansakansan kanssa", held at Alfried Krupp Wissenschaftskolleg Greifswald in May, 2022.

Cover picture Eve Liivamägi
Layout Katriina Ketola
Proofreading Anja Busse, Christopher Culver,
Santeri Junttila, Elli O'Rourke & Gudrun Samberger

ISBN 978-952-7262-49-8 (print)
ISBN 978-952-7262-50-4 (online)
ISSN 1797-3945

Kirjapaino Hermes Oy
Tampere 2024

Orders • Tilaukset

Tiedekirja
<www.tiedekirja.fi>
Snellmaninkatu 13
FI-00170 Helsinki
<tiedekirja@tsv.fi>

Uralica Helsingiensia

The series *Uralica Helsingiensia* is founded in 2008. It features thematic volumes and monographs on the history, typology and sociology of Uralic languages. Studies focusing on Estonian language and culture, Hungarian language and culture, as well as Saamic studies are equally welcome in the series. The series also seeks to support university studies on its focus areas. *Uralica Helsingiensia* is rated at level 1 by the Publication Forum of the Federation of Finnish Learned Societies. All submitted manuscripts are peer-reviewed.

Uralica Helsingiensia on perustettu 2008. Sarjassa julkaistaan temaattisia artikkeleita kokoelmia tai monografioita erityisesti uralilaisten kielten historian, typologian ja kielisosiologian alalta. Aihepiiriin kuuluvat myös Unkarin kielen ja kulttuurin, Viron kielen ja kulttuurin ja saamentutkimuksen yliopisto-opintoja tukevat julkaisut. Sarja kuuluu TSV:n julkaisufoorumin luokituksessa kategoriaan 1, ja siinä noudatetaan vertaisarviointikäytäntöä.

Publisher • Julkaisija
Finno-Ugrian Society • Suomalais-Ugrilainen Seura

Editors • Päätoimittajat
Ulla-Maija Forsberg, Riho Grünthal

Editorial board • Toimitusneuvosto
Márta Csepregi, Cornelius Hasselblatt, Magdolna Kovács, Johanna Laakso, Helle Metslang, Matti Miestamo, Irma Mullonen, Karl Pajusalu, Janne Saarikivi, Anneli Sarhimaa, Elena Skribnik

<https://journal.fi/uralicahelsingiensia>, www.sgr.fi/uh

Contents

Esipuhe	7
Vorwort	13
Ramón Boldt	
Altgermanische Paarformeln mit der Bedeutung ‚überall‘	21
Gudrun M. J. Samberger	
Ein indogermanisches Wort für ‚Bart‘ und die lateinische <i>palma</i> -Regel	41
Juho Pystynen	
Uralic <i>*tuppas</i> – bridging Indic and Germanic	61
Niklas Metsäranta	
Ein Fall für zwei (oder drei) – Liquid metathesis substitution in Germanic loanwords in Finnic: old and new cases	79
Iris Metsmägi	
Estonian <i>kelp</i> ‘hip side of a roof’ as compared to Finnish <i>keula</i> ‘prow’	105
Juha Kuokkala	
A Germanic etymology for Saami <i>liiki</i> ‘(human) skin’	117
Anthony Jakob	
The palaeo-Baltic substrate: a methodological exploration	123
Patrick O’Rourke	
Lounaisitämerensuomalaiset denominaalit johtimet <i>*-As</i> (: <i>*-AħA-</i>), <i>*-ĳAs</i> ja <i>*-ĳkAs</i>	163
Santeri Junntila	
Palataalidissimilaation kätkemiä balttilaislainoja	207
Zsolt Simon	
Lit. <i>tautà</i> und ung. <i>tót</i> Ein slawisch-ungarischer Beitrag zu einem alten baltischen etymologischen Problem	255
Kirjoittajat / List of contributors	273

Esipuhe

Tämä kokoomateos sisältää kymmenen artikkelia, jotka perustuvat esitelmiin Greifswaldin yliopistossa 16.–18.5.2022 pidetyssä kansainvälisessä etymologiasymposiumissa *Hansakansan kanssa*. Tapahtuman järjestivät Marko Pantermöllerin johtama Greifswaldin fennistiikan oppiaine ja siinä Santeri Junttilan johdolla vuosina 2019–22 toiminut tutkimushanke *Baltische und ostseefinnische Sprachen im vorhistorischen Kontakt* (Balttilaisten ja itämerensuomalaisten kielten esihistorialliset kosketukset). Hanke ja symposiumi saivat avokätisen rahoituksen Saksan liittotasavallan opetus- ja tutkimusministeriöltä (BMBF) osana *Kleine Fächer – Große Potenziale* -ohjelmaa. BMBF:n lisäksi haluamme kiittää myös Alfred Krupp Wissenschaftskolleg Greifswaldia, joka edisti merkittävästi tapahtuman onnistumista toimimalla sponsorina, osoittamalla ammatillista apua konferenssin järjestämisessä ja tarjoamalla konferenssitilansa symposiumin käyttöön. Suuret kiitokset kuuluvat myös Suomalais-Ugrilaiselle Seuralle ja sen puheenjohtajalle Riho Grünthalille tämän kokoomateoksemme sisällyttämisestä *Uralica Helsingiensia* -sarjaan.

Kolmipäiväinen symposium kokosi yhteen ennen kaikkea kielitieteen eri alojen kansainvälisiä tutkijoita, erityisesti kielten kontakteihin perehtyneitä lainasanatutkijoita, hedelmälliseen ajatustenvaihtoon etymologisen tutkimuksen ajankohtaisista tuloksista, monitieteellistä metodologisista kysymyksistä ja innovatiivisista tieteidenvälisen yhteistyön muodoista. Etymologinen tutkimus, etenkin lainasanatutkimus, on tärkeä väline eri kielten puhujien etnis-kulttuurisen menneisyyden rekonstruomisessa. Arkeologian ohella lainasanatutkimuksella on keskeinen tehtävä väestöryhmien välisten esihistoriallisten yhteyksien selvittämisessä. Monesti vain kielitiede todistaa esihistoriallisista kontakteista. Toisissa tapauksissa arkeologia voi vahvistaa tai täsmentää lainasanatutkimuksen tuloksia ja hypoteeseja. Niinpä kielitieteen ja arkeologian vuorovaikutus oli yksi symposiumimme aiheista.

Kulttuurihistoriallisen merkityksensä ja tutkimuksessa aiemmin voimakkaasti korostettujen kielten esihistoriallisten prestiisierojen vuoksi lainasanatutkimus on ajoittain joutunut ristiriitaan historiallis-ideologisten oletusten ja ennakkoluulojen kanssa. Santeri Juntila käsittelee symposiumin yhteydessä tätä aihetta yleisöluennossaan, joka on nyt saatavilla pysyvänä videotallenteena. Hän valotti muun muassa suomenkielisten ja saksankielisten kielitieteilijöiden välillä 1970-luvulta lähtien esiin tullutta erimielisyyttä vanhempien germaanis-kantasuomalaisten kontaktien ajoituksessa ja paikannuksessa. Tämä erimielisyys on rajoittanut alojen välistä ajatustenvaihtoa, mikä taas on peittänyt näkyvistä germanistien ja fennougristien käsitysten viime vuosikymmenten aikana paranneen yhteensopivuuden. Greifswaldin symposium todisti osaltansa, että tieteenalojen välisen kommunikaatiokatkoksen aikakausi on nyt ohitettu ja että etymologisen tutkimuksen innovaatiot syntyvät yhä useammin tieteidenvälisestä yhteistyöstä. Tapahtuma osoitti myös vakuuttavasti, miten hedelmällinen tieteellinen keskustelu voi akateemisen monikielisuuden kautta kantaa pitkälle ohi hallitsevan yleiskielen.

Symposiumin suomenkielinen otsikko *Hansakansan kanssa* toimi sekä viittauksena Greifswaldin kaupungin hansakauden historiaan että Greifswaldin fennistiikan etymologiseen tutkimusperinteeseen. Otsikko sisältää sanan *Hanse* tai sen edeltäjän kolmessa muodossa: esihistoriallisena ja keskiaikaisena lainana samasta germaanisesta sanasta sekä vanhemmasta lainasta johdettuna postpositiona.

Greifswaldin yliopisto on sysännyt eteenpäin itämerensuomalaisten kielten germaanisten lainojen tutkimusta. Vielä Lauri Postin oleskelu suomen kielen lehtorina vuonna 1934 oli Greifswaldin fennistiikan historiassa vain anekdootti: Posti esitteli metodologisesti uraauurtavia tuloksiaan balttilais-itämerensuomalaisten ja germaanis-itämerensuomalaisten kielikontaktien tutkimuksesta Helsingissä vasta vuonna 1953. Sirkka-Liisa Hahmon nimittäminen Greifswaldin oppituoliin jätti paljon merkittävämmän vaikutuksen. Hahmo toimi Greifswaldin kolmantena fennistiikan professorina (2000–08) ja oli keskeisessä asemassa historiallisen sanastontutkimuksen vakiinnuttamisessa. Täällä hän jatkoi Groningenissa aloittamaansa työtä itämerensuomalaisten kielten vanhimpien germaanisten lainojen sanakirjan

(LägLoS) parissa ja esitteli yhdessä Tette Hofstran kanssa vuonna 2012 sen kolmannen ja viimeisen osan.

Greifswaldin symposiumissa Hahmo muistutti, että työtä vanhimman germaanisen lainasanaston tutkimisessa tuskin voidaan pitää vuonna 2022 loppuun suoritettuna, ja piti tärkeänä, että nuoremmatkin tutkijasukupolvet omistautuvat tälle kielikontaktitutkimuksen alalle. Hahmon oppilas Mikko Bentlin on tutkinut paljon nuorempaa germaanista lainasanakerrosta, alasaksalaisia lainasanoja, jotka ovat löytäneet tiensä suomen kieleen hansakauden kontaktien yhteydessä. Bentlinin vuonna 2008 Greifswaldissa tarkastettu väitöskirja alasaksalais-suomalaisista kielikontakteista on toistaiseksi ainoa kattava systemaattinen tutkimus aiheesta. Viimeksi Santeri Junttila on jatkanut etymologisen tutkimuksen perinnettä Greifswaldin-hankkeellaan. Junttila on työssään kehittänyt innovatiivisen verkkosanakirjakonseptin, jonka avulla etymologian tutkijat voivat jakaa uusimpia tuloksiaan ja keskustella niistä reaaliajassa.

Symposiumin tavoin kokoomateos tuo yhteen etymologista tutkimusta Itämeren vastarannoilta, itämerensuomalaisten ja länsigermaanisten kielten alueilta. Kirjan tutkimukset valottavat ennen kaikkea itämerensuomalaisten, germaanisten ja balttilaisten kielten menneisyyttä ja kontakteja. Tuomme samalla uutta tietoa myös esimerkiksi saamen, unkarin ja latinan kielten historiasta ja sellaisistakin Itämeren läheisyydessä puhutuista kielistä, joista on säilynyt sanoja vain lainoina naapurikieliin.

Päätoimittaja on antanut kirjoittajille vallan päättää oman tutkimusartikkelinsa pituus. Näin symposiumissa pidettyjen kahdenkymmenen minuutin esitelmien pohjalta on syntynyt kymmenen hyvin erimittaista tutkimustekstiä. Erot kirjoitusten pituudessa kertovat etymologisten aiheiden varioivuudesta. Kuudessa lyhyessä tai lyhyehkössä tekstissä aiheena on yksittäinen etymologia, yhdessä (Boldt) tietty fraasityyppi. Neljä pisintä tutkimusta käsittelevät useampia, tietyn äännepiirteen yhdistämiä lainaetymologioita (Junttila, Metsäranta) taikka kokonaista kerrostumaa lainasanoja (Jakob) tai johdoksia (O'Rourke).

Kirjan artikkelit on järjestetty kielimaantieteellisesti niin, että germanistiikan osuus sisällöstä on suurin aivan alkupään artikkeleissa ja vähenee mitä pitemmälle teoksessa edetään. Baltologeja kiinnostava

sisältö taas sijoittuu teoksen loppupuolelle. Itämerensuomen ja muiden uralilaisten kielten tutkijat löytävät kiinnostavia pohdintoja ja tutkimustuloksia kautta kirjan, viimeistään toisesta tai kolmannelta artikkelista alkaen.

Teoksen aiheiden variaatiota noudattelee myös artikkelien julkaisukieli. Ensimmäiset kaksi artikkelia ovat saksankielisiä ja sisältävät lyhyen englanninkielisen tiivistelmän. Muissa artikkeleissa joko pääteksti on germaanisella kielellä (saksa, englanti) ja tiivistelmä uralilaisella kielellä (suomi, viro, unkari) tai päinvastoin. Santeri Junttilan suomenkielisen artikkelin rinnalla on pitkäkö saksankielinen tiivistelmä, ja itse artikkeli on laadittu uralisteja, tiivistelmä taas baltologeja silmällä pitäen.

Teoksen aloittaa **Ramón Boldt** artikkelilla *Altgermanische Paarformeln mit der Bedeutung 'überall'*, joka tutkii tiettyjen sanojen esiintymistä kiinteinä rinnasteisina pareina keskiajan muinaisgermaanisissa teksteissä. Tällainen kiinteiden fraasityyppien vertailu tuo lisätietoa perinteisen etymologian antamaan kuvaan länsi- ja pohjoisgermaanisten kielten välisen sukulaisuuden asteesta ja kontaktien vilkkaudesta.

Gudrun M. J. Sambergerin indoeuropeistinen tutkimus *Das Wort für 'Bart' und die palma-Regel* punnitsee huolellisesti uutta mahdollista johdosselitystä latinan, germaanisten, balttilaisten ja slaavilaisten kielten partaa merkitsevälle sanalle ja sen ongelmallisina pidetyille äännesuhteille. Samasta sanasta on lainaa suomen *parta* itämerensuomalaisine vastineineen – jos Sambergerin selitys on oikea, pitää sen mahdollisista lähtötahoista sulkea pois balttilainen kieli äännteellisistä syistä ja mahdollisiksi jäävät germaanisen ja slaavilainen alkuperä.

Juho Pystysen artikkeli *Uralic *tuppas – bridging Indic and Germanic* on merkittävä avaus sekä germanistiikassa että laajemmin indoeuropeistiikassa, sillä kirjoittaja esittää alun perin arjalaisen sanan lainautuneen kantasuomen kautta luoteisgermaaniin. Toistaiseksi germaanisissa tai muuallakaan indoeurooppalaisissa kielissä tunnetaan hyvin vähän vanhoja uralilaisia lainoja. Kirjoitus on tietenkin mielenkiintoinen myös uralistisesta näkökulmasta.

Kolme seuraavaa tutkimusta esittävät perinteisiä germaanisista lainaetymologioita itämerensuomen ja saamen sanoille. Laajin on

Niklas Metsärannan artikkeli *Ein Fall für zwei (oder drei) – Liquid metathesis of word-initial consonant clusters of Germanic loanwords in Finnic*. Metsäranta paitsi esittää kuutta uutta muinaisgermaanista lainaetymologiaa kantasuomeen, myös asettaa kyseenalaiseksi vanhan käsityksen muinaisgermaanin sananalkuisten konsonanttiyhtymien viimeisestä konsonantista niiden säännöllisenä substituuttina kantasuomeen lainattaessa ja tarjoaa sääntöjä yhtymien metateettiseksi edustukseksi. Metsärannan päätelmiä voi ehkä soveltaa lainasanojen fonotaksiin muuallakin, kuten Junntila tekee artikkelissaan suomen ja karjalan slaavilaisten lainojen kohdalla.

Myöhäisemmän ja periaatteeltaan toisenlaisen metateesiedustuksen on havainnut **Iris Metsmägi**, jonka artikkeli *Estonian kelp 'hip side of a roof' as compared to Finnish keula 'prow'* on erityisen kiinnostava germaanis-itämerensuomalaisten kulttuurihistorian kannalta. Tuomalla esiin, kuinka laivan ja talon rakenteet rinnastuvat kantasuomen sanastossa Metsmägi pureutuu aivan Greifswaldin symposiumin teeman *Hansakansan kanssa* ytimeen.

Juha Kuokkalan tutkimus *A Germanic etymology for Saami liiki '(human) skin'* liikkuu muita pohjoisemmilla leveyksillä, saamen kantaskandinaavisten lainojen alueella. Artikkelin laajentaa tietojamme etymologisesta nativisaatiosta, jonka avulla Ante Aikio on selittänyt saamen lainasanakerrostumien vokaaliedustuksia; Kuokkala esittää etymologisen nativisaation vaikuttaneen myös saamelaiskielten väliin konsonanttiedustukseen.

Kokoelman kolme laajinta artikkelia sijoittuvat teoksen loppupuolelle. **Anthony Jakobin** urauurtava esitys *The palaeo-Baltic substrate: a methodological exploration* käsittelee ennen kaikkea itämerensuomalaisten ja balttilaisten mutta myös germaanisten, saamelaisten ja mordvalaiskielten alkuperältään tuntematonta sanastoa, joka vuosikymmenten ajan on tutkimuksessa niputettu substraattisanaston nimikkeeseen alle. Jakob perustelee tarvetta aiempaa tiukemmalle substraatin määritelmälle ja esittää, että varmana voi pitää vain sellaista substraattietymologiaa, johon kuuluu tuntemattoman kielen sanan lainautuminen vähintään kahteen tunnettuun kieleen.

Patrick O'Rourken katsaus *Lounaisitämerensuomalaiset denominaalit johtimet *-As (: *-AhA-), *-kAs ja *-kkAs* keskittyy kahden liivin ja viron murteiden johdostyyppin tutkimukseen. Johtimista

ensin mainittu on vanhempi ja sillä on pitkät juuret kantasuomen kontakteissa germaanisten ja balttilaisten kielten kanssa. Liivin kielessä sen käytön laajentaminen johtuu ennen kaikkea voimakkaasta lätin kielen vaikutuksesta. O'Rourken tutkimuksella on näin myös baltologinen ulottuvuutensa.

Santeri Junttilan *Palataalidissimilaation kätkemiä balttilaislainoja* edustaa perinteistä koivulehtolaista lainasanatutkimusta. Kirjoittaja esittelee aiemmin tuntemattoman äännesuhteen itäbalttilaisten ja itämerensuomalaisien kielten välillä ja pohtii kahdeksaa sen valossa mahdollisilta näyttävää lainaetymologiaa. Sivutuloksina saamme kaksi slaavilaista lainaetymologiaa ja säännöt balttilaisen **i:n* edustukselle kantasuomen ensitavussa.

Kokoelman päättävä **Zsolt Simonin** *Lit. tautà und ung. tót Ein slawisch-ungarischer Beitrag zu einem alten baltischen etymologischen Problem* on vähemmän perinteistä balttilaista lainaetymologiaa, sillä sen kohteena on unkarinkielinen nimitys slaaveille, erityisesti slovakeille. Artikkelin on laajalti kiinnostava syvemmän indoeuroopeittisen ulottuvuutensa takia ja etnonymien tutkimuksen kannalta.

Tartossa ja Greifswaldissa joulukuussa 2023

Santeri Junttila & Marko Pantermöller

Vorwort

Der vorliegende Sammelband vereinigt in sich zehn Ausarbeitungen von Vorträgen, die auf dem internationalen etymologischen Symposium *Hansakansan kanssa* gehalten wurden, das vom 16. bis zum 18. Mai 2022 an der Universität Greifswald stattfand. Als Ausrichtende der Veranstaltung fungierten die Greifswalder Fennistik mit ihrem Lehrstuhlinhaber Marko Pantermöller und insbesondere das am Lehrstuhl von 2019 bis 2022 angesiedelte und von Santeri Junttila geleitete Forschungsprojekt *Baltische und ostseefinnische Sprachen im vorhistorischen Kontakt*. Das Projekt wie auch das Symposium wurden vom Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF) im Rahmen des Programms *Kleine Fächer – Große Potenziale* großzügig gefördert. Neben dem BMBF gilt unser großer Dank auch dem Alfried Krupp Wissenschaftskolleg Greifswald, das durch eine großzügige Koförderung, durch professionelle Hilfestellung bei der Tagungsorganisation und durch eine hervorragende Gastgeberschaft maßgeblich zum Gelingen der Veranstaltung beitrug. Großer Dank gilt ebenfalls der Finnisch-ugrischen Gesellschaft (Helsinki) und ihrem Vorsitzenden Riho Grünthal für die Aufnahme dieses Sammelbandes in die Reihe *Uralica Helsingiensia*.

Das dreitägige Symposium brachte internationale Forscherinnen und Forscher verschiedener, vornehmlich linguistischer Disziplinen, die sich vor allem im Rahmen der Sprachkontaktforschung mit Fragen der Etymologie beschäftigen, zu einem fruchtbaren Austausch über aktuelle Erkenntnisse der etymologischen Forschung, über disziplinenübergreifende methodologische Fragestellungen und über innovative Formate der interdisziplinären Kooperation zusammen. Nicht zuletzt gilt die etymologische Forschung und hier speziell die Lehnwortforschung als ein wichtiges Instrument zur Rekonstruktion der ethnokulturellen Vergangenheit von Sprecher*innen verschiedener Sprachen. Neben der Archäologie ist sie insbesondere für die Erforschung vorhistorischer Kontakte zwischen Bevölkerungsgruppen relevant.

Mitunter liefert die Linguistik die einzige Evidenz für vorhistorische Kontakte. Andere Ergebnisse und Annahmen der Lehnwortforschung können jedoch auch archäologisch verifiziert oder präzisiert werden, weshalb das Zusammenwirken von Linguistik und Archäologie ebenfalls einen der Gegenstände des Symposiums darstellte.

Durch ihre kulturhistorische Relevanz und den früher stark betonten Faktor des (sprachlichen) Prestiges bei der Begründung von Entlehnungsmotivationen, geriet die Lehnwortforschung mitunter in vorläufige Konflikte mit historisch-ideologischen Annahmen und Vorurteilen. Dieser Thematik widmete sich Santeri Junttila in einem nunmehr als dauerhafte Videoaufzeichnung bereitgestellten öffentlichen Abendvortrag. Unter anderem beleuchtete er darin den zwischen finnischsprachigen und deutschsprachigen Linguist*innen seit den 1970er aufgekommenen Disput, der die Datierung und Lokalisierung der älteren germanisch-urfinnischen Kontakte betraf und die gegenseitige Rezeption teilweise einschränkte. So verblasste auch der Umstand, dass germanistische und finnougriistische Forschungsergebnisse seit längerem immer besser miteinander korrespondieren. Das Greifswalder Symposium machte deutlich, dass die Zeit disziplinengebundener Vorbehalte nunmehr nachhaltig überwunden ist, und dass Innovationen in der etymologischen Forschung zunehmend aus einem transdisziplinären Miteinander erwachsen. Darüber hinaus zeigte die Veranstaltung in überzeugender Weise, wie sich ein fruchtbringender wissenschaftlicher Austausch im Rahmen von akademischer Multilingualität auch weitgehend jenseits einer dominierenden Brückensprache konzeptuell gestalten lässt.

Der finnischsprachige Titel des Symposiums *Hansakansan kanssa* ‚mit dem Hansevolk‘ fungierte sowohl als Referenz auf die hanseatische Geschichte der Stadt Greifswald als auch als Referenz auf die etymologische Forschungstradition innerhalb der Greifswalder Fennistik. Der Titel enthält das Wort *Hanse* bzw. dessen Vorläufer gleich in dreierlei Gestalt: eine vorgeschichtliche (fi. *kansa* ‚Volk‘) und eine mittelalterliche (fi. *hansa* ‚Hanse‘) Entlehnung des gleichen germanischen Wortes sowie eine von der älteren Entlehnung abgeleitete Postposition (fi. *kanssa* ‚mit‘).

Gerade im Bereich der Erforschung des germanischen Lehnguts in den ostseefinnischen Sprachen sind von der Universität Greifswald

wichtige Impulse ausgegangen. Verblieb der Aufenthalt von Lauri Posti im Jahre 1934 als Lektor für Finnisch nur als eine Anekdote in der Fachgeschichte der Greifswalder Fennistik – seine methodologisch bahnbrechenden Erkenntnisse zur Erforschung der baltisch-finnischen und germanisch-finnischen Sprachkontakte legte Posti 1953 in Helsinki vor –, so hinterließ die Berufung von Sirkka-Liisa Hahmo auf den Greifswalder Lehrstuhl deutlich prägendere Spuren. Die Wortherkunftsforschung wurde maßgeblich durch sie als dritte Professorin für Fennistik (2000–2008) in Greifswald etabliert. Hier setzte sie ihre in Groningen begonnene Arbeit am *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen* (LägLoS) fort und stellte 2012 gemeinsam mit Tette Hofstra dessen dritten und letzten Band fertig.

Auf dem Greifswalder Symposium machte Hahmo deutlich, dass die Arbeit an der Erforschung der älteren germanischen Lehnwortschatzes auch im Jahr 2022 kaum als abgeschlossen gelten kann und unterstrich die Wichtigkeit, dass sich auch jüngere Generationen Forschender diesem bedeutenden Feld der Sprachkontaktforschung widmen. Ihr Schüler Mikko Bentlin beleuchtete in seinen Forschungen hingegen eine deutlich jüngere germanische Lehnwortschicht im Finnischen, nämlich die niederdeutschen Lehnwörter, die im Rahmen hanseatischer Kontakte den Weg in die finnische Sprache fanden. Seine 2008 in Greifswald angenommene Dissertation *Niederdeutsch-finnische Sprachkontakte* stellt bisher die einzige umfassende systematische Untersuchung zu diesem Themenfeld dar. Von 2019 bis 2022 schließlich knüpfte Santeri Junttila mit seinem Projekt *Baltische und ostseefinnische Sprachen im vorhistorischen Kontakt* an die Tradition der Greifswalder etymologischen Forschung an und entwickelte ein innovatives Konzept zur Vernetzung auf Grundlage einer Onlineplattform, die es etymologisch Forschenden ermöglicht, ihre neuesten Erkenntnisse in Echtzeit auszutauschen und zu diskutieren.

Wie das Symposium, bringt auch der Sammelband etymologische Forschung von den sich gegenüberliegenden Ufern der Ostsee, d.h. aus den Verbreitungsgebieten der ostseefinnischen und der westgermanischen Sprachen, zusammen. Die Buchbeiträge beleuchten vor allem die Vergangenheit und die Kontakte der ostseefinnischen, der germanischen und der baltischen Sprachen. Gleichzeitig präsentieren

wir auch neues Wissen z.B. zur Geschichte der saamischen Sprachen, des Ungarischen und des Lateinischen sowie zu jenen im Umfeld der Ostsee gesprochenen Sprachen, aus denen nur Wörter in Form von Entlehnungen in die Nachbarsprachen erhalten geblieben sind.

Der Hauptredakteur hat den Beitragenden die Freiheit eingeräumt, die Entscheidung über die Länge ihrer Forschungsartikel selbst zu treffen. Auf diese Weise sind auf der Grundlage der 20-minütigen Wortbeiträge des Symposiums zehn Abhandlungen ganz unterschiedlicher Länge entstanden. Der variierende Umfang der Artikel spiegelt die Unterschiedlichkeit der etymologischen Themen wider. Gegenstand der sieben kurzen bzw. kürzeren Texte sind jeweils Einzeltymologien bzw. ein bestimmter Phrasentypus (Boldt). Die vier längsten Abhandlungen behandeln ihrerseits jeweils mehrere, durch eine bestimmte lautliches Phänomen miteinander verbundene Lehnetymologien (Junttila, Metsäranta) bzw. eine ganze Schicht von Lehnwörtern (Jakob) oder Derivativa (O'Rourke).

Die Artikel des Bands sind sprachgeographisch so gegliedert, dass der germanistische Gehalt in den vorderen Beiträgen am größten ist und mit Fortschreiten innerhalb des Werks abnimmt. Baltologisch interessante Inhalte wiederum fanden gegen Ende des Werks ihren Platz. Für Osteefennist*innen und Forscher*innen der anderen uralischen Sprachen bietet die Sammlung in ihrem gesamten Verlauf interessante Erörterungen und Forschungsergebnisse, spätestens jedoch ab dem zweiten bzw. dritten Beitrag.

Der thematischen Vielfalt des Bands folgt auch die Sprache, in der die jeweiligen Artikel abgefasst sind. Die ersten zwei Beiträge erscheinen auf Deutsch und verfügen über eine kurze englischsprachige Zusammenfassung. Die anderen Artikel bedienen sich in ihrem Haupttext entweder einer germanischen Sprache (Deutsch, Englisch) und enthalten eine Zusammenfassung in einer uralischen Sprache (Finnisch, Estnisch, Ungarisch) oder umgekehrt. Dem finnischsprachigen Beitrag Santeri Junttilas ist eine längere deutsche Zusammenfassung beigelegt, wobei der Artikel an uralistischen Interessen und die Zusammenfassung an baltologischen Interessen ausgerichtet ist.

Den Auftakt macht **Ramón Boldt** mit seinem Artikel *Altgermanische Paarformeln mit der Bedeutung ‚überall‘*, in dem er das Auftreten bestimmter Wörter in einer verfestigten und paarweise geordneten

Reihenfolge in altgermanischen Texten untersucht. Eine solcher Vergleich verschiedener verfestigter Phrasentypen bietet zusätzliche Aufschlüsse zu dem durch die traditionelle Etymologie vermittelten Bild hinsichtlich des Verwandtschaftsgrads der west- und nordgermanischen Sprachen und der Intensität ihrer gegenseitigen Kontakte.

Gudrun M. J. Sambergers indogermanistische Untersuchung *Das Wort für ‚Bart‘ und die palma-Regel* erwägt sorgfältig eine neue derivative Erklärungsmöglichkeit für das Bartwort im Lateinischen sowie in den germanischen, baltischen und slawischen Sprachen und dessen als problematisch angesehene Lautverhältnisse. Das finnische *parta* samt seiner ostseefinnischen Entsprechungen basiert auf Entlehnung eben dieses Bartwortes. Wenn Sambergers Erklärung zutrifft, ist eine Entlehnung aus einer baltischen Sprachform auszuschließen, und es verbleiben als Möglichkeiten nur eine germanische oder eine slawische Herkunft.

Juho Pystynens Artikel *Uralic *tuppas – bridging Indic and Germanic* stellt einen bemerkenswerten und neuen Ansatz sowohl in der Germanistik als auch in der Indogermanistik im Allgemeinen dar, denn der Verfasser schlägt für ein ursprünglich als indoiranisch angesehenes Lehnwort einen Entlehnungsweg über das Urfinnische in das Nordwestgermanische vor. Bisher sind in den germanischen bzw. indoeuropäischen Sprachen nur sehr wenige uralische Entlehnungen bekannt. Der Beitrag ist somit natürlich auch aus uralistischer Perspektive interessant.

Die drei folgenden Untersuchungen stellen traditionelle germanische Lehnetymologien für ostseefinnische und saamische Wörter vor. Am umfangreichsten ist **Niklas Metsärantas** Artikel *Ein Fall für zwei (oder drei) – Liquid metathesis of word-initial consonant clusters of Germanic loanwords in Finnic*. Metsäranta präsentiert nicht nur sechs neue urgermanische Lehnetymologien für das Urfinnische. Er stellt darüber hinaus auch die alte Auffassung in Frage, der zufolge anlautenden urgermanischen Konsonantenverbindungen bei Entlehnungen ins Urfinnische immer das letzte Glied dieser Konsonantenverbindungen als regelmäßige Substituente entspräche. Darüber hinaus legt Metsäranta Regeln für eine metathetisierte Vertretung jener Verbindungen vor. Seine Schlussfolgerungen könnten möglicherweise auch anderenorts bei der Beurteilung der Phonotaxe von

Lehnwörtern Berücksichtigung finden, wie es z.B. Junttila in seinem Artikel in Bezug auf slawische Lehnwörter im Finnischen und Karelishen vorschlägt.

Eine spätere und von ihrem Prinzip her abweichende metathetisierte Vertretung beobachtet **Iris Metsmägi**, deren Artikel *Estonian kelp ‚hip side of a roof‘ as compared to Finnish keula ‚prow‘* insbesondere aus germanisch-ostseefinnischer kulturhistorischer Perspektive interessant ist. Metsmägi stößt bis auf den Kern des Titelthemas des Greifswalder Symposiums *Hansakansan kanssa* ‚mit dem Hansevolk‘ vor, indem sie aufzeigt, wie Strukturen des Haus- und des Schiffbaus im urfinnischen Wortschatz zueinander in Beziehung stehen.

Juha Kuokkalas Untersuchung *A Germanic etymology for Saami liiki ‚(human) skin‘* bewegt sich in vergleichsweise nördlicheren Gefilden, nämlich auf dem Gebiet der urnordischen Entlehnungen in den saamischen Sprachen. Der Artikel erweitert unser Wissen über die etymologische Nativisierung, mit deren Hilfe Ante Aikio die Vertretung der Vokale in Lehnwortschichtungen des Saamischen erklärt hat. Kuokkala legt dar, dass die etymologische Nativisierung auch Einfluss auf Vertretung der Konsonanten im Kontext von Lehnbeziehungen innerhalb der saamischen Sprachen gehabt hat.

Die drei umfangreichsten Beiträge des Sammelbandes sind an dessen Ende angesiedelt. **Anthony Jakobs** bahnbrechende Darstellung *The palaeo-Baltic substrate: a methodological exploration* behandelt in der Hauptsache seiner Herkunft nach unbekanntem Wortschatz der ostseefinnischen und baltischen Sprachen, aber auch der germanischen, saamischen und mordvinischen Sprachen, der über Jahrzehnte hinweg in der Kategorie Substratwortschatz gebündelt wurde. Jakob begründet die Notwendigkeit, den Substratsbegriff enger als bisher zu fassen, und spricht sich dafür aus, nur solche Substratetymologien als sicher anzusehen, in denen von einer Entlehnung aus einer unbekanntem Sprache in mindestens zwei bekannte Sprachen auszugehen ist.

Patrick O'Rourkes Betrachtung *Lounaisitämerensuomalaiset denominaalit johtimet *-As (: *-AhA-), *-kAs ja *-kkAs* widmet sich der Untersuchung zweier in den livischen und estnischen Dialekten auftretender Derivationstypen. Das erstgenannte Derivationsuffix ist älter und hat weit zurückreichende Wurzeln in den Kontakten des

Urfinnischen zu den germanischen und baltischen Sprachen. Die Gebrauchserweiterung des Suffixes im Livischen ist vor allem auf den starken Einfluss des Lettischen zurückzuführen. O'Rourke's Untersuchung beinhaltet somit auch eine baltologische Dimension.

Santeri Junttila's Beitrag *Palataalidissimilaation kätkeä balttilaislaineja* steht für die traditionelle Lehnwortforschung im Koivulehto'schen Sinne. Der Verfasser stellt eine bisher unbekannte lautliche Relation zwischen den ostbaltischen und den ostseefinnischen Sprachen vor und diskutiert acht Lehnetympologien, die sich in diesem Lichte als möglich erweisen. Als Nebenergebnisse werden sowohl zwei slawische Lehnetympologien als auch Regeln für die Vertretung von baltischem *i in urfinnischer erster Silbe zutage gefördert.

Der den Band abschließende Artikel **Zsolt Simons** *Lit. tautà und ung. tót Ein slawisch-ungarischer Beitrag zu einem alten baltischen etymologischen Problem* vertritt einen weniger traditionellen Gegenstand baltischer Lehnetympologien, in dem er sich der ungarischen Bezeichnung für Slawen und insbesondere für Slowaken widmet. Der Artikel ist sowohl hinsichtlich seiner tieferen indogermanistischen Perspektive als auch hinsichtlich der Erforschung von Ethnonymen hochinteressant.

Tartu und Greifswald im Dezember 2023

Santeri Junttila & Marko Pantermöller

RAMÓN BOLDT
Friedrich-Alexander-Universität
Erlangen-Nürnberg

Altgermanische Paarformeln mit der Bedeutung ‚überall‘

Abstract

Old Germanic binomials meaning ‘everywhere’

In the present article, it is initially asserted that the determination of whether a binomial is fixed (and therefore phraseological) or if it constitutes an ad hoc formation (and is thus non-phraseological) can pose challenges within historical corpora. These challenges are exemplified through an analysis of expressions denoting ‘forest and field’ as attested in some of the Old Germanic languages. Following this, three additional binomials conveying the meaning ‘everywhere’, as attested in the Old Germanic languages, are discussed and reconstructed for Proto-Germanic. The article illustrates that problems identified in determining the original word order of the discussed binomials can be solved by employing both the salience principle, which posits that the more significant element in a binomial linearly precedes the less important, and formal principles.

1. Paarformel und Paarform in historischen Korpora

Eine Paarformel bilden zwei meist durch Konjunktion oder Präposition verbundene Wörter der gleichen Wortart.¹ Neuhochdeutsche Formeln dieser Kategorie zeigen außerdem kaum Varianz beim lexikalischen

1. Der auf dem Greifswalder Symposium gehaltene und hier in etwas erweiterter schriftlicher Form vorliegende Vortrag fußt zu großen Teilen auf einigen Ergebnissen meiner Dissertationsschrift, vgl. Boldt 2023. Alle Belegstellen entstammen dem für die Dissertation angelegten Korpus, das zusammengestellt worden ist nach

Material, auch die Reihenfolge desselben ist meistens fest. Sie neigen zudem zur Idiomatisierung. Die antonyme Paarformel *Tag und Nacht* verweist dementsprechend nicht auf einen konkreten *Tag* und eine konkrete *Nacht*, sondern bedeutet ‚immer, jederzeit‘ – zumindest so lange, bis die Reihenfolge der Komponenten doch verkehrt wird. Je nach Situation mag dann wirklich auf die konkreten Tageszeiten verwiesen werden oder die Wortverbindung wird als absichtliche Abänderung der eigentlich festen Reihenfolge verstanden, als *Modifikation*, wie sie etwa in der Sprache der Werbung² und des Journalismus verbreitet ist. Neben den genannten scheinen asyndetische Formeln wie etwa *nicht Fisch, nicht Fleisch* weitaus seltener zu sein. Größtenteils sind Paarformeln gebildet aus Substantiven, gefolgt von Verben; andere Wortarten sind bedeutend seltener. Nach Kopaczyk (2013: 190) bilden Namen, Numerale und Personalpronomen keine Paarformeln. Zumindest für erstere scheint diese Einschätzung aber angesichts solcher Verbindungen wie *Fix und Foxi* oder möglicherweise *hiltibrant enti hadubrant* vom Anfang des Hildebrandsliedes fraglich. Von derlei Detailfragen abgesehen, liegen Paarformeln wie auch andere Typen von Phraseologismen den Sprechern (eines Teils) einer Sprachgemeinschaft als feste, reproduzierbare Einheiten vor und können als solche abgerufen werden. Sie werden also nicht in jeder entsprechenden Kommunikationssituation neu gebildet.

Während diese strukturelle Festigkeit in modernen Formeln also eher die Regel als die Ausnahme ist, ist die Variation der Komponenten und eine damit einhergehende wörtliche Bedeutung der Wortverbindung in historischen Sprachstufen noch häufiger greifbar. Entgegen den klaren Verhältnissen bei der Wendung nhd. *Haus und Hof*, das in dieser Reihenfolge also gerade weder das Haus noch den Hof, sondern ‚die Gesamtheit des Besitzes‘ bezeichnet, ist die Situation etwa im Altfriesischen weniger durchsichtig dahingehend, dass neben der

den drei Prinzipien 1) möglichst hohes Alter der Quellen, 2) Abdeckung möglichst weitreichender (Dialekt-)Gebiete und 3) Beschränkung auf die gleiche Textsorte, in diesem Falle Rechtstexte. Für Hinweise danke ich den beiden Gutachtern sowie Joe Scales und Andreas Zerrmayr.

2. Modifikationen sind dabei natürlich nicht nur in Paarformeln, sondern in allen Formen von Phraseologismen möglich. Man denke nur etwa an das Ungetüm *Hier bin ich Mensch, hier kauf' ich ein*, mit dem eine große deutsche Drogeriemarktkette für sich wirbt.

Reihenfolge afries. *hūs – hof* auch die permutierte Variante *hof – hūs* belegt ist, mitunter im gleichen Text, etwa den 24 Landrechten. Dort heißt es in den (1) und (2):

- 1) L 14: ... *fliuch hi thenne inna en hus ieftha hof* ...
„... flieht er [ein Angegriffener] dann in ein Haus oder Hof ...“
- 2) L 22: ... *Sa hwasas othere seke et houi and et huse* ...
„... Wenn jemand einen anderen aufsucht in Hof und Haus ...“

Daneben ist zudem verbales *husia – hovia* ‚in Haus – in Hof aufnehmen‘ belegt, unter anderem im Brokmerbrief, wo es heißt:

- 3) B 119: *Hwasas thene uthemeda husath ieftha howath*, ...
„Wer den Auswärtigen in Haus oder Hof aufnimmt, ...“

Vor diesem Hintergrund ist es in der Arbeit mit historischen Korpora mitunter schwierig, festzustellen, was als feste phraseologische Einheit und was dem gegenüber als ad hoc gebildete und dementsprechend nicht lexikalisierte, also letztlich nicht phraseologische und mithin freie Wortverbindung zu gelten hat. Dabei wird die Erscheinung, die zwar dem Strukturmuster der Paarformel [x + Konjunktion + y] folgt und auch funktional kaum von dieser abzugrenzen ist³, also der Form und dem Inhalt nach quasi identisch ist – auch wenn es sich letztlich um eine mitunter rein stilistisch motivierte freie Verbindung handeln kann – mit dem Terminus der *Paarform* bezeichnet.⁴ Der Ähnlichkeit der beiden Phänomene in Form und Funktion entspricht die Ähnlichkeit der Termini.

Für ein sprachübergreifendes Beispiel, bei dem die Unterscheidung zwischen Paarformel und Paarform nicht ohne Weiteres zu treffen ist, lohnt sich zunächst ein nochmaliger Blick in die altfriesische

3. Vgl. Friedrich 2006: 36, nach dem jede synonyme Paarform die Funktion der Bedeutungsintensivierung, jede antonyme Paarform die Funktion der umfassenden Bezeichnung einer Menge erfüllen kann. Dagegen argumentiert Burger 2011: 38, dass die antonyme Konstruktion von Ganzheiten „spezifischer und zeitgebundener“ sei.

4. Zur Paarform als „nicht lexikalisierte paarige Verbindung“ siehe etwa Burger 2011: 33 Fn. 1.

Überlieferung. Im westfriesischen Dongera bota begegnet der folgende Satz:

- 4) Dg. B.: ... *Alle disse bota sent makat to gane to riochta bij walda ende bij fyelda.*
„... All diese Bußbestimmungen sind gemacht, um als Recht zu gelten im Wald und auf dem Feld.“

Die (nach AfrHwb normalisierte) Wortverbindung *bī walda ende bī felda* ‚im Wald und auf dem Feld‘ ist ausweislich des Corpus Oudfries nur in einem weiteren originären Text belegt⁵; das westfriesische Bußregister von Wymbritseradeel, in dem sie auch belegt ist, hat hingegen eindeutig Dongera bota zum Vorbild. Es liegt wohl also zunächst die Annahme nahe, dass es sich bei der fraglichen Wortkombination um eine nicht lexikalisierte, konkrete Ad-hoc-Aufzählung handeln könnte, deren Gesamtbedeutung nicht größer ist als die Summe ihrer Komponenten, um eine Paarform also.

Der Sprachvergleich allerdings könnte diese Einschätzung infrage stellen. Nicht nur begegnet eine Entsprechung in den weltlichen Gesetzen des altenglischen Königs Cnut in der folgender Form:

- 5) II Cn 80: *And ic wylle, þæt ælc man si his huntnoðes wyrðe on wuda 7 on felda in his agenan.*
„Und ich will, dass jedermann seiner Jagd teilhaftig sei in Wald und Feld auf seinem Eigen.“

Berger (1993: 157 f.) kann die (nach BT normalisierte) Wendung (*be/on*) *wudu(-a)* and (*be/on*) *feld(-a)*, wie sie in (5) überliefert ist, anhand von insgesamt 43 Belegen in ihrem Korpus der altenglischen Quellen als formelhaft beweisen. Dafür spricht auch, dass die permutierte Form nur einmal belegt ist, hier also bereits früh ein hohes Maß an Verfestigung eingesetzt hat.

In dem für meine Dissertationsschrift (Boldt 2023: 311 ff.) angelegten Korpus altgermanischer Rechtstexte ist daneben auch eine mittelhochdeutsche Entsprechung im Augsburger Stadtrecht von 1276

5. Vgl. CorpOF, Suchbegriff ‚feld‘ (letzter Zugriff 02.07.2024).

belegt.⁶ Beide Male sind diese in größere, eventuell selbst phraseologische Kontexte eingebettet.⁷ Die Stellen lauten:

- 6) StrAu 30,1: *Swa man ein totez mensche vindet, ez si wip oder man, in holze oder uf dem velde oder in der stat oder swa man et danne vindet, ...*
 „Wo man einen toten Menschen findet, es sei Weib oder Mann, im Wald oder auf dem Feld oder in der Stadt oder wo man ihn dann findet, ...“
- 7) StrAu 30,2: ... *Swer mit dem andern ritet, vert oder gat, uf wazzer oder uf strazze, in holze oder uf dem velde, ...*
 „... Wer mit dem anderen reitet, fährt oder geht, auf Wasser oder auf Straße, im Wald oder auf dem Feld, ...“

Methodisch zulässig wäre es sicher nicht, aus der Tatsache, dass es sich bei der altenglischen Wendung gemessen an Häufigkeit und struktureller Festigkeit der Belege mit einiger Sicherheit um eine Paarformel, also um einen Teil der Phraseologie handelt, darauf zu schließen, dass dies auch für das Altfrisische und Mittelhochdeutsche zu gelten habe, wo die Beleglage wesentlich dünner ist. Gleichzeitig wäre es methodisch fragwürdig, das Vorhandensein der Wendungen in den beiden letztgenannten Sprachen als jeweils rein individuelle Schreibpraxis und ad hoc gebildete zufällige Entsprechung, mithin das, was in der historischen Sprachwissenschaft unter dem Terminus *Parallelentwicklung* firmiert, zu kategorisieren, denn es zeigt sich, dass häufig vor allem Wendungen aus dem Bereich der basalen menschlichen Erfahrung, also der Orientierung in Raum und Zeit, der Verwandtschaft oder von Leben und Tod hohes voreinzelsprachliches Alter und damit eine lange Tradition in der Formulierung beanspruchen können (vgl. Boldt 2023: 75 ff.). Ganz von der Hand zu weisen ist und bleibt in diesem Kontext allerdings nie, dass lexikalische Übereinstimmungen vor allem nah verwandter und über lange Zeit in Austausch miteinander stehender Sprachen schwerer als durch Entlehnung oder

6. Wenige weitere spätere Beispiele finden sich im DRW, Eintrag ‚Feld‘ I 6 a.

7. Sie erscheinen nicht in Friedrich 2006.

Parallelentwicklung Entstandene ausgeschlossen werden können, als dies bei phonologischen und morphologischen Entsprechungen der Fall ist.

In Anlehnung an Salomons (1919: 12) vor etwas mehr als 100 Jahren formulierte Rede von subjektiver Formelhaftigkeit für den Fall, dass ein Schreiber etwa aus dem reinen Behagen am Klang eine stabende Formel schaffen wollte, wäre dieser Sachverhalt im vorliegenden Fall als *objektiv formelhaft* zu wenden dahingehend, dass der Schreiber eines vereinzelt *bī walda ende bī felda* bzw. *in holze oder uf dem velde* unabhängig davon, ob er glaubt, in stilistisch markierter Rede eine Formel zu „schaffen“, nicht unbedingt intentional und bewusst, aber schließlich doch auf kollektives Wissen zurückgreift. Dies würde die genannten Wendungen dann in die Nähe der Paarformeln rücken.

2. Drei Paarformeln mit der Bedeutung ‚überall‘

Vor diesem Hintergrund sollen im Folgenden drei weitere Paarformeln präsentiert werden, die aus jeweils unterschiedlicher inhaltlicher Perspektive die Gesamtbedeutung ‚überall‘ zeigen. Ihre normalisierte Nennform steht dabei **fett**, darunter wird, wenn möglich, jeweils eine Belegstelle aus meinem Korpus samt Übersetzung, sonst ein Verweis auf eine entsprechende Stelle in der Literatur gegeben. Die sprachübergreifende Verbreitung und bedeutungsmäßige Zugehörigkeit zu den basalen Bereichen der menschlichen Erfahrung legen außerdem nahe, dass die Existenz der Paarformeln bereits mindestens für die ur- bzw. gemeingermanische Sprachperiode angenommen werden kann. Somit erscheint eine entsprechende Rekonstruktion der vorhistorischen Gestalt der drei Paarformeln gerechtfertigt und wird jeweils anschließend angegeben.

Die erste Formel ‚hier und dort‘⁸ ist nun wie folgt überliefert:

8. Gegenüber der hier postulierten Bedeutung der älteren Belege vergleiche man nhd. *hier und da*, das am ehesten ‚mancherorts, an einigen Stellen‘, daneben auch temporales ‚hin und wieder, gelegentlich‘, also geradezu das Gegenteil von ‚überall‘ bezeichnet. Nach Friedrich 2006: 221 ist diese Bedeutung bereits für das Mhd. feststellbar.

awn. **hér ok þar**

- 8) Gul 296: ... *Nu skytzt maðr undan tale oc leypr fylkna i mellom æða fiorðonga oc gerir hvarke her ne þar, ...*
 „... Nun entzieht sich ein Mann der Aufrechnung und läuft zwischen den Fylken [= Provinzen] und Vierteln hin und her und stellt sich weder hier noch da, ...“

Ausweislich des ONP ist die Formel in der altwestnordischen Prosa-sprache insgesamt 5-mal, davon einmal in permutierter Form belegt.

ae. **hēr and þær**

- 9) nach Berger 1993: 98 in Ælfric 22

Die englische Variante ist nach Berger also lediglich einmal in der alt-englischen Literatur überliefert, eine permutierte Variante liegt nicht vor. Daneben registriert sie zweimal die die gleiche Reihenfolge der Komponenten aufweisende Variante *hider and þider* ‚hierhin und dorthin‘ (ebd. 99).

ahd. **hier – thar**

- 10) nach AWb IV,1048

Das AWb führt neben der Variante *iah her ioh thar* ‚utro ibique, eigtl. utrobique; hier und da‘ auch ein *senu hier oda thar* ‚ecce hic aut ecce illic; sieh nur hier oder dort!‘ mit der gleichen Reihenfolge der Komponenten. In mittelhochdeutscher Zeit nimmt die Anzahl der Belege stark zu, ein Beispiel aus den frühen Rechtstexten findet sich in (11):

mhd. **hie unde dort**

- 11) StrAu 69: *Man sol auh wizzen, daz der aehter niendert kainen fride hat, weder hie noh dort, ...*
 „Man soll auch wissen, dass der Feind nirgends Frieden hat, weder hier noch dort, ...“

Ein Großteil der in Friedrich (2006: 139) genannten Belege für permutiertes *dort unde hie* ist zu erklären als durch Reim motivierte, also intentionale Modifikation der jeweiligen Schreiber.

Auf Grundlage der einzelsprachlichen Überlieferung wäre eine schon urgermanische Form **hēzr andi þar* anzusetzen.

Daneben legen die überlieferten Texte nahe, dass eine Formel ‚zu Land und zu Wasser‘ schon früh weit verbreitet war. Einzelsprachlich tritt sie uns in den Beispielen (12)–(16) wie folgt entgegen:

ae. on lande and on wætere

- 12) II Atr 3: 7 *ælc agenra friðmanna frið hæbbe, ge on lande ge on wætere, ge binnan muðan ge butan.* (Liebermann 1903)
 „Und jeder der Leute, die selbst jenem Frieden angehören, genieße Friedensschutz, sowohl zu Lande wie zu Wasser, sowohl in der Flussmündung wie draußen.“

In Christiane Bergers Untersuchung der altenglischen Paarformeln ist zwar an der entsprechenden Stelle (Berger 1993: 104) ebenso nur die hier genannte Formel registriert, daneben kann sie aber auch die Varianten *land and scē* ‚Land und See‘, *eorpe and wæter* ‚Erde und Wasser‘ *folde and lagustream/merestream* ‚Erde und Meer‘ beibringen, die die Existenz eines entsprechenden Paarformelsystems⁹ nahelegen. Lediglich die nur einmal belegte Variante *flod and folde* ‚Wasser und Land‘ weicht von der Reihenfolge ab.

mnd. an lande unde an watere

- 13) StrBr 60: *Also gedan recht also de borgere von bruneswich hadden bi unses alden herren tiden an lande unde an watere, dat selue recht hebbe we nu.*
 „So beschaffenes Recht, wie es die Bürger von Braunschweig hatten zur Zeit unseres alten Herren an Land und im Wasser, dasselbe Recht haben wir jetzt.“

9. Ein Paarformelsystem bilden Varianten von Paarformeln, die sich um eine Basisformel gruppieren und deren jeweilige Komponenten durch (ggf. kontextsensitive) lexikalische Synonyme ersetzt werden können. Vgl. dazu etwa Berger 1993: 34 und Janda 1997: 17, der dieses Phänomen als *phraseologisches Nest* bezeichnet, und jetzt Boldt 2023: 58 ff.

mhd. **uf / in dem lande oder uf wazzer**

- 14) StrAu 32,2: ... *Der dritte ubel strazraup ist, ... swa er in dem lande vert uf des riches strazze oder uf dem wazzer, ...*
 „Der dritte üble Straßenraub ist es, ... wenn er [ein Kaufmann] im Lande fährt auf des Reiches Straße oder auf dem Wasser ...“

Neben den hier angegeben beiden Belegen aus einem frühen mittelniederdeutschen (1227) und einem frühen mittelhochdeutschen (1276) Rechtsbuch verzeichnet das DRW unter dem Eintrag Land, VIII, 316, I 2 a weitere späte Belege.

aschwed. **a landi ællær vatni** ‚zu Land oder zu Wasser‘

- 15) UL V 4,1: ... *ok wæri ængin affnæmpning aff bynum, hwarti a landi ællr watni ...*
 „... und es sei nichts von der Gemarkung ausgenommen [vom Kauf] weder auf dem Land noch im Wasser ...“

awn. **á landi eþa legi**

- 16) Grg 115: ... *Nu ero þeir N. N. oc N. N. sattir oc sammala hvar sem þeir hittaz alande eþa lege ...*
 „... Nun sind N. N. und N. N. verglichen und einhellig, wo sie sich auch treffen zu Land oder zu Wasser, ...“

Will man auch hier davon ausgehen, dass es sich um eine schon vor-einzelsprachliche Formel handelt, was angesichts der Verbreitung sowie der abermaligen inhaltlichen Zugehörigkeit zum Bereich der basalen menschlichen Erfahrung gerechtfertigt scheint, so wäre die von den anderen Sprachen, auch vom Ostnordischen (15) hinsichtlich der Lexik der zweiten Komponente abweichende Form der westnordischen Belege *land – loqr* in (16), die gemäß ONP land I. 1) land ok/eða/né loqr in der westnordischen Prosaliteratur 12-mal ausschließlich so und ohne permutierte Variante belegt ist, zu erklären. Nachvollziehbar wird dieser Umstand dann, wenn man davon ausgeht, dass sonst durchaus geläufiges und von den anderen Sprachen her zu erwartendes awn. *vatn* früh und unter Beibehaltung der ursprünglichen Silbenstruktur der gesamten Formel speziell in dieser Wendung nach dem Vorbild zahlreicher anderer stabender Paarformeln, die die

altwestnordische Sprache aufweist, durch kontextsynonymes *lǫgr* substituiert worden ist. Zu nennen wären hier etwa awn. *akr ok eng* ‚urbares Land, wörtlich: Acker und Wiese‘¹⁰, awn. *boð ok bann* ‚Gebot und Bann‘ oder awn. *fé eða fjǫr* ‚Geld/Besitz und Leben‘. Interessant in diesem Zusammenhang mag auch die Existenz der selbst wiederum stabenden Formel aschwed. *a vatnum ællær væghum* ‚auf Wassern und Wegen‘ sein, die im gleichen semantischen Bereich wie ‚zu Land und zu Wasser‘ anzusiedeln ist, möglicherweise als Variante derselben zu verstehen ist.

Eine allen Formeln gemeinsame Vorform wäre als **an(a) landai andi wateni* zu rekonstruieren.

Die dritte und letzte hier zu besprechende Paarformel ist in zweierlei Gestalt überliefert, sie bezeichnet ‚Himmel und Erde‘, wobei je nach Variante mal die eine, mal die andere Komponente an erster Stelle steht. Dazu weiter unten mehr, zunächst einmal seien die einzelsprachlichen Formen registriert, nämlich zum einen

awn. **himinn ok jǫrð**

17) nach ONP himinn 1) himinn ok/eða jǫrð.

Nach ONP ist die Formel in der westnordischen Prosasprache mit 17 Belegen die klar häufigere Form, in den Sagas finden sich aber auch 2 Belege mit *jǫrð* als erster Komponente. Diese leichte Variation erklärt sich wie auch diejenige in den englischen Texten mit der dichterischen Modifikation, bei der beide Varianten intentional miteinander vermischt werden können.

Zum anderen finden wir:

10. In der germanischen Verslehre gelten alle Vokale bis auf *a* mit *ae* und *au* mit *o* als stabend, vgl. von See 1967: 14; Baum 1986: 10 f. Ob der Grund dafür darin zu suchen ist, dass den Vokalen ursprünglich ein glottaler Verschlusslaut – den heute neben dem Deutschen noch das Dänische kennt – vorausging, wodurch es sich um einen eigentlich konsonantischen Stabreim handelte, bleibt fraglich, braucht hier aber auch nicht weiter zu interessieren.

ae. **heofon and eorþe**

- 18) Af El 3: ... *forðam on VI dagum Crist geworhte heofonas 7 eorðan*,
 „Denn in sechs Tagen schuf Christus die Himmel und die Erde ...“.

Berger (1993: 73 f., 96 f.) kann bezüglich der Reihenfolge der Komponenten ein Verhältnis von 91 : 7 zugunsten der hier gegebenen feststellen. In den Rechtstexten beträgt dieses Verhältnis 5 : 0, die Variante mit *eorþe* als erster Komponenten ist dort also nicht belegt.

afries. **himel ande erthe**

- 19) nach CorpOF, Lemma ‚himel‘

Ausweislich CorpOF ist die Wendung in den friesischen Texten viermal belegt, die permutierte Variante kommt dabei nicht vor.¹¹ In den schon oben zitierten 24 Landrechten ist zudem bereits komponiertes *himelrīke ande erthrīke* ‚Himmelreich und Erdreich‘ anzutreffen.

as. **himil endi ertha**

- 20) Heliand 41, 1425, 2167 und weitere, nach Sievers 1935: 406

Eine Mischung alter und neuer Varianten könnte sich auch im Heliand zeigen, wo neben derjenigen mit *himil* als erster Komponente auch die nach altem Vorbild gebildete Form *ertha endi himil* (408, 586, 591, 3581) und sogar *ertha endi uphimel* (siehe unten) belegt ist. Gleichwohl sind die Belege hier auf den Heliand beschränkt, was verlässliche Aussagen verunmöglicht.

Die andere Variante der Himmel und Erde bezeichnenden Formeln zeigt also eine umgekehrte Reihenfolge ihrer Komponenten, die darüber hinaus noch vokalisch staben, wie in den Beispielen (21)–(25) zu sehen:¹²

11. Vgl. CorpOF, Suchbegriff ‚erthe‘ (letzter Zugriff 02.07.2024).

12. Alle bekannten Versionen dieser Formel in Schulte 2007: 61 (mit Literatur).
 Siehe auch Maier in RGA 14: 581.

awn. **iϥrð né upphiminn**

- 21) Vǫluspá 3: ... *iϥrð fannz æva né upphiminn* ...
 „... nicht Erde befand sich noch Himmel oben ...“

aschwed. **iarþ uk ubhimin**

- 22) Stein von Skarpåker: ...*iarþ s[k]al rifna uk ubhimin*
 „... die Erde soll/wird zerreißen und der Himmel oben“¹³

ae. **eorþe and upheofon**

- 23) Flurseggen 4: *eorðan ic bidde and upheofon*
 „Die Erde bitte ich und den Himmel oben“

ahd. **ero noh ufhimil**

- 24) Wessobrunner Gebet 2: ... *dat ero ni uuas noh ūfhimil* ...
 „... dass die Erde nicht war noch der Himmel oben ...“

as. **ertha endi uphimil**

- 25) Heliand 2885–6: ... *huand hie thit uueroldriki // ertha endi upphimil thuru es enes craft // selbo giuuawahta* ...
 „... weil er [Jesus Christus] dieses Weltrecht // Erde und Himmel oben, durch seine Kraft // selbst erschuf ...“

Während es sich bei der ersten Variante um eine rezentere, aus der christlichen Tradition stammende Formel handelt, wie sie in den von mir in meiner Dissertation untersuchten altgermanischen Rechtstexten belegt ist, stammt die zweite, die genauer als ‚Erde und Himmel oben‘ wiederzugeben wäre, aus einer wohl schon gemeingermanisch-heidnischen Tradition, kann als stabendes **erþō andi uba-heminaz* ~ *hemnaz*

13. Eine andere Lesung lautet *iarþsalr ifna uk ubhimin* ‚die Erdenhalle des Himmels und der Himmel oben‘. So schlägt es etwa The Scaldic Project vor, vgl. <<https://skaldic.org/m.php?i=15204&p=ms>> (02.07.2024). Nach Schulte 2007: 64: gilt „The overall thought pattern is therefore Christian rather than pagan“, was in unserem Kontext hieße, dass in der recht späten Inschrift (11. Jh.) ebenso eine Kontamination aus älterer und neuerer Version stattgefunden hätte in der Weise, dass die ältere Form in den neueren Kontext übertragen worden wäre.

rekonstruiert werden.¹⁴ Während die Formel in den meisten Sprachen nur an der angegebenen Stelle belegt ist, variiert sie in den englischen Texten mit der neueren, darunter auch in christlichen Texten, etwa der Genesis und Andreas (vgl. Berger 1993: 41).

3. Das Salienzprinzip in historischen Paarformeln

Zu fragen wäre an dieser Stelle natürlich, wodurch die Tatsache motiviert ist, dass mal diese, mal jene Komponente an erster Stelle der Paarformel steht. Zur Erklärung dieses Phänomens soll hier vor allem auf die viel beachtete Arbeit von Müller (1998) zurückgegriffen werden, der seine in einem optimalitätstheoretischen Paradigma verorteten Ergebnisse zwar anhand rezenter deutscher Sprachmaterials erzielt, dessen aus jenen Ergebnissen gewonnene Prinzipien sich aber mit Gewinn auch auf sprachhistorisches Material anwenden lassen.¹⁵ Das sogenannte Salienzprinzip, nach dem Wichtiges in einer Paarformel linear Unwichtigem vorangeht (Müller 1998: 15 f.), kann in diesem Fall die Reihenfolge der Komponenten erklären, ist dabei selbst aber wiederum historisch: Mit dem Erstarken der christlichen Tradition beginnt die Vorstellung vom Himmel als der Heimat des Göttlichen und als Ort der Erlösung gegenüber der Erde an Bedeutung zu gewinnen. Dementsprechend nimmt dieser in der Formel die prominentere, eben salientere Position ein.

Auch die Reihenfolgen der beiden bisher hier besprochenen Formeln ‚zu Land und zu Wasser‘ und ‚hier und dort‘ lassen sich gut mit dem Salienzprinzip erklären: Im ersten Fall geht das Land als Lebensraum und natürliche Umgebung des Menschen dem Wasser gegenüber als das Unmarkierte dem Markierten voran (Müller beobachtet dies bei weiteren Antonymen wie etwa *Ebbe und Flut* oder *Leben und*

14. Wenngleich das gehäufte Auftreten des Stabreims heute vermehrt als relativ spät aus der lateinischen Tradition eingedrungenes Stilmittel verstanden wird (vgl. dazu von See 1964: 87), kann sein generelles Vorkommen fraglos auch für die mündliche, also vorliterarische Zeit der germanischen Sprachen postuliert werden. Zu formalen wie ästhetischen Grundsätzen des Stabreims etwa Margolin 1992: 407 ff. und Schulte 2007: 60 ff. Weitere stabende Paarformeln wohl schon urgermanischen Alters in Boldt 2023: 342.

15. Fragen nach der Reihenfolge der Komponenten in Paarformeln historischer Quellen werden u. a. bereits von Krause 1922 (neu abgedruckt in Krause 2014) und Salomon 1919 diskutiert.

Tod). Während dies für die Entsprechungen von ‚hier und dort‘ ebenso zutreffend ist, kann hier aber auch das Prinzip, nach dem Nahes Fernem vorangeht, geltend gemacht werden (Müller führt neben *hier und da* unter anderem *dies und das* und *kommen und gehen* an).

Für das eingangs besprochene ‚Wald und Feld‘ aber ist ein derartiger Grund für die Reihenfolge nicht unmittelbar ersichtlich. Eine Möglichkeit, damit umzugehen, läge nun darin, herauszuarbeiten, inwieweit der Wald zum Zeitpunkt der Prägung der Formel für die Menschen von höherer Bedeutung war als das Feld, diesem gegenüber als wichtiger und mithin unmarkiert gelten kann. Die andere, erfolgversprechendere Möglichkeit ist, von der Bedeutung erst einmal abzusehen und sich damit zufriedenzugeben, dass hier eine Hierarchie der Salienz nicht festzustellen ist. Es müssten dann andere Prinzipien ausfindig gemacht werden, die die Reihenfolge erklären können. Dieser zweite Weg soll hier besprochen werden. Dafür zunächst noch einmal der synchrone Befund der fraglichen Wortverbindungen:

ae. *wudu – feld*
 afries. *wald – feld*
 mhd. *holz – velt*

Nach Müller (1998: 39, 47) ordnen sich den inhaltlichen Prinzipien der Salienz formale Prinzipien unter. Wenn in einem Fall wie dem vorliegenden also keine inhaltlichen Hierarchien unter den beiden Komponenten feststellbar sind, können die folgenden Beschränkungen aufgrund der sogenannten Silbenprominenz greifen.¹⁶ Hier gibt es nach Müller (1998: 33) vier Kriterien, die selbst wiederum in der angegebenen Hierarchie zueinander stehen:¹⁷

- 1) Die Größe des Anfangsrandes: Der quantitativ geringere, also kleinere Rand geht voran (etwa *rank und schlank*, aber ***schlank und rank*), unser Falle /w/ = /h/ = /f/ lässt aber keine entsprechende Hierarchie erkennen, alle Ränder sind gleich groß bzw. gleich klein.

16. Fragen nach der Metrik bzw. dem Wortakzent in Paarformeln müssen hier nicht weiter verfolgt werden. Siehe dafür Müller 1998: 18 ff.

17. Müller folgt hier den Ideen von Malkiel 1959 und vor allem Ross 1980, die bereits ähnliche Beschränkungen in Erwägung gezogen hatten.

- 2) Die Größe des Nukleus: Auch hier geht der kleinere, also kürzere Nukleus voran (etwa *kurz und gut*, aber ***gut und kurz*), in unserem Fall ist eine Hierarchie wiederum nicht feststellbar, denn alle Vokale sind kurz: /u, a, o/ = /e/.¹⁸
- 3) Die Qualität des Nukleus: Hier gilt, dass hohe Vokale in der Hierarchie tiefen vorangehen. Wenn sie gleich hoch sind, gehen vorere Vokalere hinteren voran (etwa *dick und dünn*, aber ***dünn und dick*). Dieses Prinzip ist nur im Altenglischen erfüllt, wo /u/ > /e/ gilt, im Altfriesischen mit /a/ < /e/ und Mittelhochdeutschen mit /o/ < /e/ aber verletzt.
- 4) Die Qualität des Anfangsrandes: Die Sonoritätshierarchie für Konsonanten ist im Einklang mit dem Prinzip, nach dem die sonoreren den weniger sonoren vorangehen (etwa *Rat und Tat*, aber ***Tat und Rat*), in unserem Fall /w, h/ > /f/.

Im Englischen wäre gemäß dieser Beschränkungen also vielmehr mit einer Reihenfolge *feld – wudu* zu rechnen. Wenngleich die genannten Beschränkungen nach Müller (1998: 34) zwar durchaus verletzbar und zum Teil widersprüchlich sind, wäre der vorliegende Widerspruch mit sprachhistorischen Mitteln lösbar, indem man bereits urgermanisches Alter der Formel und entsprechende einzelsprachliche lexikalische Substitutionsprozesse annimmt.¹⁹ Die Paarformel wäre dann als **widuz andi felþaⁿ* zu rekonstruieren. Die oben genannten Prinzipien der Silbeprominenz greifen in diesem Falle widerspruchlos oder andersherum: würden bei umgekehrter Reihenfolge der Komponenten verletzt.

18. In einem der Gutachten für diesen Artikel findet sich der Hinweis, dass dieses Prinzip auch die Reihenfolge in der Paarformel *Wald und Wiesen* erklärt. Für diese dürfte zudem die hier nicht weiter berücksichtigte Metrik der Formel eine Rolle spielen dahingehend, dass das Schema $\acute{x} \ x \acute{x} \ x$ in *Wald und Wiesen* gegenüber $\acute{x} \ x \acute{x}$ in *Wiesen und Wald* bevorzugt wird. Siehe dazu Fn. 20.

19. Die lexikalische Substitution einer oder mehrerer Komponenten ist ein gängiger sprachhistorischer Prozess auch in der Phraseologie. Dazu jetzt ausführlich Boldt 2023: 43; Meusel 2020. Siehe auch schon Janda 1997, der die Paarformel ‚Stock und Stein‘ unter vielfachen einzelsprachlichen Substitutionsprozessen für das Urindogermanische als **druh₂ & peruōr* rekonstruieren kann. Die Substitution kann begünstigt und angeregt werden durch das Aussterben eines Lexems, den Bedeutungswandel eines Lexems oder durch ein in einer speziellen Situation aus etwa lautlichen Gründen besser geeignetes Synonym.

- 1) Anfangsrandgröße: /w/ = /f/
- 2) Nukleusgröße: /i/ = /e/
- 3) Nukleusqualität: Vokalhierarchie /i/ > /e/
- 4) Anfangsrandqualität: Sonoritätshierarchie der Konsonanten /w/ > /f/

4. Ergebnisse

Die frühen germanischen Einzelsprachen zeigen, so können die Ergebnisse zusammengefasst werden, jeweils Entsprechungen der folgenden vier mit einiger Sicherheit bereits für das Urgermanische rekonstruierbaren Paarformeln mit einer je nach Kontext spezifizierten Bedeutung ‚überall‘:

**hē₂r andi þar* ‚hier und dort‘

**an(a) landai andi wateni* ‚zu Land und zu Wasser‘

**erþō andi uba-heminaz ~ hemnaz* ‚Erde und Himmel oben‘

**widuz andi felþaⁿ* ‚Wald und Feld‘

Die Reihenfolge der Komponenten entspricht dabei dem an ursprünglich rezentem Sprachmaterial aufgestellten Salienzprinzip, nach dem Wichtiges in einer Paarformel linear vor Unwichtigem steht. Lediglich für die letzte der hier besprochenen Formeln ist eine entsprechende Hierarchie nicht auf diese Weise festzustellen, da die einzelsprachlichen Belege ihr teilweise widersprechen. Eine widerspruchsfreie Erklärung jedoch kann gemäß der Theorie der Silbenprominenz gefunden werden, wenn die Gestalt der Formel unter Annahme sekundärer Umgestaltungen wie hier angegeben rekonstruiert wird.

Quellensiglen

Altenglisch

Alle nach Liebermann 1903

Af El Ælfred: Einleitung

II Atr Æthelred: Vertrag mit Olaf

II Cn Cnut: Gesetze II

Altfriesisch

- B Brokmerbrief, in: Buma 1965
 Dg. B. Dongera bota, in: Codex Unia
 L 24 Landrechte, in: Buma & Ebel 1963

Altnordisch

- Gul Gulathing, in: NGL I
 Grg Grágás (Konungsbók), in: Grágás
 UL Upplandslagen, in SSGL III

Mittelhoch- und Mittelniederdeutsch

- StrAu Augsburg Stadtrecht, in: Meyer 1872
 StrBr Braunschweiger Stadtrecht, in: Hänselmann 1975

Literatur

- AfrHwb = Hofmann, Dietrich & Popkema, Anne Tjerk & Hofmann, Gisela. 2008. *Altfriesisches Handwörterbuch*. Heidelberg: Winter.
- AWb = Bulitta, Brigitte et al. 1968–: *Althochdeutsches Wörterbuch*. Berlin: De Gruyter
- Baum, Bärbel. 1986. *Der Stabreim im Recht: Vorkommen und Bedeutung des Stabreims in Antike und Mittelalter*. Frankfurt am Main – New York: Lang.
- Berger, Christiane. 1993. *Altenglische Paarformeln und ihre Varianten*. Frankfurt am Main: Lang.
- Boldt, Ramón. 2023. *Aspekte der Vergleichenden Phraseologie: Untersucht und dargestellt am Beispiel der ältesten germanischen Rechtstexte* (Münchener Studien zur Sprachwissenschaft, Beiheft 34). Dettelbach: Röhl.
- BT = Bosworth, Joseph & Toller, Thomas Northcote. 1996. *An Anglo-Saxon dictionary*. London: Clarendon. <<https://bosworthtoller.com>>
- Buma, Wybren Jan. 1965. *Das Brokmer Recht*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. <https://digi20.digitale-sammlungen.de/fs1/object/display/bsb00040076_00001.html>
- Buma, Wybren Jan & Ebel, Wilhelm. 1963. *Das Ruestringer Recht*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

- Burger, Harald. 2011. Paarformeln und Paarformen des Deutschen „revisited“ – unter historischem Aspekt. In Fadeeva, Galina I. & Gusejnova, Innara A. & Karpenko, Elena I. (Hgg.), *Aktuelle Probleme der modernen Lexikologie und Phraseologie: Festschrift für I. I. Černyševa*, 31–56. Moskau.
- Codex Unia = *Diplomatyske Utjeftje Kodeks Unia*. 2012. Fryske Akademy. <<https://tdb.fryske-akademy.eu/tdb/index-unia.html>>
- CorpOF = van de Poel, Rita. 2019. *Corpus Oudfries*. <<http://corpora.ato.ivdnt.org/corpus-frontend/OFR>>
- DRW = Deutsch, Andreas (Hg.). 1912–. *Deutsches Rechtswörterbuch: Wörterbuch der älteren deutschen Rechtssprache*. Weimar – Stuttgart: Heidelberger Akademie der Wissenschaften.
- Grágás = *Grágás: Konungsbók. Genoptryck efter Vilhjálmur Finsens udgave 1852*. 1974. Odense: Universitetsforlag. <<https://archive.org/details/grgisln1852iceluoft>>
- Friedrich, Jesko. 2006. *Phraseologisches Wörterbuch des Mittelhochdeutschen: Redensarten, Sprichwörter und andere feste Wortverbindungen in Texten von 1050–1350* (Germanistische Linguistik 264). Berlin – Boston: Niemeyer.
- Hänselmann, Ludwig. 1975. *Urkundenbuch der Stadt Braunschweig* 1. Braunschweig. <https://leopard.tu-braunschweig.de/receive/dbbs_mods_00036868>
- Janda, Michael. 1997. *Über „Stock und Stein“: die indogermanischen Variationen eines universalen Phraseologismus* (Münchener Studien zur Sprachwissenschaft, Beiheft 18). Dettelbach: Röhl.
- Kopaczyk, Joanna. 2013. *The legal language of Scottish burghs: Standardization and lexical bundles 1380–1560*. Oxford University Press.
- Krause, Wolfgang. 2014 [1922]. Die Wortstellung in den zweigliedrigen Wortverbindungen, untersucht für das Altindische, Awestische, Litauische und Altnordische. In Beck, Heinrich & Düwel, Klaus & Job, Michael & van Nahl, Astrid (Hgg.), *Wolfgang Krause: Schriften zur Runologie und Sprachwissenschaft*, 605–651. Berlin – Boston: De Gruyter.
- Liebermann, Felix. 1903. *Die Gesetze der Angelsachsen: Text und Übersetzung* 1. Halle: Niemeyer. <<https://archive.org/details/diegesetzederang-01liebuoft/page/n5/mode/2up>>
- Malkiel, Yakov. 1959. Studies in Irreversible Binomials. In: *Lingua* 8. 113–160. <<http://languagelog ldc.upenn.edu/myl/Malkiel1959.pdf>>
- Margolin, Jean-Claude. 1992. Alliteration. In Ueding, Gerd (Hg.), *Historisches Wörterbuch der Rhetorik* 1, 406–413. Tübingen: De Gruyter Mouton.

- Meyer, Christian. 1872. *Das Stadtbuch von Augsburg, insbesondere das Stadtrecht vom Jahre 1276: nach der Originalhandschrift zum ersten Male hrsg. u. erl.: mit e. lithogr. Facsimile d. Handschrift*. Augsburg. <<https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb11000015>>
- Meusel, Eduard. 2020. *Pindarus Indogermanicus: Untersuchungen zum Erbe dichter-sprachlicher Phraseologie bei Pindar* (Beiträge zur Altertumskunde 378). Berlin – Boston: De Gruyter.
- Müller, Gereon. 1998. Beschränkungen für Binomialbildungen im Deutschen. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 16. 5–51. Gudrun M. J. Samberger, Julius-Maximilian-Universität Würzburg
- NGL I = Keyser, Rudolph & Munch, Peter Andreas & Herzberg, Ebbe & Storm, Gustav. 1846–95. *Norges gamle love indtil 1387 I*. Christiania: Gröndahl & Son. <<https://archive.org/details/norgesgamlelovei00her-tuoft>>
- ONP = *Dictionary of Old Norse Prose*. 2005–. <<https://onp.ku.dk/onp/onp.php>>
- RGA = Beck, Heinrich & Geuenich, Dieter & Steuer, Heiko (Hgg.). 1973–2007. *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*. Berlin – New York: De Gruyter.
- Ross, John. 1980. Ikonismus in der Phraseologie. *Zeitschrift für Semiotik* 2. 39–56.
- Salomon, Gerhard. 1919. *Die Entstehung und Entwicklung der deutschen Zwillingsformel*. Inaugural-Dissertation: Göttingen.
- Schulte, Michael. 2007. Memory culture in the Viking Ages: The runic evidence of formulaic patterns. *Scripta Islandica* 58. 57–74. <<https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:436596/FULLTEXT01.pdf>>
- See, Klaus von. 1964. *Altnordische Rechtswörter: Philologische Studien zur Rechtsauffassung und Rechtsgesinnung der Germanen*. Tübingen: Max Niemeyer.
- See, Klaus von. 1967. *Germanische Verskunst*. Stuttgart: Metzler.
- Sievers, Eduard. 1935. *Heliand: Titelaufgabe vermehrt um das Prager Fragment des Heliand und um die Vaticanischen Fragmente von Heliand und Genesis*. Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses. <<http://www.wulfila.be/lib/sievers/1878>>
- SSGL III = Collin, Hans Samuel & Schlyter, Carl Johan. 1827–77. *Corpus iuris Sueo-Gotorum antiqui: Samling af Sweriges gamla lagar* 3. Stockholm. <<https://archive.org/details/corpusiurissueo08swedgoog>>

Ein indogermanisches Wort für ‚Bart‘ und die lateinische *palma*-Regel

Abstract

A PIE word for ‘beard’ and the Latin *palma* rule

This article discusses one of the words for ‘beard’ reconstructible for the IE protolanguage based on Latin, Germanic, Baltic, and Slavic evidence. It is usually reconstructed as PIE $*b^har(s)d^h-o/eh_2-$ with $*-a-$ of unknown origin. In this article, a new etymology will be proposed: The word for ‘beard’ stems from an underlying compound consisting of an *s*-stem $*b^herH-e/os-$ ‘sth. sharp, point, tip’ and zero-grade $*d^heh_1-$ ‘to set, place, lay’. This compound was later remodelled into an *o*-stem $*b^horHs-d^h-ó-$ displaying a *o*-grade in the root (a so-called τούος-formation) meaning ‘the one who sets points’ accounting for the Germanic forms. Additionally, a zero-grade eh_2 -collective $*b^h_2Hs-d^h-eh_2$ ‘mass of points’ was formed eventually leading to Latin *barba*. Finally, a contamination of the two stems $*b^horHs-d^h-eh_2-$ develops into the Baltic and Slavic forms.¹

1. Dies ist die überarbeitete Version einer Hausarbeit aus dem Wintersemester 2019/20. Ich bedanke mich für wertvolle Hinweise in einem anonymen Review sowie bei den Teilnehmer:innen des Oberseminars am Lehrstuhl für Vergleichende Sprachwissenschaft der Universität Würzburg und des Symposiums für die Diskussion. Alle verbleibenden Fehler sind meine eigenen. Die Teilnahme am Symposium wurde ermöglicht durch die Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz, wofür ich hiermit herzlich danken möchte.

1. Einleitung

Innerhalb der Indogermania sind zwei Wörter für ‚Bart‘ rekonstruierbar: uridg. **smókuyr* ‚Kinn, Bart‘ und uridg. **b^har(s)d^h-o/ah₂-* ‚Bart‘ (vgl. Buck 1949: 205, EIEC 251, NIL 4). Das zweite rekonstruierbare Wort für ‚Bart‘ ist im Germanischen, Baltischen, Slavischen und Italienischen belegt und zeigt einige lautliche Probleme und eine unklare morphologische Struktur. Daher wurde in der Vergangenheit mehrmals eine Entlehnung aus einer Substrat- oder Adstratsprache angenommen, um die verschiedenen Fragen zu klären. Innerhalb dieses Aufsatzes soll ein weiterer Versuch unternommen werden, das Wort für ‚Bart‘ inner-indogermanisch zu erklären.

Dabei werden zunächst die Fragestellungen erläutert, die in der bisherigen Forschung diskutiert wurden, namentlich die Frage nach dem *-a-* im Lateinischen und dem *-z-* in den baltischen Formen. Bisherige Lösungsansätze werden kurz skizziert. Im Anschluss wird ein Lösungsvorschlag mithilfe der sogenannten *palma*-Regel unterbreitet. Die morphologische Analyse als Kompositum eines *s*-Stamms bietet dabei eine Möglichkeit, sowohl das *-a-* im Lateinischen als auch das *-z-* in den baltischen Formen durch einen gemeinsamen Ansatz zu erklären.

2. Anzuschließendes Wortmaterial

Im Allgemeinen werden die folgenden Wörter für ‚Bart‘ als verwandt angenommen:

Germanisch: an. *barð* n. ‚Ecke, Rand, Schiffsbug‘; spät-an. ‚Bart‘; ae. *beard* m. > ne. *beard* ‚Bart‘; ahd. *bart* m. ‚Bart‘; afr. *berd*, *bird* m. ‚Bart‘²

2. Vgl. EWAhD: 488–90. Zu umstrittenem krim-got. *bars* und zur Semantik im Altnordischen vgl. die Literatur dort.

Baltisch:	lett. <i>barda</i> , dial. <i>barzda</i> f. ‚Bart‘; lit. <i>barzdà</i> , dial. <i>barzà</i> f. ‚Bart‘; apr. <i>bordus</i> ‚Bart‘ (Hapax Legomenon im Elbinger Vokabular); nehrk. <i>barzds</i> m. ‚Bart‘
Slavisch:	aksl. <i>brada</i> f. ‚Bart, Kinn‘, skr. <i>bráda</i> f. ‚Bart, Kinn‘, russ. <i>borodá</i> f. ‚Bart; dial. Kinn‘, čech. <i>brada</i> f. ‚Kinn, Bart‘ ³
Latein:	lat. <i>barba</i> f. ‚Bart‘ < <i>*farba</i> ⁴

Aufgrund der geographischen Verteilung des Wortmaterials wird etwa in Mallory & Adams (EIEC 251) von einem „Western regionalism“ innerhalb des Späturindogermanischen gesprochen.

3. Probleme der Rekonstruktion bisher

Aus dem angeschlossenen Wortmaterial lässt sich das Wort für ‚Bart‘ als **b^hVr(s)d^h-o/eh₂-* rekonstruieren, der Anlaut uridg. **b^h-*, sowie inlautendes **-r-* und **-d^h-* sind dabei unstrittig. Welcher Vokal in der ersten Silbe zu rekonstruieren ist und welchen Stellenwert das *-z-* in einem Teil der baltischen Formen hat, ist hingegen schwieriger zu bewerten. Die morphologische Struktur ist umstritten, eine Analyse wurde bisher nur von Kluge (2002: 93), gefolgt von Wodtko, Irslinger und Schneider (NIL 5), vorgeschlagen. Dieser Vorschlag wird in Kap. 4 besprochen und erweitert.

3. Baltisches und slavisches Wortmaterial nach Hock et al. (ALEW s. v. *barzdà*).
4. Vgl. de Vaan 2008: 69. Zur Assimilation **farba* > lat. *barba* vgl. Weiss (2018: 439 f.) und Katz (1998: 206, 215). Ggf. ist ein Anschluss von italien. *farfecchie* ‚Schnurrbart‘ als Fortsetzer einer sabellischen Form möglich, vgl. aber Weiss 2018: 438. Vgl. darüber hinaus Weiss (2018: 438–40) dagegen, *barba* als Beispiel für die Grassmann’sche Hauchdissimilation im Lateinischen heranzuziehen. Der Inlaut *-b-* der lateinischen Form erklärt sich aus dem regulären Lautwandel **-d^h-* > lat. *b* nach *r* (vgl. Weiss 2020: 84 für weitere Kontexte und Beispiele).

3.1. Quelle des *-a-* in der ersten Wortsilbe

Die Evidenz der germanischen, baltischen und slavischen Formen macht sowohl die Rekonstruktion eines voreinzelsprachlichen **a* als auch eines voreinzelsprachlichen **o* möglich. In der vorliegenden Lautumgebung⁵ müsste ein ursprachliches **o* im Lateinischen allerdings als *o* fortgesetzt werden. Daher lässt sich die lateinische Form bisher nur durch den Ansatz eines nachurindogermanischen **-a-*⁶ mit den anderen Formen vereinbaren.

Ansätze, die einen Laryngal enthalten, wurden bisher meist aus nicht näher erläuterten (morphologischen) Gründen verworfen oder nicht diskutiert (vgl. Schrijver 1991: 488, de Vaan 2008: 69, Derksen 2008: 55, Derksen 2015: 91). Nach Ausweis des Lateinischen wäre das Wort für ‚Bart‘ rekonstruierbar als **b^hard^h-eh₂* mit seltenem **-a-* oder **b^hh₂erd^h-eh₂-* mit einer ungewöhnlichen *e*-Stufe der Wurzel,⁷ zudem wäre der Anlaut **b^hh₂-* ungewöhnlich. In einer schwundstufigen Bildung **b^hh₂rd^h-eh₂-* wäre der silbische Resonant als lat. *-or-* fortgesetzt (vgl. Weiss 2020: 103).

Eine weitere Möglichkeit, ein *a* im Lateinischen zu erklären, besteht in der *palma*-Regel, auf die in 4.1 noch genauer eingegangen wird. Diese macht den Stammansatz **b^hr^hHd^h-eh₂-* möglich. In Anschluss an Höfler (2017) kann damit auch ein weiteres Problem der Rekonstruktion behoben werden, das des *-z-* in einem Teil der baltischen Wörter für ‚Bart‘.

Zunächst sei hier aber noch kurz auf die Versuche verwiesen, das *-a-* der lateinischen Form aus anderen Quellen zu erklären. Um die auffällige Lautgestalt des hier untersuchten Wortes für ‚Bart‘ zu erklären, wird eine Entlehnung in Erwägung gezogen. Entweder soll das Wort aus dem Germanischen (urgerm. **bardā-*) ins Lateinische entlehnt worden sein (vgl. Kroonen 2013: 54) oder es soll aus einer europäischen Sub- oder Adstratsprache entlehnt worden und Teil der

5. Etwa nicht vor **u* oder hinter **m*, **u* (**l*) in offener Silbe (vgl. Meiser 2006: 84 f.). Bei Weiss (2020: 152) tritt der Lautwandel nur vor *u. V'* auf.

6. Im Rahmen des vorliegenden Aufsatzes wird davon ausgegangen, dass es ein urindogermanisches **a* gab, wenn dieses auch selten war.

7. Solche *eh₂-*Stämme sind im Lateinischen ansonsten als *o*-stufige oder schwundstufige Bildungen bekannt, vgl. lat. *toga* und *fuga* (vgl. Weiss 2020: 320).

Lehnwortschicht A1 nach Kuiper (1995) sein (vgl. Derksen 2008: 55, de Vaan 2008: 69, Pronk-Tiethoff 2013: 204).

Eine Entlehnung von lat. *barba* aus dem Germanischen ist historisch nicht nachzuvollziehen.⁸ Das Wort ist seit Plautus belegt (vgl. de Vaan 2008: 69), politisch-militärische Kontakte mit den germanischen Völkern sind aber erst 100 Jahre nach Plautus⁹ nachweisbar (vgl. Wiegels 2012: 958). Kroonen (2013: 54) erläutert sein Lehnwortszenario nicht näher, er scheint für eine Entlehnung aber eine Sonderentwicklung urgerm. **-ǰ-* → lat. *-b-* für den lateinischen Inlaut anzunehmen, die gesondert zu begründen wäre. Zudem sind keine germanischen Lehnwörter vor dem 1. Jhd. v. Chr. bekannt (vgl. Weiss 2020: 516).

Für eine Entlehnung aus einer nicht-indogermanischen Sprache in Europa spricht die schon eingangs erwähnte auffällige regionale Verteilung auf das nord- und zentraleuropäische Festland, während in anderen indogermanischen Sprachen uridg. **smókū̯r* ‚Kinn, Bart‘ belegt ist, vgl. alb. *mjekër* (mit geneuertem Vokal) ‚Kinn, Bart‘, arm. *mawruk* ‚Bart‘, heth. *z(a)mankur*, ai. *śmāsru-* (< **smašru-*) ‚Bart, insb. Schnurrbart‘. Dieses Wort ist auch im Germanischen und Baltischen belegt (vgl. ae. *smæras* (Pl.) ‚Lippen‘ (wenn aus *smahria*¹⁰), lit. *smākras* ~ *smakrà* ‚Kinn‘, lett. *smakrs* ‚Kinn‘), allerdings nicht in der Bedeutung ‚Bart‘, sondern es bezeichnet vielmehr einen Teil des Gesichts. Die abweichende Semantik der Fortsetzer von uridg. **smókū̯r* im Baltischen und Germanischen könnte die These einer Entlehnung unterstützen, wenn man annimmt, dass ‚Bart‘ die Kernbedeutung ist, das Erbwort von der Entlehnung aber in die Randbedeutung ‚Lippen‘ bzw. ‚Kinn‘ verdrängt wurde.¹¹

Problematisch ist an dieser Art der Entlehnung allerdings, dass über die Quellsprache der Lehnwortschicht nach Kuiper (1995) insgesamt wenig bekannt ist. Nach Haspelmath (2009: 43 f.) kann eine fehlende Etymologie kein hinreichender Grund sein, um eine Entlehnung anzunehmen. Ihm zufolge lassen sich Lehnwörter nur dann

8. Weiss (2018: 437) lehnt eine Entlehnung aus nicht näher erläuterten kulturellen Gründen ab.

9. Vgl. zu Plautus' Lebensdaten Lefèvre 2012: 1118.

10. Anders Vine (2002: 334 f.): < **smoj-r(i)o-* ‚Lächler‘ ← **smej-ro-* ‚Lippen‘.

11. Vgl. zu diesem Prozess der Dublettenauflösung durch Verdrängung der ursprünglichen Form in eine Randbedeutung etwa Hock (1991: 298 f.).

zweifelsfrei identifizieren, wenn sowohl Ziel- als auch Quellsprache eindeutig benannt werden können. „Fairly confident“ könne man immer noch sein, wenn das Wort eine auffällige Lautgestalt zeige und ein Lehnszenario plausibel gemacht werden könne.¹² Es kann nicht ausgeschlossen werden, dass das Wort für ‚Bart‘ aus einer nicht-indogermanischen Sprache entlehnt wurde, doch bleibt dies kaum mehr als eine Notlösung, während eine inner-indogermanische Etymologie für das Wort für ‚Bart‘ vorzuziehen ist. Ein Vorschlag dazu wird in Kap. 4 unterbreitet.

3.2. Der Sibilant in den baltischen Formen

Bislang konnte noch nicht endgültig geklärt werden, welcher Status dem *-z-* in lett. dial. *barzda* f. ‚Bart‘; lit. *barzdà*, dial. *barzà* f. ‚Bart‘ und nehrk. *barzds* m. ‚Bart‘ zukommt. Die bisherigen Erklärungsansätze lassen sich im Wesentlichen zwei Grundgedanken zuordnen (vgl. die Übersicht in NIL 4):

- 1) Die *s*-losen Formen sind ursprünglich, der Sibilant ist sekundär entstanden.
- 2) Der Sibilant ist im Slavischen, Germanischen, Lateinischen und in Teilen des Baltischen unabhängig voneinander geschwunden, er ist selbst bereits urindogermanischen Alters.

Als neueste Erklärung einer sekundären Entstehung des *-z-* ist Smoczyński (2024: 133) zu nennen.¹³ Smoczyński erklärt das *-z-* innerlitauisch aus dem Verbalparadigma *bařsti*, *barstù*, *sùbarzdau* ‚bärtig werden‘. Dabei handle es sich um ein Desubstantivum auf *-st-* zum nicht mehr belegten Substantiv urbsl. **bardā-* ‚Bart‘. Innerhalb des Verbalparadigmas seien die Stammdubletten *barst-* vs. *barzd-* entstanden. Aus dem Präteritalstamm *-barzdau* sei schließlich das Substantiv *barzda* zurückgebildet worden, was einen Neologismus im Vergleich zu den übrigen baltisch-slavischen Belegen für ‚Bart‘ darstelle. Dieses Szenario liefert allerdings keine Erklärung für die lettischen Formen.

12. Kuiper (1995) sammelt verschiedene lautliche Besonderheiten der vermuteten europäischen Quellsprache von ‚Bart‘.

13. Der Vorschlag wurde von Pronk-Tiethoff (2013: 204) aufgenommen.

Weitere Ansätze der Vergangenheit sind ebenfalls mehr oder weniger ad hoc.¹⁴

Hierzu gehört auch die Gruppe der Ansätze, die eine Kontamination des Wortes für ‚Bart‘ mit dem Wort für ‚Furche‘ annehmen. Das Wort für ‚Furche‘, urslav. **borzda-* (vgl. russ. *borozdá*), soll nach Walde & Hofmann (1938: 96) und Pokorny (IEW 110) durch Kontamination zu den baltischen Wörtern für ‚Bart‘ geführt haben. Es ist im Baltischen selbst nicht belegt, sofern nicht lit. *biržė*, lett. *birze* dazu gehört (vgl. Derksen 2008: 59, Derksen 2015: 91),¹⁵ dessen Etymologie nach Smoczyński (2024: 164 f., s. v. *biržė*) unklar ist. Ein Zusammenhang dieser beiden Wörter wird auch bei einer Entlehnung des slavischen Wortes aus dem Germanischen angenommen, etwa von Pedersen (1895: 72 f.) und Kroonen (2013: 54).

Fraenkel (LEW I: 36) und Lloyd & Springer (EWAhd I: 490) erklären die baltischen Formen durch eine Kontamination mit **b^hor-z-d^h-* (vgl. ai. *bhr̥ṣṭi-* ‚Spitze, Zacke‘, ahd. *burst*, ae. *byrst* ‚Borste‘, lat. *fastīgium* ‚Gipfel‘).¹⁶ Kroonen (2013: 54) rekonstruiert urgerm. **barzda-* m. ‚Bart‘, das er schließlich unmittelbar an „westeuropäisches“ **b^hrosd^h-o-* ‚Stachel, Dorn‘ anschließt, wovon ‚Bart‘ eine Ableitung wäre. Auf eine Verbindung zwischen den Wörtern für ‚Bart‘ und ‚Spitze, Borste‘ wird in Kap. 4 noch genauer eingegangen.

Während die Erklärungsansätze zur sekundären Entstehung des baltischen *-z-* nicht völlig überzeugen können, fällt auf, dass sich ein *s*-Schwund in den *s*-losen Formen plausibel machen lässt.¹⁷ Im Slavi-

14. Vgl. Smoczyński (2024: 133) für Literatur und Diskussion der früheren Vorschläge.

15. Derksen (2008: 59; 2015: 91) bietet keine gemeinsame Rekonstruktion der baltischen und slavischen Formen an. Unklar bleibt auch, wie der Vorschlag, die slavischen Formen an ai. *bhr̥ṣṭi* anzuschließen und als **b^hrs-d^h-* zu rekonstruieren, zu den slavischen Formen führen soll.

16. Nach Mayrhofer (EWAia II 273) ist ein Anschluss von ai. *bhr̥ṣṭi-* an die germanischen Formen allerdings abzulehnen, es sei stattdessen von ai. **bhraś(bhrās)/bhr̥ś* ‚scharf machen‘ (etwa in ved. *bhr̥śya-* ‚Spitze‘) abgeleitet. Auch gr. *φάσκος* ‚Bündel‘ wird von Fraenkel (1955: 36) und Lloyd und Springer (EWAhd I 490) angeschlossen. Es bleibt aber unklar, wie die griechische Form sich lautlich entwickelt haben soll. Zu erwarten wäre ***φάρσκος* oder *φάρκος*.

17. Die Annahme, dass das *-z-* im Baltischen ererbt ist, hat Folgen für die Einordnung des Lehnworts *parta* in den finnischen Sprachen. Darauf kann im vorliegenden Aufsatz nicht weiter eingegangen werden, zum Lehnwort vgl. zuletzt Junttila (2019: 37).

schen etwa ist *s*-Schwund zu erwarten: vgl. aksl. *čрънь*, russ. *čěrnij*, čech. *černý* Adj. ‚schwarz‘, vgl. ai. *kř̥ṣṇa-* (vgl. ALEW s. v. *barzdā*).¹⁸ Im Lateinischen schwindet ein *s* in der Position uridg. **Vrzd(h) > Vrd/b*, vgl. lat. *hordeum* ‚Gerste‘ < **g^horzd-ejo-* < **g^hṛzd-*; ahd. *gersta* f. < **g^herzd-eh₂-* (vgl. Meiser 2006: 119, auch Weiss 2020: 197).

Für die nordwestgermanischen Formen ist zunächst anzunehmen, dass das **-z-* in stimmhafter Umgebung inlautend zu **-r-* wird, vgl. as. ae. *hord*, ahd. *hort* ‚Schatz‘ < urgerm. **huzdą* (vgl. got. *huzd*) < uridg. **kUSD^ho-* ‚Schatz‘ (vgl. lat. *custōs*, gr. *κόσθος*) (vgl. Ringe 2017: 115, Braune 2018: 117). Im Wort für ‚Bart‘ entsteht nun eine Geminata **-rrđ-*, deren weitere Entwicklung in den Einzelsprachen bisher unklar ist. Hier wird daher die Hypothese aufgestellt, dass die entstandene Geminata vereinfacht wurde, d. h. es wird ein Lautwandel **-rsd^h- > *-rzd^h- > *-rrđ- > -rd-* in stimmhafter Umgebung postuliert.¹⁹ Diese Geminatentilgung ist plausibel, da voralthochdeutsche Geminaten im Althochdeutschen etwa regelmäßig vor Konsonant vereinfacht wurden, vgl. etwa *brennen* vs. Prät. *branta* oder in Dreierkonsonanzen in der gesprochenen Sprache aller germanischen Sprachen häufig einer der Konsonanten schwindet, vgl. etwa *lenzo* ‚Lenz‘ < *lengzo* (vgl. Braune 2018: 133, 141). Vergleichbar mit dieser Entwicklung ist der *s*-Schwund in urgerm. **burzda-* n. ‚Brett‘ (< **b^hṛzd^h-o-*) > got. *foṭu-baurd* n. ‚Fußschemel‘, an. *borđ* n. ‚Brett, Planke, Tisch‘, ae. *bord* n. ‚Brett, Tisch‘, afr. *bord* m./n.? ‚ds.‘ (vgl. Kroonen 2013: 86). Der Unterschied zum Wort für ‚Gerste‘ (urgerm. **gerstō*, lat. *hordeum*) besteht in der Opposition **-d^h- : *-d-*.

18. Nach Pronk (2019: 147) müsste *-s-* in der Position vor Dental im Slavischen aber erhalten bleiben, vgl. aksl. *pr̥stь* ‚Finger‘ < **pirstō-*. Der Unterschied könnte auf die stimmhafte Lautumgebung in Wörtern wie das für ‚schwarz‘ im Gegensatz zur stimmlosen Lautumgebung im Wort für ‚Finger‘ zurückzuführen sein.

19. Vgl. ähnlich auch Hock et al. (ALEW s. v. *barzdā*).

4. Lösungsansatz

Im vorliegenden Aufsatz soll eine Lösung gefunden werden, die beide Probleme der bisherigen Forschung durch einen gemeinsamen Ansatz löst.²⁰ Höfler (2017) hat eine Reihe neuer Etymologien lateinischer Wörter mit lat. *-a-* in der ersten Silbe vorgestellt, die jeweils auf Ableitungen alter *s*-Stämme zurückgehen. Dabei erklärt er das *-a-* im Lateinischen mithilfe einer Lautregel, die im Folgenden kurz beschrieben werden soll.

4.1. Die sogenannte *palma*-Regel

Im Lateinischen kann in der Umgebung von $*R̥$ und $*H$ ein $-\bar{a}-$ entstanden sein: $*CR̥HC > CR\bar{a}C$ (vgl. Weiss 2020: 55). Liegt der urindogermanische Akzent allerdings auf dem silbischen Resonanten, so weicht die Entwicklung ab: $*CR̥HC > *CaRaC$. Namensgebend für diese Regel ist das Beispiel *palma* ‚Handfläche‘: uridg. $*p_lh_2meh_2$ ‚Handfläche‘ $> *palama > palma$, vgl. gr. $\pi\alpha\lambda\acute{\alpha}\mu\eta$ (vgl. Weiss 2020: 119, Meiser 2006: 109). Hier ist anzumerken, dass das Material nicht immer eindeutig zu bewerten ist. Deshalb ist die Regel nicht unumstritten.²¹

Höfler (2017) hat vor kurzem weiteres Material mithilfe dieser Regel erklärt. Er führt einige lateinische Substantive auf possessive Adjektivableitungen auf $*-\acute{o}-$ von *s*-Stämmen mit schwundstufiger Wurzel zurück (Typ ved. *rukṣá-* ‚hell‘ $<$ uridg. $*luk-s-\acute{o}-$ ‚Licht habend‘ zu uridg. $*léuk-es/os-$ n. ‚Licht‘), die im weiteren Verlauf durch Substantivierung eine Wurzelbetonung erhalten haben, z. B. lat. *parra* ‚Vogelart‘ $< *(s)pars\bar{a}- <$ vorlat. $*(s)paras\bar{a}- <$ uridg. $*(s)pr̥H-s-eh_2-$ ‚das Geflügelte‘ \leftarrow Adj. uridg. $*(s)pr̥H-s-\acute{o}-$ ‚Federn/Flügel habend‘ zur Wurzel uridg. $*(s)perH-$ ‚fliegen‘ (vgl. Höfler 2017: 17 für Details).

20. Der hier präsentierte Lösungsvorschlag stellt eine Modifizierung des bereits in Wodtko, Irslinger und Schneider (NIL 4) zitierten Ansatzes Kluges (2002: 93) dar. Vgl. zum Ansatz weniger detailliert auch Schutzeichel 2013: 106.

21. Vgl. ablehnend etwa Schrijver 1991: 197.

4.2. Kompositum eines *s*-Stamms

Nun stellt sich die Frage, ob dem Wort für ‚Bart‘ eine ähnliche Bildung zugrunde liegt. Das ungeklärte *-a-* im Lateinischen und das ungeklärte *-s-* im Baltischen könnten Hinweise auf einen alten *s*-Stamm mit schwundstufiger Wurzel sein: uridg. **b^hrH-es/os-* (vgl. IEW 109: **b^hares* : **b^hores* : **b^hars*). Fortsetzer des alten *s*-Stammes sind im Keltischen belegt: air. *barr* m. ‚Spitze, Ende, Haarschopf‘, kymr. *bar* ‚Spitze, Gipfel‘, korn. *bar*, abret. *barr*, gall. *barro-* ‚Gipfel, Kopf‘ in Orts- und Personennamen (vgl. de Bernardo Stempel 1987: 82). Der *s*-Stamm ist nach de Bernardo Stempel (1999: 260) im Keltischen in die *o*-Deklination übergetreten: **b^hrHs-ó-s*. Ein *s*-Stamm dürfte auch in lat. *far* ‚Dinkel, Emmer‘, aisl. *barr* ‚Getreide, Gerste‘ belegt sein (vgl. IEW 111, de Vaan 2008: 201 f.). Zum bloßen *s*-Stamm existieren zudem Ableitungen: lat. *fastigium* < urital. **farstīg-* / **farsti-ag* ← **b^hrsti-* ‚Spitze, Gipfel, Abdachung‘ und ai. *bhr̥ṣti-* ‚Spitze‘,²² urgerm. **bursti-* (an. *burst* f. ‚Borste, Dachfirst‘, ae. *byrst* f. ‚Borste‘, ahd. *burst*, *borst* m. n., *bursta* f. ‚Borste‘) (vgl. de Vaan 2008: 203 f.). Die Bedeutungen in den Einzelsprachen weisen ein größeres Spektrum auf, sodass eine Bestimmung der Grundbedeutung des *s*-Stammes erschwert wird. Es ist möglich ‚Emporstehendes, Spitze‘ als allgemeinere Bedeutung anzusetzen, die in bestimmten Kontexten auch spezifischer als ‚Borste‘ oder ‚Ähre‘ gefasst werden kann.

Für das Wort für ‚Bart‘ ist nun anzunehmen, dass dieser *s*-Stamm das Vorderglied eines Kompositums mit **d^heh₁-* ist, das die Bedeutung ‚Spitzen o. Borsten setzen‘ hat. Von diesem Kompositum ist schließlich ein *o*-stufiger *o*-Stamm (τομός-Bildung) **b^horH-s-d^h-ó-m*. ‚der Spitzensetzer (Borstensetzer)‘, der im Germanischen (urgerm. **bardā-*) fortgesetzt ist,²³ und ein schwundstufiges *eh₂-*Kollektivum **b^hrH-s-d^h-eh₂-* ‚Spitzengebilde (Borstengebilde)‘, das zu lat. *barba*

22. Vgl. gegen den Anschluss des altindischen Lexems an das lateinische und die germanischen Formen aber Mayrhofer (EWAia II 273).

23. Falls die germanischen Wörter für ‚Bart‘ nicht auf eine *o*-stufige *to*-Bildung zurückzuführen sind: urgerm. **bardā* < **b^horH-tó* < ***b^hórH-to-* (Typ *CóC-to-*, z. B. gr. νόσ-το-ς ‚Rückkehr‘, vgl. García Ramón 2016).

führt, abgeleitet.²⁴ Im Baltischen und Slavischen ist hingegen eine Mischform der beiden Bildungen, **b^horH-s-d^h-éh₂-*, fortgesetzt, die als Kollektivum zum *o*-Stamm gedeutet werden kann, vgl. gr. κύκλος und κύκλα.²⁵ In den *o*-stufigen Bildungen schwindet der Laryngal des Vorderglieds dabei durch den Saussure-Effekt (vgl. Nussbaum 1997).²⁶

Der Schwund des Laryngals durch den Saussure-Effekt lässt sich durch den Akzent von lit. *barzdà* stützen: Ursprachliche Laryngale haben prinzipiell einen Einfluss auf den Akzent in baltischen und slavischen Formen. Nach Ausweis des Materials bei Rasmussen (1989: 181–4) ist für Substantive mit *o*-stufiger Wurzel, in denen der Laryngal durch den Saussure-Effekt schwindet, zu erwarten, dass sie in der litauischen Akzentklasse 4 sind, vgl. etwa lit. *kalvà* ‚Hügel‘ zu *kélti* ‚emporragen‘ zu **kelh₃-*; lit. *tamsà* ‚Finsternis‘ < uridg. **tóms-eh₂-* zum *s*-Stamm **temH-s* (ved. *támas*, *támiṣra*) zur Wurzel **temH-* (lit. *témti*) (vgl. Rasmussen 1989: 183 f., 204, zur Wurzel noch LIV 624). Dies trifft auch für das Wort für ‚Bart‘ zu. Wenn der Laryngal also durch den Saussure-Effekt schwindet, zeigt der baltisch-slavische Akzent die zu erwartende Gestalt.

4.3. Parallele Bildungen

Komposita mit **d^heh₁-* in unterschiedlichen Ablautstufen sind im Indogermanischen nicht unbekannt:

- 1) urgerm. **wurða-* n. ‚Wort‘ (got. *waurd*, an. *orð*, ae. afr. as. *word*, ahd. *wort*), apr. *wirds* ‚Wort‘; lit. *vařdas* m. ‚(Vor)name, Benennung, Titel‘, lett. *vards* m. ‚Wort, Rede, Versprechen, Name‘ < uridg. **uřd^h-ó-*, **uord^h-ó-* ‚Wort‘; eine *e*-Stufe ist möglicherweise in lat. *verbum* n. ‚Wort‘ belegt.

Nach Heidermanns (1996) und Hackstein (2002: 14) liegt bei diesem Wort ein Wurzelkompositum aus uridg. **uerh₁-* ‚sprechen‘ und **d^heh₁-* vor: **uerh₁/uorh₁/uřh₁-d^hh₁-o-* ‚Äußerung setzend‘ (mit Lex Schmidt-Hackstein).²⁷

24. Formal ist auch der Ansatz **b^hh₂er-s-d^heh₁-* möglich. Der Ansatz **b^hh₂erd^h-* wird von Schrijver (1991: 488) aus nicht näher erläuterten morphologischen Gründen abgelehnt.

25. Freundlicher Hinweis D. Kölligan.

26. Vgl. für Gegendarstellungen van Beek 2011, Pronk 2011.

27. Vgl. dazu noch lat. *verbum/verba facere* (vgl. Hackstein 2002: 14).

- 2) gr. ὄρθος, urgerm. *warda- (nhd. *Wart*, got. (*daura*-)wards ‚Türhüter‘, ae. *weards* ‚Wachmann, Hüter‘) < uridg. * $\text{uord}^h\text{-ó}$ - (Nomen agentis).

Nach Hackstein (2002: 17) und Kölligan (2021: 7) liegt hierin eine Univerbierung von **uer-* ‚beobachten, wahrnehmen‘ und **d^heh₁-* vor. Daneben ist eine *e*-Stufe in urgerm. **werða-* (ahd. *wirt* ‚Hausherr‘, afr. *huswerda* ‚Herr des Hauses‘) belegt.

Weitere verbale Rektionskomposita auf **d^hh₁-o-* sind bei Hackstein (2002: 16–18) gesammelt.²⁸

4.4. Offene Fragen

Am Schluss bleiben einige Fragen offen, die ggf. noch weiterer Forschung bedürfen. Diese Fragen werden im Folgenden kurz erläutert.

- 1) Die Entwicklung **b^hγ^hH-s-d^h-eh₂* > lat. *barba* setzt voraus, dass sich im Inlaut zunächst **-rzd^h-* > **-rd^h-* entwickelt und im Anschluss schließlich **-rd^h-* > **-rb-* zum bekannten Inlaut von *barba* führt. Es ist daher noch zu prüfen, wie sich die *palma*-Regel und die damit verbundene Synkope (**palama* > *palma*) in die relative Chronologie der lateinischen Lautgesetze einordnen lassen und wie diese mit den beiden genannten Lautwandel interagieren.²⁹ Wenn der *s*-Schwund zwischen **-r-* und **-d^h-* und die Entwicklung **-rd^h-* > **-rb-* vor der Synkope, aber nach der Entwicklung *C₁ṚHC* > **CaRaC* stattfinden, dürfte die Zwischenstufe **b^harasd^hā-* eine Weiterentwicklung zu **farba-* > lat. *barba* verhindern, da dann vielmehr ***farda-* o. ä. zu erwarten wäre.

Eine Lösung des Problems könnte in der Umformulierung der *palma*-Regel durch Prósper (2021: 1257–61) vorliegen. Diese schlägt vor, die *palma*-Regel in die allgemeinere Entwicklung **CRC.C-* > **CaR(C).C-* einzugliedern und vielmehr eine Entwicklung ohne Zwischenstufe **#CáRaC-* anzunehmen: **#C₁ṚH.C-* > **#CáRH.C-* > **#CáRH.C-* > **CaR.C-*.

Alternativ könnte in der vorliegenden Lautumgebung auch die nach Rix (1996: 161) reguläre Entwicklung **C₁ṚC* > **CaRC*

28. Zu den Funktionsverbgefügen mit **d^heh₁-* s. ferner Kölligan (2018).

29. In der Aufstellung von Weiss 2020: 200–9 ist sie nicht berücksichtigt.

($R = l, r$) von Schwundstufen zu Wurzeln der Gestalt *CeRC-greifen. Auch hier wäre noch zu prüfen, wie sich diese Lautentwicklung in die relative Chronologie der italischen Lautgesetze einfügt.

- 2) Es bleibt zu prüfen, ob ein Zusammenhang zwischen dem Wort für ‚Bart‘ und der Wurzel *b^herH- ‚mit scharfem Werkzeug bearbeiten‘ hergestellt werden kann (vgl. IEW 133–5, LIV 80). Es ist vorstellbar, dass der Bart eines Menschen dadurch charakterisiert ist, dass er rasiert wird, vgl. hierzu *(s)kér-, *(s)kr-, ‚scheren, kratzen, abschneiden‘ > aisl. *skera* ‚scheren, schneiden‘ und aisl. *skor* ‚Haar; Rand; Ende‘ mit ähnlichem semantischem Zusammenhang (vgl. IEW 939, LIV 556 f.). Es ist denkbar, dass von der Wurzel *b^herH- ‚mit einem spitzen Werkzeug bearbeiten‘ ein s-Stamm *b^hérH-e/os- mit der Bedeutung eines Nomen rei actae ‚das spitz Gemachte‘ abgeleitet wurde, vgl. zum Prozess etwa *géh₁-e/os- ‚Geschlecht‘ (lat. *genus*, gr. γένος) zu *géh₁- ‚erzeugen‘ (vgl. Stüber 2002: 82 f.). Dieses Nomen rei actae kann eine semantische Entwicklung zu ‚was spitz ist‘ → ‚Spitze‘ durchlaufen haben und in dieser Bedeutung schließlich als Vorderglied im Wort für ‚Bart‘ dienen.

5. Semantische Komponenten

Bleibt noch die Frage, ob die Bedeutung ‚Spitzen- oder Borstensetzer‘ oder ‚Spitzen- oder Borstengebilde‘ als Benennungsmotiv für Wörter für ‚Bart‘ typologisch wahrscheinlich ist. Die Überprüfung stellt sich allerdings als schwierig heraus: In den etymologischen Wörterbüchern der indogermanischen Sprachen haben die Wörter für ‚Bart‘ meist keine Etymologie, als Beispiel seien hier einige griechische Bartbezeichnungen genannt: gr. πώγων, -ωνος ‚Backen-, Kinnbart‘, bei Frisk (1960–72: II 632) „ungeklärt“, gr. ὑπήνη, ἥ ‚Haare an der Oberlippe, Schnurrbart, Bart‘ bei Beekes (2010: 1534) „ohne Etymologie“, möglicherweise „Pre-Greek“ oder *upo-āno/eh₂- ‚unter dem Gesicht‘ oder zu ‚Mund‘, lat. *os*. Auch gr. μύσταξ, -ακος ‚Oberlippe, Schnurrbart‘ ist bei Beekes (2010: 986) als „Pre-Greek“ eingeordnet.

Die Wurzeletymologie des anderen rekonstruierbaren Wortes für ‚Bart‘, uridg. **smókūr* > alb. *mjekër* ‚ds.‘, arm. *mawruk* ‚Bart‘, heth. *z(a)mankur*, ai. *smásru-* (< **smašru-*) ‚Bart, insbes. Schnurrbart‘, ist ebenfalls unklar, da **smek-* keinen Anschluss hat.

Wörter für ‚Bart‘ sind nach der Database of Cross-Linguistic Colexification (CLICS) häufig colexifiziert mit verschiedenen anderen Teilen des Gesichts, namentlich CHIN, MOUSTACHE, JAW, dazu auch mit HAIR (BODY) und ROOT, in den indogermanischen Sprachen aber vor allem mit CHIN.³⁰ Einen Bart zu tragen, ist mitunter verknüpft mit der Vorstellung des Erwachsen Werdens oder der Bart ist das Kennzeichen eines erwachsenen Mannes, vgl. etwa rumän. *bărbat* ‚Mann‘, lat. *barbatus* ‚bärtig als Zeichen eines Erwachsenen‘, etwa in Hor. *S* 2.3.49 *equitare in harudine ... si quem delectet barbatum* ‚auf einem Schilfrohr zu reiten ... wenn dies einen Bärtigen/einen erwachsenen Mann noch erfreute‘ (vgl. OLD 225). In der Dichtersprache des Altnordischen wird in der Kenning *kinnskógur* ‚Kinnwald‘ ein Bezug zwischen dem Bewuchs des Kinns und dem Bewuchs von Landflächen hergestellt.

6. Ergebnis

Die vorausgehenden Erläuterungen haben gezeigt, dass eine sekundäre Entstehung des *-a-* im Lateinischen möglich ist und eine Rekonstruktion der vorlateinischen Form im Anschluss an Höfler (2017) und Prósper (2021) die beiden lautlichen Probleme (*-s-* im Baltischen, *-a-* im Lateinischen) zusammen lösen könnte. Allerdings sind noch nicht alle Details geklärt, hier ist mit Sicherheit noch weitere Forschung nötig.

Mit Blick auf die Ebene der Wortbildung ist ein Zusammenhang zwischen den Wörtern für ‚Bart‘ und ‚Spitze, Borste‘ lautlich und semantisch attraktiv. Eine derartig durchsichtige Etymologie wäre auch ein Fortschritt gegenüber anderen Wörtern für ‚Bart‘, die bisher meist keine Etymologie haben.

30. Vgl. CLICS: <<https://clics.clld.org/parameters/678#1/21/1>>.

Literaturverzeichnis

- ALEW = Hock, Wolfgang (Chefred.). 2021. *Altltauisches etymologisches Wörterbuch*. 2.0. <<https://alew.hu-berlin.de/dict>>
- Beek, Lucien van. 2011. The „Saussure effect“ in Greek: A reinterpretation of the evidence. *The Journal of Indo-European Studies* 39. 129–175.
- Beekes, Robert Stephen Paul. 2010. *Etymological Dictionary of Greek I–II*. (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 10). Leiden – Boston: Brill.
- Bernardo Stempel, Patrizia de. 1987. *Die Vertretung der indogermanischen liquiden und nasalen Sonanten im Keltischen*. (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 54). Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität.
- Bernardo Stempel, Patrizia de. 1999. *Nominale Wortbildung des älteren Irischen: Stammbildung und Derivation*. Tübingen: Niemeyer.
- Braune, Wilhelm. 2018. *Althochdeutsche Grammatik I. I: Laut- und Formenlehre*. Überarbeitet von Frank Heidermanns. 16. Auflage. Berlin – Boston: De Gruyter.
- Buck, Carl Darling. 1949. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages: A Contribution to the History of Ideas*. Chicago – London: The Chicago University Press. <<https://archive.org/details/dictionaryofsele0000buck>>
- CLICS = List, Johann-Mattis & Rzymiski, Christoph & Tresoldi, Tiago & Greenhill, Simon & Forkel, Robert. 2019–. *Database of Cross-Linguistic Colexifications*. Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <<https://clics.cld.org>> (Besucht 2024-02-01.)
- Derksen, Rick. 2008. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 4). Leiden – Boston: Brill. <https://archive.org/details/EtymologicalDictionaryOfTheSlavicInheritedLexicon_201310>
- 2015. *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*. (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 13). Leiden – Boston: Brill.
- EIEC = Mallory, James Patrick & Adams, Douglas Quentin (Hgg). 1997. *Encyclopedia of Indo-European Culture*. London – Chicago: Fitzroy Dearborn. <<https://archive.org/details/EncyclopediaOfIndoEuropeanCulture>>
- EWAhd = Lloyd, Albert Larry & Springer, Otto & Lühr, Rosemarie (eds.). 1988–. *Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen 1–7*. Göttingen – Zürich: Vandenhoeck & Ruprecht. <<https://ewa.saw-leipzig.de/de>>

- EWAia = Mayrhofer, Manfred. 1992–2001. *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen* 1–3. Heidelberg: Winter.
- Frisk, Hjalmar. 1960–72. *Griechisches Etymologisches Wörterbuch* 1–2. Heidelberg: Winter. <<http://ieed.ullet.net/friskL.html>>
- García Ramón, Luis José. 2016. Les substantifs du type νόστος, φόστος, χόρτος en grec et leur préhistoire. In Blanc, Alain & Petit, Daniel (Hgg.), *Nouveaux acquis sur la formation des noms en grec ancien: Actes du Colloque international, Université de Rouen, ERIAC, 17–18 octobre 2013* (Collection Linguistique publiée par la Société de Linguistique de Paris), 203–224. Leuven – Paris: Peeters.
- Hackstein, Olav. 2002. Uridg. *CH.CC > *C.CC. *Historische Sprachforschung – Historical Linguistics* 115(1). 1–22.
- Haspelmath, Martin. 2009. Lexical borrowing: Concepts and issues. In Haspelmath, Martin & Tadmor, Uri (Hgg.), *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*, 35–54. Berlin: De Gruyter Mouton. <https://www.researchgate.net/publication/279973916_Lexical_borrowing_concepts_and_issues>
- Heidermanns, Frank. 1996. *Sabellische Nominalbildung: Die Wortbildung der Substantive und Adjektive im Oskisch-Umbrischen*. Habilitationsschrift: Philosophische Fakultät der Universität zu Köln.
- Hock, Hans Henrich. 1991. *Principles of Historical Linguistics*. 2nd revised and updated edition. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Höfler, Stefan. 2017. Observations on the *palma* rule. *Pallas* 103. 15–23. Berlin – New York: De Gruyter. <<https://doi.org/10.4000/pallas.4017>>
- IEW = Pokorny, Julius. 1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* 1–3. Bern – München: Francke. <<https://indogermanisch.org/pokorny-etymologisches-woerterbuch/index.htm>>
- Junttila, Santeri. 2019. Lähtökielen sanansisäisten soinnittomien klusiilien edustus kantasuomen balttilaislainoissa II: Edustus kohdekielen pitkän tavuainekseen jäljessä. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 97. 35–73. <<https://doi.org/10.33340/susa.76433>>
- Katz, Joshua Timothy. 1998. Testimonia ritus italici: male genitalia, solemn declarations, and a new Latin sound law. *Harvard Studies in Classical Philology* 98. 183–217.
- Kluge, Friedrich. 2002. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Bearbeitet von Elmar Seebold. 24. durchgesehene und ergänzte Auflage. Berlin – New York: De Gruyter.

- Kölligan, Daniel. 2018. Funktionsverbgefüge und Sekundärwurzeln. In Rieken, Elisabeth (Hg.), *100 Jahre Entzifferung des Hethitischen: Morphosyntaktische Kategorien in Sprachgeschichte und Forschung: Akten der Arbeitstagung der Indogermanischen Gesellschaft vom 21. bis 23. September 2015 in Marburg*, 219–237. Wiesbaden: Reichert. <<https://www.academia.edu/37096563>>
- Kölligan, Daniel. 2021. ὄρθος: The Watchdog. *Harvard Studies in Classical Philology* 111. 1–12.
- Kroonen, Guus. 2013. *Etymological Dictionary of Proto-Germanic* (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 11). Leiden – Boston: Brill.
- Kuiper, Franciscus Bernardus Jacobus. 1995. Gothic *bagms* and Old Icelandic *ylgr*. *North-Western European Language Evolution* 25. 63–88.
- Lefèvre, Eckhard. 2012. Plautus. In Cancik, Hubert & Schneider, Helmut (Hgg.), *Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*. *Altertum* 9, 223–234. Darmstadt: Metzler.
- LEW = Fraenkel, Ernst. 1955–65. *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1–2. Heidelberg – Göttingen: Winter – Vandenhoeck & Ruprecht. <<https://archive.org/details/fraenkel-litauisches-etymologisches-woerterbuch-bd.-1-2-1962-1965>>
- LIV = Rix, Helmut (Hg.). 2001. *Lexikon der indogermanischen Verben: Die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen*. Bearbeitet von Martin Kümmel, Thomas Zehnder, Reiner Lipp und Brigitte Schirmer. Zweite, erweiterte und verbesserte Auflage, bearbeitet von Martin Kümmel und Helmut Rix. Wiesbaden: Reichert. <https://www.researchgate.net/profile/Reiner-Lipp/publication/281727453_LIV_Lexikon_der_indogermanischen_Verben/links/5654bbbc08aefe619b1alc8f/LIV-Lexikon-der-indogermanischen-Verben.pdf>
- Meiser, Gerhard. 2006. *Historische Laut- und Formenlehre der lateinischen Sprache*. 2. Auflage. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- NIL = Wodtko, Dagmar & Irslinger, Britta & Schneider, Carolin. 2008. *Nomina im Indogermanischen Lexikon*. Heidelberg: Winter.
- Nussbaum, Alan Jeffrey. 1997. The „Saussure Effect“ in Latin and Italic. In Lubotsky, Alexander (Hg.), *Sound Law and Analogy – Papers in Honor of Robert S. P. Beekes on the Occasion of his 60th Birthday*, 181–203. Amsterdam – Atlanta: Rodopi.
- OLD = *Oxford Latin Dictionary*. 1968. Oxford University Press. <<https://archive.org/details/aa.-vv.-oxford-latin-dictionary-1968>>

- Pedersen, Holger. 1895. Das indogermanische *s* im Slavischen. *Indogermanische Forschungen* 5. 33–87. <<https://archive.org/details/indogermanischef05berluoft/page/n39/mode/2up>>
- Pronk, Tijmen. 2011. The „Saussure effect“ in Indo-European languages other than Greek. *The Journal of Indo-European Studies* 39. 176–193.
- Pronk, Tijmen. 2019. Proto-Indo-European *a*. *Indo-European Linguistics* 7. 122–163. <https://brill.com/view/journals/ieul/7/1/article-p122_4.xml>
- Pronk-Tiethoff, Saskia. 2013. *The Germanic loanwords in Proto-Slavic*. Amsterdam – New York: Rodopi.
- Prósper, Blanca María. 2021. Mars Veneticus and the „palma rule“. In Chiusaroli, Francesca (Hg.), *Miscellanea di studi in onore di Diego Poli* 2, 1253–1264. Roma: Il Calamo. <<https://www.academia.edu/42168852>>
- Rasmussen, Jens Elmegård. 1989. *Studien zur Morphophonemik der indogermanischen Grundsprache* (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 55). Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität.
- Ringe, Don. 2017. *From Proto-Indo-European to Proto-Germanic*. 2. Auflage. Oxford University Press.
- Rix, Helmut. 1996. Schrijver, Peter: The Reflexes of the Proto-Indo-European Laryngeals in Latin. *Kratylos* 41. 153–163.
- Schrijver, Peter. 1991. *The Reflexes of the Proto-Indo-European Laryngeals in Latin*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi.
- Schutzzeichel, Marc. 2013. *Indogermanische Funktionsverbgefüge*. Inaugural-Dissertation: Westfälische Wilhelms-Universität zu Münster. <<https://d-nb.info/1138448397/34>>
- Smoczyński, Wojciech. 2024. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wydanie drugie, poprawione i znacznie rozszerzone. <[https://romanes.org/pub/alii/Smoczyński W. Słownik etymologiczny języka litewskiego.pdf](https://romanes.org/pub/alii/Smoczyński%20W.%20Słownik%20etymologiczny%20języka%20litewskiego.pdf)> (Aktualisiert 2024-02-28.)
- Stüber, Karin. 2002. *Die primären s-Stämme des Indogermanischen*. Wiesbaden: Reichert.
- Vaan, Michiel de. 2008. *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages* (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 7). Leiden – Boston: Brill.
- Vine, Brent. 2002. On full-grade **ro*-formations in Greek and Indo-European. In Southern, Mark R. V. (Hg.), *Indo-European Perspectives* 43 (Journal of Indo-European Studies: Monograph Series 43), 329–350. John Benjamins Publishing Company.

- Walde, Alois & Hofmann, Johann, Baptist. 1938. *Lateinisches etymologisches Wörterbuch* I–II. 3. neubearbeitete Auflage von J. B. Hofmann. Heidelberg: Winter.
- Weiss, Michael. 2018. Limited Latin Grassmann’s Law: Do we need it? In Gunkel, Dieter & Jamison, Stephanie W. & Mercado, Angelo & Yoshida, Kazuhiko (Hgg.), *Vina Diem Celebrent: Studies in Linguistics and Philology in Honor of Brent Vine*, 438–447. Ann Arbor: Beech Stave. <<https://www.academia.edu/37754783>>
- Weiss, Michael. 2020. *Outline of the Historical and Comparative Grammar of Latin*. Second Edition. Ann Arbor – New York: Beech Stave.
- Wiegels, Rainer. 2012. Germani, Germania. In Cancik, Hubert & Schneider, Helmut (Hgg.), *Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike. Altertum 4*, 954–961. Darmstadt: Metzler.

Uralic **tuppas* – bridging Indic and Germanic¹

Tiivistelmä

Uralilainen **tuppas* indoarjan ja germaanin silloittajana

Suomen *tupas* johdoksineen ja näiden vastineet pohjoisessa itämerensuomessa voidaan parhaiten johtaa useimpien suomen murteiden sekä vepsän osoittamasta kantasuomen asusta **tuppas*. Muutamat sanansisäiseen yksittäisklusiiliin viittaavat vastineet kuten karjalan *tuvas* katson selittyvän *ryväs*-sanueen sekundaarisiksi vaikutukseksi. Tunkelon (1918) germaaninen lainaetymologia ← kantagermaanin **hūbaz* 'mätäs, pensas' ei tämän valossa ole puolustettavissa. Koivulehdon (1999) rinnastus toiseen kantagermaanin sanueeseen **tuppaz* 'tupsu, tukko, yläpää' näyttää paremmalta, mutta tältä sanueelta taas puuttuu oma indoeurooppalainen etymologia. Kyseessä onkin pikemmin laina itämerensuomesta luoteisgermaaniin, sillä itämerensuomen sanueelle voidaan löytää vastineita myös idempää, marista: deminutiivijohdos **tūpka* 'tuppo, tukka', ja komista: aines *tup-* useissa johdoksissa kuten *tupji-* 'tukkia', *tupjirt-* 'kääriä', ja yhdyssanoissa kuten *tup-jura* 'tupsupää'. Poikkeusedustus **u* > komin *u* lienee säännöllinen **p*:n edellä. Sanueen *-*as*-vartalo itämerensuomessa silti viittaa indoeurooppalaiseen laina-alkuperään, ja myös uusi lainaetymologia voidaan esittää: kyse on vanhasta indoiranilaisesta (arjalaisesta) lainasta, jota parhaiten vastaa muinaisindoarjan *stūpa-* 'mätäs, tupas, päälaki, ym.' < kantaindoiranin **stūHpas*. Samaan etymologiseen pesueeseen voitaisiin

1. I thank two anonymous reviewers for their comments which have helped to improve this paper; and, for its initial inspiration, discussion on the etymological connections of *stūpa* ~ *stupa* at the *Languagehat* blog by regular commentators January First-of-May, juha, and David Marjanović, whom I owe for noting its similarity with **tuppaz* (<<https://languagehat.com/stupa/>>). Any remaining errors in the etymological scenario constructed here are my own.

jatko-oletuksin liittää vielä marin **tūp* 'selkä' (mikäli aiemmin 'yläselkä') ja suomen *tukka* (arjalaisen sanueen jostain toisesta variantista, vrt. muinaisindoarjan *stikā*- 'tupsu, tukko'). Huomatavinta kuitenkin on, että germaanin **tuppaz*-sanue ei sovi indoiranin sanojen perintövästineeksi, ja näiden yhteyden mahdollistaa ainoastaan itämerensuomen kautta välittyminen – samaan tapaan kuin esim. jo ennestään tunnettu *repo*-sanueen lainautuminen indoiranista itämerensuomen kautta pohjoisgermaaniin. Vastaavaa takaisinlainautumisen mahdollisuutta onkin syytä pitää silmällä myös jatkossa tarkasteltaessa itämerensuomalaisten tai yleisemmin uralilaisten kielten sanueita, joille on esitetty useampia lainaetymologioita.

1. Uralic

1.1. Finnic

Proto-Finnic **tuṕpas* : **tuppaha*- 'mound' can be reconstructed from Fi[nnish] *tupas* : gen. sg. *tuppaan* 'mound, clump of vegetation, cluster of trees, reeds, berries, etc.' and Veps *tupaz* 'mound' (SSA s.v. *tupas*). Front-vocalic variants *typäs*, *tyypäs* also appear in Finnish dialects. Other forms suggest an original singleton stop: Southern Karelian *tuvaš*, Olonets Karelian *tuvas*, Northern Ludian *tubaz* (KKS s.v. *tuvas*; LMS s.v. *tubaz*). Nominally, **tuṕpas* : **tupaha* could thus be also reconstructed already for at least Proto-North Finnic. The word has however a very narrow dialect distribution in Ludian: the base noun is attested only from the village of Bošinkülä, a collective derivative *tubahikk* 'a growth of vegetation in tufts' also from Sununsuu, both in the northern Ludian dialect area. This suggests a late loan from Karelian, where *tubahikko* is also attested.

Two yet more narrowly distributed Karelian variants furthermore appear in an Olonets Karelian (Säämäjärvi) collective *tubehikko*, and the Southern Karelian (Suojärvi) verbs *tupehtuo* 'to accumulate (intr.)', *tupehuttoa* 'to accumulate (tr.)', interpretable as 'to have in bundles'. The latter two are homophonic with, but probably to be distinguished from, more widely distributed *tupehtuo*, *tupehuttoa* 'to choke (intr., tr.)'. Besides good distribution in Karelian, these senses

have exact cognates further in Finnish *tupehtua*, Ludian and Veps *tupehtuda* (SSA s.v. *tupehtua*), while ‘to accumulate’ seems to be an innovation limited to dialectal Karelian.

A different semantically specialized reflex probably appears in Finnish *tuppo* ~ dial. *tuppu* ‘clump of hay or fabric, wad, plug, wound dressing’, the first of these likely being the oldest meaning. Morphologically, a diminutive noun in *-o* ~ *-ö* or *-u* ~ *-y* besides a base root in *-as* ~ *-äs* is not common (cf. Hakulinen 1979: 173–175, 184–185), but some clear precedents do exist, e.g. *taivas* ‘heaven’ ⇒ *taivo* id., *töyräs* ‘(river)bank’ ⇒ *töyry* id. As a further possibility, *tuppo* could be furthermore considered as the base of *tupehtua* ‘to choke’ with its further cognates (thus SSA s.v. *tupehtua*), by a semantic development such as ‘to be plugged, stopped’ > ‘to have airways plugged, be choked’. This possibility is however complicated by a high diversity of Finnic word groups meaning ‘to choke, be out of breath’, including already e.g. in Fi. *typehtyä*, *tukehtua*, *tikahtua*, *pakahtua*, *läkähtyä*, all with similar derivation and similar phonotactics. Etymologizing any of them would call for the examination of other hypotheses, too, such as derivation from onomatopoeia for the gasps of a choking person or, specifically for *tupehtua*, also from the illative adverbs Fi. *tuppeen*, Olonets *tuppeh* ‘tightly shut, full’, which likely derive from *tuppi* ‘sheath (of a leaf, knife)’ (SSA s.v. *tuppi*).

Before considering any connections beyond Finnic for the etymological cluster outlined above, the phonological variation, first of all, demands clarification. To repeat, three primary-seeming variants of the base noun ‘mound, clump of vegetation’ can be distinguished: (1) **tuppas*, in Finnish and Veps; (2) **tupās*, in Karelian and Ludian; (3) **tüppäs*, in Finnish (further with an evidently non-primary long-vowel variant). No regular phonological or morphological development within Finnic is able to connect these three variants, and the distribution of *tupas* vs. *typäs* indeed overlaps across the Finnish dialects. Regardless, it seems that a better explanation than arbitrary distortion is available. I suggest that the driver of variation has been the semantically and phonetically adjacent word family of Finnish *ryväs* ~ *rypäs* ‘cluster (esp. of berries)’, which provides a source for both the singleton stop **p* : **p̃* for (2) and the front vowel *y* (**ü*) for (3). The close similarity of these word groups is noted already by SKES (s.v.

tupas). The most original variant would therefore be (1), as is suggested already by its geographically widest distribution, from western Finnish to Veps, while variants (2) and (3) may represent relatively recent analogy formed only within Karelian and Finnish, respectively.

Some phonological variation surfaces also among the words for ‘cluster of berries’ themselves, suggestive of two protoforms **rübäs*, **rüppäs*. However, only the former shows substantial distribution: besides Fi. *ryväs*, also in Karelian (Northern *ryväš*, Southern *rybäš*, Olonets *ryväs* ~ *rybäs*) and Ludian (Bošinkülä *-rübäz*, perhaps again a Karelian loan) (KKS s.v. *ryväs*, LMS s.v. *буоллрübäz*). The Fi. dialect variant *rypäs* can be seen as secondary: as has been noted by Pulkkinen (1985), it likely constitutes leveling from the inflected stem *rypähä-* > *rypää-* > *ryppää-*, with the so-called secondary gemination between a short stressed vowel and a long unstressed vowel, regular in most Finnish dialects. A similar explanation for Fi. *tupas* ~ *tuvas* has in fact also been proposed by Tunkelo (1918: 32), who took **tuṗas* as the original variant, and Fi. *tupas* as leveled from its inflected stem: **tupaha-* > **tupaa-* > *tuppa-*. This line of explanation is, however, incapable of accounting for Veps *tupaz* (not known to Tunkelo) and a poor fit with the lack of attestation of *tuvas* in Finnish itself. An appearance in Lönnrot’s dictionary of Finnish probably actually derives from Karelian, as in many other cases.

1.2. Mari and Permic

Likely cognates of this extensive Finnic word family can be found further east as well. From Mari, Eastern *tupka*, Ufa & Volga *tṷpka*, Northwestern *tōpka*, Western *tṷpka* ‘bundle of flax, hemp or wool; hair (on head)’ continue Proto-Mari **tṷpka* (Aikio 2014: 150). The word is morphologically analyzable as a diminutive in **-ka*, a known non-productive ending (Kangasmaa-Minn 1956: 48, Alhoniemi 2010: 158) that continues Proto-Uralic **-kka* (cf. Lehtisalo 1936: 364–365). The root **tṷp* regularly corresponds with Finnic **tupp-*. A semantic development ‘mound, cluster’ > ‘bundle’ would be simple and already paralleled by Fi. *tuppo*. The Mari word is likely also connected with Chuvash *tṷpka* ? < **tṷpka* ‘bundle, whisk, tuft’, which lacks a Turkic etymology. Phonologically either direction of borrowing would be

readily possible. Most recently Agyagási (2019: 272–273) sides with the direction Mari → Chuvash. She also ventures a loan etymology from a hypothetical West Baltic **dub-ka* ‘plant with a hollow stalk’, but already the semantic development involved seems entirely speculative: flax and hemp are indeed cultivated for their stalks, but these are not hollow, nor does the Mari word refer to either plant in general.² Semantic mismatch and phonologically incompatible first-syllable *o* suggest removing also Chuvash *topka* ‘stem, stalk’ from further consideration in this connection.

The Komi varieties likewise show a root *tup-* unattested as such, in a large set of derivatives and compounds (Uotila 1942: 284–285); I leave aside detailed dialectological analysis of their precise distribution for now. The overall semantic spread seems best derived from Proto-Komi ‘wad, tuft’, where ‘bundle (of hair, fiber)’ could be hypothesized as an even earlier bridging sense:

- ‘wad’ > ‘plug’ > ‘to plug, stop’: e.g. *tupji-*, *tupki-*, *tuplj-* ‘to stop, plug, dam’; *tupjəd*, *tupkəd*, *tupléd* ‘plug, cork for a bottle, bundle for plugging leaks in the walls’; *tupjal-*, *tuplal-* ‘to thoroughly stop, dam’; *tupkas* ‘dam’.
- ‘wad’ > ‘roll, to roll’: e.g. *tupjl* ‘ball of twine’, *tupjilt-* ‘to roll up, wrap up’; *tupjirt-* ‘to roll, wind’, *tupred* (Ižma) ‘bundle’; *tupes* ‘round bun, dinner roll’.
- ‘tuft’: *tup-jur* ‘owl’ (*jur* ‘head’), *tupka* ‘owl’, *tup-jura* ‘tuft-haired’.

No clear cognates in Udmurt for the overall cluster are apparent. The closest candidate would be *tup* ‘ball; cannon’, which is however a loanword from Tatar *tup* id. (Csúcs 1990: 293). At least the Komi nouns *tupjl* ‘ball of twine’, *tupes* ‘dinner roll’ might also continue this root, instead of developing from a meaning ‘wad’, unattested as such.

1.3. Reconstruction

A common consonant skeleton **t_pp* is readily apparent in all three reflexes. The vowel correspondence Finnic *u* ~ Mari **ũ* ~ Komi *u* at first, however, looks only partly regular. Finnic and Mari both suggest

2. Problems in this supposed Baltic etymology have been noted also by Holopainen & Metsäranta (2020: 182).

Proto-Uralic **u*, but its expected Permic reflex would be the vowel reconstructed in most systems as Proto-Permic **j* (> mainline Komi and Udmurt *j*), see e.g. Itkonen (1954: 300), Metsäranta (2020: 99–100).³ However, no Proto-Permic stems of a shape ***Cjɸ-* seem to be reconstructible, and there exist also other cases suggesting that the centralization of Proto-Uralic **u* to **j* has been blocked or reverted before a following coda **p*, at least **kupsa-* ‘to extinguish’ >> Komi *kus-*; **ćuppV* ‘top, point’ >> Komi *ćup* ‘breast, nipple’ (КЭСК: 147, 314). Reversion might be more likely, as Udmurt still shows *j* as expected in *kjsj-* ‘to extinguish’, as well as in examples with the same development in different positions, such as Proto-Uralic **kuńa-* > Komi *kuń-*, Udmurt *kjńj-* ‘to close one’s eyes’ (cf. Itkonen 1954: 317).⁴ Also Proto-Uralic **o* would work for the Mari–Komi correspondence, with early raising **o* > **u* in pre-Mari adjacent to labials, feeding the regular reduction **u* > Proto-Mari **ũ* (Aikio 2014: 157); and regular raising **o* > **u* in Proto-Permic (> mainline Komi and Udmurt *u*), but this would be a poor fit already for Finnic and also the Indo-European parallels discussed below.

The Finnic, Mari, and Permic words discussed here would thus nominally best point to a common Finno-Permic proto-form **tuppas*, approx. ‘cluster, bundle’. A native origin is however unlikely: word-final sibilants do not seem to have been phonotactically possible in Proto-Uralic, and the Finnic nominals ending in **-as* : **-aha-* predominantly constitute loans from Indo-European masculine nominals ending in **-os* (> Germanic, Baltic, Indo-Iranian **-as*). An alternate option could still be positing native Proto-Finno-Permic **tuppa*, with

3. Occasionally also differently, e.g. as labial **i* (КЭСК: 26). Similarly most systems’ **u* has also received alternate reconstructions. For a comparison of Proto-Permic reconstruction systems, see most recently Zhivlov (2014: 123).

4. Zhivlov (2023: 137) now suggests a distinct Proto-Permic vowel **ü* for examples like *kuń-* ~ *kjńj-*, which would arise at least from Proto-Uralic **u* in the environment / *k_Ĉ*. This seems possible, and the cases *tup-*, *ćup*, *kus-* ~ *kjsj-* could be also accommodated by an additional late pre-Permic sound change **j* > **ü* > **ü* / *_p*. This would circumvent any need to posit late preservation of the cluster **ps* in the verb ‘to extinguish’: **kupsa-* > **kipsV-* > **küpsV-* > Proto-Permic **küsj-* > Komi *kus-*, rather than e.g. **kupsa-* > Proto-Permic ? **kipsj-* > **kupsj-* > Komi *kus-*. The latter approach would also suffer from how **j* deriving from Proto-Uralic front vowels does not seem to labialize in Komi to *u*, e.g. **iptä-* ‘to rise (of water)’ > Komi *jt-va* ‘high water’ (Pystynen 2020: 66).

secondary suffixation to **tuppa-s* in Finnic. However, although *-(a)s* has occasionally been taken up in Finnic as a derivational element added also to native stems (Hahmo 1997: 95–97), most known examples seem to be recent,⁵ still co-occurring with the underived root, which in this case is nowhere to be seen. The lack of any equivalent of final **-s* in Mari or Permic does not seem problematic or diagnostic, as other similar Indo-European loans in Mari and Permic often also show a lack of this ending, cf. e.g. Fi. *porsas* ‘piglet’ versus Komi *porś*, Udmurt *parś* ‘pig’ (< Proto-Permic **pårś*), and no morphological group comparable to the numerous Finnic **-as*-stems, or the smaller but still distinct counterpart of Mordvinic **s*-stems such as Erzya *purcos* ‘pig’, seems to exist in Mari or Permic at all. A small handful of examples with seemingly retained **-s* might have been instead first substituted with the Uralic nominal suffix **-ksə*, which is the primary source of later Permic word-final *-s* (Kövesi-Andrássy 1965: 293–319). Variants without this ending also exist in some cases: Komi *ord-lj* ~ Udmurt *urd-lj* ‘rib’ (*lj* ‘bone’) besides Udmurt *urdes* ‘side’ from pre-Indo-Iranian *(*H*)*érd^hos* ‘side’; Komi *pjd* ‘depth’ besides Komi *pjides* ~ Udmurt *pjides* ‘bottom’ from Proto-Indo-Iranian **b^hud^hnás* ‘bottom’ (cf. Helimski 1992, Holopainen 2019: 81–83, 194). Reflexes like *urd-*, *pjd* could represent an alternate substitution strategy of leaving **-s* without any substitute, or, if any loans were taken up as ending in bare **-s* in early pre-Permic or pre-Mari at all, the consonant may have been lost regularly.

Mari **tūpka* as well as most of the involved Komi words were equated with each other also already by Setälä (1906: 68) and Paasonen (1907),⁶ both however using Fi. *tukka* ‘hair’ (< Proto-Finnic **tukka*) as the Finnic comparandum and implicitly reconstructing Proto-Finno-Ugric **tupka*. Furthermore, both authors compare Komi

5. A much larger set of examples was outlined by Hakulinen (1979: 136–137), but most opaque cases have by now been indeed given loanword etymologies, e.g. Fi. *sammas* ‘pillar’ < PF **sam̥pas* ← Indo-Iranian **stamb^has* id. (Holopainen 2019: 211–213).

6. Despite the publication dates, the priority of this particular comparison might still belong to Paasonen: it seems unlikely for the two scholars to have independently discovered three precisely identical word comparisons at precisely the same time, and Setälä (1907: 27) admits to having already received Paasonen’s article in February 1907, prior to him having finished editing the 1906 issue of *Finnisch-Ugrische Forschungen*.

tupki- ‘to plug’ with Finnish *tukkia* id. This verb, with cognates also in North Karelian *tukkie*, Ingrian *tukkia*, Coastal Estonian *tukkima* (the last potentially representing a borrowing from Finnish) is today seen as likely akin to Fi. *tukko* ~ *tukku* ‘wad, bundle’ (SSA s.v. *tukkia*, *tukko*¹). Both then probably represent a similar derivation from **tukka* ‘hair’ as semantically paralleled by e.g. Fi. *tupas* ⇒ *tuppo*, Komi **tup* ⇒ *tupjed*.⁷ The reconstruction of **tupka* ‘hair’ remains accepted, in part or in whole, still as late as Collinder (1960: 87–88) and КЭСК (286–287). The rest of Setälä and Paasonen’s examples of the cluster **-pk-*, however, seem to have been discarded already earlier due to large irregularities in vowel correspondences, and partly semantics, morphology, or initial-consonant correspondences, leaving also this last example inherently unreliable.

2. Indo-European

2.1. Germanic ~ Finnic

Two separate Indo-European loanword etymologies have indeed been advanced for Finnic **tup̃pas* ~ **tup̃as*, both of them from Germanic (LägLoS III s.v. *tupas*). The older comparison (Tunkelo 1918: 31–33) is with forms such as Old English *pūf* m. ‘tuft, bush’, Old Norse *púfa* f. ‘(earthen) mound’ (< Proto-Germanic **pūbaz* ~ **pūbōn*). Though semantically trivial, its phonology poses more difficulty. Medial **-b-* is a problem in particular: this would be suited at most as a loan original for Karelian–Ludian **tup̃as*, but not for the geminate in **tup̃pas*. However, as I have argued above in Section 1.1., the more widely distributed geminate variant is more likely the original one within Finnic, while the more narrowly distributed singleton only arises late

7. Derivation as *tukkia* ⇒ *tukko* has been suggested too (Hakulinen 1979: 217), but this looks poor even as a synchronic surface analysis. Deverbal nouns in *-o* ~ *-ö* are almost exclusively derived from verbs in *-a-* ~ *-ä-*, *-aa-* ~ *-ää-*, or *-e-* (VISK § 230), and *tukko* moreover shows no sign of the expected meaning ‘act of plugging’, for which we rather find the morphologically regular Fi. *tukinta*. If one wished to insist on deverbal derivation, a better source is, despite the limited distribution, represented by Ingrian and Votic *tukata* : *tukkaa-* ‘to plug’ (SSA s.v. *tukkia*).

in Karelian by contamination. This already suggests Tunkelo's etymology to be incorrect.

A newer etymology was proposed by Koivulehto (1999: 39), who notes that a better source for the Finnic words would be Proto-Germanic **tuppaz* 'tuft, bundle, top part', continued in a large family of Germanic words including e.g. Old Norse *toppr* 'top, tuft', German *Zopf* 'tuft, plait', Dutch and English *top*. The phonological match is indeed exact, and the semantics also show substantial overlap; the positional sense 'top' probably represents secondary extension within Germanic, though see below. The Germanic word, however, does not appear to have any clear etymology itself. Kroonen (2011: 344) suggests derivation from **tuppan-* > German *zupfen* 'to reap', and in turn he views the verb as arising by "pseudo-ablaut"⁸ from **teppan-* ~ **tappan-* (> e.g. Old High German *zepfo* ~ *zapfo*) 'plug, peg, tap, fir cone, ear of corn, etc.' He identifies, however, no Indo-European origin for his putative word cluster (nor for any of his other cases of similar "pseudo-ablaut"). His semantic explanation of the connection moreover takes the sense 'tuft' as primary, while the variants **teppan-*, **tappan-* continue only the meanings 'peg, plug' – in his view, phonetically more original, yet continuing only more derived meanings. The Finnic–Germanic comparison is, regardless, not shaken by any of these issues, and it appears to indeed be more exact than Kroonen's speculative inner-Germanic derivation. This may be the key to the word's correct etymology: in this case, no particular obstacle appears for taking the word altogether as a Finnic loanword in Germanic (or rather, Northwest Germanic, no Gothic reflex being known). A Germanic reflex of Finnic **tuppas* can indeed be predicted to be, segment for segment, **tuppaz*. Positive evidence for this direction of borrowing is provided, first of all, by the appearance of a formally exact cognate in Mari and potential cognates in Komi, which for obvious geographic reasons cannot have been borrowed from late Proto-Germanic. Any suggestion of early pre-Germanic borrowing, too, would run into major difficulties. Kroonen's suggested connection with words for 'peg' etc. could still remain correct as well, but would need to be inverted in its direction: the "u-grade" **tuppaz* taken as more original, its

8. I.e. by analogy to the ablaut pattern **e* ~ **u* arising regularly in Proto-Germanic from Proto-Indo-European **eR* ~ **R*.

“**e-grade*” etc. variants as analogically derived (as is already suggested by his considerations of the semantic development).

2.2. Indo-Iranian ~ Uralic

Neither **pūbaz* nor **tuppaz* therefore clearly works as a suitable loan original for Finnic–Mari–Permic **tuppas* in its entirety, calling for a look also elsewhere in Indo-European. As luck would have it, another good candidate does exist. This is O[ld] I[ndic] *stūpa-* m. ‘tuft, top of head, mound, heap’ (later especially also ‘Buddhist reliquary building’). Despite a lack of known exact cognates elsewhere (EWAia s.v. *stupá-*), borrowing into Uralic is at least a clear formal possibility. For a similar example where an Indic lexeme with no direct Iranian counterparts seems to show Uralic cognates regardless, cf. western Uralic **antə(-ksə)* ‘root; shoot’ (> e.g. Lule Saami *oattes*, Erzya *undoks*, Moksha *uŋks* ‘root’, Mari *odar* ‘shoot, branch’, Komi *od* ‘spring greenery’) ~ OInd. *ánd^has-* ‘soma plant etc.’ (Holopainen 2019: 55–58); though now weakened by a different etymology having been proposed for the supposed Permic reflexes (Metsäranta 2020: 175–177). An indirect Iranian parallel does exist: OInd. *stūpa-* shows, especially considering its short-vocalic variant *stupá-*, close similarity also to *stūkā-* f. ‘tuft, bundle, lock of hair’ which has a direct cognate in Ossetic *stug*, *styg* id. With some assumptions, the variants could be understood as parallel derivatives **stu(H)-pa-*, **stu-ka-H-* from a common root (EWAia s.v. *stūkā-*). They have also been suspected of not being native Indo-European in their formation, but rather Central Asian substratum terms in Indo-Iranian (Lubotsky 2001: 304). At least one likely loan into Uralic from the **k*-variant is also already known, namely Alanic/pre-Ossetic **stug* → Permic **tug* > Komi *tug*, Udmurt *tug* ‘tuft, tassel’ (Metsäranta 2020: 196–197). Other isoglosses limited to Indo-Iranian + central and western branches of Uralic are common enough, too, e.g. P[roto-]I[ndo-]I[r]anian **warāž^ha-* ‘boar’ in Finnic and Mordvinic, PIIr. **wrtka-* ‘kidney’ in Mari and Permic (cf. Lubotsky 2001: 309, Holopainen 2019: 313–314, 319–321).

The plausible loan original would be not the OInd. form itself, but rather its predictable pre-Indic or Proto-Indo-Iranian preform **stūHpa-s*, with the masculine singular ending **-s* still maintained.

OInd. shows also a short-vowel variant *stupá-*, and a loan etymology connecting this with Mari **túp-* has already been sketched earlier by Katz (2003: 126), who however follows Setälä and Paasonen in including from Finnic **tukka* rather than **tuṗpas*. In my view, Uralic geminate **-pp-* should however be seen as arising as a substitute for the Indo-Iranian consonant cluster **-Hp-*. Borrowing from a preform of the short-vowel variant *stupá-* would not seem to be able to explain the geminate surfacing in Finnic. In early loans into Uralic, Indo-Iranian singleton voiceless stops are substituted by the same in Uralic, as in the classic example of, among other reflexes, Fi. *sata* ‘hundred’ < **ćeta* id. ← Iir. **ćatá-* id. (cf. Holopainen 2019: 48–53 with lit.). No examples of spontaneous gemination in Indo-Iranian loanwords seem to be known. Though earlier research has assumed Indo-European **H* in consonant clusters to be substituted in Uralic as **k* or **š*, these options are here clearly unavailable for phonotactic reasons: no consonant clusters ***kp* or ***šp* can be reconstructed for either Proto-Uralic or for any primary branch of Uralic. A few similar proposals for the reflection of Indo-European laryngeals in Uralic have been suggested already as well, with a clear geminate appearing in at least Finno-Permic **mükkä* ~ **mukka* ‘mute’ (> Fi. *mykkä* ‘mute’, North Saami *mahkkit* ‘to stutter’, Komi *mjktav-*, Udmurt *mjġ-mak verašġi-* ‘to speak unclearly’) ← Iir. **múHka-* id. (Holopainen 2019: 150) and Finnic **raittas* (> Fi. *ratas* ‘wheel, cart’) ← Baltic **ratHas* id. (Junttila 2017: 140–141). Parpola (2010: 312), originally proposing the first etymology, notes also a form *mukka-* appearing in Middle Indo-Aryan, but the word’s Indo-European etymology (? $\sqrt{\text{muH}}$ - ‘to be mute’, cf. e.g. Latin *mütus*) does not seem to support projecting this form further back into Proto-Indo-Iranian times (EWAia s.v. *müka-*). A third example proposed by Katz (2003: 93) connects Hungarian *rét* ‘meadow, grassland’ with Indo-Iranian **práthas* ‘breadth, extent’, but there seems to be little reason to date this loan to the pre-Indo-Iranian and Common Uralic era with a substitution **th₂* → **tt*; the loan source could also have been later Indic **frátha-*, already after degemination in Hungarian.

The unexpected *u*-vocalism in Komi could also be perhaps alternatively explained as a recent independent loan. This would however require assuming late borrowing from an entirely unattested Indic

cognate, as even a number of exclusive Indic loanwords, dated as early Proto-Indic at the earliest by Metsäranta (2020: 174), still display the regular development $*u > *j$.

Considering semantics, it is interesting that the sense ‘bundle’ does not appear in Indic, and this calls for re-examining the semantic developments suggested just by the Uralic-internal data. The senses ‘mound’ ~ ‘tuft’ rather seem to have arisen from ‘protruding part, top part’, on one hand yielding ‘protrusion of earth’ = ‘mound’, on the other ‘protrusion of hair’ = ‘tuft’. From these, a sense of ‘bundle, wad’ would then seem to have developed in Uralic along two different paths: on one side, further from the sense ‘tuft’ (thus Mari, Permian, probably partly Finnic in *tuppo*); on the other, from the sense ‘mound’ (thus Finnic), a landform that in the taiga zone more typically comprises a cluster of vegetation than a heap of earth. Furthermore, the hypothesis of borrowing from Finnic further into Germanic could suggest that the general meaning ‘top part’ – surfacing both in Indic and Germanic – was still maintained in early Finnic as well, rather than re-arising from ‘tuft’. Any possibility of a direct loan between Indo-Iranian and Germanic seems to be ruled out by the Indo-Iranian onset *st-*, whose correspondence with $*t-$ in Germanic can be regularly accounted for only by a Uralic detour.⁹

The sense ‘top’ in Indic could furthermore allow identifying an additional reflex from Mari. The root $*tūp-$ ‘bundle, hair’ discussed above is further homophonous with the noun $*tūp >$ Eastern *tup*, Ufa & Volga *tūp*, Northwestern *tōp*; meaning generally ‘back’, but from Bolšoj Kilméz also recorded as specifically ‘upper back’ (TschWb: 828). A compound (Eastern, Western) *tup-lu* (with *lu* ‘bone’) in turn, generally means ‘backbone’, ‘back vertebrae’, but is recorded from Morki as meaning instead ‘shoulder blade’. In light of these divergent datapoints, the word could conceivably represent a semantic shift from earlier ‘top part’, e.g. through ‘withers, upper back of a quadruped’. An older comparison for this Mari word has been instead with Udmurt *tjbjir* ‘back’, and most recently Metsäranta (2020: 50) has reconstructed

9. Allowing $*s-$ mobile, a candidate for a cognate with Indo-Iranian might be however Germanic $*pūbaz$ ‘tuft’ ~ $*pūbōn$ ‘mound’ briefly mentioned above, which could continue a preform $*tuHpó-$. I leave the issue for the consideration of Indo-European specialists.

a common proto-form **tumpə*. While possible, this comparison is formally weakened by the unexplained ending *-jr* in Udmurt. A reviewer notes a similar ending in Komi *mjškjr* ‘bent, hunched; hump, lump’ ← *mjš* : *mjšk-* ‘back’. As this longer variant finds a correspondence also in Proto-Mari **müşkar* ‘stomach’ (> e.g. Eastern *müşkâr*) and Finnish *myhkyrä* ‘lump’ (Metsäranta 2020: 212), and therefore likely existed in Proto-Permic, too, this could indeed have served as a source for analogy. An alternate etymology of Udmurt *tjbjr*, based on known Uralic material, is however possible to sketch as well: if separated from the Mari words, it could also continue a front-vocalic preform **tümpVrV*, possibly then interpretable as an obscured Proto-Uralic compound **tüŋ-pErä* ← **tüŋə* ‘base, trunk’ + **perä* or **pirä* ‘back, rear’. A segmentation as **tj-* + *ber* ‘back part’ was in fact suggested already by Munkácsi (1896: 353).¹⁰ A more specific earlier meaning ‘lower back’, contrasting with hints of ‘upper back’ appearing in Mari, can be observed in the proposed Hungarian reflex *tompör* ‘haunches, hind’. While this is clearly unsuitable as a directly inherited reflex of a front-vocalic original (and the cluster *-mp-* furthermore has no known native origin), Metsäranta tentatively proposes an old loanword from Permic, and this explanation seems to remain feasible: the difference in vocalism may reflect pre-Permic central **ü* (< Proto-Uralic **u* and **ü*, before delabialization to **j*) being borrowed as pre-Hungarian back **u* rather than front **ü*. Altogether, it would therefore be possible to account for these Mari, Udmurt, and Hungarian words for ‘back’ without positing any additional Proto-Uralic or areal, central Uralic word root at all.

10. On the reconstruction of the latter word’s Proto-Uralic ancestor, the *e* in Udmurt *ber* ‘back’ suggests the vowel combination **i-ä* (Metsäranta 2020: 102, Pystynen 2020: 84–85), and also the Mansi cognates (South *pärəw*, East *päri*, West *pär* ‘back (adv.)’ < Proto-Mansi **pär*, **pär-əŋ*) likewise suggest **i*. The West Uralic cognates instead suggest **e-ä*: Fi. *perä* ‘back, rear’ etc. (< Proto-Finnic **perä*), Erzya *piä*, Moksha *piä* ‘head’ (in folk poetry besides the usual syncopated Erzya *pä*, Moksha *pä*), and Itkonen (1954: 306) proposes irregular retention of earlier **e* before **r* in Permic. A better option along similar lines, however, would seem to be a lowering **i* > **e* before **r* in pre-Finnic and pre-Mordvinic, for which no very clear counterexamples seem to exist. Note that Itkonen (1954: 315) already suggests this same change for the well-known comparison of, among other cognates, Proto-Finnic **veri* (> Fi. *veri* ‘blood’) ~ Proto-Permic **vir* (> Komi, Udmurt *vir* id.); Proto-Mordvinic **ver* (> Erzya, Moksha *ver* id.) and also Proto-Saami **verę* (> North *varra* id.) continuing equally well either **werə* or **wirə*.

Intriguingly, comparison with Indic also hints that the old comparison of Mari **tŭp-*, Komi **tup-* with Fi. *tukka* ‘hair’ may not have been entirely on the wrong track. Although no long-vocalic variant ***stúka-* < ***stúH-ka-* appears to be attested in Indo-Iranian, such a form would provide a formally exact equivalent and possible loan source for Fi. *tukka*. In the absence of its attestation, or of any compatible cognates of Fi. *tukka* in the Uralic languages further east, this however remains speculative. Other etymologies for the word exist as well. Most recently Saarikivi (2007: 342–343) proposes a comparison with Eastern Mari *čuka* ‘wad’, Permic **čĭkĭ-* ‘to spoil’ (including derivatives such as Udmurt *čĭk-mĭ-* ‘to make dirty, scatter’) and Hungarian *csuk* ‘to close’, which requires assuming that the regular Finnic development of word-initial **č-* is not **š-* > **h-* as traditionally held, but **t-* (thus also Aikio 2015: 4–5).¹¹ The Permic and Hungarian verbal reflexes seem primarily comparable with Finnic **tukk-i-*, and despite no remaining trace of a derivational suffix, they would probably have to represent a derived stem such as **čukka-j-*.

2.3. Conclusion

The “main thread” of the present work – an etymological connection of Indo-Iranian **stúHpas* ‘mound, tuft, top’ with Finnic **tuppas* ‘mound, bundle’ and further Germanic **tuppaz* ‘tuft, bundle, top’ – joins the ranks of a small cluster of similar loan proposals from earlier literature that connect two Indo-European word families via Uralic mediation. The best-known example is perhaps a group of words for ‘fox’, discussed recently in detail by Holopainen (2019: 201–206) and Palmér et al. (2021), likewise eventually reaching Germanic through Finnic and Indo-Iranian. The current paper hopes to further signpost a way for future research along the same lines. In particular, a lesson is that competing etymological proposals for any given word family in some part of Uralic may prove to be a conflict only at first glance, and in actuality represents a case of two correct comparisons, as long as Uralic loans into Indo-European are also recognized as a real possibility.

11. For the sake of completeness, the Uralic and Indo-Iranian etymologies might be possible to reconcile, if a metathetic sound substitution **st* → **č* could be assumed, but this possibility will not be further pursued here.

References

- Agyagási, Klára. 2019. *Chuvash historical phonetics: An areal linguistic study: With an Appendix on the Role of Proto-Mari in the History of Chuvash Vocalism* (Turcologica 117). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Aikio, Ante [Luobbal Sámmol Sámmol Ánte]. 2014. Reconstruction of Proto-Mari vocalism. *Journal of Language Relationship* 11. 125–157. <<https://doi.org/10.31826/jlr-2014-110113>>
- Aikio, Ante [Luobbal Sámmol Sámmol Ánte]. 2015. Studies in Uralic etymology IV: Ob-Ugric etymologies. *Linguistica Uralica* 51. 1–20. <<https://doi.org/10.3176/lu.2015.1.01>>
- Alhoniemi, Alho. 2010. *Marin kielioppi*. 2. painos. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <<https://www.sgr.fi/apuneuvoja/apuneuvojax.pdf>>
- Collinder, Björn. 1960. *Comparative Grammar of the Uralic Languages*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Csúcs, Sándor. 1990. *Die tatarischen Lehnwörter des Wotjakischen*. (Bibliotheca Uralica 10). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- EWAia = Mayrhofer, Manfred. 1992–2001. *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen* 1–3. Heidelberg: Winter.
- Hahmo, Sirkka-Liisa. 1997. Finnische nominale Ableitungssuffixe fremder Herkunft. In Hahmo, Sirkka-Liisa & Hofstra, Tette & Honti, László & von Linde, Paul & Nikkilä, Osmo (eds.), *Finnisch-Ugrische Sprachen in Kontakt: Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 30-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 21. -23. November 1996*, 95–102. Maastricht: Shaker.
- Hakulinen, Lauri. 1979. *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- Helimski, Eugene. 1992. Bisyllabic consonantal and trisyllabic vocalic stems in Finno-Permian and further. In Pál, Deréký & Bakró-Nagy, Marianna & Riese, Timothy & Hajdú, Péter (eds.), *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag* (Studia Uralica 6, Urálsztikai tanulmányok 3), 195–200. Wien – Budapest: Institut für Finno-Ugristik der Universität Wien – ELTE BTK Finnugor Tánszék – MTA Nyelvtudományi Intezét.
- Holopainen, Sampsa. 2019. *Indo-Iranian borrowings in Uralic: Critical overview of the sound substitutions and distribution criterion*. Doctoral dissertation: University of Helsinki. <<http://hdl.handle.net/10138/307582>>
- Holopainen, Sampsa & Metsäranta, Niklas. 2020. A bridge too far: A Uralic perspective on Volga Bulgarian. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 65. 172–186. <<https://doi.org/10.33339/fuf.89967>>

- Itkonen, Erkki. 1954. Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Tscheremissischen und in den permischen Sprachen *Finnisch-Ugrische Forschungen* 31. 149–345. <<https://doi.org/10.33339/fuf.112678>>
- Junttila, Santeri. 2017. Lähtökielen sanansisäisten soinnittomien klusiilien edustus kantasuomen balttilaislainoissa I: Edustus kohdekielen lyhyen vokaalin jäljessä *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 96. 127–148. <<https://doi.org/10.33340/susa.70223>>
- Kangasmaa-Minn, Eeva. 1956. *Studies in Cheremis 4: Derivation*. (Indiana University Publications, Slavic and East European Series 1). Bloomington: Indiana University.
- Katz, Hartmut. 2003. *Studien zu den älteren indoiranischen Lehnwörtern in den uralischen Sprachen*. Heidelberg: Winter.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja*. 2009. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 18. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <<https://kaino.kotus.fi/kks/>> (Updated 2022-05-20.)
- Koivulehto, Jorma. 1999. *Verba mutuata: Quae vestigia antiquissimi cum Germanis aliisque Indo-Europaeis contactus in linguis Fennicis reliquerint* (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 237). Helsinki.
- Kövesi-Andrássy, Magda. 1965. *A permi nyelvek ősi képzői*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kroonen, Guus. 2011. *The Proto-Germanic n-stems: A study in diachronic morphophonology*. Amsterdam: Rodopi.
- LägLoS III = Kylstra, Andries Dirk & Hahmo, Sirkka-Liisa & Hofstra, Tette & Nikkilä, Osmo. 2012. *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen III*. Amsterdam: Rodopi.
- Lehtisalo, Toivo. 1936. *Über die primären ururalischen Ableitungssuffixe*. (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 72). Helsinki.
- LMS = Kujola, Juho. 1944. *Lyydiläismurteiden sanakirja*. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae IX). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016083023285>>
- Lubotsky, Alexander. 2001. The Indo-Iranian substratum. In Carpelan, Christian & Parpola, Asko & Koskikallio, Petteri (eds.), *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations: Papers presented at an international symposium held at the Tvärminne Research Station of the University of Helsinki 8–10 January, 1999* (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 242), 301–317. Helsinki. <<https://www.sgr.fi/sust/SUST242.pdf>>
- Metsäranta, Niklas. 2020. *Periytyminen ja lainautuminen: Marin ja permiläisten kielten sanastontutkimusta*. Doctoral dissertation: University of Helsinki. <<http://hdl.handle.net/10138/321695>>

- Munkácsi, Bernát. 1896. *A votják nyelv szótára*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia. <<https://real-eod.mtak.hu/4189/>>
- Paasonen, Heikki. 1907. Alkuperäisestä *-pk*-sta on suomessa tullut *-kk-*. *Virittäjä* 11. 4–5. <<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/890035?page=12>>
- Palmér, Axel & Jakob, Anthony & Thorsø, Rasmus & Paulus, van Sluis & Swanenvleugel, Cid & Kroonen, Guus. 2021. Proto-Indo-European ‘fox’ and the reconstruction of an athematic **k*-stem. *Indo-European Linguistics* 9(1). 234–263. <https://brill.com/view/journals/ieul/9/1/article-p234_8.xml>
- Parpola, Asko. 2010. New etymologies for some Finnish words. In Karttunen, Klaus (ed.), *Anantam Śāstram: Indological and Linguistic Studies in Honour of Bertil Tikkanen* (Studia Orientalia 108), 305–318. Helsinki: Finnish Oriental Society. <<https://journal.fi/store/article/view/52396/16246>>
- Pulkkinen, Paavo. 1985. »Ryppäistä» rypäitä. *Virittäjä* 89. 122–123. <<https://journal.fi/virittaja/article/view/37918>>
- Pystynen, Juho. 2020. On the development of **i* in Permic. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 65. 62–97. <<https://doi.org/10.33339/fuf.84873>>
- Saarikivi, Janne. 2007. Uusia vanhoja sanoja. In Ylikoski, Jussi & Aikio, Ante (eds.), *Sámit, sánit, sátnehámit: Riepmočála Pekka Sammal-lahtii miessemánu 21. beaivve 2007* (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 253), 325–347. Helsinki. <https://www.sgr.fi/sust/sust253/sust253_saarikivi.pdf>
- Setälä, Emil Nestor. 1906. Finnisch-ugrisches *pk* ~ *βk*. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 6. 66–73. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016090623561>>
- Setälä, Emil Nestor. 1907. Alkuperäistä *-pk*-ta ja sen heikkoa astetta edustaa suomessa *-kk-* ja *-uk-*. *Virittäjä* 11. 27–30. <<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/890036?page=9>>
- SKES = Toivonen, Yrjö Henrik & Itkonen, Erkki & Joki, Aulis Johannes & Peltola, Reino. 1955–81. *Suomen kielen etymologinen sanakirja* 1–7. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SSA = Itkonen, Erkki & Kulonen, Ulla-Maija (eds.). 1992–2000. *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja* I–III. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <<https://kaino.kotus.fi/ses>>
- TschWb = Moisio, Arto & Saarinen, Sirkka (eds.). 2008. *Tscheremissisches Wörterbuch*. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXXII). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <<https://doi.org/10.33341/sus.877>>

- Tunkelo, Eemil Aukusti. 1918. Suomalais-germaanisten kosketusten alalta. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 30:39.
- Uotila, Toivo Emil (ed.). 1942. *Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre*. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae VII). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016083023283>>
- VISK = Hakulinen, Auli & Vilkuna, Maria & Korhonen, Riitta & Koivisto, Vesa & Heinonen, Tarja Riitta & Alho, Irja. 2004. *Iso suomen kie-lioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <<https://kaino.kotus.fi/visk>>
- Zhivlov, Mikhail. 2014. Studies on Uralic vocalism III. *Journal of Language Relationship* 12. 113–148. <<https://doi.org/10.31826/jlr-2015-120109>>
- Zhivlov, Mikhail. 2023. Reconstruction of Proto-Uralic. In Abondolo, Daniel & Valijärvi, Riitta-Liisa (eds.), *The Uralic Languages* (Second Edition), 117–175. London: Routledge.
- КЭСК = Лыткин, Василий & Гуляев, Евгений. 1970. *Краткий этимологический словарь коми языка*. Москва: Наука. <<https://archive.org/details/etymological-dictionary-komi-language-1970>>

Ein Fall für zwei (oder drei) – Liquid metathesis substitution in Germanic loanwords in Finnic: old and new cases¹

Tiivistelmä

Itämerensuomen germaanilainojen likvidametateesisubstituutios-
ta: uusia ja vanhoja tapauksia

Tässä artikkelissa käsittelen itämerensuomen vanhoissa germaanilainoissa tavattavaa niin kutsuttua likvidametateesia, jossa sananalkuisen konsonanttiyhtymän jälkiosana oleva likvida heittyy sanansisäiseen asemaan. Alkuun artikkelissa tarkastelen lyhyesti entuudestaanakin tunnettuja likvidametateesitapauksia, pääasiallisena mielenkiinnon kohteenani on kuitenkin selvittää, voidaanko kantasuomeen rekonstruoidavat sanat, ksm. **kiiltä-*, **purka-*, **tarkka*, **tarpo-*, **turkka-* ja **turta*, selittää likvidametaateesin avulla germaanisiksi lainasanoiksi. Johtopäätökseni artikkelissa on, että mainitut sanat ovat viime kädessä lainautuneet kantagermaaniin rekonstruoiduista sanoista **glītan-* 'to shine, sparkle', **bruk(k)ōn-* 'to break, crumble', **straka-* 'stretched', **prappōn-/ *prabōn* 'to trot', **struk(k)ōn-* 'to stroke' ja **brutan* 'lack, want; weariness'. Lopuksi pohdin muutamia mahdollisia lisäesimerkkejä ja lainojen ikäämistä. Artikkelini osoittaa, että niinkin tarkkaan tutkitusta aiheesta kuin itämerensuomen germaanisiksi lainasanat voidaan vielä tehdä uusia etymologisesti varteenotettavia huomioita.

1. I wish to thank two anonymous peer reviewers, Santeri Junttila, and the editor of this volume in the *Uralica Helsingiensia* series for their valuable insights that have improved the quality of this article. Remaining shortcomings are obviously my own.

1. Introduction

Proto-Germanic² had a large number of possible word-initial consonant clusters, Proto-Finnic on the other hand did not allow word-initial consonant clusters at all. This phonotactic mismatch was most often resolved in loanwords by Finnic simplifying the original Germanic consonant cluster. In addition, there is also another potential substitution strategy called liquid metathesis, by which the liquid member (either *l* or *r*) of a word-initial consonant cluster switches places with the following vowel(s). From the point of view of Finnic phonotactics, both simplification and liquid metathesis serve a similar purpose of blocking unwanted consonant clusters from forming.

In this article, first a brief overview of the two substitution strategies, simplification and liquid metathesis, is provided, but the bulk of the article is dedicated to discussing six hitherto undiscovered Germanic loan etymologies for Finnic words that involve liquid metathesis. These words are PF **kiiltä*- ‘to shine’, **purka*- ‘to take apart’, **tarkka* ‘exact, precise, accurate’, **tarpo*- ‘to trample’, **turkka*- ‘to stick, poke’, and **turta* ‘numb (of a limb)’. The aim has been to present loan etymologies that are otherwise uncontroversial in their sound substitutions. The sound substitutions (Germanic → Finnic) generally presumed to be true in this paper are found at the beginning (pp. XVII–XXII) of the first volume of *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen* (henceforth LägLoS). If the loan etymologies follow the substitutions listed in LägLoS, I have not felt it necessary to discuss them in greater detail. Some of the loan etymologies proposed are semantically transparent, but some of them require more elaboration for various reasons. When the need arises, an

2. In this article, Proto-Germanic is a shorthand for any developmental stage after Proto-Germanic proper up until Proto-Scandinavian. Similarly, Proto-Finnic here must be understood to mean any developmental stage from Early Proto-Finnic to Late Proto-Finnic, although Middle and Late Proto-Finnic are likely to be the most relevant stages when discussing older Germanic loanwords. However, as there often is no clear criteria to tell Early and Middle Proto-Finnic apart, I am not comfortable categorically denying the possibility that some of the loanwords proposed in the article could not have been borrowed already to Early Proto-Finnic or even earlier. Some notes on the relative chronology of the proposed loan etymologies are provided in Section 4 (Conclusion).

attempt is made to provide sufficient parallels for the assumed semantic development.

As already discussed, the most common substitution strategy for the word-initial consonant clusters of Germanic loanwords in Finnic was simplification, e.g. PF **laiva* (> Fi *laiva* ‘Schiff, Boot’) ← PGmc **flauja-* (> ON *fley* ‘Schiff, (kleine) Fähre’ (LägLoS II: 159–160), PF **rampa* (> Fi *rampa* ‘lahm’) ← PGmc **krampaz* (> Sw dial. *kramp* ‘gebogen, lahm (in den Füßen)’ (LägLoS III: 121–122), PF **riikko-* (> Fi *riikkoa* ‘zerbrechen, kaputt machen; brechen, ein Verbrechen vergehen’) ← PGmc **brekan-* (> OE *brecan* ‘brechen’) (LägLoS III: 156–157), etc. Simplification of clusters is exceedingly common and the examples are too numerous to be listed in their totality. Alongside simplification, there are also a small number of Germanic loanwords where liquid metathesis occurs. The following fifteen examples can be found in LägLoS:

- PF **kalpa* (> Fi *kalpa, kalppa* ‘Kummet, womit das Schwein (die Kuh, das Pferd) am Ausbrechen gehindert wird’) ← PGmc **klaban-* (> ON *klafi* ‘Kloben, Halsjoch für Tiere’) (LägLoS II: 26–27)
- PF **kalppa* (> Fi *kalppa* (Lönnr.) ‘etwas Widerwärtiges, z.B. das Fleisch vom Wolf getöteten Tieres’, *käydä kalpaten* ‘schlecht gehen’) ← PGmc **glapa-* (> ON *glap* ‘verführerisches Reden und Verkehren mit einer Frau, Ungebührlichkeit’, Icl *glapp* ‘Unglück’) (LägLoS II: 27–28)
- PF **kalva-/kahu-* (> Fi *kalvaa, kalpaa, kalpia* ‘nagen; scheuern; zehren’) ← PGmc **klawan-* (> ON *klá* ‘reiben, kratzen’) or **klaujan-* (LägLoS II: 29–30)
- ? PF **kilpi* (> Fi *kilpi* ‘Schild’) ← PGmc **xlībō* (> ON *hlif* ‘Schutz-, Verteidigungswaffe (bes. Schild und Helm)’) (LägLoS II: 93–94)
- ? PF **kirku-* (> Fi *kirkua* ‘schreien’) ← PGmc **skrikan-* < **skreikan-* (> Sw *skrika* ‘schreien’ (LägLoS II: 98–99)
- PF **pilkkV-* (> Fi *pilkottaa* ‘durchschimmern; hervorblicken’, *pilkkua* ‘funkeln, schimmern’) ← PGmc **blikō(ja)n-* (> ON *blika* ‘blinken, erglänzen, funkeln’, OE *blician* ‘scheinen’) or **blīkan* (> ON *blíkja* ‘blinken, erglänzen’, OE *blīcan* ‘glänzen, scheinen, leuchten’) (LägLoS III: 63–64)

- ? PF **pilka-* (> Fi *pilkata* ‘verspotten’), **pilka* (> Fi *pilka* ‘Spott’) ← PGmc **flikō(ja)n-* (> Icl *flika* ‘verführen, betrügen’) or **flikr-* (> Sw dial. *flikra* ‘zum Narren halten’, *flicker*, *flekker* ‘Spott; Schmeichelei’) (LägLoS III: 60–61)
- PF **pilka* (> Fi *pilka* ‘Zeichen am Baum; (andersfarbiger) Fleck’), **pilku* (> Fi *pilku* id.) ← PGmc **blika-* (> ON *blik* ‘Glanz, Schimmer’ > Nor *blik* ‘schwacher Glanz, weiße Stelle auf einer Klippe, Zeichen am Baum’) or **flikkaz³/*flekka-* (> ON *flekkr* ‘Fleck, Stelle, Makel’) (LägLoS III: 61–62)
- ? PF **permu* (> Fi *permu*, *perma*, *permut* ‘Larve der Rinderdasselfliege, Dasselbeule’) ← PGmc **breman-* (> OHG *brema*) or **bremōn-* ‘Bremse’ (> OHG *brema*) (LägLoS III: 53)
- PF **perka-/perka-* (> Fi *perkata* (*perkaa-*) dial. *syödä perkata/perkaa* ‘gefräßig essen’) ← PGmc **frokō(ja)n-* (> Nor *freka* ‘kräftig machen, zu Kräften kommen lassen’) (LägLoS III: 51–52)
- ? PF **pukka* (> Fi *pukka* (dial.) ‘Stab, Stock; Stößel; Sprosse’) ← PGmc **pluggan-* (> MDu *plugge* ‘Pflock, Zapfen, Nagel, Spund’) or **pluggaz* (> Sw *plugg* ‘Pflock, Zapfen’) or **plukka-* (> MHG *pfloc* ‘Pflock’) or **plukkan-* (LägLoS III: 76–77)
- PF **pursu-* (> Fi *pursua* ‘durch etwas dringen; sickern, (hervor) sprudeln; schnauben; Wäsche waschen’) ← PGmc **frusō(ja)n-* (> ON *frusa* ‘schnauben (von Pferden)’) or **frusjan-* (> ON *frysa* ‘schnauben’) (LägLoS III: 86–87)
- ? PF **turilas* (> Fi *turilas* ‘Maikäfer, Melolontha; Schädling (z.B. Insekt, Larve); häßliche, unsaubere zottelige Person; gefräßige Person; (aWb. auch:) starker Riese’) ← PGmc **trulla-* (> ON *troll* ‘(zauberkundiges) Wesen, Troll, Unhold, Riese’) or **trullaz* (LägLoS III: 318)
- PF **turva* (> Fi *turva* ‘Schutz, Obhut; Stütze, Stützpfeiler’) ← PGmc **trūwō* (> ON *trú* ‘Glaube; Versprechen; Gelöbnis’) or **trūwōn* or **trūwan* (> OE *trūwa* ‘Treue, Vertrauen, Versprechen; Bund, Schutz’) (LägLoS III: 323–324)

3. This PGmc reconstruction can hardly be correct as there is no way of regularly accounting for the presumed lowering of **i* (Schalin 2020: 287–289). Instead ON *flekkr* and its cognates reflect PGmc **flekna-* (ibid.: 285, 289) and is in other words more compatible with the alternative given in LägLoS, **flekka-*.

- PF **turkka-/*türkkä-* (> Fi *tyrkätä, tyrkkiä, turkata, turkkia* ‘stoßen, schubsen; schnell stechen oder stecken’, Est *turkama* ‘stechen; eilen; fortstürzen’, *turkima* ‘stechen’) ← PGmc **brukkⁱjan-* (> OSw *þrykkia* ‘drücken’, OHG *drucchen* ‘drücken’ (LägLoS III: 327)

It is not entirely clear when to expect simplification and when to expect metathesis, as there is overlap in their conditions. It can be said with some certainty that simplification occurs exclusively before most clusters as well as diphthongs and PF **ō*:

- in original clusters
- PF **lanta* (> Fi *lanta* ‘Dünger, Mist’) ← PGmc **xlanda-* (> ON *hland* ‘Urin, Harn’) (LägLoS II: 169–170)
- PF **rästäs* (> Fi *räystäs, rästäs, rästä, rästi, räste, räystö* ‘Traufe’) ← PGmc **xrausta-* (> Nor *raust, røst* ‘Dach eines Hauses, Dachsparren, Raum unter dem Dach’) (LägLoS III: 205–206)
- PF **reṅgas* (> Fi *rengas* ‘Ring; Reifen, Kreis’) ← PGmc **xrengaz* (> ON *hringr* ‘Kreis, Ring’) (LägLoS III: 145)
- diphthongs, **ō*⁴
- PF **laikka* (> Fi *laikka* ‘Fleck, Span; Scheibe’, *laikku* ‘Fleck’, Kar *laikku* ‘Fleck; offene Stelle im Eis im Frühling’) ← PGmc **blaik(ij)ōn-* (> ON *bleika, bleikja* ‘weisse Farbe’, Sw (dial.) *blaikå* ‘weisse Stelle am Boden’) (LägLoS II: 152–153)
- PF **loodeh* (> Fi *luode* ‘Nordwest; Ebbe; obs. dial. Überschwemmung (am Meeresstrand), Flut, Hochwasser’) ← PGmc **flōduz* (> Go *flōdus* ‘Flut, Strom’)/**flōdiz*/**flōda* (> ON *flōð* ‘Flut, Überschwemmung’) (LägLoS II: 228)
- PF **laineh* (> Fi *laine* ‘Woge, Welle’) ← PGmc **xlainiz* (> Nor *lein* ‘Abhang’, Go *hlains/hlain* ‘Hügel’) (LägLoS II: 155–156)

4. There were obviously other long vowels in PGmc and simplification appears mostly to have taken place there, too, although in the case of PGmc **ī* the evidence is contradictory with examples of both simplification and metathesis.

- PF **rauma* (> Fi *rauma* (dial.) ‘Sund, enges Fahrwasser, Meeresströmung’) ← PGmc **straumaz* ‘stream’ or ON *straumr* (LägLoS III: 136)
- PF **riutu-* (> Fi *riutua* ‘dahinsiechen, dahinschwinden, dahinwelken; erlöschen’) ← PGmc **preutan-* (> ON *þrjóta* ‘müde werden, aufhören, mißlingen’) (LägLoS III: 165–166)

Simplification is bound to take place in these cases because the cluster or sequence of sounds that would be produced as a result of metathesis, was phonotactically either outright impossible in Proto-Finnic (e.g. PGmc **xlanda-* → PF ***halnda-*, PGmc **xrausta-* → PF ***häärstä*, PGmc *xrengaz* → PF ***herngas*, etc.) or at least undesirable (e.g. PGmc **flōduz*/**flōdiz*/**flōða* → ? PF ***hooldeh*).

From the examples at our disposal, it would seem that metathesis can occur in positions before single and geminate stops as well as before some other single and geminate consonants, although these examples usually consist of singular cases. The known examples are numerous enough that it is safe to assume that liquid metathesis is an existing substitution pattern in Germanic loanwords in Finnic. In this article, I set out to explore whether all the possible cases of liquid metathesis have already been discovered or if the corpus can still be expanded upon. The detailed etymological treatment in Section 2 (“Etymologies”) covers six loan etymologies with metathesis occurring before single or geminate stops, i.e. in conditions where liquid metathesis has been best established as a substitution pattern. In Section 3 (“Additional examples of liquid metathesis”), I offer a few tentative examples of liquid metathesis occurring before other single consonants as well. Even if there still are some details left to be ironed out in determining the exact conditions for when the liquid metathesis occurs, this is ideally done only after all possible cases of liquid metathesis have been established. In the concluding Section 4 I will mainly discuss the chronology of the loanwords I propose in the article.

2. Etymologies

2.1. PF **kiiltä-*

- PF **kiiltä-* ‘to shine’ ← PGmc **glītan-* ‘to shine, sparkle’

The Proto-Finnic verb **kiiltä-* ‘to shine’ can be reconstructed based on Fi *kiiltää* ‘glänzen’, Kar *kiilteä* ‘to shine, sparkle’, Vo *tšuilata*, Est *kiil(d)ama*, Mulgi (South Estonian) *kiilame*, Liv *kīld* (YSuS s.v. **kiiltä-*). The standard etymological explanation given for the verb is that it belongs to a descriptive group of words together with phonologically and semantically similar words such as Fi *kiilua* ‘to glimmer’, *kiilusilmä* ‘shine of eyes’ (*silmä* ‘eye’), Kar *kiiluo* ‘to glimmer, shine’, etc. (SSA 1: 358). It has also been proposed that the underlying verb stem in Finnic – **kiil-* – has a cognate in Khanty **kil-* (> Vakh *kěl-* ‘sichtbar werden, zum Vorschein kommen, erscheinen’) and Mansi **kīl-* (> Tavda *kīl-* ‘zu sehen, sichtbar sein’) (Metsäranta 2020: 112). The words could theoretically reflect PU **kejlə-*, if PF **kiiltä-* is analyzed as a consonant-stem derivation with the causative suffix **-tA-*, which it certainly can be, e.g. PU **pisə-* (> MdE *pezi-*, M *pezə-* ‘to stick, penetrate’) → PF **pis-tä-* (> Fi *pistää* ‘to poke, stick etc.’).

Analyzing words as descriptive is an insufficient etymological explanation in the sense that it does actually not provide an etymology. Even if we concede that *kiiltää* is synchronically perceived as being connected with words mentioned earlier such as *kiilua*, this does not mean that these words cannot be inherited neutral words or loanwords that have been adopted to a later descriptive pattern. In other words, descriptiveness does not automatically exclude the possibility that the word is of loan origin. Descriptiveness and loan origin are not two mutually exclusive propositions. For example, there are plenty of Russian loanwords in Finnish that have been accommodated to native family resemblance patterns giving the words an air of expressiveness. An illustrative example of this is Fi *tytinä* ‘jellied meat’ (← Ru *студень* ‘jellied meat’), which has been adopted as a member of a group of words generally meaning shaking, shuddering, and some other such things, cf. *tytinä* ‘shaking, quaking and trembling’, *tytistä* ‘to shake, tremble’ ~ *tutina* ‘shudder, quiver’, *tutista* ‘to shudder, quiver’ (Jarva 2003).

As it happens, if we take liquid metathesis into account, there is a verb reconstructed for Proto-Germanic that bears a striking resemblance to Finnic **kiiltä-* both phonologically and semantically. This verb is PGmc **glītan-* ‘to shine, sparkle’ > OS *glītan*, OHG *glīzan*, G *gleißen* ‘to shine, sparkle’ (Kroonen 2013: 181), which according to Kroonen is a back-formation from the iterative PGmc **glit(t)ōn-* ‘to shine, sparkle’ > Icl *glita* ‘to gleam, flash’, MDu *glitten* ‘to shine, sparkle’, G *glitzen* ‘to shine’ (ibid.). This derivational state of affairs should have no bearing on the loan etymology, as the back-formation seems to be early enough to have happened in Proto-Germanic already.

There are examples of second-syllable Germanic **-a* being represented by a front vowel **-ä* on the Finnic side, e.g. PF **niittä-* (> Fi *niittää* ‘mähen’) ← PGmc (**sneiþan-* >) **snīþan-* (> ON *snīða* ‘schneiden’) (LägLoS II: 298). In the case of verbs, this is probably the result of morphological substitution or reanalysis where the Germanic sequence **-Ta-* has been reanalyzed as the Finnic causative-curative suffix **-ttA-* (Junttila & Holopainen 2022: 307). Phonological substitution of Gmc **a* as Finnic **ä* is not unheard of either, e.g. Fi *häpeä, kärsiä, kärväs* (LägLoS I: XVII). In addition to Germanic loanwords, a similar substitution or adaptation pattern has perhaps occurred in verbs borrowed from Baltic. Disharmonic vowel combinations, **e-a* and **i-a*, conform to vowel harmony and produce **e-ä* and **i-ä* in Proto-Finnic, e.g. North Baltic **kin-sta-* → Middle Proto-Finnic **kinstä-* > Late Proto-Finnic **kistä-* > Fi *kiistää* ‘to deny; gainsay’ etc. (Holopainen & Junttila 2022: 89; 130).

There is nothing on the phonological side that would require further elaboration; the substitutions follow substitution patterns that we find in other Germanic loanwords as well. The words are also a close match semantically. There seems to be no reason why the Finnic word could not be a Germanic loanword, although admittedly the inherited etymology is more or less equally possible.

2.2. PF **purka-*

- PF **purka-* ‘to take apart’ ← PGmc **bruk(k)ōn-* ‘to break, crumble’

The Proto-Finnic verb **purka-* ‘to take apart’ can be reconstructed based on a cognate set consisting of Fi *purkaa* ‘zerlegen, abrechnen; auftrennen, abwickeln; abladen, löschen; aufheben, widerrufen’, Kar *purkoa*, Vo *purkā*, Est *purgema* ‘ausleeren’, Liv *purgə* ‘Fische aus dem Netz lesen’ (SSA 2: 436). According to SSA, the Proto-Finnic verb has an uncertain cognate in Saami, cf. SaaN *borgi* ‘shedding (hair), change of hair, time for shedding hair; half-grown state of reindeer’s hair’ (< PS **porkē* < Pre-Proto-Saami **purka*) and an even more uncertain cognate in Mari (East) *purɣeða-*, (West) *pārɣeða-* ‘wühlen, durchwühlen, umrühren’ (< Proto-Mari **pūrɣeða-* < Pre-Proto-Mari **purkV-/porkV-* or **pirka-*). Phonologically the words could certainly be cognates, as there is no real obstacle to reconstructing a common protoform **purka-*, but semantically the comparison is a lot less convincing.

Alongside Finnish *purkaa* and Karelian *purkoa* there also exists a homophonic verb meaning ‘to flurry (of snow)’ that quite clearly belongs together with a noun reconstructable for Proto-Finnic, i.e. Fi *purku* ‘Schneegestöber, Schneewehe’, Kar *purku*, Lu *purg(u)*, Ve *purg* (< PF **purku*). Proto-Finnic **purku* is a reflex of PU **purkə(-)* ‘smoke; blizzard; to smoke, spray, whirl’. Other regular reflexes include SaaN *borga* ‘snowstorm, blizzard’, *borgat* ‘to storm with snow’ (< PS **porkə(-)*) ~ Mari (East) *purɣa-* ‘to storm with snow’, *purɣəž* ‘snowdrift’ ~ Komi *pjira* ‘snowstorm’ ~ Khanty (Vakh) *pörki* ‘smoke’ ~ Mansi (Tavda) *porkē* ‘snowstorm’ ~ Tundra Nenets *purʔq* ‘smoke fire against mosquitoes; haze’, Selkup *purqj* ‘smoke’, *purqāt* ‘blizzard’ (< Proto-Samoyedic **pur*) (Aikio 2002: 25–27). Some previously proposed cognates such as Moksha *porf* ‘snowstorm’, Udmurt *pura-* ‘to glow (of coal)’ and Hungarian *forr* ‘to boil’ are considered uncertain for either phonological or semantic reasons. It has been suggested by Aikio that Finnish *purkaa* (< PF **purka-* ‘to take apart’) can also ultimately be derived from PU **purkə(-)* ‘smoke; blizzard’ ‘to smoke, spray, whirl’. The fact that the Finnic **purka-* ‘to take apart’

and Saami **porkē* ‘shedding (hair)’ are **a*-stems instead of the expected **ə*-stem is explained by descriptiveness, which presumably has also eventually led to semantic differentiation (ibid.).

There is no compelling semantic reason to think that PF **purka-* ‘to take apart’ has anything to do with either PU **purkə(-)* ‘smoke; blizzard’, ‘to smoke, spray, whirl’ or PS **porkē* ‘shedding (hair)’. It is difficult to understand how the meanings expressed by PF **purka-* that are typically deliberate and performed by a human agent, could have developed from a verb meaning ‘to smoke, spray, whirl’, even if we take metaphorization into account. No matter how great the phonological appeal is, the semantic discrepancy cannot be ignored. As all previous explanations have arrived at a cul-de-sac, trying to find comparanda for PF **purka-* elsewhere, independently of any previously proposed cognates, is in order.

Interestingly, a verb can be reconstructed for Proto-Germanic that, factoring in liquid metathesis, could be regarded as a match deserving closer inspection. The Proto-Germanic verb in question is **bruk(k)ōn-* ‘to break, crumble’ > Nor *broka* ‘to break, bite, tear’, MDu *brochen*, *broken* ‘to bend, break’, MHG *er-brochen* ‘to crush, squash’, which might be identical with Latin *frangō* ‘to break’ (Kroonen 2013: 79–80). The Germanic verb is in any case an iterative to PGmc **brekan-* ‘to break’ > Go *brikan*, OE *brecan*, OHG *brehhan* id., etc. (Kroonen 2013: 75). Phonologically there are no obstacles. There is overlap between the semantics, which admittedly is not very difficult to find when dealing with verbs with such general meanings. There also exists a noun connected to the Germanic verbs discussed above, PGmc **brukōn* > Go *ga-bruka* ‘broken piece, crumb’, OE *ge-broc* ‘broken piece, fragment’ (Orel 2003: 58), that could have provided Pre-Proto-Saami **purka* > PS **porkē*, if the meaning ‘shedding’ in Saami has developed from ‘crumbling’ of sorts. The Saami word could in any case be an independent borrowing, so the validity of the etymology has, in my mind, no bearing on the validity of PF **purka-* ‘to take apart’ as a Germanic loanword, and the words should be approached separately from each other.

2.3. PF **tarkka*

- PF **tarkka* ‘exact, precise, accurate’ ← PGmc **straka-* ‘stretched’

Finnish *tarkka* ‘genau’, dial. also ‘sensitive (to pain); sensitive, sharp (of one’s senses); quick, fast, nimble; tight, compact; important; difficult’ has cognates throughout Finnic: Kar *tarkka* ‘accurate (gun, shooter, sense), precise; skillful, capable; smart, wise; prudent, frugal; requiring precision’, Lu *tark(ku)* ‘frugal, stingy’, Ve *tark* ‘intelligent, thorough, meticulous, clean’, Vo *tarkka* ‘accurate, smart, wise’, Est *tark* ‘smart, knowledgeable, wise’ (SSA 3: 272). It has been remarked that Finnic **tarkka* has a potential loan original that, at least phonologically is a good match: PGmc **starkaz* ‘steif, stark’ (> ON *starkr* ‘stark, kräftig’, OSw *starker* id., OE *stearc* ‘steif, stark, heftig; ausdauernd’, OS *stark* ‘stark, kräftig, mächtig, böse’, OHG *stark* ‘steif, stark; ausdauernd’ (Hofstra 2001: 370; LägLoS III: 277). The loan etymology is regarded as uncertain by LägLoS, because despite certain commonalities, the semantic difference between the Finnic and Germanic words has not been satisfactorily explained.

LägLoS alludes to “Berührungspunkte” the Germanic and Finnic words share, but does not elaborate further. As there are basically no phonological objections to the proposed loan etymology, it behooves us to take a closer look at the semantics. On the Germanic side, the primary meaning is thought to have been ‘steif, hart’, which developed to ‘hart, unbeugsam’ and further also ‘kräftig, stark’; this seems quite probable as **starka-* is a verbal adjective to the PIE root **sterg-* > Lith *strégti* ‘to harden, congeal, freeze’ (Heidermanns 2013: 546–547; Kroonen 2013: 474–475).

On the Finnic side, there is quite considerable semantic variation, and it is not immediately clear what exactly the primary meaning was. According to SSA most of the meanings of *tarkka* can be derived from ‘sharp’. In Finnish dialects ‘sharp (of one’s senses)’ still exists. One could easily see the meanings pertaining to acumen such as ‘smart’, ‘wise’, ‘intelligent’, ‘knowledgeable’, etc. as metaphorical extensions of physical sharpness. In Proto-Finnic, the word meaning ‘sharp (of objects)’ was in all likelihood **terävä* > Fi *terävä* ‘sharp (of objects); smart, clever, bright, quick-witted’, Kar *terävä* ‘sharp (of

objects); smart, capable, handy; quick’, Lu *teräu* ‘sharp’, Ve *terav* id., Vo *terävä* id., Est *terav* ‘sharp, pointy’, Liv *tierāb* ‘healthy⁵; quick’, a derivative of PF **terä* ‘blade, edge’. In some languages, the word has developed aforementioned secondary metaphorical extensions referring to acumen. One thing that seems to speak against *tarkka* having originally meant ‘sharp’ is that it no longer has any clear connection to physical sharpness. Perhaps then ‘sharp’ is actually not the primary meaning of *tarkka*. Synonyms obviously do exist, but the semantic slot ‘sharp’ was undeniably occupied by **terävä* in Proto-Finnic. For the proposed Germanic loan etymology, it does not really matter all that much whether or not the Finnic meanings can be derived from ‘sharp’, since it does not bring us any closer to explaining their semantic relationship.

If we allow for both liquid metathesis and simplification to happen simultaneously (not a common occurrence, but a potential parallel is found in PF **kirku-* (> Fi *kirkua* ‘schreien’, Est *kiirguma*, *kirgama*, *kirguma*) ← PGmc **skrīkan-* (> Sw *skrika*) (LägLoS II: 98–99), see also 2.5 PF **turkka-* ‘to stick, poke), there is another Germanic adjective that warrants a closer look and that would actually seem to provide a better semantic fit as the loan original for PF **tarkka*. This adjective in question is PGmc **straka-* ‘gestreckt’ > OE *stræc* ‘streng, hart, genau; hartnäckig; gewaltig, gewaltsam’, MDu *strac* ‘stramm, straff, gespannt; steil (Weg)’, ‘streng, stark’, MLG *strak* (*strack*) ‘stramm, straff, gestreckt, gerade; aufrecht, zuverlässig (Person)’, adv. ‘geradewegs, vorbehaltlos, streng, sogleich’, OHG *framstrach* ‘starr’ (Heidermanns 2013: 559). Notable derivations include OE *stræcnes* ‘Hartnäckigkeit, Beharrlichkeit’ and *stræclīc* ‘streng, genau’ (ibid.). The Indo-European origin of the word is unclear, but the Germanic form is identical with Russian *cmnozūū* ‘streng, genau; hart, starr’ (ibid.). Although the exact semantic development is hard to pin down, there is clear overlap between the semantics of PGmc **straka-* and PF **tarkka*. One possibility is that there has been semantic development from ‘strict, tight’ to ‘accurate’ (and later to ‘intelligent, clever’) in Finnic similar to E *strict* ‘strained, tight; tense; exact, accurate, precise’ ← Latin *strictus* ‘tightened’. It is also noteworthy that in some

5. It is hard not to think that the meaning of the Livonian word has not been influenced partly by another Finnic word, Liv *tīera* ‘healthy; whole’ (< PF **terveh*).

Germanic languages the adverbial form has been used in very much the same meaning we find in Finnish today, cf. G *stracks* (dated) ‘geradewegs, ohne abzuschweifen’, *er hat stracks* (= genau) *befolgt, was man ihm sagte* (DWDS s.v. *stracks*), demonstrating that it is possible to get from the Germanic meanings to the meaning we find in Finnish even if we are dealing with a purely convergent development. A fairly convincing semantic argument can thus be made in favor of the loan etymology at least if we consider the Finnish meaning ‘genau’ as primary, which is not certain, but likewise without strong objections.

In Germanic we find both a form with a single stop, **straka-* and a form with a geminate stop, **strakka-*. The chronology and background of the gemination in Germanic is mostly immaterial for the loan etymology I propose here since we, in any case, find single Germanic stops substituted with Proto-Finnic geminate stops, cf. PF **verkko* (> Fi *verkko* ‘Netz’) ← PGmc **werkan-* (> OSw *værke* ‘Fischwehr, -zaun’) or PGmc **werka-* (> OSw *fiskeværk* ‘Fischwehr’) (LägLoS III: 391). The geminate stop on the Finnic side does imply that the word is a loan into Late Proto-Finnic (Junttila 2017; on the chronology see also discussion in Section 4).

2.4. PF **tarpo-*

- PF **tarpo-* ‘to trample; drive fish with a pole’ (~ PS **tuorpō-* < ? West Uralic **tarpo-*) ← (? Paleo-/Pre-Germanic >) PGmc **brappōn-/*brabōn-* ‘to trot’

The Finnish verb *tarpoa* ‘waten, stiefeln, trampeln; Fische (mit der Trampe) ins Netz scheuchen’ has cognates in most other Finnic languages, cf. Kar *tarpuo* ‘to mix water in order to drive fish (into a net); to wade’, Lu *tarboda* ‘to drive fish into a net’, VeS *tarbōd’a* id., Vo *tarpoa* id., Est *tarbuda* ‘to move slowly, loiter’ (< Finnish) (SSA 3: 273) < PF **tarpo-*. The Finnic verbs in turn also have a precise cognate in Saami, cf. SaaN *duorbut*, SaaSk *tuârbbad* < PS **tuorpō-* ‘to drive fish into a seine or a net with a pole’ that regularly reflect Pre-Proto-Saami **tarpo-* (Kuokkala 2018: 24). There are plenty of noun formations meaning ‘Störstange’ such as Fi (Savo and Häme dialects) *tarpoin*, (Parkano, Ikaalinen, East and (partly) Southeastern

Häme, Liperi) *tarvin*, (South Savo and Central Finland) *tarpain*, etc., Kar *tarvon* (g. *tarpomén*), *tarvoin* (g. *tarbo(i)men*) (SKES 1239), but these are transparent secondary deverbial instrumental derivatives. The seemingly underived nouns *tarpa* and *tarpo* also exist. The word *tarpa* ‘alaosastaan paksupäinen t. porkkamainen sauva, jolla polskutetaan vettä häädetäessä kaloja nuottaan t. verkkoon’ is a rare dialectal word found sporadically in a handful of Finnish municipalities (Kuhmoinen, Myrskylä, Puumala, Eno) (SKES 1239) and Lönnrot’s dictionary (1880: 669). The form with a second-syllable labial vowel, *tarpo* ‘puls, stake att drifva fisken i nätet, slag med sådan stake, fiskdrifning i nät, plaskning’, is known only from said dictionary (Lönnrot 1880: 669). Given that these forms are confined to a small number of municipalities scattered across Eastern Finland, and conversely the fact that the verb **tarpo-* has a wide distribution extending even beyond Finnic, it is hard to regard Fi *tarpa* and *tarpo* as anything other than back-formations.

It has been proposed that Fi *tarpa* and by transitive property also *tarpoa* were borrowed from a Baltic word reflected in Latvian *dalba* ‘pole for driving fish into a net’ (Thomsen 1890: 165–166). The Baltic loan etymology has since been abandoned (Junttila 2015: 114) and there are at least two quite clear objections that stand in the way of the proposed etymology. Firstly, although certainly semantically appealing, there is no regular phonological reason the Baltic **lb* cluster would be reflected as a **rp* cluster on the Finnic side. Thus, the relationship between the Baltic and Finnic words cannot be explained without resorting to an *ad hoc* sound change or substitution. Secondly, as discussed, the word is primarily a verb in both Finnic and Saami and the connected nouns are either transparent derivations or back-formations. Although this fact alone might not mean that the Baltic loan etymology is impossible, combined with the phonological discrepancy, it does make it considerably less likely, or even impossible in practice.

The Finnic and Saami words also have a Germanic loan etymology according to which **tarpo-* was borrowed from PGmc **staur-* reflected both as a verb **stauria-* > G *stören* ‘to disturb, interfere’ and a noun **staura-* > Old West Norse *staurr* ‘Stange’ (Koivulehto 1977: 146). It has been thought that **tarpo-* is specifically a loan from the

verbal reflex **staurⁱjan-* (LägLoS III: 278). The loan etymology has not been accepted without reservations. In SSA (3: 273) these reservations are not explicitly expressed, but the loan etymology is accompanied with a question mark. LägLoS concurs with the view expressed in SSA stating that, given the open questions (metathesis, substitution, and semantics), the hesitance is understandable.

For the Germanic loan etymology of **tarpo-* to be even halfway credible, Proto-Germanic **u/w* needs to have been substituted with a stop in Proto-Finnic. This assumption is not entirely unwarranted as there seems to be a few examples of a substitution where Germanic **ur* has been substituted with Finnic **pr* and similarly Germanic **rw* with Finnic **rp*:

- PGmc **ur* → PF **pr*
- PF **šapras* > **hapras* (> Fi *hauras* ‘spröde, zerbrechlich, brüchig, schwach’, Est *habras*) ← PGmc **sauraz* (> ON *saurr* ‘Schmutz, Dreck; Schlamm, Kot’) (LägLoS I: 88–89)
- PF **sapra* (> Fi *saura* ‘langer und schmaler Heuschober’, Kar *soapra*, Ve *sabr*) ← PGmc **stauraz* (> ON *staurr* ‘Stange, Pfahl’) (LägLoS III: 227–228)
- PF **tepras* (> Fi *teuras* ‘Schlachtvieh’, Est *tõbras* ‘Vieh’) ← PGmc **peuraz* (> ON *þjórr* ‘Stier’) or PGmc **steuraz* (> ON *stjórr* ‘Stier’, OE *stēor*) or PGmc **tibra-* (> OHG *zebar* ‘Opfer’)/**tibras* (> ON *tívurr* ‘Opfer’) (LägLoS III: 291–292)
- PGmc **rw* → PF **rp*
- PF **arpi* (> Fi *arpi* ‘Narbe’) ← PGmc **arwez* (> **arwiz*)/**arwaz* (> ON *ørr*, *err* ‘Narbe’) (LägLoS I: 37–38)

The evidence is not conclusive by any means. The Germanic loan etymology of Proto-Finnic **hapras* is not all that compelling semantically, and the same is true for PF **sapra*. PF **tepras* despite very likely being a Germanic loanword also has a competing Germanic loan etymology that does not require substituting PGmc **ur* with PF **pr*. What is even more noteworthy is that PF **sapra* is suggested to

be a loanword from essentially the same Germanic word as **tarpo-*, and yet it shows a different substitution pattern both word-initially and word-internally. One could perhaps argue that this is due to chronological differences; the verb **tarpo-* is, after all, found also in Saami, suggesting that it belongs to a layer of Germanic loanwords older than PF **sapra*. This would, however, be hard to justify since the *communis opinio* is that the substitution Gmc **st-* → Finnic **s-* (e.g. PGmc **stūraz* (> OSw *stūr* ‘groß’ → PF **suuri* (> Fi *suuri* ‘groß’)) (LägLoS III: 253–254) is older than the substitution Gmc **st-* → Finnic **t-* (e.g. PGmc **stangō* (> ON *stǫng* ‘Stange’) → PF **taŋko* (> Fi *tanko* ‘Stange’) (LägLoS III: 272)). A word having a regular cognate in Saami cannot be expected to exemplify a word-initial substitution pattern typical of younger Germanic loanwords in Finnic. This is a chronological oxymoron. Besides the unconvincing chronology, a glaring phonological problem also remains in that the metathesis of **pr* to **rp* would still be left unexplained. Anyway, the phonological and chronological problems associated with Koivulehto’s original Germanic loan etymology will become moot with the alternative loan etymology I propose below.

The most common meaning in both Finnic and Saami involves driving fish into a seine or a net with a pole by disturbing the waters. In Finnish and Karelian, the verb is also used to describe labored movement through terrain that hinders progress such as a marsh, snow, or water. At least in literary Finnish this meaning is today the prevailing one. If we allow for liquid metathesis, there seems to be at least phonologically promising Germanic comparanda for **tarpo-*, namely PGmc **þrappōn-* / **þrabōn-* ‘to trot’ > Elfdalian *tråvå* id., OE *þrafian* ‘to urge, press’, OS *þrabōn*, EDu *draven*, *drabben*, MHG *draben* ‘to trot’ (Kroonen 2013: 544–545). Finnish *ravi* ‘trot’ and *ravata* ‘to trot; run back and forth constantly’ have been borrowed from a later Swedish reflex of the same Germanic word, Sw *trav* ‘trot’, *trava* ‘to trot’ (SSA 3: 58). The semantic connection is not all that obvious at first glance given that the Germanic words primarily mean ‘to trot’, while the primary meaning on the Indo-European side has been ‘to trample’. The Germanic word is formally identical with Lith *trapinėti* ‘to stamp one’s feet’ ← PIE **trop-n(é)h₂*. Reflexes of the same PIE root also include Old Prussian *trapt* ‘to trample’, Ru *mponámь* ‘to trample,

stamp’, and Ancient Greek *τραπέω* ‘to press (grapes)’ (Beekes 2010: 1499–1500; Kroonen 2013: 544–545; Derksen 2015: 469–470).

It is not immediately apparent that **tarpo-* ‘to wade’ and **tarpo-* ‘to drive fish with a pole by disturbing the water’ should be of the same origin in terms of semantics. The two actions do seem to share a metonymic relationship, however. It is not difficult to imagine that treading water with one’s feet as well as with a pole could be two rather simultaneous and interconnected actions both aimed at driving fish into a seine or a net in shallow, wadeable waters. This metonymic connection seems to also be supported by the fact that in German, *trampeln* ‘to crush under foot, walk with a heavy step, stamp one’s feet’ and *Trampe* ‘Störstange’ are etymologically part of the same group of words. There is perhaps nothing in **tarpo-* that would require the word to be specifically from the Germanic member of the Indo-European group of words, but the ultimate origin of the Finno-Saamic word as an Indo-European loanword of sorts is rather likely.

2.5. PF **turkka-*

- PF **turkka-* ‘to stick, poke’ ← PGmc **struk(k)ōn-* ‘to stroke’

Reflexes of Proto-Finnic **turkka-* ‘to stick, poke’ are found only in Finnish, Karelian, and Estonian, cf. Fi *tyrkätä, tyrkkiä, turkata, turkkia* ‘stoßen, schubsen; schnell stechen oder stecken’, Kar *tyrkätä, tyrkkie* ‘stoßen, schubsen’, Est *turkama* ‘stechen; eilen; fortstürzen’, *turkima* ‘stechen’ (LägLoS III: 327). There are both back-vocalic and front-vocalic reflexes. In Finnish and Karelian the front-vocalic forms are prevailing, but the back-vocalic forms have a reflex in Estonian, which likely indicates that they are in fact older. The Finnic words have an existing Germanic loan etymology according to which the words were borrowed from Proto-Germanic **prukkijan-* > OSw *þrykkia* ‘drücken’, OE *þryccan* ‘drücken, unterdrücken; drängen, stoßen’, OHG *drucchen* ‘drücken’ (ibid.). In other words, PF **turkka-* already has a Germanic loan etymology that requires liquid metathesis. The existing loan etymology is certainly possible, but I will present a competing Germanic loan etymology that likewise requires liquid metathesis as well as simplification of an initial consonant cluster (see also 2.3 **tarkka* ‘exact, precise, accurate’).

In my view also PGmc **struk(k)ōn-* ‘to stroke’ > Icl *stroka* ‘to rage, sweep, dash, blow’, Nor *strokka* ‘to beat, thresh’, OE *stroccian* ‘to stroke’, EDu *stroocken* ‘to stroke, pat’ (Kroonen 2013: 486) could have been borrowed as PF **turkka-*. The meaning ‘to stroke’ also seems to match up better with the Finnic meanings than ‘drücken’ of the previous proposal. It is interesting to note that some of the Germanic as well as the Finnic cognates also denote swift movement: ON *strjúka* ‘to rush’, Icl *stroka* ‘to dash’, E obs. *stroke* ‘to go quickly, travel’ (perhaps a loan from Old Norse) vs. Est *turkama* ‘eilen’. It is of course entirely possible that the meaning ‘to move quickly’ represents convergence in both Germanic and Finnic, although in Germanic it must be of some antiquity according to Kroonen (ibid.). It cannot be determined phonologically which of the proposed Germanic loan etymologies is a better fit for PF **turkka-*, but in my estimation the new etymology I propose here is less of a stretch semantically.

2.6. PF **turta*

- PF **turta* ‘numb (of a limb)’ ← PGmc **prutan* ‘lack, want; weariness’

Finnish *turta* primarily means ‘gefühllos, steif, eingeschlafen (Gliedmaße)’. In the old literary language and dialects, there is a whole host of additional meanings: ‘unfruchtbar, morsch; geschmacklos, halbgar (Speise); deprimiert’ (SSA 3: 377). Cognates in Finnic include Vo *turassiza* (adv.) ‘gefühllos’, Est *turd* ‘halb trocken; geschwollen, waserdicht (Holzgefäß); gefühllos’, Liv *turdā* ‘faulen’. SSA mentions an uncertain cognate in Mari (East) *turtam* ‘steif und hart werden’, (West) *turtanyam*. The Mari word, however, cannot reflect an earlier first-syllable **u* as is required by the Finnic word. Proto-Mari **u* is usually a reflex of PU **o*, and also the stop in *-rt-* cluster lacking voicing in Mari is typically a sign of the word being a rather recent addition to the Mari lexicon or a derivation. According to SSA, *turta* and its cognates are at least secondarily connected to Fi *turpea* ‘aufgedunsten, geschwollen, dick’ and its cognates. There has very likely been both phonological and semantic overlap between some of these words, cf. Est dial. *turb*, *turd* ‘wet (wood), swollen’, *turbuda*, *turduda*

‘to get wet; swell’ (SSA 3: 336), but as discussed earlier in connection with **kiiltä*- (see 2.1), descriptiveness and loan origin are not two mutually exclusive propositions.

For Finnic **turta* ‘numb’ a Germanic loan etymology has been proposed, according to which PF **turta* was borrowed from PGmc **sturdō* (> ON *storð* ‘junger Pflanzen bzw. Baumwuchs’) (LägLoS III: 323). The semantic mismatch is explained by alluding to the fact that the Germanic adjective belongs to a PIE root **ster-* meaning ‘starr, steif, unfruchtbar’ and thus the adjective also originally perhaps referred to ‘starr(es Grass)’. This explanation has not been found satisfactory and in general the Germanic loan etymology has failed to gain support.

If we once again take the possibility of word-initial liquid metathesis into consideration, we stumble upon another possible Germanic loan etymology for PF **turta*, namely PGmc **prutan* > ON *þrot* ‘lack, want’, OE *ǣðrot* ‘disgust’, OS *far-throt* ‘annoyance’ (Orel 2003: 427). At first glance, the Germanic word is not all that appealing semantically. The Old English word is glossed simply as ‘disgust’ by Orel, but according to several other sources, the word also meant ‘Müdigkeit; weariness’ (de Vries 1977: 623; Bosworth 2014: s.v. *ǣ-þrot*). Alongside ‘Not, Mangel’ the Old Norse word also meant ‘Ende’ (de Vries 1977: 623). It is also perhaps noteworthy that at least in Modern Icelandic “the end” that the word refers to is running out of strength, Icl *þrot*, cf. *hann er að þrotum kominn* ‘er ist am Ende seiner Kräfte’ (Ellertsson 1993: 525). These meanings referring to ‘weariness’ are not all that surprising considering that the word is ultimately related to PGmc **preutan-* ‘to bother’ > Go *us-þriutan* ‘to harass, bother, persecute’, ON *þrjóta* ‘to fail, come to an end, become exhausted’, OE *þrēotan* ‘to weary’, OHG *bi-driozan* ‘to weary, trouble’ (Kroonen 2013: 546) (from the same Germanic group of words, but perhaps later → PF **riutu-* > Fi *riutua* ‘dahinsiechen, dahinschwinden, dahinwelken, erlöschen’ (LägLoS III: 165–166)), PGmc **prautjan-* ‘to exhaust’ > ON *þreyta* ‘to strive, struggle’, Faroese *troyta* ‘to complete; drag on, exert one’s strength; exhaust’ (Kroonen 2013: 545), **pruttōn-* ‘to exhaust’ > G dial. *trotzen* ‘to over-exploit’ (Kroonen 2013: 548). Past participles of PGmc **prautjan-* ‘to exhaust’, i.e. PGmc **prautida-* generally mean ‘exhausted’ and ‘tired’, ON *þreyttr*, Nor *trött*, Sw *trött* (Bjorvand & Lindeman 2007: 1194–1195).

Weariness and numbness are related concepts. It is perhaps telling that in a large number of languages, falling asleep is a common metaphor for numbness, cf. G *einschlafen* ‘to fall asleep’ > *eingeschlafen* ‘numb’ (for additional examples, DatSemShift). Dying is also used as a metaphor for getting numb that often co-exists polysemously with weariness and tiredness, e.g. Fi *kuoleutua* ‘to mortify’ (← *kuolla* ‘to die’), dial. also ‘to grow numb’ (SMS s.v. *kuoleutua*), Fi *surra* ‘to mourn’, dial. also ‘to grow numb, get tired (of a limb), wither; die’, Est *surra* ‘to die; grow numb, stiffen (a limb)’ (SSA 3: 221). Suffice it to say that additional examples of similar semantic development are not hard to come by. Thus Proto-Finnic **turta* can be regarded as a Germanic loan from a form similar to PGmc **brutan-* on both phonological and semantic grounds.

3. Additional examples of liquid metathesis

In the Greifswald presentation, I also mentioned in passing that there are a few Finnic words that are noteworthy from the point of view of liquid metathesis, although I am not necessarily convinced at this point that they are of Germanic origin. These examples included (N) PF **purnu* > Fi *purnu* ‘Kasten, Kiste; (mit Holzwänden versehene) Erdgrube zur Aufbewahrung von Lebensmitteln’, Kar *purnu*, *puurnu*, *puuru* ‘(grain) bin’, Lu *purn*, *purnu*, *pūrnu* id., Ve *purn* id. ?~ PGmc **brunna(n)* ‘well, spring’ and PF **karmęta* > Fi *karmea* ‘schrecklich; bitter; kalt; mürrisch; rau’, of the same stem, cf. Fi *karmia* ‘to give the creeps; be upset, angry’ ?~ PGmc **gramaz* > ON *gramr* ‘feindlich, zornig, verbittert’, PGmc **gramjan-* ‘to provoke, anger’ > Go *gramjan-*, ON *gremja* (cf. Heidermanns 2013: 253–254; Kroonen 2013: 186).

I will not go into detail on these words as there is a lot of unpacking to do that unfortunately exceeds the scope of this article. I will just say that Finnic *purnu* has been considered a Saami loan (Aikio 2009: 138–140). This view is based mostly on the underlying idea that Finnic **purnu* and PS **puorne* ‘cache dug in the ground for storing foodstuffs’ (> SaaS *boerne*, SaaN (obs.) *buordna*, SaaSk *puõrnn*) must be etymologically linked, but as they cannot be considered regular

cognates or as the Saami word cannot be regarded as a Finnic loan, the only option left is that the Finnic word has been borrowed from Saami. I disagree with this assessment, as it is at least theoretically possible that both the Saami and Finnic words have been borrowed independently from an unknown third source. The word in Finnic is mostly an agricultural term meaning ‘(grain) bin’, so the idea that the word could have been borrowed from a Germanic word meaning ‘well, spring’ might seem far-fetched. Interestingly enough, however, in Finnish dialects (primarily in Southeastern Häme, Southeastern dialects) also the meanings ‘glen, earth or water hole, puddle’ are attested (SKES 654). It is hard to tell what exactly the relationship of these meanings to ‘(grain) bin’ is and how PGmc **brunna(n)* fits together with the Finnic and Saami words, if at all.

I have probably not presented an exhaustive list of potential liquid metathesis cases in Finnic. Additional examples can surely still be discovered. One tentative example I have come across since giving the presentation is Fi *halpa* ‘billig, preiswert, gering; schlecht, niedrig, unbedeutend’, Vo *alpa* ‘schlecht’, Est *halb* ‘schlecht, schlimm, übel; billig’ < PF **halpa* (< **šalpa*)? ← PGmc **slapa-* ‘schlaff, träge’ > MDu *slap* ‘schlaff, nicht gespannt’, ‘schlapp, weich’, ‘schwach, unbedeutend’, MLG *slap* ‘schlaff’, ‘nicht gespannt (Bogen)’, ‘träge, kraftlos’, OHG *slaf* ‘träge, müßig’ (Heidermanns 2013: 507). The Germanic word is cognate with, among others, Lith *slābnas* ‘schwach, kraftlos’ and Old Church Slavonic *slabъ* ‘schwach’. The etymology might have deserved its own entry in the present article, but there really is not much more to the Germanic loan etymology than what is mentioned here.

4. Conclusion

In this article, I have proposed a potential new Germanic loan etymology for six Proto-Finnic words that in their sound substitutions rely on liquid metathesis. They and the few additional examples discussed in Section 3 seem to confirm that liquid metathesis in Finnic can occur in positions before most single consonants and geminate stops.

In terms of chronology, the proposed loanwords could belong to two or even three different layers (see footnote 2 about the shorthand regarding Proto-Germanic and Proto-Finnic). Since there is evidence to suggest that Finnic geminate stops after long syllables became possible only after the contacts between Baltic and Proto-Finnic had come to an end (Junttila 2019), cases where Germanic voiceless stops after long syllables were substituted with single stops (i.e. PF **kiiltä*- ‘to shine’ ← PGmc **glītan*- ‘to shine, sparkle’, PF **purka*- ‘to take apart’ ← PGmc **bruk(k)ōn*- ‘to break, crumble’ and PF **turta* ‘numb’ ← PGmc **prutan* ‘lack, want; weariness’) could belong an older loanword layer than cases where Germanic single stops after a long syllable were substituted with a geminate stop (i.e. PF **tarkka* ‘exact, precise, accurate’ ← PGmc **straka*- ‘stretched’ and PF **turkka*- ‘to stick, poke’ ← PGmc **struk(k)ōn*- ‘to stroke’). The former layer could thus represent a layer of loanwords from Proto-Germanic proper into Middle Proto-Finnic and the latter a layer from dialectal Proto-Germanic/Proto-Scandinavian into Late Proto-Finnic (for the chronology see Junttila 2017). Considering that PF **tarpo*- ‘to trample’ has a phonologically regular cognate in Saami, it almost certainly has to be the oldest of the loanwords I proposed here, provided we are not dealing with a case of etymological nativization (Aikio 2007). The word could probably have been borrowed already from Paleo- or Pre-Germanic into West Uralic. Borrowing from Proto-Germanic separately into Proto-Finnic and Proto-Saami is unlikely given that liquid metathesis needs to have happened in both. However, as I mentioned when discussing the potential Germanic loan etymology (see. 2.4), there is perhaps nothing particularly Germanic about the word, although the Indo-European loan origin itself seems quite probable.

Proto-Germanic loanwords in Finnic are a loanword layer that has been studied fairly exhaustively, but I hope to have demonstrated that the corpus can still be expanded even by applying known substitution patterns. I also hope that the new loan etymologies I have presented here spark renewed interest towards the topic at hand.

Abbreviations

E = English	OHG = Old High German
EDu = Early Modern Dutch	ON = Old Norse
Est = Estonian	OS = Old Saxon
EstS = South Estonian	OSw = Old Swedish
Fi = Finnish	PF = Proto-Finnic
G = German	PGmc = Proto-Germanic
Go = Gothic	PIE = Proto-Indo-European
Icl = Icelandic	PS = Proto-Saami
Kar = Karelian	PU = Proto-Uralic
Lith = Lithuanian	Ru = Russian
Liv = Livonian	SaaN = North Saami
Lu = Ludic	SaaS = South Saami
MDu = Middle Dutch	SaaSk = Skolt Saami
MHG = Middle High German	Sw = Swedish
MLG = Middle Low German	VeS = South Veps
Nor = Norwegian	Vo = Vote
OE = Old English	

References

- Aikio, Ante. 2002. New and old Samoyed etymologies. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 57. 9–57. <<https://www.academia.edu/481179>>
- Aikio, Ante. 2007. Etymological nativization of loanwords: A case study of Saami and Finnish. In Toivonen, Ida & Nelson, Diana (eds.), *Saami linguistics* (Current Issues in Linguistic Theory 288), 17–52. Amsterdam – Philadelphia: Benjamins. <<https://www.academia.edu/4811861>>
- Aikio, Ante. 2009. *The Saami loanwords in Finnish and Karelian*. Doctoral dissertation: University of Oulu. <<https://hcommons.org/deposits/item/hc:39061/>>
- Beekes, Robert Stephen Paul. 2010. *Etymological Dictionary of Greek I–II* (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 10). Leiden – Boston: Brill.
- Bjorvand, Harald & Lindeman, Fredrik Otto. 2007. *Våre arveord: Etymologisk ordbok*. Revidert og utvidet utgave. Oslo: Novus.

- Bosworth, Joseph. 2014. æ-þrot. In Toller, Thomas Northcote & Sean, Christ & Tichy, Ondřej (eds.), *An Anglo-Saxon Dictionary Online*. Prague: Faculty of Arts, Charles University. <<https://bosworthtoller.com/38070>> (Accessed 2022-09-14.)
- DatSemShift = Zalizniak, Anna (main ed.). 2002–. *Database of Semantic Shifts in the languages of the world*. Moscow: Institute of Linguistics – Russian Academy of Sciences. <<https://datsemshift.ru/>> (Accessed 2022-09-14.)
- Derksen, Rick. 2015. *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*. (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 13). Leiden – Boston: Brill.
- DWDS = *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart*. Hrsg. v. d. Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften. <<https://www.dwds.de>> (Accessed 2022-09-14.)
- Ellertsson, Björn. 1993. *Íslensk-þýsk orðabók*. Iðunn.
- Heidermanns, Frank. 2013. *Etymologisches Wörterbuch der germanischen Primäradjektive*. (Studia Linguistica Germanica 33). Berlin – Boston: De Gruyter.
- Hofstra, Tette. 2001. Probleme der germanischen-ostseefinnischen Lehnwortforschung: Zur Semantik der Adjektive. In Seilenthal, Tõnu & Nurk, Anu & Palo, Triinu (eds.), *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum IV*. Dissertationes sectionum. Linguistica I, 369–375. Tartu.
- Holopainen, Sampsa & Junttila, Santeri. 2022. *Die alten arischen und baltischen Lehnverben der uralischen Sprachen*. (Münchener Studien zur Sprachwissenschaft, Beiheft 33). Dettelbach: Röhl.
- Jarva, Vesa. 2003. *Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa*. Doctoral dissertation: University of Jyväskylä. <<https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/13423>>
- Junttila, Santeri. 2015. *Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa: Kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria*. Doctoral dissertation: University of Helsinki. <<http://hdl.handle.net/10138/158777>>
- Junttila, Santeri. 2017. Dating and locating the contacts between Baltic and Proto-Finnic. [Conference poster]. *The fourth Pavia international Summer School for Indo-European Linguistics, September 2017*. <<https://blogs.helsinki.fi/santerijunttila/files/2019/01/Poster-Santeri-Junttila-2017.pdf>>

- Junttila, Santeri. 2019. Lähtökielen sanansisäisten soinnittomien klusiilien edustus kantasuomen balttilaislainoissa II: Edustus kohdekielen pitkän tavuaineksen jäljessä *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 97. 35–73. <<https://doi.org/10.33340/susa.76433>>
- Junttila, Santeri & Holopainen, Sampsa. 2022. On the integration patterns of Indo-European loan verbs in Finnic. In Sommer, Florian & Stüber, Karin & Widmer, Paul & Yamazaki, Yoko (eds.), *Indogermanische Morphologie in erweiterter Sicht: Grenzfälle und Übergänge* (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 167), 291–324. Universität Innsbruck.
- Koivulehto, Jorma. 1977. Germanisch-finnische Lehnbeziehungen: drei Wörter mit fi. *-aav-* ~ *urgerm. -aww-* > *urn. -aggw-*. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 42. 132–147. <<https://doi.org/10.33339/fuf.114616>>
- Kroonen, Guus. 2013. *Etymological Dictionary of Proto-Germanic* (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 11). Leiden – Boston: Brill.
- Kuokkala, Juha. 2018. Finnic-Saamic labial vowels in non-initial syllables: An etymological evaluation. In Holopainen, Sampsa & Saarikivi, Janne (eds.), *Περὶ ὀρθότητος ἐτύμων: Uusiutuva uralilainen etymologia* (Uralica Helsingiensia 11), 11–74. Finno-Ugrian Society. <<https://journal.fi/uralicahelsingiensia/issue/view/uh11/uh11>>
- LägLoS = Kylstra, Andries Dirk & Hahmo, Sirkka-Liisa & Hofstra, Tette & Nikkilä, Osmo. 1991–2012. *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen I–III*. Amsterdam: Rodopi.
- Lönnrot, Elias. 1880. *Suomalais-ruotsalainen sanakirja*: Jälkimmäinen osa N–Ö. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Metsäranta, Niklas. 2020. *Periytyminen ja lainautuminen: Marin ja permiläisten kielten sanastontutkimusta*. Doctoral dissertation: University of Helsinki. <<http://hdl.handle.net/10138/321695>>
- Orel, Vladimir. 2003. *A Handbook of Germanic Etymology*. Leiden – Boston: Brill. <<https://archive.org/details/Orel-AHandbookOfGermanicEtymology/mode/2up>>
- Schalin, Johan. 2020. Finnic **litna* ‘town, castle’, a possible alternative origin. *Nordiska studier i lexikografi* 15. 285–295. <<https://tidsskrift.dk/nsil/article/view/124030/170990>>
- SKES = Toivonen, Yrjö Henrik & Itkonen, Erkki & Joki, Aulis Johannes & Peltola, Reino. 1955–81. *Suomen kielen etymologinen sanakirja 1–7*. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. 2022. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. <<https://kaino.kotus.fi/sms>> (Accessed 2022-09-14.)
- SSA = Itkonen, Erkki & Kulonen, Ulla-Maija (eds.). 1992–2000. *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja I–III*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <<https://kaino.kotus.fi/ses>>
- Thomsen, Vilhelm. 1890. *Berøringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog: En sproghistorisk Undersøgelse*. København: Bianco Lunos. <<http://hdl.handle.net/10062/38769>>
- Vries, Jan de. 1977. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Zweite verbesserte Auflage. Leiden: Brill. <<https://archive.org/details/nordischesetymologischesworterbuch/page/n3/mode/2up>>
- YSuS = Kallio, Petri. 2019. *Yhteissuomalainen sanasto*. <https://sanat.csc.fi/wiki/Luokka:Yhteissuomalainen_sanasto> (Accessed 2022-09-14.)

Estonian *kelp* 'hip side of a roof' as compared to Finnish *keula* 'prow'

Resümees

Eesti *kelp* 'maja kolmnurkne otsakatus' ja soome *keula* 'vöör, käil'

Artiklis esitatakse uus etümoloogia eesti sõnale *kelp* 'maja kolmnurkne otsakatus', ka 'säangi, vankri, ree vms otslaud'. Sõna ainuke seni teadaolev etümoloogiline vaste läänemeresoome keeltes on liivi *kielpa* 'ein Dachteil, die Stütze auf dem Lubbendach'. Sõna kaugem päritolu on seni ebaselge, kuigi mõned seletused on välja pakutud (Becke 1890: 219–220, Mäkeläinen 1979: 204–206).

Murdeaines ja vanemad leksikograafilised allikad osutavad, et sõnal on olnud nii ees- kui ka tagavokaalne variant. Peamiselt lõunaeesti murretes on registreeritud obliikvakäänete tüvevariant *kelbä-*, 17.–19. saj sõnaraamatutes aga tüvevariant *kõlp* (kirjapilt vanemates sõnaraamatutes *kõlp*). Niisugune esisilbis *e*-lise eesvokaalse ja *õ*-lise tagavokaalse variandi vaheldus osutab, et tegemist võib olla vanema laensõnaga.

Metateesi eeldusel sobiks laenualuseks algermaani **gebila(n)-* ~ **gabla-* 'tipp' (< indoeuroopa **ǵ^heb^hh₂-l-o-* < **ǵ^heb^hh₂-l-* 'katuseviil, pea'), mille vasted on gooti *gibla*, vanaülemsaksa *gebal* ja keskülemsaksa *gebel* '(ehis)tornike (nt katuseviilul, uksepealisena)'. Sama tüvega on seotud ka algermaani **gebila-* > vanaülemsaksa *gibil*, saksa *Giebel* 'katuseviil'. Algermaani **gebila(n)-* oleks hilisläänemeresoome algkeelde tõenäoliselt laenatud kujul **kepla* / **keplä*, millest metateetiliselt võinuks kujuneda **kelppa* / **kelppä*. Läänemeresoome algkeeles esinesid küll nii häälikuühend **-pl-* kui ka **-lpp-*, nt **kupla* > soome *kupla*, *kuula* 'mull jne', eesti *kubel* : *kubla-* – **helppo* > soome *helppo* 'kerge, lihtne', eesti *hõlp* : *hõlbu-*, kuid Eesti murretes ei ole pärast lõpukao toimumist *-pl* enamasti sõna absoluutses lõpus

võimalik. Selle vältimiseks võib lisaks ootuspärasele arengule (**kupla* > **kupl* > *kubel*) täheldada reeglipäratuid muutusi (**lipla* > *lible*, **hapla* > *ablas*). Metatees võis olla veel üks reeglipäratu viis vältida *pl*-ühendit sattumist sõna absoluutsesse lõppu, kõnealusel juhul nt põhjusel, et lõpuosise *-as* lisamist oleks takistanud homonüümia sõnaga *kõblas*. Liivi keeles ei ole aga üldse läänemeresoome **pl*-ühendit sisaldavaid sõnu säilinud.

Pakutud germaani laenualust toetab hilisläänemeresoome **kepla*/**keplä* võimalik vaste soome keeles: soome *keula*, mrd *kepla*, *kekla* 'vöör, käil; ree esiosa; varikatus, katusealune; mütsinokk; liivaaugu äär, kaljueend'. (Soome sõna seni teadaolevad vasted teistes läänemeresoome keeltes, isuri *kebla*, põhjakarjala ja vadja *keula* 'vöör, käil', Aunuse karjala *keblu* 'tugikaar paadi vööriosas', eesti *käil*, mrd *käilas*, *keul*, *keel*, on tõenäoliselt soome keelest laenatud.) Soome sõnale *keula* on esitatud kaks võimalikku germaani laenualust: 1) alggermaani **keula-*, vrd vanaislandi *kjóll* 'suur laev' (Thomsen 1869: 124, Setälä 1906: 11), 2) alggermaani **skeula-*, vrd vanaislandi *skjól* 'Schutz, Hülle, Schutzdach, Schuppen, Versteck, Zufluchtsort' (Koivulehto 1999 [1973]: 86–93). Kuid soome *keula* oleks ka hilisläänemeresoome **kepla*/**keplä* häälikuseaduslik vaste. Samuti on *keula* varasemaks peetud tähendus 'katusealune, varikatus' seostatav germaani tüve **gebla(n)-* tähendusega 'tipp' ning on ühtlasi lähedane eesti sõna *kelp* ja liivi sõna *kīelpa* tähendusele.

Seega oletatakse, et alggermaani **gebla(n)-* 'tipp' laenati hilisläänemeresoome algkeelde kujul **kepla* / **keplä*. Soome keeles kujunes sellest häälikuseaduslikult *keula*, eesti ja liivi keeles toimus aga metatees, mille tulemusel kujunesid eesti *kelp*, varem ka *kõlp*, ning liivi *kīelpa*. Ka laensõna tähendus muutus eri läänemeresoome keeltes erinevalt: soome keeles kujunes sellest peamiselt laevandustermin 'vöör, käil', eesti ja liivi keeles aga katuse osi märkiv ehitustermin.

The Estonian word *kelp* 'hip side of a roof' seems to belong to the Southern Finnic vocabulary only, because its only known Finnic equivalent is Livonian *kīelpa* 'ein Dachteil, die Stütze auf dem Lubendach' (Kettunen 1938: 124). The further origin of the word is unclear so far, although some attempts to etymologize it have been made. In the present paper, a new attempt to explain its origin will be made.

Let us first have a look at the semantic and phonetic background of the Estonian word, in dialects and in historical lexicographical sources. In addition to the meaning 'triangular hip side of a roof',

the word has been used also to denote 'end board of a bed, of a carriage, of a sledge etc.' (EKSS, EMS). In the dialect data, there are even examples in which *kelp* is used for the ends of a coffin or for the end wall of a room: *Kerstu kelbad läind otsast ära* 'the ends of the coffin fell off' (Insular dialect: Jämaja), *söömalaud oli tua `kelpas, `kambri seina `vastus* 'the dining table was at the end of the room, right against the wall of the small room' (Insular dialect: Kihelkonna) (EMS s.v. *kelp*).¹ The word is recorded across nearly the whole Estonian territory, occurring both in North and South Estonian dialects. In addition to the genitive form *kelba* (Insular, Western, and Mid dialects, and belonging also to Standard Estonian, *kelba* in the North-Eastern Coastal dialect), also genitive variants *kelbä, kelvä* have been recorded (mainly in South Estonian). The other dialectal nominative variants are *kelbas* (~ *kelbas*, gen. *`kelpa, kelbase, `kelba*), occurring sporadically in North Estonian dialects, *kelbäs*, gen. *`kelbä, kelvas, kelväs*, gen. *`kelva, `kelvä* (Vigala subdialect of the Western dialect), *kelpuss*, gen. *`kelpusõ, `kelpüss*, gen. *`kelpüse* (respectively Hargla and Põlva subdialects of the South Estonian Võru dialect); cf. also *kemp*, recorded in two North Estonian subdialects: gen. *kemba* (Kadrina subdialect of the Mid dialect), and gen. *`kemba, `kempa* (Haljala subdialect of the North-Eastern Coastal dialect).² In addition to the meanings already mentioned, there are also the meanings 'junction of the side and hipped end of a roof; rafter of the hip side of a roof; end of the stack of wood where the firewood is placed crossways [to keep the stack steady]' recorded in dialects. The variant *kelbas* means also 'shore, bank, slope' (EMS s.v. *kelp, kelbas, kelpus, kemp*).

In written sources, the word has been recorded since the seventeenth century. The first notes are in the dictionary part of Johannes Gutsclaff's South Estonian grammar and in the dictionary part

1. The grave accent (`) in Estonian dialect examples designates the third (over-long) quantity degree.

2. It is not clear how the variant *kemp* has arisen. It could be a result of a sporadic variation of consonants, characteristic for the Finnic languages (see a thorough overview of the phenomenon in Nikkilä 1999). The variation *l ~ m* is not described by Nikkilä but there are many examples about the variation *l ~ n*. Before the consonants, this variation has phonetic restrictions, it occurs only before the dentals *t* (*d*) and *s* (Nikkilä 1999: 144). One could speculate that *kemp* is a result of a similar kind of variation *l ~ nasal*, but depending on the following labial stop *p*, the nasal is labial, too.

of Heinrich Göseken's North Estonian grammar: *Giebel Kõlp / e* (Gutslaff 1998 [1648]: 216), *Giebel / Kelp, das Tach am Ende / kelp* (Göseken 1660: 214, 407).³ It also occurs in the dictionary manuscript from the first decades of the eighteenth century, by Salomo Heinrich Vestring, that was later used by Anton Thor Helle for the dictionary part of his grammar: *Kõlp Kelp Sarrikas, die kurtze Sparre* (Vestring 1998 [1710–30]), *kõlp-sarrikas die kurze Sparre* (Helle 1732: 116). These historical recordings show that earlier the word had a variant with the vowel *ɛ* in the first syllable.⁴ The parallel variants with *ɛ* and *e* are recorded also in August Wilhelm Hupel's dictionary (1st ed. 1780, 2nd ed. 1818) and in Ferdinand Johann Wiedemann's dictionary (1st ed. 1869, 2nd ed. 1893): *kelp, a, Giebel. d. Kelpa kiwwi Forststein* (Hupel 1818: 79), *kõlp, gen. kõlba, Giebel, Forst, Dachende. r. kõlp sarrikas kurze Dachsparre* (90), *kelp G. kelba (kelbas, kemp, kilp, kõlp, kõlbas) der schräge Theil des Daches an der Giebelseite, ahju k., sadula k. Hintertheil des Ofens ..., des Sattels* (Wiedemann 1973 [1893]: 261–262).

Thus, the stem has had both a back- and a front-vocalic variant, while the stem variant *kelba-*, belonging to the standard language, seems to represent originally the front-vocalic variant (vowel harmony has been lost in most North Estonian dialects), cf. *kelbä-*, recorded in the twentieth-century (mainly) South Estonian dialect data.⁵ The parallel occurrence of a back-vocalic variant with *ɛ* and a front-vocalic variant with *e* in the first syllable points to the possibility that this is an old loanword, cf. e.g. (North, Standard) Estonian *mets* : *metsa-* < *PF *metsä* and South Estonian *mets* : *metsa-* < PF **metsa* 'forest' (a Baltic loanword).

The first attempt to etymologize the Estonian word was made by Mihkel Veske. He suggested Ru. *склеп* 'свод, баня; мурованный подвал, погреб' ['vault, sauna; cellar'], dial. 'печной свод' ['oven

3. Slash (/) is a punctuation mark in the seventeenth-century texts. The letter *e*, following the slash in Gutslaff's example, designates the stem-final vowel, occurring in the oblique case forms of the Estonian word.

4. The letter *õ* for [ɛ] was used in literary Estonian for the first time in 1819. Earlier, the letter *ö* designated both [õ] and [ɛ].

5. Although Hupel states that the variant with *e* in the first syllable is South Estonian (d. = der dörptsche Dialekt) but the variant with *ɛ* is North Estonian (r. = der revalsche Dialekt), the earlier as well as the later recordings cited above do not confirm such a strict distribution.

hood'] as a loan source (Becke 1890: 219–220). Due to the phonetic as well as the semantic shortcomings, this suggestion is interesting only from a research-history perspective.

Next, Osmo Mäkeläinen proposed a Proto-Germanic loan source for Est *kelp*, Liv *kīelpa*, namely PGmc **skel-ǵa-* from the root **skel-* 'to cut', cf. OHG *scelb*, *scelp* 'kaarikatto(inen rakennus)' ['(building with an) arch roof'], OE *scelf* 'jokin suurehko rakennus' ['some larger building'], MLG *schelff* 'telttamaja' ['tent, pavilion'], OE *ǵā scylfas* (pl.) 'katokset' ['penthouses, shelters'], OE *scylf* 'Jerusalem in tempelin katon (päädyn) korkein kohta' ['the highest point of the roof (gable) of the temple in Jerusalem'], MDu *scelf* 'heinäparvi' ['hayloft'], EFri *schelv* '(auman) alusta ja katos' ['base and shelter (of a shock)']. Thus, like Mäkeläinen writes, the descendants of PGmc **skel-ǵa-* in Germanic languages have designated a hipped roof or its end, or metonymically a shelter, a penthouse (also its base), or a building. The weakness of this etymology is the irregular substitution of the consonants, a matter that Mäkeläinen himself has mentioned (Mäkeläinen 1979: 204–206). The PF reconstruction of the Estonian and Livonian words should have geminate **pp* (**kelppä*/**kelppa* [**kelppa*]), but this is not a usual substitute for PGmc **ǵ.* For this reason, the lexicon of the Germanic loanwords considers this etymology hardly possible (LägLoS 79).

In the historical dictionaries of Estonian, Gm *Giebel*, the usual translation of Est *kelp*, strikes one's eye. On the one hand, the relative phonetic closeness of the Estonian and German words can naturally represent chance resemblance, but on the another hand, it allows one to speculate whether an etymological connection might be possible with some Germanic source. In Proto-Germanic, a stem **gebla(n)-* ~ **gabla-* 'top' has been reconstructed, the equivalents of which are Gothic *gibla*, OHG *gebal*, and MHG *gebel* 'pinnacle' (Kroonen 2013: 173). The Germanic stem is a descendant of PIE **ǵ^heb^hh₂-l-o-* < **ǵ^heb^hh₂-l-* 'gable, head', cf. Ancient Greek *κεφαλή* 'head, the uppermost or top part'. Also OHG *gibil*, Gm *Giebel* 'gable' < PGmc **gebila-* are etymologically related to this stem (ibid.; see also IEW 423, Lehmann 1986: 155). If PGmc **gebla(n)-* would have been borrowed into Proto-Finnic, it would have got the shape **kepla*/**keplä*, and if metathesis would have taken place in the Finnic word for some

reason, the expected result would have been probably **kēlppa*/**kēlppä* rather than **kēlpa*/**kēlpä*.

Of course, it is necessary to admit that there is no obvious reason for such metathesis. The clusters **pl* as well as **lpp* were possible in Proto-Finnic, e.g. **-pl-*: PF **kupla* > Fi *kupla*, *kuula* ‘bubble’ etc., Est *kubel* (: *kubla-*) ‘wheal, blister; bubble’, PF **lipla* > Fi *liula*, Est *lible* ‘flake, crumb’, PF **hapla* > Fi dial. *hapla* ‘intense lust, hurry’, Est *ablas* (: *apla-*) ‘greedy’; **-lpp-*: PF **helppo* > Fi *helppo* ‘easy’, Est *hõlp* (: *hõlbu-*) ‘ease, comfort’, PF **kulppi* > Fi dial. *kulppi*, Est *kulp* (: *kulbi-*) ‘ladle’, PF **tülppä* ~ **tölppä* > Fi *tylppä*, *tölppä* ‘blunt, dull’, Est *tülp* (: *tülbi-*) ‘tired, bored’, *tõlp* (: *tõlbi*) ‘blunt, cut off; stupid’, dial. *tülp* : *tülba-* ‘blunt, snub’. Note, however, that after the apocope had taken place, usually a singular nominative form cannot end in *-pl*, at least in most Estonian dialects. To avoid this, the epenthesis of a vowel, like in *kubel* (< **kupl* < **kupla*) is predictable, cf. also the development of **-pr* or **-tr*, e.g. *sõber* ‘friend’ (< **sepr* < **sepra*), *põder* ‘elk’ (< **pētr* < **pētra*). However, the remaining two examples of the PF **-pl-* presented above, the words *lible* and *ablas*, show irregular developments in Estonian. Both are secondary nominative forms: *lible* is actually the genitive singular form of the word *lipl* ~ *libl* : *lible-* (? < diminutive **lipl-ēi* (EEW: 1289)) that is used instead of the nominative singular, while *ablas* has been transformed into a contracted-type noun by the addition of the element *-(a)s* to the stem.⁶ Although there seem to be no other examples, the metathesis could have been one more irregular way to avoid the word-final **-pl*. A possible reason could have been that the homonymy with the word *kõblas* ‘hoe; mattock; hollowing ax’ (a Baltic loanword) would have blocked, for instance, the option of the addition the ending *-as*.⁷ Regarding Livonian, it seems that no words with PF **-pl-* have been preserved: none of the

6. Both the use of the singular genitive form instead of the singular nominative and the addition of the secondary element *-(V)s* to nouns are quite productive ways to form new word variants in Estonian dialects, cf., e.g. *kaasa* ‘spouse’ < *kaas*, gen. *kaasa*, *kahju* ‘damage, loss’ < *kahi*, gen. *kahju*; *koobas* : *koopa-* ‘cave’ < *koop* : *kooba-* < PF **kooppa*.

7. However, cf. some other examples of the metathesis in Estonian that are not easy to explain. The most curious case is probably the word *ting* ‘nit’ (← Latv *gnīda* or Ru. *гнида* id., e.g. Vaba 1997: 218–219) in which the donor word is actually turned around. Also *kabu-* < **pagu-* in the compound *kabuhirm* ‘panic’ (cf. Fi *pakokahu*) illustrates a chance change of the sound order (Uibo 2013: 531).

PF words **kupla*, **lipla*, **hapla* have Livonian cognates.⁸ Perhaps the metathesis could help to preserve the supposed PF **kepla*/**keplä*.

Perhaps there would be more arguments for the proposed Proto-Germanic loan source, if one could find a possible cognate of the supposed PF **kepla*/**keplä* in the Northern Finnic languages. A suitable cognate is Fi *keula*, dial. *kepla*, *kekla* 'prow; front part of a sledge; penthouse, shelter; peak of a cap; edge of a sandpit, ledge'. According to the SSA, the cognates of this word in the other Finnic languages are Ingrian *kebla* 'prow', North Karelian *keula* id., Olonets Karelian *keblu* 'curved support in the prow of a boat', South Karelian *keplakko* 'narrow piece of land', and Estonian *käil*, *käilas*, *keul*, *keel* 'prow of a ship', while the Ingrian word, Karelian *keula*, *keblu*, and partly possibly the Estonian words represent borrowings from Finnish (SSA 1: 352). Also Votic *keula* 'prow' (VKS), not mentioned in the SSA, should probably be considered a loanword from Finnish. The phonological match between the Estonian and Finnish words is irregular. If Fi *keula* is a descendant of PF **keula*, the expected Estonian cognate would be **kõul*, and even if PF **keula* had a front-vocalic variant **keülä*, its Estonian descendant should have been **keil*, not *käil*, cf. e.g. PF **leütä-*, Est *leida-* 'to find'. Thus the most adequate explanation for the irregularity of the Estonian variants seems to be that they, too, have been borrowed from Finnish (see also Koivulehto 1999 (1973): 92). Let it be noted that the available data about the spread of the Estonian words in the dialects do not contradict this supposition. According to Wiedemann's dictionary, the variants *käil*, *käilas* are recorded on the North-Western coast (Wiedemann 1973 [1893]: 241); the only variant attested in the dictionary of Estonian dialects, *keul(a)*, is recorded in the North-Eastern Coastal dialect (EMS).

Two Germanic etymologies have been proposed for Finnish *keula*. Since the mid nineteenth century, Fi *keula* has been connected with PGmc **keula-*, cf. ON *kjóll* 'big ship' (e.g. Thomsen 1869: 124, Setälä 1906: 11). Jorma Koivulehto has proposed PGmc **skeula-* as

8. Also Lauri Posti's (1942: 182–183) observation "Von dem angeblichen Wechsel *pl* ~ **βl* kenne ich keine Beispiele aus dem Livischen" should be interpreted in the present paradigm of research as that there are no words with PF **-pl-* in Livonian. Liv *kappil* 'hoe, mattock; hollowing ax' is not a cognate of the Baltic loanword Est *kõblas* but a Latvian loanword, thus belonging to younger lexis (Kettunen 1938: 106, Suhonen 1973: 125).

the loan source, cf. ON *skjól* ‘Schutz, Hülle, Schutzdach, Schuppen, Versteck, Zufluchtsort’. He has presented thorough argumentation with parallel examples to explain the semantic development ‘shelter, penthouse’ > ‘prow; front part of a sledge, etc.’ (Koivulehto 1999 [1973]: 86–93). In SSA, both Germanic etymologies are presented with hesitation (SSA 1: 352). LägLoS (87) considers Koivulehto’s etymology semantically better, but as the phonological side is not flawless, the Germanic origin remains questionable.

Both Germanic etymologies described above presuppose that *keula* is the primary phonological variant, while *kepla* and *kekla* are secondary variants that have arisen due to analogy. However, at least formally Fi *keula* and *kepla* are quite regular equivalents of the supposed PF **kepla*. Even if *kepla* and *kekla*, recorded in single Eastern Finnish subdialects (SMS s.v. *keula*), are really secondary developments of *keula* that supposedly wandered from west to east (Koivulehto 1999 [1973]: 92), it still does not exclude the development PF **kepla* > (Western) Finnish *keula*. Semantically, it is possible to connect the meanings of Finnish *keula* with the suggested meaning ‘top’ of the PGmc **gebla(n)-* ~ **gabra-*. Note also that the Finnish meaning ‘shelter, penthouse’, considered primary in Koivulehto’s semantic argumentation, is not far from the meanings of the Estonian and Livonian words as terms for parts of a roof. Especially remarkable is Koivulehto’s note “Auch über der Giebelwand kann ein *keula* gebaut werden” (1999 [1973]: 86). Also, some secondary meanings of Fi *keula* and Est *kelp*, *kelbas* are very close, cf. Fi ‘front part of a sledge’, Est ‘end (board) of a sledge’, Fi ‘edge of a sandpit, ledge’, Est ‘shore, bank, slope’. Thus it seems possible to connect etymologically the Northern Finnic (Finnish) and the Southern Finnic (Estonian and Livonian) words.

To sum up, it was proposed in this article that PGmc **gebla(n)-* ‘top’ has been borrowed into Proto-Finnic as PF **kepla*/**keplä*. Phonologically, the stem developed predictably in the Northern Finnic languages (Fi *keula*, possibly also *kepla*), while metathesis took place in the Southern Finnic languages (Est *kelp*, earlier also *kõlp*, Liv *kīelpa*). Also semantically, it developed in different ways in Northern and Southern Finnic languages: it is mainly a ship term (‘prow’) in Finnish but a term designating parts of a roof in Estonian and Livonian.

Abbreviations

EFri = East Frisian	MLG = Middle Low German
Est = Estonian	PGmc = Proto-Germanic
Fi = Finnish	OE = Old English
gen. = genitive singular	OHG = Old High German
Gm = German	ON = Old Norse
Latv = Latvian	PF = Proto-Finnic
Liv = Livonian	PIE = Proto-Indo-European
MDu = Middle Dutch	Ru. = Russian
MHG = Middle High German	

References

- EEW = Mägiste, Julius. 1982–83. *Estnisches etymologisches Wörterbuch* I–XII. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- EKSS = Langemets, Margit & Tiits, Mai & Valdre, Tiia & Veskis, Leidi & Viks, Ülle & Voll, Piret. 2009. *Eesti keele seletav sõnaraamat*. 2., täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Instituut – Eesti Keele Sihtasutus. <<https://eki.ee/dict/ekss/>>
- EMS = Kendla, Mari & Kalvik, Mari-Liis & Laansalu, Tiina (eds.). 1994–. *Eesti murrete sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Instituut – Eesti Keele Sihtasutus – Eesti Teaduste Akadeemia. <<http://www.eki.ee/dict/ems>> (Accessed 2022-09-07.)
- Göseken, Heinrich. 1660. *Manuductio ad Linguam Oesthonicam: Anführung Zur Öhstnischen Sprache: Bestehend nicht alleine in etlichen praeceptis und observationibus, Sondern auch In Verdolmetschung vieler Teutschen Wörter*. Reval.
- Gutslaff, Johannes. 1998 [1648]. *Observationes grammaticae circa linguam esthonicam: Grammatilisi vaatlusi eesti keelest* (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 10). Tartu.
- Helle, Anton Thor. 1732. *Kurtzgefaßte Anweisung zur Ehnstnischen Sprache*. Halle: Orban. <<https://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:100071>>
- Hupel, August Wilhelm. 1780. *Ehnstische Sprachlehre für beyde Hauptdialekte: den revalschen und den dörptschen; nebst einem vollständigen Wörterbuch*. Riga – Leipzig: Hartknoch. <<https://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:100926>>

- Hupel, August Wilhelm. 1818. *Ehstnische Sprachlehre für die beyden Hauptdialekte, den revalschen und dörptschen, nebst einem vollständigen ehstnischen Wörterbuche*. Zweyte durchgängig verbesserte und vermehrte Auflage. Mitau: Steffenhagen und Sohn. <<http://hdl.handle.net/10062/46591>>
- Kettunen, Lauri. 1938. *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung* (Lexica Societatis Fenno-Ugricae V). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016083023279>>
- Koivulehto, Jorma. 1999 [1973]. Germanisch-finnische Lehnbeziehungen III. In Ruppel, Klaas Ph. (ed.) *Verba mutuata* (Mémoires de la Société Fenno-Ougrienne 237), 83–120. Helsinki.
- Kroonen, Guus. 2013. *Etymological Dictionary of Proto-Germanic* (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 11). Leiden – Boston: Brill.
- LägLoS = Kylstra, Andries Dirk & Hahmo, Sirkka-Liisa & Hofstra, Tette & Nikkilä, Osmo. 1996. *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen* II. Amsterdam – Atlanta: Rodopi.
- Lehmann, Winfred Philipp. 1986. *A Gothic etymological dictionary*. Based on the third edition of Vergleichendes Wörterbuch der Gotischen Sprache by Sigmund Feist. Leiden: Brill.
- Mäkeläinen, Osmo. 1979. Germaanisperäisiä kulttuurisanoja: vir. *kelp*, sm. *kilpi* ja muita. *Virittäjä* 83. 200–215.
- Nikkilä, Osmo. 1999. Sporadischer Konsonantenwechsel im Ostseefinnischen. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 21/22. 129–160.
- IEW = Pokorny, Julius. 1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* 1–3. Bern – München: Francke. <<https://indogermanisch.org/pokorny-etymologisches-woerterbuch/index.htm>>
- Posti, Lauri. 1942. *Grundzüge der livischen Lautgeschichte* (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 85). Helsinki.
- Setälä, Emil Nestor. 1906. Zur Herkunft und Chronologie der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 23:1.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. 2022. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu 30. <<https://kaino.kotus.fi/sms>> (Accessed 2022-09-07.)
- SSA = Itkonen, Erkki & Kulonen, Ulla-Maija (eds.). 1992–2000. *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja* I–III. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <<https://kaino.kotus.fi/ses>>

- Suhonen, Seppo. 1973. *Die jungen lettischen Lehnwörter im Livischen*. (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 154). Helsinki.
- Thomsen, Vilhelm. 1869. *Den gotiske sprogklasses indfyldelse på den finske: En sproghistorisk undersøgelse*. København: Den Gyldendalske boghandel. <<https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10589089>>
- Uibo, Udo. 2013. Etümooloogilisi märkmeid XIV. *Keel ja Kirjandus* 56(7). 529–535. <<https://doi.org/10.54013/kk668a5>>
- Vaba, Lembit. 1997. *Uurimusi läti-eeesti keelesuhestest*. Tallinn – Tampere: Eesti Keele Instituut – Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos. <<http://www.digar.ee/id/nlib-digar:610461>>
- Vestring, Salomo Heinrich. 1998 [1710–30]. *Lexicon Esthónico Germanicum: Eesti-saksa sõnaraamat*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum. <<https://www.folklore.ee/~kriku/VESTRING>>
- VKS = Grünberg, Silja (ed.). 2019. *Vadja keele sõnaraamat: Vaðđaa tšeelee sõna-tširja: Словарь водского языка. 2., täiendatud ja parandatud trükk*. Tallinn: Eesti Keele Instituut – Eesti Keele Sihtasutus. <www.eki.ee/dict/vadja>
- Wiedemann, Ferdinand Johann. 1869. *Ehstnisch-deutsches Wörterbuch*. St. Petersburg. <<https://books.google.fr/books?id=ycARAQAAMAAJ>>
- Wiedemann, Ferdinand Johann. 1973 [1893]. *Estnisch-deutsches Wörterbuch*. Vierter unveränderter Druck nach der von Jakob Hurt redigierten Auflage. Tallinn: Valgus.
- Веске, М. [Mihkel]. 1890. *Славяно-финскія культурныя отношенія по даннымъ языка. Извѣстія Общества Археологіи, Исторіи и Этнографіи при Императорскомъ Казанскомъ Университетѣ* 8:1. Казань: Типографія Императорскаго университета. <<https://elib.rgo.ru/handle/123456789/227361>>

A Germanic etymology for Saami *liiki* '(human) skin'

Tiivistelmä

Germaaninen etymologia saamen *liiki* 'iho' -sanalle

Yleissaamelainen 'ihoa' merkitsevä sana, pohjoissaamen *liiki*, koltansaamen *le'sškk̄* ym. on toistaiseksi ollut vailla vakuuttavaa etymologiaa; esitetty (laina)rinnastus itämerensuomen *liha*-sanaan on varsinkin äänteellisesti ongelmallinen. Artikkelissa esitetään uutena selityksenä sanan olevan germaaninen laina, lähinnä kantaskandinaavin sanasta **lika* > muinaisskandinaavin *lik* 'hahmo, keho, ruumis'. Itäsaamen sanoissa esiintyvä *-šk*-yhtymä selittyy saamen muinaismurteiden välisessä lainautumisessa tapahtuneella etymologisella nativisaatiolla.

The North Saami noun *liiki* '(human) skin' has recognized cognates in all Saami languages, including South Saami *lijhkie*-, Ume *lijkkie*, Pite *lijkke*, Lule *lijkke*, Inari *liške*, Skolt *le'sškk̄*, Akkala *l'ešk*, Kildin *l̥i'skk̄* (лышшык), and Ter *l̥i's̄k̄e*, which can all be traced back to the reconstruction Proto-Saami **liškē* (Lagercrantz 1939 № 3395; Lehtiranta 1989 № 588). The attested primary meaning is 'human skin' everywhere from Lule Sami eastwards and can be inferred to be close to that in the other varieties, too; in published sources, the Pite Saami word is found only in Lehtiranta 1989 without a gloss of its own, but it obviously originates from a manuscript attestation with a meaning reasonably close to the listed cognates. The Ume word is glossed as 'surface' ('Oberfläche') in Schlachter 1958. In South and Ume Saami, the wordstem seems to usually appear in compounds such as S *lijhkie-gaep̄tie*, U *lijkkie-gápt̄tie*, *l̥ijkuor-gápt̄tie* 'undershirt', and S *lijhkie-vaarjoeh*,

lijhkier-gaarvoeh ‘underwear’ (Bergsland & Mattsson Magga 1993 s.v.; Barruk 2018 s.v.; Hasselbrink 1981–85: 854; Lagercrantz 1939 № 3395). These compounds are most plausibly analyzed as based on the etymon treated here with the motivation ‘skin-shirt’ or ‘body-shirt’, cf. the similar Finnish compound *ihopaita* ‘undershirt’ (from *iho* ‘skin’ + *paita* ‘shirt’), and not the partly homonymous S *lijkie* ~ *lijhkie* ‘abundance, extra’ (← Finnic *liika* id.), under which they are listed in Hasselbrink’s dictionary. In addition to ‘skin’, the Skolt, Akkala, Kildin, and Ter words have been recorded with the meanings ‘body (alive or dead)’ and ‘flesh (as opposed to spirit)’ (Itkonen 1958: 215; SSA s.v. *liha*). South Saami also has the adverbially used derivatives *lijhkielisnie* ‘bodily, pertaining to body’ (‘körperlich, inwendig bzw. äusserlich (Befindlichkeit)’), *lijhkielistie* ‘id., with motion away from the body’ (Hasselbrink 1981–85: 854).

Previous etymological literature has connected North Saami *liiki* with Finnish *liha* ‘flesh’ (with cognates in all Finnic languages). T. I. Itkonen (1918: 19) and SKES (II, 1958) have hesitantly treated the items as etymological cognates, while Koivulehto (1979: 275) and SSA (2, 1995) have considered the Saami item a possible loanword from Finnic. Either way, the comparison appears phonologically problematic: the consonant correspondence of Finnic *-h-* to Saami *-šk-* or *-jk-* is not known from other cognate or borrowed vocabulary, and the possible Proto-Finno-Saamic reconstructions diverge as Proto-Saami **liškē* ? < Pre-Saami *?*liška*¹ versus Proto-Finnic **liha* ? < Pre-Finnic **liša* or **likša*. It may also be noted that the semantic match is not quite perfect, as the prevailing Finnic meaning ‘flesh’ is attested only marginally in a figurative sense in eastern Saami.

Instead, a Germanic (Proto-Norse) loan etymology will be proposed here for the Saami item. A suitable source is provided in Proto-Norse **līka*, represented by Old Norse *lik* n. ‘shape, body (alive or dead)’ and going back to Proto-Germanic neuter **līka-* (< **leika-*), which is in other Germanic branches represented as Gothic *leik* n., Old English *līc* n., Old Frisian *līk* n., Old Saxon *līk* n., and Old High

1. The usual Uralic source of Proto-Saami **i* is a sequence **ij* or **ej* (cf. Aikio 2012: 241–243), and a single Proto-Uralic **i* is regularly reflected as Proto-Saami **ē*. However, in a position next to a palatal consonant, Proto-Uralic **i* has in some cases developed into a Proto-Saami **i* (Korhonen 1981: 79–80).

German *līh* n./f. 'body'. The usage in modern Germanic languages, such as German *Leiche*, Swedish *lik* only for 'dead body' is historically secondary; formerly the word used to mean 'body' in general, as can be still seen in the compound (Swedish, Norwegian) *liktorn* 'corn (in foot)', literally 'body-thorn' (Bjorvand & Lindeman 2007 s.v. *lik*¹; Kroonen 2013 s.v. **līka*¹; Vries 1962 s.v. *lik*¹). Probably the word was borrowed into Proto-Saami with the meaning '(living) body', which is more or less rudimentarily attested in eastern Saami varieties and South Saami. The primary meaning has then apparently shifted from '(human) body' to '(human) skin'. As a semantic parallel, it can be pointed out that the cognates of Finnish *iho* 'human skin' in southern Finnic languages, such as Estonian *ihu*, mean '(human) body'. Furthermore, Tundra Nenets *ngaya* 'skin, body' clearly shows the semantic shift 'body' > 'skin', considering the Samoyedic cognates – Forest Enets *aja* 'body', Selkup **uâćə*, and Kamas *uja* 'meat, body' – and possible further Uralic cognates (see Aikio 2006: 11–12). Finally, the Saami denotation of 'skin' might also reflect the supposed original meaning of the Germanic word, i.e. 'likeness, shape' (Kroonen *ibid.*) if that was still extant at the time of borrowing.

As regards phonology, the western Saami forms can be straightforwardly derived from Proto-Norse **līka*, borrowed as Middle Proto-Saami **lijkkā* or the corresponding Late Proto-Saami **lijhkē* (> South Saami *lijhkie* etc.). The problem is that eastern Saami forms instead point to PSa. **liškē*, which is a possible reconstruction for western Saami, too (cf. Pre-Saami **koški* > PSa. **kuoške* > S *goejhke*, N *guoika*, In *kuoškā* 'rapids'). As a solution, I propose that the eastern forms have come about through etymological nativization in inter-dialectal borrowing. It can be assumed that at the time of the Proto-Norse borrowing, there was already a dialectal split between western Saami, which had gone through the sound change *-šk-* > *-jhk-*, and eastern Saami, which had retained the original *-šk-* cluster. The word initially entered western Proto-Saami as **lijhkē*, and when it spread to the eastern proto-dialect, its phonology was adapted according to the known correspondence pattern West *-jhk-* ~ East *-šk-*, yielding the form **liškē*.

At least one parallel case can be presented where a Proto-Norse loanword seems to show an adaptation from western Saami *-jht-* to

eastern *-št-*, namely North Saami *áitit*, corresponding to South *aejhtedh*, Lule *ájtjet*, Inari *äštiđ*, Skolt *ä'stted* ‘threaten’, and others. The western Saami form **ājhtē-* appears to be a borrowing from Proto-Norse **haita-* > Old Norse *heita* ‘call; promise; threaten’. This loan etymology was presented already by Qvigstad (1893: 86) and mentioned by Sammallahti (1998: 128), but the phonology of the eastern Saami forms has not been discussed in any way. Additionally, such a case can be mentioned where eastern *-šk-* has been borrowed to give western *-jhk-*: North Saami *njuikut* ‘jump, hop (several times)’, not found in more western Saami varieties. This must be a loan from Inari *njuškođ* id., which according to Kildin *ñučkađ* «нючкэ» and Ter *ñičkad* id. goes back to Proto-Saami **ñučkō-* containing the cluster *-čk-* and thus cannot historically correspond to a western form with *-jhk-*.²

To conclude, the Proto-Norse loan etymology for western Saami **lijhkē* ~ eastern Saami **liškē* ‘human skin’ seems justifiable. Further research on the particular phonological scheme of Saami discussed here and inter-dialectal adaptation patterns in general would be desirable to advance our understanding of the phonological mechanisms of lexical diffusion, and would possibly help to discover even further loan etymologies which otherwise would appear untenable in the light of the chronology of sound shifts.

Acknowledgments

I am obliged to Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) and Markus Juutinen for references to the phonological parallels.

2. The North Saami form *njuikut* has, in turn, been borrowed into Skolt Saami as *njoikkad*. A reviewer of this paper also made a note of the North Saami derivatives *njuikun* ‘weaving reed’ (= Finnish “pirta”) and *njuikkohit* ‘weave a band with a reed’ (= Finnish “kutoa pirtanauhaa”). In the Torne dialects there is a similar noun *njiškun* ‘weaving reed’ and a verb *njiškut* ‘weave with a reed’, which show the expected regular reflex of Proto-Saami **-čk-* but an unexpected initial-syllable vowel, a possible sign of an eastern Saami loan as well (cf. the Ter Saami form with a regular illabial vowel /i/).

Abbreviations

f. = feminine

n. = neuter

In = Inari Saami

N = North Saami

PSa. = Proto-Saami

S = South Saami

Sk = Skolt Saami

U = Ume Saami

References

- Aikio, Ante. 2006. New and old Samoyed etymologies 2. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 59. 9–34. <https://www.academia.edu/4811803/New_and_Old_Samoyed_Etymologies_Part_2>
- Aikio, Ante. 2007. Etymological nativization of loanwords: A case study of Saami and Finnish. In Toivonen, Ida & Nelson, Diana (eds.), *Saami linguistics* (Current Issues in Linguistic Theory 288), 17–52. Amsterdam – Philadelphia: Benjamins. <https://www.academia.edu/4811861/Etymological_Nativization_of_Loanwords_a_Case_Study_of_Saami_and_Finnish>
- Aikio, Ante. [Luobbal Sámmol Sámmol Ánte]. 2012. On Finnic long vowels, Samoyed vowel sequences, and Proto-Uralic *x. In Hyytiäinen, Tiina & Jalava, Lotta & Saarikivi, Janne & Sandman, Erika (eds.), *Per Urales ad Orientem: Iter polyphonicum multilingue: Festschrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012* (Mémoires de la Société Fenno-Ougrienne 264), 227–250. Helsinki. <https://www.sgr.fi/sust/sust264/sust264_aikio.pdf>
- Barruk, Henrik. 2018. *Báhkuogirjje Ubmejesámien–dáruon, Dáruon–ubmejesámien: Ordbok Umesamisk–svensk, Svensk–umesamisk*. Umeå.
- Bergsland, Knut & Mattsson Magga, Lajla. 1993. *Áarjelsaemien-daaroen baakoegærja: Sydsamisk-norsk ordbok*. Lakselv: Idut.
- Bjorvand, Harald & Lindeman, Fredrik Otto. 2007. *Våre arveord: Etymologisk ordbok*. Revidert og utvidet utgave. Oslo: Novus.
- Hasselbrink, Gustav. 1981–85. *Südlappisches Wörterbuch* 1–3. (Skrifter utgivna genom Dialekt- och Folkminnesarkivet i Uppsala C:4). Uppsala.
- Itkonen, Toivo Immanuel. 1918. Lappalais-suomalaisia sanavertailuja. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 32:3.

- Itkonen, Toivo Immanuel. 1958. *Koltan- ja kuolanlapin sanakirja: Wörterbuch des Kolta- und Kolalappischen* I–II (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XV). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <<https://www.sgr.fi/fi/items/show/428>>
- Koivulehto, Jorma. 1979. Lainoja ja lainakerrostumia. *Virittäjä* 83. 267–301. <<https://journal.fi/virittaja/article/view/37139>>
- Korhonen, Mikko. 1981. *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kroonen, Guus. 2013. *Etymological Dictionary of Proto-Germanic* (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 11). Leiden – Boston: Brill.
- Lagercrantz, Eliel. 1939. *Lappischer Wortschatz* I–II (Lexica Societatis Fenno-Ugricae VI). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016051011539>>
- Lehtiranta, Juhani. 1989. *Yhteissaamelainen sanasto* (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 200). Helsinki. <<https://www.sgr.fi/sust/sust200.pdf>>
- Qvigstad, Just Knud. 1893. *Nordische Lehnwörter im Lappischen*. Christiania: Dybwad. <<https://digital.ub.umu.se/node/238538>>
- Sammallahti, Pekka. 1998. *The Saami languages: An introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- SKES = Toivonen, Yrjö Henrik & Itkonen, Erkki & Joki, Aulis Johannes & Peltola, Reino. 1955–81. *Suomen kielen etymologinen sanakirja* 1–7 (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SSA = Itkonen, Erkki & Kulonen, Ulla-Maija (eds.). 1992–2000. *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja* I–III. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <<https://kaino.kotus.fi/ses>>
- Vries, Jan de. 1962. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Zweite verbesserte Auflage. Leiden: Brill. <<https://archive.org/details/nordisches-etymologisches-worterbuch/mode/2up>>

ANTHONY JAKOB
University of Leiden

The palaeo-Baltic substrate: a methodological exploration¹

Tiivistelmä

Substraattisanasto Itämeren alueen kielissä: huomioita tutkimusmetodeista

Useat tutkijat, tunnetuimpana Paul Ariste, ovat esittäneet, että indoeurooppalaisten kielten ohella myös alkuperältään tuntemattomat kielet ovat vaikuttaneet itämerensuomen sanastoon. Ehdotus on kuitenkin saanut suhteellisen vähän huomiota eikä sen selvittämiseen ole yleisesti hyväksytyjä kielitieteellisiä menetelmiä. Tässä artikkelissa tarkastelen erilaisia metodologisia lähestymistapoja yhdistelemällä kielihistoriallista tietoa itämerensuomalaisista ja balttilaisista kielistä. Johtopäätöksenä totean, että monet aiemmat ehdotukset perustuvat pelkkään semantiikkaan ja alkuperänselityksen puuttumiseen, mikä ei riitä perustelemaan substraattialkuperää. Epäuralilainen fonotaksi tai morfologia eivät nekään voi todistaa nimenomaan ei-indoeurooppalaisesta substraatista. Vahvana voimme pitää alkuperävääitettä vain, jos sen tuksi löytyy vähintään kaksi toisistaan riippumatonta leksikaalista todistetta ja jos keskinäinen lainautuminen tai yhteinen perimä voidaan sulkea pois. Emme voi osoittaa kantasuomen sanaa **sīka* 'siika' lainaksi jostakin substraattikielestä, koska todisteeksi ei ole löydettävissä ainuttakaan minkään muun kielen sanaa, joka ei voisi palautua lainaan itämerensuomesta. Toisaalta kantasuomen **silakka*, preussin *sylecke* ja muinaisskandinaavin *sild* 'silakka' näyttävät hyviltä ehdokkailta rinnakkaisiksi substraattilainoiksi. Muita artikkelissa käsiteltyjä mahdollisia substraattilainoja ovat kulkusanoilta vaikuttavat 'tuhatta' merkitsevät kantasuomen

1. The preparation of this article has been carried out with funding from the European Research Council (ERC) under the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme (Grant agreement No. 716732). I would like to thank Santeri Junttila and the anonymous reviewers for their useful comments which helped to improve this article.

**tuhantē*-, kantamordvan **tožəm*-, kantabaltin **tū'stant*- jne., joitten äännesuhteet ovat ongelmallisia niin indoeurooppalaisten kuin uralilaistenkin kielihaarojen välillä, sekä 'sammalta' merkitsevät kantabaltin **samanā*-, kantasuomen **sammal*, pohjois-saamen *seamul* jne., jolla saamessa on useita hankalasti yhteen sovittavia variantteja, mikä viittaisi lähtömuotoon muinaisla-pissa, Aikion ehdottamassa substraattikielessä. Tämän aineiston perusteella pidän epätodennäköisenä, että koko käsitellyn sanas-ton takana olisi yksi ainoa monoliittinen lähtökieli. Luultavasti Itämeren alueen kielet ovat saaneet substraattisanastoa useista, mahdollisesti eri kielikuntiin kuuluneista kielistä.

The exact archaeological proxy of the expansion of the Finnic languages into the Baltic Sea region is still a matter of debate (Carpelan & Parpola 2001; Kallio 2006; Lang 2015, 2020; Grünthal et al. 2022; Saarikivi 2022: 36–39), but since the linguistic continuity theory (Koi-vulehto 1983; Carpelan 1999) is now all but universally rejected, we can be sure that the first languages spoken in the region were not Finn-ic. The idea that the western migration of the Uralic languages most probably involved some interaction with unrecorded, non-Indo-Euro-pean languages who would have been assimilated by Uralic-speak-ing populations has been floated about for some time (Moór 1958: 348–349; Хелимский 1982: 64–65, 2001; Напольских 1990; Wiik 1992: 89–91), but the linguistic evidence adduced in this connection has often been of a typological nature, where foreign influence is dif-ficult to prove (Saarikivi 2004: 192).

Part of the problem is that, while the problem of language shift is fundamentally linguistic, there is no generally accepted, purely *lin-guistic* methodology to tackle it. Even the concrete criteria developed by Aikio (2004: 8–9; 2012a: 83) only provide a means for testing whether a language contains a linguistic substrate, resting partially on statistical arguments. In this context, we can hardly blame Petri Kallio (forthc. [2014]) for concluding that “Finnic has no demonstrable loan-word stratum borrowed from any unknown source(s)”. In his opinion, perhaps the only substrate underlying the Finnic languages was Indo-European, or more specifically, Baltic.

On the other hand, Santeri Junntila (2015: 31) has briefly noted the possibility that some of the supposed Baltic loans in Finnic might

in fact be “parallel borrowings from a shared source, perhaps a lost substrate language”. Thus, in this article, I first and foremost aim to establish whether there is indeed any evidence for a non-Indo-European substrate language in the corpus of alleged Baltic loanwords. Since there is no currently accepted methodology, this paper will in part represent an exploration of possible methodological approaches. I will give an overview of past methodologies before embarking on three separate strands of study: after a case study on fish names, I will attempt to identify phonological criteria which might allow us to distinguish substrate lexemes, and finally examine two possible candidates in detail.

1. Methodology

The theory that certain words within Finnic derive from an unknown ‘autochthonous’ or substratal language is chiefly associated with the Estonian linguist Paul Ariste (1962, 1971),² whose views on the subject seem to be regarded as synonymous with the theory itself (cf. Kendla & Viikberg 2015). Essentially, Ariste observed that words of unknown etymology tended to cluster in certain semantic fields, particularly geographical terminology, “somatic words” (1962: 17) and fish names (1971: 10–11, 1975). As the only criterion for identifying substrate words was the absence of an etymology, it is not surprising that the theory failed to achieve widespread acceptance (Saarikivi 2004: 188): the clustering of etymologically obscure words in particular semantic fields may be a statistical argument in favour of a linguistic substrate (cf. Aikio 2004, Saarikivi 2004), but the suggestion becomes circular when applied on the level of an individual lexeme.

Thus, when the Finnic cognates of *saari* ‘island’ are reduced to a reconstructed Proto-Finnic **saari*, what we are left with is a single, isolated data point. I will call this the “single witness” problem. We may speculate in the absence of comparative data that the word is

2. I have unfortunately been unable to access Ariste’s monographic treatment (*Keelekontaktid: eesti keele kontakte teiste keeltega*. Tallinn: Valgus, 1981), although judging by the discussions in Kendla & Viikberg 2015, it appears most of the relevant material was already discussed in his earlier articles.

of foreign origin, but this cannot be substantiated, and is destined to remain in the realm of speculation.³ A proposal built on the absence of an etymology alone is naturally very vulnerable. For instance, Estonian *aed* ‘fence’, which Ariste (1962: 17) suggested to be of substrate origin, has since turned out to have an impeccable cognate in Khanty (Aikio 2014: 1–2), and there are competing etymologies for many other suggested substrate words, some of which are now widely accepted (Kendla & Viikberg 2015: 143–147; Kallio *forthc.*).

Rather little evidence from Finnic has been adduced beyond the lists presented by Ariste. For instance, K. Häkkinen (2004) discusses the possibility of a “proto-European” origin where Ariste had previously suggested it (thus s.v. *helmi* ‘pearl’, *liha* ‘meat’, *saari* ‘island’) but does not expand the corpus, even though many words are otherwise labelled as lacking an etymology and could, at least as far as the semantics are concerned, be decent candidates (*hiki* ‘sweat’, *mahla* ‘sap’, *tavi* ‘teal (a bird)’, etc.).

Support for a substrate loan origin has been furnished in specific cases by internal evidence, such as unusual phonotactics or morphology (J. Häkkinen 2009: 37–38; Aikio 2012a: 84; Живлов 2015), but even suggestions of this kind may be vulnerable. For instance, J. Häkkinen and Zhivlov (*loc. cit.*) both cite the internal cluster *-mm-* as evidence of non-Uralic origin, yet Aikio (*in prep.* 12) has argued in favour of such a cluster in native vocabulary. Furthermore, even if a word’s phonotactics would indeed rule out an inherited origin, we can still not in principle exclude that the word’s source will be later identified in an attested language.

It is only in the last decade that we have seen a real surge of interest in pre-Uralic substrates (*cf.* Живлов 2015; Kendla & Viikberg 2015; Aikio 2015a: 45–47; Soosaar 2020), and the results achieved in this area by Uralicists seem to have been largely independent of those achieved by Indo-Europeanists. Admittedly, the criteria for identifying substrates developed by Aikio (2004: 8–9; 2012a: 83) do indeed follow from the work of the American scholars Edgar Polomé (1989: 54–55) and Joe Salmons (1992: 267), which were first brought to the

3. Formally, there is no reason why **saari* could not be inherited; *cf.* **kaari* ‘curve; rib of a boat’ < **кеһәрә* (UEW 126; Aikio 2015a: 58), and the semantics alone are naturally not enough to prove a loanword origin.

attention of Uralicists by Kallio (1997: 126–128).⁴ Like the work of these scholars, the focus has largely remained on the phonological and phonotactic properties of substrate words.

An important innovation is the identification of cases (and later patterns) of irregular correspondence between Saami varieties (Aikio 2004: 14–16; 2012a: 85). This is important, as it allows us to move beyond the “single witness” problem, in that multiple reconstructed proto-forms can be treated as independent comparanda in support of a substratal origin. Only rarely has any Indo-European evidence been adduced. An exception is Soosaar (2020: 299), who notes the suggestion that Finnish *leivo*, Estonian *lõoke* ‘lark’ and the family of Old English *lāwerce* ‘lark’ may represent parallel loans from an unknown language (Schrijver 1997: 309). Aside for the aforementioned comment by Junttila, the potential relevance of the Baltic evidence to this debate has not been recognized.

Combining Baltic and Finnic evidence could be a further way to resolve the “single witness” problem, and allow us to substantiate proposals of substrate origin based on comparative evidence. However, the Baltic evidence can only be considered an independent witness of a shared substrate word where a direct loan relationship with Finnic can be ruled out. Where a Finnic word can, on phonological grounds, be treated as a Baltic loanword, then the former cannot constitute independent evidence, and while the possibility that the word was loaned into Finnic and Baltic from a third unattested source remains a theoretical possibility, this cannot be substantiated.

To summarize, in order to find reliable evidence for a shared substrate in Finnic and Baltic (which I will refer to here as the “palaeo-Baltic” substrate), we will need to identify words which are clearly related but which cannot be considered direct borrowings from one attested language to the other, thus presupposing the involvement of some third source. Where this source cannot be identified, we might assume the source language is one that went extinct before being written down.

4. Napoľskix (Напольских 1990: 129; 1997: 200, fn. 5) refers to some outdated literature from the first half of the 20th century, namely Feist’s theory of a lexical substrate in Germanic and Pokorny’s theory of a non-IE substrate in Celtic.

2. Fish names

One possible way of searching for “palaeo-Baltic” words would be to look at semantic fields where loanwords would be expected *a priori*. One such semantic area is that of fish names: the Baltic Sea represents a particular ecosystem featuring species that would not have been familiar to speakers of Indo-European or Uralic languages before they reached the Baltic coast, such as the whitefish, Baltic herring, Atlantic salmon, and sea mammals like whales and seals. It has in fact long been suspected that some Baltic fish names are loanwords: the Latvian ethnologist Pēteris Šmits (see Schmidt 1930: 87) noted that a substantial number of the fish names in the region were of unclear origin, and he attributed these to an ancient autochthonous fishing population. This idea was noted in Benita Laumane’s monograph on Latvian fish names (1973: 14; cf. Лаумане & Непокупный 1968: 76; Ariste 1975: 468), and this semantic field has been the focus of a number of devoted studies (Герд 1970, 1981; Ariste 1975; Sausverde 1996).

Aside from an old inherited term for ‘fish’ (Lith. *žuvis*, Latv. *zivs* ‘fish’ = Gr. $\iota\chi\theta\upsilon\varsigma$, Arm. *jukn*), very little of the fishing-related vocabulary in Baltic can be traced even as far as Proto-Balto-Slavic. A common term for ‘eel’ can be reconstructed on the basis of Lith. *ungurỹs* (→ Finnic **anķerjas*), PrE *angurgis*, Ru. *ýгорь*, Cz. *úhoř*, Slv. *ugór* ‘eel’,⁵ but beyond this only a couple more common fishing terms can be cited, each having an obscure ultimate origin.⁶ This situation can be explained in at least two ways. On the one hand, we might simply assume that early Balto-Slavic speakers did not engage much in fishing and did not distinguish many kinds of fish. A more probable solution, however, is that an originally rich fishing terminology has largely been replaced as a result of changing subsistence practices and language contact.

5. Based on the inherited word for ‘snake’: Lith. dial. *angis*, Latv. *uõdze*, Pl. *wąż* ‘snake’, Lat. *anguis*, Skt. *áhi-*, etc. (LEW 1163).

6. The best example is Lith. *šāmas*, Latv. *sams* ~ Ru. *сом*, Cz. *som*, SCr. *sòm* ‘Wels catfish’. Beside this, we find Lith. *lýnas*, Latv. *līnis*, PrE *linis* ~ Ru. *лннь* (GEN.SG. *лннѣ*), Cz. *lín*, Slv. *línj* ‘tench’ (but there is a mismatch in intonation between Baltic and Slavic). See Pronk (2022: 270). Some other equations, such as Lith. dial. *ežegỹs* ~ Pl. *jazgarz* ‘ruffe’ and PrE *esketres* ~ SCr. *jěsetra* ‘sturgeon’ are phonologically irregular and might represent parallel loanwords. On the word for ‘salmon’, see below.

Unlike Baltic, Finnic has inherited a relatively rich range of fishing terms from its linguistic parent. As well as the generic noun Fi. *kala*, Est. *kala*, Liv. *kalā* ‘fish’, there are inherited words for specific fish species (Fi. *särki* = MdM *šārgā* ‘roach’, Fi. *säyne* ‘ide’ = Hungarian *őn* ‘asp’, Est. dial. *tōtkes* = Tavda Mansi *tāxt* ‘tench’), and vocabulary related to fish (e.g. Fi. *kute-* ‘spawn (of a fish)’, *suomus* ‘scale’ = Vakh-Vasjugan Khanty *kōj-*, *sam* ‘id.’) and fishing (Fi. *pato* ‘fishing weir; dam’ = Vakh-Vasjugan Khanty *pāl*); cf. Aikio (2022: 24). It therefore cannot be stated that Finnic has undergone massive lexical replacement in this semantic field to the same extent as Baltic.

The question now is whether any fish names shared by Baltic and Finnic fulfil our criteria. Although most of the Finnic fish names mentioned by Šmits (Schmidt 1930: 87) are also present in Latvian, the majority of these are transparent loanwords from southern Finnic. On the other hand, a couple of the fish names he cites do have a wider distribution, and might potentially be candidates for shared substrate words:

- a) **‘whitefish’**. Fi. *siika*, Est. *siig*, Liv. *sīgōz* (< **siika*) ‘whitefish’ ~ Lith. *sỹkas*; ON *sīkr* (attested in kennings) whence Norwegian, Swedish *sik* ‘whitefish’ — Already before Šmits, the word for ‘whitefish’ had been labelled as a possible loanword from “an aboriginal people” by Būga (RR II: 561). The word also featured among Ariste’s lists of substrate words (1971: 11; 1975: 470–471), and was treated as such in a separate article by Gerd (Герд 1981: 52).⁷ The question is whether there is any positive evidence that the word was adopted from a palaeo-Baltic source.

Several sources have treated ON *sīkr* as an inherited cognate of Ru. *cuз* and Latv. *sīga* ‘whitefish’ (Falk & Torp 1910–11: 965; REW II: 621; de Vries 1962: 475), implying Finnic **siika* was borrowed from Norse. However, the dialectal distribution of the word within Russian clearly favours the interpretation as a Finnic loanword (Kalima 1919: 217; Thörnqvist 1948: 247–248; Герд 1981: 52), and the Latvian word is also generally explained from Finnic, which indeed seems likely (Thomsen 1890: 279; ME III: 851). Thomsen (loc. cit.) has considered Lithuanian *sỹkas*

7. Janne Saarikivi has made the same suggestion at the 13th Finno-Ugricist Conference in Vienna, August 2022.

to be a loan from Baltic German *Siek* ‘whitefish’ (with voiceless /s-; cf. Kiparsky 1936: 181–182), itself probably from Estonian *siig* (Anderson 1938: 148), and SKES (1013) would even take the Norse word from Finnic, which LägLoS (III: 231) acknowledge as a possibility.

As a result, depending on our analysis, all of the evidence can be explained as ultimately deriving from Finnic, or from Norse. In other words, we return to the “single witness” problem, and no positive data can be presented in favour of the substrate hypothesis. In this particular case, the Baltic evidence is indeed most probably irrelevant to the word’s ultimate origin. Although the word remains without a convincing etymology, that is insufficient to substantiate a hypothesis of palaeo-Baltic origin.⁸

- b) **‘herring’**. Fi. *silakka*, Est. dial. (rare) *silakas* ‘Baltic herring; salted herring’ ~ PrE *sylecke*, Lith. *siļkė*, Latv. dial. (?) *silce* (see ME III: 840) ‘herring’ — Est. *silk* (GEN.SG. *silgu*) ‘(salted) herring’ and Liv. *siļk* (NOM.PL. *siļkōd*) ‘herring’ are usually quoted here, but due to the awkward syncope⁹ and mismatch in stem vowel, a direct equation with Fi. *silakka* is phonologically problematic. Most probably, Liv. *siļk* is loaned from Latv. *siļķe*, which is itself from Lithuanian (ME III: 840), and Est. *silk* has presumably come by a similar route.

In view of the trisyllabic PrE *sylecke*, it is attractive to assume that Lith. *siļkė* has arisen through syncope from **silekē* or **siliķē* (Būga 1916: 143). Trautmann (1910: 426) has assumed

8. An anonymous reviewer points out that the combination of a long vowel and second-syllable low vowel is considered atypical of the inherited vocabulary (Plöger 1982), which would speak against an inherited origin in Finnic. While this distribution has been partly explained by the secondary lengthening of **a* and **ā* in **ə*-stems (Aikio 2012b), it is unclear why the high vowels **ii* and **uu*, which probably go back to the PU sequences **Vj* and **Vw* (Aikio 2012b: 241–243) should show the same phonotactical restriction. It is possible that some **ii*-*a* nouns are indeed inherited, even though their number is very low: Fi. *piira* beside SaaN *birrin* ‘crop (in birds)’ might suggest **pijra* (UEW 378–379), while the *i*-stem Fi. *piiri* ‘circle’ is potentially innovated to an earlier *A*-stem given the preserved second-syllable vowel in Moksha *peřā* ‘fenced enclosure’ ?< **pijřā* (Pystynen 2020). This question requires further research, but the Finnic vowel combination itself cannot be considered sufficient proof of a substrate origin.

9. Contrast Est. *harakas*, dial. *arak*, VS *harak*, Liv. *arāgōz* (= Fi. *harakka*) ‘magpie’.

svarabhakti here, but there is simply no other evidence for such a phenomenon in Prussian. This also rules out Brückner's (1877: 131) preform **sildkē* and derivation from Slavic.¹⁰ Other etymologists have derived the Baltic words from ON *sild* 'herring', Old Swedish *sildh* 'herring' (e.g. Solmsen 1904: 585; Smith 1910: 141; Falk & Torp 1910–11: 966), but this requires an entirely unparalleled and phonetically unexpected development **ld > lk* (Smoczyński 2016: 1168). In sum, all existing loan etymologies require unjustified assumptions, and cannot be upheld.

Šmits (Schmidt 1930: 87) also noted the similarity of ON *sild*, and assumed that these words were independently borrowed from a substrate source (similarly Преображенский 1910–16 II: 274; Būga RR II: 561; Герд 1980; Кузьменко 2013: 514–515, fn. 4). As lengthening is not regular before **ld* (Noreen 1894: 320–322), the long **ī* in Norse either implies a disyllabic preform **siliđ-* or **siled-* (cf. Falk & Torp 1910–11: 966; Kroonen 2013: 436) or a metathesis from **sīþlō-* (Smith 1910: 141; Noreen 1923: 172).¹¹ In favour of the former option speak the early loanwords into Saami (SaaN *sallit*, L *sallet* 'herring' < **selētē*) and Slavic (Ru. *сельдь*, Pl. *śledź* 'herring' < **silidi-*).¹²

The disagreement between Baltic **silek-* ~ **silik-* and Norse **siled-* ~ *siliđ-* would favour the interpretation of these words as parallel loans from an unknown source. The irregularity is reminiscent of that between ON *hnot*, OHG *nuz* 'nut' (?< **knud-*) and Lat. *nux* (?< **knuk-*) 'nut' discussed by Kroonen (2012: 248) and van Sluis (forthc.). One possible explanation for such a phenomenon could be a word-final neutralization of stops in the source language, such as we find in North Saami (cf. *mádjit*, GEN.SG.

10. The preform is itself anachronistic, as the Russian diminutive *селёдка* must derive from a virtual **siliđ-ukā-* (or *-ikā-*), which should have turned up in Baltic as **siliđukē* or the like. Mažiulis (IV: 107) indeed starts with a preform **sildikē*, but then the loss of **d* is completely unmotivated.

11. Note the parallels in Icelandic *bildur* (since 17th c.) 'lancet, device for blood letting' = OHG *bihal* 'axe' < **bīþla-* (cf. EWAhd II: 36–37 with lit.), and ON *sáld* 'sieve' < **sēþla-*, cf. OCS сѣти 'sift' (see Kroonen 2017: 105, fn. 1 and 108, fn. 8).

12. For the Slavic reconstruction, cf. Mikkola (1903: 28), Būga (1916: 143) and Thörnqvist (1948: 78). I fail to understand the alternative reconstruction **sildi-*, favoured by Vasmer (REW II: 606–607), which ought to have yielded Ru. ***солдь*, Pl. ***śludź(?)*.

mádjiga ‘beaver’). However, this is merely a typological parallel. Other possible explanations can no doubt be suggested, but as we have no criteria to decide between them, we may limit ourselves to the observation that the correspondence is irregular.

Likewise, the Finnic words are not easy to explain as loans from Baltic, primarily because of their back vocalism. Already Mikkola (1903: 28) compared the Finnic and Baltic words, but stated that the direction of loaning is unclear. Since Posti (1962), however, the Finnic words have generally been derived from Middle Swedish **sill-laka* (cf. *sill-lake* 1700) ‘herring brine’ (cf. SSA III: 180; LägLoS III: 237). There are serious problems with this explanation, the most important being the single **-l-* in Finnic. If even Swedish *sill* ‘herring’ has been loaned into Finnish with a geminate (cf. Fi. *silli*), it is difficult to conceive of how *sill-lake*, where the geminate is further reinforced by a morpheme boundary, could turn up with a singleton /l/. There is no reason to suspect an original geminate would have been shortened in Swedish or Finnic (*pace* Posti 1962: 285).¹³ Thus, we are only left with a rescue solution such as the assumption of a contamination with Fi. *salakka*, Est. dial. *salak* ‘bleak (type of fish)’, itself of unclear origin (SSA loc. cit.).

On the face of it, we have three similar preforms — Baltic **silek-* (~ **silik-*), Norse **siled-* (~ **silid-*) and Finnic **silakka* — whose relationship cannot adequately be accounted for either by cognancy or by borrowing. I would therefore argue that this is a good candidate for parallel borrowing from a palaeo-Baltic source language.

13. The Swedish compound does not appear to have ever been very frequent, and was probably never fully conventionalized, while the occasional spelling with *-ll-* in older Finnish sources could be due to Swedish *sill*. Secondly, the semantics are possible, but awkward, as a two-stage metonymical shift must be assumed from ‘herring brine’ (unattested in Finnic) to ‘salted herring’ (unattested in Swedish) followed, in several languages, by a further generalization to ‘Baltic herring’. However, see Posti (1962: 286) for a possible parallel.

Some additional terms relating to fishing are shared between Baltic and Finnic and lack a plausible Indo-European etymology. At least the following can be cited:

- Fi. *seipi*, Est. *teib* ‘dace’, Liv. *teib* ‘ide’ (? < **stāipi*, OBL. **stāipe-*) ~ Latv. obs. *stiepatš* ‘Alantsbleyer’, probably ‘chub’ (Nuutinen 1987).¹⁴ The Baltic stem **stēp-* has no apparent further etymology (no attempt is made in ME IV: 1079; Laumane (1973: 79) speculates on a connection with Latv. dial. *stipt* ‘to become rigid’).
- Fi. *toe*, Vo. *tōgõ*, Liv. *tōgõz* (< **toķeh*) ‘fishing weir’ ~ Lith. *takišỹs*, Latv. *tacis* ‘fishing weir’; PrE *takes* ‘(mill) weir’ (Thomsen 1890: 226).¹⁵ Some connection with Lith. *tekėti* ‘to flow’ is often assumed (Miklosich 1886: 348; LEW 1052; PKEŽ IV: 181), but the formation has remained problematic (cf. the speculative analysis as **tak-kiš-* with the root of Lith. *kišti* ‘to stuff’ in Smoczyński 2016: 1441).

There is nothing in these comparisons which would rule out a transmission of the word into Finnic through Baltic,¹⁶ meaning that we have no positive evidence for a palaeo-Baltic origin, although there might potentially be some statistical significance if numerous shared fishing terms turn out to be of unclear origin. We may tentatively add the word for ‘salmon’ to this list (cf. Laumane 1973: 116; Ariste 1975: 468), a word whose semantics would make a loanword very probable a priori:

- Fi. *lohi*, Est. *lõhe*, *lõhi* (< **lohi*, OBL. **lohe-*); SaaN *luossa*, Sk *luõss* (< **luose*) ‘salmon’ ~ Lith. *lašišà*, Latv. *lasis* ‘salmon’ (Thomsen 1890: 194)

14. Nuutinen (op. cit. 109–110) points out that the suffix *-ats* has had some productivity in fish names, e.g. *šķaunats* ‘carp’. On initial **st-* in Finnic, see Heikkilä 2013, Jakob 2024: 74–75.

15. The Latvian word is much more easily explained from **tacsis* < **tacišỹs* with syncope than, as often suggested, through reanalysis of the NOM.SG. **taciss*. Prussian *takes* must, however, be taken as an orthographical representation of underlying */takiss/ (= Lith. dial. *tākišas*).

16. While **o* ← **a* seems only to be found in the neighbourhood of a labial in the most certain Baltic loanwords (**oinas* ← **avinas* ‘ram’, **torvi* ← **taurē* ‘horn’ and **morcijan* ← **martja-n* ‘bride’), the data is insufficient to rule out a chance correlation. See Jakob 2024: 63.

The Baltic word has further comparanda in PrE *lalasso* */lasasā/, Ru. *лосось*, Pl. *losos*, and ON *lax*, OHG *lahs* ‘salmon’, which cannot strictly be combined under a shared proto-form. Generally, Lith. *lašišà* has been considered a derivative of dial. *lāšis* (Skardžius 1941: 317; Specht 1947: 31), but it seems more probable that this form and Latv. *lasis* have arisen through syncope from an earlier **lašištš* as Latv. *tacis* beside Lith. *takišỹs* ‘fishing weir’ (see footnote 12), Lith. *lopšỹs* beside Žem. dial. *lopišỹs* ‘cradle’ and Lith. dial. (Žem.) *vėčas*, Latv. *vęcs* ‘old’ against Lith. obs. *vetušas*. The underlying Baltic form **lašiš-* (?< **lokis-*), if correctly reconstructed, does not match that of Slavic (?< **lokos-*) or Germanic (?< **loks-*). A potential irregularity in the Finnic transmission could be the absence of any reflection of the second **š* (the existence of a Proto-Baltic form with syncope is questionable). However, this evidence remains rather tenuous and open to interpretation.

3. Finnic short **ä*, **a* vs. Baltic long vowels

Even if the word for ‘herring’ seems to be a reasonable candidate for a palaeo-Baltic substrate word, it would be nice to find some patterns that would help to identify such parallel borrowings in Finnic and Baltic more easily, for example correspondence patterns which do not occur in direct loanwords. In this context I would like to examine the Baltic vowels **ā* (= traditional **ē*) and **ā* which appear to show two distinct substitution patterns in the Finnic loanword material.

The usual substitutions we find for Baltic **ā* (= traditional **ē*) and **ā* in words with a clear Indo-European pedigree are Finnic **ee* and **oo*, as shown by the following examples (see Jakob 2024: 61–62 and Jakob forthc.):

- **seemen* (Fi. *siemen*, Est. *seeme*, Liv. *sīemt*) ‘seed’ ← **sā’men-* (Lith. *sėmuõ*, OBL. *sėmen-* ‘linseed, seed’; PrE *semen*) ‘seed’
- **veelä* (Fi. *vielä*, Est. *veel*, VS *vīļl*) ‘still, yet’ ← **vā’l-* (Lith. *vėl*, Latv. *vēl*) ‘still, yet’
- **soola* (Fi. *suola*, Est. *sool*, Liv. *sūol*) ‘salt’ ← **sāl-* (Latv. *sāls*, GEN.SG. *sāls*) ‘salt’ (cf. Būga 1924: 104)

- **voohi*, OBL. **voohę-* (Fi. *vuohi*, Vo. *voho*) ‘goat’ ← **ā*’*žē-* (PrE *wosee* ‘she-goat’; cf. Lith. *ožỹs*, Latv. *āzis* ‘he-goat’)

On the other hand, several examples of short **a* as a substitution of Baltic long **ā* have been collected by Koivulehto (1990: 152, 2000: 105–106 and *passim*; cf. also Kallio 2008a: 207). In his opinion, these loanwords must belong to an earlier layer predating the rounding of Proto-Baltic **ā*, a development he assumes to explain the (supposedly later) substitution with Finnic **oo*. However, it has now become evident that Finnic is the language which has innovated here, as Finnic **oo* has been shown to have developed from an earlier **aa* (Lehtinen 1967: 150–151; Aikio 2012a: 232). As noted by Pystynen (2018: 72–75), this points to the opposite conclusion, namely that the loanwords showing short **a* must be later, postdating the raising of Early Proto-Finnic **aa* (> **oo*) but predating the emergence of a new phoneme **aa* (Table 1):

(a) Early		(b) Later		(c) Post-Baltic	
ii üü	uu	ii üü	uu	ii üü	uu
		ee	oo	ee	oo
ää	ee			ää	aa
PB * <i>ā</i> → PF * <i>ää</i>		PB * <i>ā</i> → PF <i>ä</i>			

Table 1. Development of the Proto-Finnic long vowels.

While Pystynen’s account does indeed explain the facts, it seems unattractive to view the raising of original **ää* and emergence of a new **ää* as unrelated phenomena. The two developments seem to be interpretable as a push shift caused by the loss of intervocalic **ŋ* and **x*. The resulting contractions (e.g. **kaŋərə* > **ka.ərə* > **kaari* ‘curve; rib of a boat’) can be seen as having motivated the raising of the earlier low vowels. In this context, the two developments can be seen as part of the same process, and it is unnecessary to assume that Proto-Finnic went through a stage in which **aa* was completely absent, as in (b).

If we examine the examples which supposedly show short reflexes of Baltic **ā* and **ā*, it is notable that none of them have a

completely evident Indo-European etymology. In five cases, the Baltic word lacks any plausible comparanda entirely:¹⁷

- 1) Est. *vāhk*, GEN.SG. *vāhi*, Liv. *vē'jōz* (< **vāhi*)¹⁸ ~ Lith. *vėžys*, Latv. *vēzis* 'crayfish' (Thomsen 1890: 241). The Baltic word has no clear etymology (cf. LEW 1235–1236; ALEW 1419).¹⁹
- 2) Liv. *vāgāli* 'burbot' ~ Lith. *vėgėlė* (ACC.SG. *vėgėlę*), Latv. *vėdzele* 'burbot' (Thomsen 1890: 77). Although limited to Livonian, the assumption of a later loan from Žemaitian (Thomsen 1890: 141–142) or Curonian (Endzelin 1914: 102; Nieminen 1957: 199) does not help to explain the short first-syllable vowel. The Baltic word has no clear etymology (cf. LEW 1212; ALEW 1392).
- 3) Fi. *apila*, dial. *apelias* (?< **apeila* ~ **apeļja*)²⁰ ~ Latv. *ābuōls*, cf. PrE *wobilis* 'clover' (Thomsen 1890: 156; Kalima 1936: 94 with "?"). The Baltic forms cannot be separated from Latv. *dābuōls*,

17. The substitution **ā* → **ā* has also been alleged in Estonian *nāri* 'fishing weir', which Vaba (1992a) has derived from a Baltic **nārija*-. However, since there is no attested Baltic form with the appropriate form and meaning, it is unclear why a donor form specifically with lengthened grade must be assumed. Koivulehto (2001: 51) has compared Fi. *päre* 'splinter' with Lith. *pėros* 'boards used to cover the outside of a house', which is semantically unconvincing. The substitution **ā* → **a* has also been alleged in Fi. *haava* 'wound; crack; time' ~ Lith. *šovà* 'hollow, crack (in a tree)' (Vaba 1992b: 222), but this is better explained from Germanic, cf. ON *hoggr* 'strike, blow' (LägLoS I: 63). Already in 1992, Koivulehto (*apud* Kallio 2016: 459) suggested to derive Fi. *kavuta*, dial. *kabia*, Est. dial. (Vaivara) *kabuma*, *kabima* 'climb' from Lith. *kópti*, Latv. *kāpt* 'climb', an etymology which was taken over by Holopainen & Junttila (2022: 115–116). The etymology seems possible, but the semantics require further elucidation: cf. Karelian (Uhtua) *kavuta* 'embrace; climb' (cf. Veps *kabarta*, dial. *kabuta* 'embrace, wrap, swaddle'); Est. (Kodavere) *kabima* 'start (an activity); climb'.

18. The *i*-stem may indicate a very recent origin (Junttila 2015: 181), but it could also be secondary (compare Est. *kurt*, GEN.SG. *kurdi* 'deaf' beside Mulgi *kurre*, Ve. *kurdeh* < **kurīeh* ← Baltic, cf. Lith. *kuřčias* 'deaf'; Kalima 1936: 71). The Livonian form appears on paper to suggest something like **vāhjes*, which could suggest a different original inflectional type. Salaca Livonian *vāji* PART.SG. 'crayfish', in any case, probably represents a loan from Estonian (cf. Pajusalu & Krikmann & Winkler 2009: 293).

19. The connection with New Persian *gazīdan* 'bite, sting' is formally impossible (Cheung 2007: 117–118) and that with Skt. *vāhaka*- 'a kind of insect' very uncertain (Mayrhofer KEWA III: 198).

20. VKS cites Vo. *apila* from the botanical notes of Gustav Vilbaste. Perhaps this is a Finnish loan.

Lith. *dóbilas* ‘clover’, with an unclear initial *d-*.²¹ If the word is not of Indo-European origin, the **d- : *Ø-* alternation might be attributed to the source language(s). A potential (partial) parallel is found in the plant name ME *doder*, MHG *toter*, *totter* ‘dodder’ beside Lith. *jùdros*, Latv. *idra*, dial. *judras*, VS *judõr*, (Hargla) *jutr*, Liv. *ju’ddõr* ‘false flax, *Camelina*’.²²

- 4) Est. *hakata* ‘begin; grasp’, ?Liv. *akkõ* ‘grasp, catch’ ~ Latv. *sákt* ‘begin’, Lith. *šókti* ‘jump, spring (into action)’ also dial. ‘start suddenly (esp. of weather phenomena)’ (Vaba 1992b: 222; Holopainen & Junttila 2022: 97). The original meaning is probably ‘jump’: compare ME *sterten* ‘jump, spring (up, forth); come suddenly into a state or condition’ > modern *start* (16th century) ‘begin’. The connection with Gr. κηκίς ‘ooze, viscous liquid (of blood, pitch, fat, etc.)’ (LIV 319; ALEW 1213) is semantically unconvincing.
- 5) Fi. *varhainen*, dial. *varas*, Est. *varane*, VS *varahinõ*, Liv. *varāz*, *va’rri* ‘early’ (< **varas*, **varahinen*);²³ SaaN *vuoras* ‘old; old man’, Sk *vuõrás* ‘old man; grown up (e.g. of a reindeer calf)’ (< **vuores*) ~ Lith. obs. *voras*, PrIII *urs*, ACC.PL. *urans* **/ürá-/* ‘old’ (Liukkonen 1999: 151–152). No cognates are suggested by LEW (1274), PKEŽ (IV: 211) or Smoczyński (2016: 1695).

21. It is generally assumed that the *d-* was lost due to contamination with the word for ‘apple’ (Latv. *ābuõls*; PrE *woble*) and/or influence of Latv. *āmulis* ‘mistletoe’ (ME I: 235; LEW 99; ALEW 26–27). However, the similarity of Baltic **dābila-* and **ābōla-* seems hardly sufficient motivation for the former to lose its initial stop, which is an unusual kind of change. Koivulehto (2000: 107) suggests that the *d-* forms could instead be secondary, but since he does not provide any explanation for the *d-*, this cannot be considered a fully-formed hypothesis.

22. The relationship between the Baltic and Võro/Livonian words is unclear (LEW 196). A loanword is conceivable in either direction (cf. Sommer 1914: 197), as well as in a relatively recent timeframe (Junttila 2012: 273).

23. Liukkonen (1999: 152) suggests a semantic shift ‘old’ >> ‘long ago’ >> ‘early’, citing as a parallel Hungarian *rég* ‘long ago’ (Old Hungarian *reg* ‘morning’) and its derivative *régi* ‘old’ (but this shows the opposite development). Another possibility could be to start from the sense ‘fully grown, ripe’ (cf. Kildin Saami *vüras* ‘large (of fish)’, with a subsequent development to ‘timely, in good time’ as in SCR. *dõspijeti* ‘ripen, mature; be on time’).

Even though the latter example has an equivalent in Saami, the second syllable vowels do not correspond, meaning that no common proto-form can be set up (Liukkonen loc. cit.).²⁴ Likewise, the remaining examples have comparanda in Slavic, but in two of three cases, the comparison is phonologically irregular, suggesting the words in question postdate Proto-Balto-Slavic:

- 6) Fi. *lapio*, dial. *lapia*, Est. *labidas*, Liv. *lä'bđi* (< **lapitā*) 'spade' ~ Lith. *lópezeta*, PrE *lopto* 'shovel, spade' (Thomsen 1890: 197 with "?"). The Baltic forms are clearly related to OCS лопата '(winnowing) shovel', but the vocalic correspondence is irregular.²⁵ Note that if we start from Baltic **lā'petā-*, the Finnic second syllable vowel **i* is also unexpected, especially if we consider that the suffix *-*EtA* is frequent in Finnic, while *-*itA* is otherwise unknown (cf. Koivulehto 2000: 110–111).^{26,27}
- 7) Fi. *lava* 'platform, deck', Est. *lava* '(sleeping) platform; bench (in a sauna)', Liv. *lovā* 'bed; bench (in a sauna)' (< **lava*); SaaN *luovvi*, Sk *lue'vv* 'raised platform (for storing meat)' (< **luovē*) ~ Lith. *lóva*, Latv. *lāva* 'sleeping bunk; bench in a sauna' (Wiklund 1896: 45–46; Kalima 1936: 131). The Baltic word is cognate with

24. It is unlikely that Saami shows suffix replacement. On the contrary, we would expect retention of the suffix *-*ēs* to have been encouraged by the synonym **poarēs* 'old' (> SaaN *boaris*, Sk *puā'res*).

25. There is no indication that the Baltic word represents a derivative with lengthened grade (*pace* LEW 339–340; Smoczyński 2016: 724), and the comparison with Lith. *lāpas* 'leaf' is better abandoned.

26. On the other hand, it is possible that a variant with *-*i-* existed in Baltic, as in Lith. dial. *vedigà* 'adze' (LKA I: 87), *mēdiga* 'material' (for *vedegà*, *mēdžiaga*), and this might underly Prussian *lopto*, cf. PrE *wedigo* 'Carpenter's axe', Latv. *vēdga* 'adze' (an anonymous reviewer suggests that the suffix *-*EtA* might have been avoided in a substantive, as it is typically adjectival). The Latvian correspondent of Lith. *lópezeta* appears to be Latv. *lāpsta*, which perhaps shows suffix substitution (cf. Lith. *kūpeta* beside *kūpstas* 'heap'). A Proto-Baltic age for the Latvian word is doubtful, and thus Liukkonen's (1999: 83–84) derivation of Finnish *lasta* 'spatula' from Baltic **lā'pstā-* is dubious.

27. Koivulehto (2000: 114) also discusses Fi. *lapa* 'shoulder blade' as a Baltic loanword, but this is rather inherited and cognate with Inari Saami *lyepi* and Konda Mansi *lūplå* 'shoulder blade' (Aikio 2015b: 13).

- Ru. dial. *лáва* ‘bench, platform for washing clothes’, Cz. dial. *lava* ‘bench (along a wall)’, but has no further etymology.²⁸
- 8) Fi. *vakka*, Est. *vakk* ‘oval container made of bark; dry measure’, Liv. *vakā* ‘woven basket; dry measure’ ~ Lith. *vókas* ‘(eye)lid; woven grain basket’, Latv. *vāks* ‘lid’, DIM. *vācele* ‘woven grain basket’ (Koivulehto 2000: 114–115). The Baltic forms must be connected to Ru. *вéко* ‘eyelid’, dial. ‘lid of a basket or wooden vessel; grain basket’, Cz. *víko* ‘lid’; however, the vocalic relationship between the Slavic and Baltic words is irregular.²⁹

As a result, we are faced with a situation where all of the Baltic loanwords whose Indo-European background is certain show long reflexes of Baltic **ā* and **ē* in Finnic, which is actually what we should expect in the case of direct loanwords, while all the plausible etymologies in which Finnic shows short vowels lack an Indo-European etymology, being at best common Balto-Slavic. In this context, we might venture the conclusion that the two different substitution patterns do not represent different chronological layers, as was previously assumed, but rather betray a distinction between direct and indirect contacts. A possible explanation for this could be that the substrate language underlying Baltic had undergone a sound change (such as open-syllable lengthening) which resulted in phonetically long vowels, while a related substrate underlying Finnic retained the short reflexes.³⁰

28. LEW 387 suggests a derivation from the root of Lith. *liáutis* ‘be cut off’; however, the connection between this verb and the meaning ‘platform, deck’ is by no means trivial. Furthermore, one would anticipate the palatal onset of the verb to be preserved in such a derivation, as in *paliová* ‘respite’ < *pa-liáuti*.

29. From an o-grade **uohik-*, I would anticipate Lith. **úoka-*; cf. the discussions in PЭС VI: 196 and Derksen 2015: 509. MdE *vakan* ‘vessel, bowl’, as already noted by Paasonen 1896: 36, is hardly from Ru. *вазан* ‘wooden bowl, trough’. Contra van Linde’s (2007: 177) claim that **-k-* is a usual substitution for foreign **-g-*, such a substitution seems to be highly exceptional. The only generally comparable example listed in Paasonen (1903: 17) is Moksha dial. *avkās* ‘August’. The Erzya word could instead be seen as cognate with the Finnic word, with a suffix as in MdE, M *kućkan* ‘heron; eagle’ < PU **koćka*.

30. Perhaps a similar lengthening could underlie the long **ē* in Lith. *préskas*, Ru. *прéсный* ‘fresh, unleavened’ as against the **i* in OE *fersc*, OHG *frisc* ‘fresh (etc.)’. This attractive comparison has long been abandoned due to the mismatch in vocalism (cf. Trautmann 1923: 231; LEW 652; REW II: 429–430; Smoczyński 2016: 1018), but it hardly seems likely that the exact correspondence in meaning and of all four consonants could be coincidental. See Jakob 2024: 271.

On the other hand, it must be acknowledged that this theory is to a large extent built on the theoretical postulate that Proto-Finnic always had a phoneme **aa*, and can be viewed as a potential house of cards. Should we prefer to classify any one of the Baltic source words as inherited, we would be forced to accept a Baltic → Finnic loanword, and with it, the possibility of a substitution **ā* → **a*. In that case, we would be compelled to accept an alternative solution, such as Pystynen's chronological one, and we might as well apply that explanation to all of the examples. Thus, although the theory potentially carries more weight than Ariste's in that it identifies a linguistic pattern in the data, its vulnerability is only exacerbated, as it depends not only on a single word lacking an etymology but on a whole set of words lacking one.

In the following, I will tackle the question from a slightly different perspective, and treat two case studies in detail.

4. The word for 'thousand'

First, we will examine the word for 'thousand', which is generally accepted to be a Baltic loanword in Finnic (Thomsen 1890: 232–233; Kalima 1936: 170–171; SSA III: 318). The data are as follows:

- Fi. *tuhat* (OBL. *tuhante-*), Est. *tuhat*, Liv. *tū'ontō* (< **tuhat*, OBL. **tuhante-*) 'thousand' ~ Lith. *tūkstantis*, Latv. *tūkstuōtis* 'thousand'

Despite the consensus, it has always been clear that the East Baltic forms do not represent a suitable source as attested. As a result, one has instead operated with a hypothetical Baltic **tū'samti-* (Būga 1908: 138; Nieminen 1957: 190; Lühr 1993: 124; Liukkonen 1999: 15),³¹ a reconstruction based primarily on the Finnic form and unsupported by the comparative data. If the alleged Baltic **š* reflects IE **k*, then it remains to be explained why no trace of this phoneme is found in

31. The **m* is reconstructed on the basis of PrIII *tūsimtons* ACC.PL. 'thousand', but this, like ON *þús-hund* 'thousand', is most probably a folk-etymological distortion after the word for 'hundred' (cf. Lith. *šimtas*; Hirt 1896: 345–347). Indeed, we would expect an old **-m-* to have been preserved in East Baltic (Stang 1966: 100).

Go. *pusundi*, ON *púsund* ‘thousand’.³² If the alleged *š reflects IE *s, showing retraction after *u (the RUKI law), then it remains to be explained why we find *s in Slavic (cf. OCS тысѡци ‘thousand’), as opposed to *x, as we would expect in this position. Moreover, in both scenarios, the actually attested East Baltic data is unexplained.

The only way to reconcile the Germanic and Slavic evidence is to reconstruct a medial cluster *-ts-: the *t would be lost in Germanic, and would block the effects of RUKI law in Slavic. From this starting point, however, there is no room for a Baltic form with *-š-. Instead, the Baltic evidence can only be accounted for by assuming an irregular metathesis to -st- (Pijenburg 1989: 104–105). In view of the problems in reconstructing a common proto-form, Stang (1966: 282; 1972: 49) has suspected the word for ‘thousand’ is in fact of non-IE origin. Indeed, we can find a couple of parallels for the irregular correspondence between Baltic st- and a Slavic sibilant, both of which might plausibly be of foreign origin (cf. Jakob 2024: 219–224):

- Lith. *stirna*, Latv. *stīrna* ~ Uk. *сєрнá*, Sln. *sína* ‘roe deer’. Although normally taken as inherited (Trautmann 1923: 260; Derksen 2015: 429), the Baltic st- is not satisfactorily explained, and the word is limited to Balto-Slavic.
- Lith. *stumbras* ‘bison’ ~ Ru. *зѡб*, Pl. obs. *zqbr* ‘bison’. Due to the obscure relationship with OE *wesend*, PrE *wissambs* ‘bison’, a non-IE origin has previously been suggested (Kroonen 2012: 253; Šorgo 2020: 455–456), and this indeed seems quite probable.

If the Indo-European word cannot be analysed as inherited, we may suggest that the Finnic word likewise represents a borrowing from a non-Indo-European source, rather than a direct loan from an Indo-European one. Note that there are a couple of other cases where Finnic shows *h as against Baltic *s, neither of which have a generally accepted IE etymology:

32. A reconstruction with *k̑ has usually been suggested based on a notion (in my view misguided) that this word contains the Indo-European word for ‘hundred’ (Bugge 1888: 327; Leumann 1942: 126–128; Kroonen 2013: 554), against which see Hirt (1896: 343), Pijenburg (1989: 101) and Gorbachov (2006: 8).

- Fi. *laiha*, Est. *lahja*, Liv. *lajā* (< **laiha*) ‘thin, lean’ ~ Lith. *liesas*, Latv. *liēss* ‘thin, lean’. Regarded to be etymologically obscure (ALEW 670; Smoczyński 2016: 698–699).³³
- Fi. *lahto*, Ve. dial. *lahk*, *-on* (< **lahto*) ‘bird trap’ ~ Lith. *slāstai* PL., Latv. *slasts*, *slasti* ‘trap, snare’. Etymology uncertain (LEW 827; Smoczyński 2016: 1219).

The former has also been explained as showing a reflex of Baltic *š due to RUKI law (Kallio 2008a: 267).³⁴ While it appears likely that the RUKI law must have applied after **u* and **i* at some point in pre-Proto-Baltic, the more typical attested reflex is *-s-* (Endzelin 1911: 29–60; Stang 1966: 99). As the exact nature of the prehistoric developments is difficult to establish, it cannot be ruled out that Finnic reflects an earlier Baltic **laiša-*. In this context, we might favour the comparison of the Baltic word with OE *lāes* adv. ‘less’, OHG *līso* ‘mild, soft’, ?Gr. *λιαρός* ‘mild, warm’ (Osthoff 1910: 325–326; Kroonen 2013: 324), which I think cannot be ruled out.

However, the **h* in Finnic **lahto* can hardly be blamed on RUKI law, and the irregularity in this word might therefore be compared with that found in the word for ‘thousand’, and assumed to be an indication of shared substrate origin. Still, given that the substitution **s* → **h* is well known from Germanic loanwords (Koivulehto 1984: 193–195), an alternative way out might be to suggest that the word for ‘thousand’ is of Germanic origin, a solution which has almost never been suggested.³⁵ True, the Baltic suffixal syllable **-ant-* does come closer to the Finnic data than Germanic **-und-* (but see Koivulehto 1981: 193).

An obstacle to both the Germanic and Baltic etymologies could be the short **u* in Finnic. This has not usually been viewed as a problem,

33. Lith. *lāibas*, Latv. *laībs* ‘thin, lean’ cannot be linked by any known derivational process (*contra* LEW 329–330; Derksen 2015: 268–269).

34. Older explanations based on consonant gradation (Kalima 1936: 58–59; Posti 1953: 61–62) can be regarded as obsolete.

35. Viitso (1992: 188–189) has derived the word from pre-Slavic, citing several supposed parallels for a substitution **s* → **h*. However, despite the tantalizing similarity of Fi. *tahdas* and Ru. *méemo* ‘dough’, I doubt that any of these etymologies are correct.

or even remarked upon.³⁶ Such short reflexes have been attributed to the idea that long vowels were originally only possible in *e*-stems (Koivulehto 1981: 193). However, if such a phonotactic limitation did once exist (see footnote 8), there is plenty of evidence the Baltic loanwords postdated it (cf. Plöger 1982: 93). Compare the following etymologies:

- Fi. *tuulaalla*, Ve. dial. *tulhuuda* (< **tuulahela*-) ‘spear-fish by torchlight’ ~ Latv. *dūlis* ‘torch for night fishing’, also ‘torch to fumigate beehives’ (cf. Hitt. *tuhhaezzi* ‘produce smoke’)
- Fi. *tuura*, Est. *tuur* (< **tuura*) ‘ice chisel’ ~ Latv. dial. *dūre* ‘ice chisel’ (from the verb Lith. *dūr̃ti*, Latv. *dũrt* ‘stab, poke, prick’)
- Fi. *luuta*, Est. *luud*, Liv. *lūdō* (< **luuta*) ‘broom’ ~ Lith. *šlūota*, Latv. *sluōta* ‘broom’ (to Lith. *šlūoti* ‘sweep’)

The substitution of Baltic **ō* as Finnic **uu* in the last example can only be understood if this loanword predated the raising of early Proto-Finnic **aa* to **oo*, demonstrating that this word must belong to a chronologically earlier period (see above). We might suggest that Finnic **tuhat* belongs to an even earlier layer, but this feels *ad hoc* without other supporting evidence. Aside from ‘thousand’, there is another possible example of the substitution of **ū* as **u* among the Baltic loanwords:

- Fi. *kulo* ‘wildfire; last year’s grass’, Est. *kulu*, Liv. *ku’l* ‘last year’s grass’ ~ Latv. *kūla* ‘last year’s grass; old hair of an animal’, Lith. dial. *kūlymas* ‘last year’s grass’

Here again, the Baltic source word is of uncertain origin,³⁷ and the direction of loaning has often been declared uncertain (Thomsen 1890:

36. Thomsen (1890: 99) simply remarks that both long and short **u* are substituted as short **u* in Finnic, while Kalima (1936: 71) passes over the short reflexes in silence (similarly Kallio 2008a: 272). Nieminen (1957: 190) writes dryly: “Das *ū* der ersten Silbe wurde bei der Entlehnung durch *ū* ersetzt”.

37. The Lithuanian word looks deverbal, which suggests a comparison with West Aukštaitian *iš-kūlyti* ‘dry up, deteriorate’, but the latter itself looks to be denominal (cf. 3PRES. *-ija*). Nieminen (1934: 26) connects Latv. *kāl̃st* (1SG.PRET. *kāltu*) ‘dry out, wither’, but the vocalism and intonation are prohibitive. The further connection with Gr. (Homer) κηλέος ‘burning (of fire)’, καίω ‘kindle; (MED.) burn’ (ALEW 617; Smoczyński 2016: 625) is formally possible but not compelling.

190; Kalima 1936: 121–122; SKES II: 234–235).³⁸ Therefore, there is no solid evidence to support the substitution $*\bar{u} \rightarrow *u$ among the Baltic loanwords. Even if such a substitution is accepted, this is still not the only problem with a direct derivation from an Indo-European source.

Next, we have to address the words for ‘thousand’ in Mordvin and Mari. While the vocalism in MdE *íožań*, M *íožäń* ‘thousand’ seems to match that of Finnic, Mordvin $*\acute{i}$ - normally only occurs in words of affective or obscure origin (Bartens 1999: 46). In view of Mari $*t\ddot{u}\acute{z}em$ (> MaE *tüžem*, W *tážem*) ‘thousand’, we might assume that Mordvin \acute{o} results from a ‘breaking’ $*\ddot{u} > \acute{o}$ (cf. E. Itkonen 1946: 300–301; Mägiste 1959: 174–175; Keresztes 1986: 170; the usual reflex of $*\ddot{u}$ in Mordvin is *e*). At first sight, a close parallel would appear to be found in MdE dial. *śokś* ‘autumn’ < $*s\acute{u}k\acute{c}\acute{a}$, but the initial palatal in the latter is evidently due to a secondary assimilation from the more usual form *sokś*, and cannot be associated with the palatal in the word for ‘thousand’. At any rate, Mordvin $-\acute{n}$ might also be derivable from an earlier $*-m$, which seems to be strongly supported by the form *íožəm*, GEN. *íožməń* recorded by Paasonen (MdWb 2411–2412) for the Erzya village of Senkino.³⁹ The result is that the Volgaic forms could possibly go back to a common proto-form $*t\ddot{u}\acute{s}\acute{a}m(\acute{a})$, but cannot be compared directly with the Finnic forms. Since a derivation directly from Baltic involves a similar issue with regard to the medial $*\acute{s}$ and an additional issue by way of the final $*-m$, these forms can be adduced as further support for an unknown source language.

To summarize, there are several indications that the word for ‘thousand’ has been loaned independently into the individual Indo-European (and Balto-Slavic) branches, and the Finnic and other Uralic forms cannot be derived either from a common preform, or be explained as direct loanwords from Indo-European sources without accepting a

38. A reviewer suggests a further comparison with MdE *kulov*, dial. *kuloj*, M *kulu* (< $*kul\acute{o}j$) ‘ashes’ as a parallel loanword, starting from the sense ‘burnt grass’. In any case, the Finnic–Mordvin comparison would not be possible in a Uralic context since Finnic $*u \sim$ Mordvin $*u$ is not a regular vowel correspondence.

39. The regular outcome of word final $*-m$ is apparently $*-n$, as shown by the 1SG.PRES. ending MdE, M *-an* (< $*-Vm$) (Bartens 1999: 50). In other instances, $-m$ has been restored from other case forms, e.g. MdE *udem*, M *udəm* ‘brain, marrow’ (? < $*wVd\acute{a}m$).

number of awkward and poorly paralleled substitutions. As a result, it would seem that this word cannot be satisfactorily explained without assuming the involvement of an unknown language or unknown languages, and the word might have entered the Indo-European and Uralic languages independently from an unattested source.

Given the broad distribution, we are perhaps dealing with a *Wanderwort*, whose trajectory and original source are difficult to identify. However, we might also suggest some kind of connection with the so-called “West Uralic substrate”. In support of this idea, we can note that the phoneme *š has been considered characteristic of West Uralic words showing morphological and phonological irregularities (Живлов 2015; Aikio 2015a: 45–47). On the other hand, as the word is present already in Proto-Germanic, it must have spread into Europe fairly early, and drawing any conclusions on the basis of a single phoneme would be premature.

5. The word for ‘moss’

Thomsen (1890: 214) compared Fi. *sammal*, Est. *sammal*, Liv. *sōmal* (< **sammal*) ‘moss’ with Lith. *sāmanos* PL. ‘moss’, but considered the equation questionable. Although Vaba (2011: 757) still labels the comparison as possible, it has rarely featured in discussions of Baltic loanwords, being omitted from Kalima’s treatment of the subject (1936). Later on, without reference to the Baltic data, Ariste (1971: 10) labelled the Finnic word as a probable loan from an unknown substrate. The most obvious issue with the loan etymology is the geminate *-mm-* in Finnic, which cannot be explained on the basis of the Baltic evidence. A loanword in the opposite direction would in theory be possible, but the very existence of such loanwords has been considered doubtful (Junttila 2015). At any rate, there is no clear IE etymology (LEW 761; Smoczyński 2016: 1130).

However the relationship with Baltic is interpreted, it is clear that the Finnic words cannot be divorced from a group of similar Saami words referring to various mosses (cf. SSA III: 151). Not only do none of these correspond regularly to the Finnic word, they also show irregular correspondences within Saami. As many as four different groups must be distinguished:

- a) SaaN *seamul* ‘spikemoss; house moss’, L *sämol* ‘(a kind of) peat-moss’ (< **seamōl*)
 b) SaaIn *siävŋul* ‘a kind of peatmoss’ (< **seavmōl*)
 c) SaaSk *sââu’ŋel* ‘hairmoss’ (< **sevmēl*)
 d) SaaK *sōvŋal* (сѳѳал) (T.I. Itkonen 1958: 487) ‘hairmoss’ (< **sevmel*)

The surface cluster *-vŋ-* in Eastern Saami could reflect a number of possible preforms,⁴⁰ but *-vm-* seems to be the most suitable compromise with the Western data. For **-vm-* > **-vŋ-*; compare SaaS *saajmie* ~ In *sävŋi*, Sk ⟨saũ̄ŋ̄é̄⟩, K ⟨səũ̄ŋ̄ē⟩ (T.I. Itkonen 1958: 478; modern SaaSk *säu’nnj*, SaaK *saa’vvn*) ‘seam’, of Norse origin; cf. Icelandic *saumur* ‘seam’ (Kallio 2008b, fn. 3).

This is a very interesting case, as the high level of irregularity within Saami clearly suggests that our word belongs to a relatively recent palaeo-Laplandic substrate layer, entering the individual Saami dialects independently (cf. Aikio 2004: 14–16; 2012a: 85). On the other hand, the word’s robust presence in Finnic and even as far south as Lithuanian brings the centre of gravity far away from the Arctic Circle.⁴¹ As a possible solution, we could speculate that the word was loaned into palaeo-Laplandic from further south (palaeo-Baltic?), and only from there into Saami. On the other hand, as Saami represents a centre of diversity, we might assume an ultimately Laplandic origin, in which case we would have to assume that the word was carried south. Given that we are hardly dealing with a trade word, this would probably imply an actual (southward) migration, presumably by speakers of another unattested language, took place prior to the arrival of Finnic-speakers in the Baltic region. This could potentially suggest a genetic relationship between palaeo-Laplandic and at least one palaeo-Baltic language.

40. Other possibilities are **-vŋ-*, **-vŋ-* or probably **-mŋ-* (E. Koponen p.c. May 2022).

41. Note, perhaps, the similar distribution of SaaN *suolu* ‘island’, Ter Saami *sjelaj* ‘island’ (< **suolōj*), Fi. *salu* ‘dense forest; island’, Lith. *salà*, Latv. *sala* ‘island’, which have been suggested by several authors to represent parallel loanwords from an unknown source (Saarikivi 2004: 208; Aikio 2004: 24; J. Häkkinen 2009: 48; Holopainen & Kuokkala & Junttila 2017: 129).

6. Conclusion

In the above, I have attempted to substantiate the hypothesis that a certain proportion of the shared vocabulary between Baltic and Finnic may not represent mutual loanwords, but rather parallel borrowings taken by the two language families from an unattested source. For the most part, evidence adduced in favour of this hypothesis in the past cannot be further substantiated, as it depends only on the absence of an etymology. In theory, unusual morphology or phonology could favour a non-native etymology, but it is difficult to use this evidence to support a specifically non-Indo-European source. Nevertheless, in the course of this paper, I have gathered some material which could provide some concrete linguistic support for the hypothesis.

Although I have tried to identify substitution patterns which could betray such parallel loanwords, a more robust argument can be built on etymologies for which there are simultaneously multiple indications of palaeo-Baltic origin. In this paper, I have identified three words for which I think to such an origin is highly probable, presented in Table 2 below (the reconstructed forms correspond to the approximate time of Baltic-Finnic contacts).

	Baltic	Finnic	Other comparanda	
			IE	Uralic
'herring'	<i>*silek-ē- ~ *silik-ē-</i>	<i>*silakka</i>	Gmc. <i>*sileT- ~ *siliT-</i>	
'thousand'	<i>*tū'stant-(i)-</i>	<i>*tušaŃt(ə)</i>	Sl. <i>*tū(t)sant-ī-</i> Gmc. <i>*tū(t)sunt-ī-</i>	Md./Ma. <i>*tüşäm-</i>
'moss'	<i>*saman-ā-</i>	<i>*sammal</i>		Saa. <i>*se(w)mol</i> Saa. <i>?*siwma/əl</i>

Table 2. Possible shared borrowings from unknown sources in Baltic and Finnic.

It is interesting to note that the three words point to a rather different contexts of borrowing. The word for 'moss' must be connected to the palaeo-Laplandic substrate and with some kind of physical migration

either into or out of Lapland, the word for ‘herring’ shows a more localized distribution, and perhaps points to an autochthonous fishing community around the Baltic coast, similar to the one surmized already by Šmits. Finally, the word for ‘thousand’ is widely distributed, and must either be considered an old *Wanderwort*, or perhaps be associated with a group of other widespread loanwords identified in West Uralic.

Although we should hesitate before drawing far-reaching conclusions on the basis of just a handful of words, the overall impression is of a rather complex language contact situation involving multiple donor languages. It seems unlikely that the pre-Indo-European and pre-Uralic languages of north-eastern Europe represented a monolith, and it is probable that multiple source languages contributed to the substratal lexicon of the attested languages.

Some support for this argument could be the words for ‘seal’ in Baltic, Finnic and Saami, which all appear to derive from different foreign sources:

- Lith. *ruõnis*, Latv. *ruõnis* ‘seal’, which is clearly related to, but not regularly cognate with, Old Irish *rón*, Breton *reunig* ‘seal’ (Ariste 1971: 10; Sausverde 1996: 139; Stifter 2023: 183)
- Fi. *hylje*, Est. *hüljes*, Liv. *īlgaz* (< **hülkes*) ‘seal’, which seems to be connected to, but is hardly loaned from, ON *selr*, OHG *selah* (< **selha-*; Iversen & Kroonen 2017: 519; Saarikivi 2020: 273)
- SaaS *nâervie* (< **noarvē*) ~ Sk *nue’rjj* (< **nuorjē*) ‘seal’, which are perhaps irregularly connected to Finnish *norppa* ‘ringed seal’ (Aikio 2004: 15)

We could argue that these terms originally referred to different kinds of seal, but there is no indication that this should be the case, as they (aside from Finnish *norppa*) represent neutral terms in all of the languages where they are attested. On this basis, we might assume that Finnic, Baltic and Saami interacted with distinct fishing populations speaking potentially unrelated languages. Such a scenario can certainly not be ruled out, and perhaps more such cases could be identified with further research.

As a final note, I would like to point out that the dearth of evidence adduced here cannot be taken as an indication that Finnic and Baltic have been only minimally affected by palaeo-Baltic languages,

but simply that very little can be identified. Given that my methodology demands both the survival of the word in multiple branches, and the demonstration of identifiable irregularities, we cannot expect a huge amount of data to be available to us. Furthermore, it is naturally more difficult to substantiate a substrate origin based on words in unrelated languages, because apparently irregular substitutions in loanwords can often be accounted for by assuming different chronologies or dialectal differences, while such options are usually unavailable when dealing with words in related languages bound by exceptionless sound laws. It is merely a matter of fortune that enough material has survived in these three cases to allow us to make a case for a palaeo-Baltic origin. In fact, many more of the suggested Baltic loanwords in Finnic are of unclear ultimate origin, but with the tools currently available to us, this can only serve as a statistical argument. If this area of research continues to be pursued, I am confident that more hard evidence will be uncovered.

Abbreviations

Arm. = Armenian	ME = Middle English
Cz. = Czech	MHG = Middle High German
dial. = dialectal	obs. = obsolete
Est. = Estonian	OCS = Old Church Slavic
Fi. = Finnish	OE = Old English
Gmc. = Germanic	OHG = Old High German
Gr. = Greek	ON = Old Norse
IE = Indo-European	PB = Proto-Baltic
Lat. = Latin	PF = Proto-Finnic
Latv. = Latvian	Pl. = Polish
Lith. = Lithuanian	PrE = Prussian (Elbing Vocabulary)
Liv. = Livonian	PrIII = Prussian (Catechism)
Ma. = Mari	PU = Proto-Uralic
MaE = Eastern Mari	Ru. = Russian
MaW = Western Mari	SaaIn = Inari (Aanaar) Saami
Md. = Mordvin	SaaK = Kildin Saami
MdE = Erzya Mordvin	SaaL = Lule Saami
MdM = Moksha Mordvin	SaaN = North Saami

SaaSk = Skolt Saami	Uk. = Ukrainian
SCr. = Serbo-Croatian	Ve. = Veps
Skt. = Sanskrit	Vo. = Votic
Sl. = Slavic	VS = Võro-Seto (South Estonian)
Sln. = Slovene	Žem. = Žemaitian

References

- Aikio, Ante. 2004. An essay on substrate studies and the origin of Saami. In Hyvärinen, Irma & Kallio, Petri & Korhonen, Jarmo (eds.), *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen: Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag*, 5–34. Helsinki: Société Néophilologique. <<https://www.academia.edu/4811770>>
- Aikio, Ante [Luobbal Sámmol Sámmol Ánte]. 2012a. An essay on Saami ethnolinguistic prehistory. In Grünthal, Riho & Kallio Petri (eds.), *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe* (Mémoires de la Société Fenno-Ougrienne 266), 63–117. Helsinki. <https://www.sgr.fi/sust/sust266/sust266_aikio.pdf>
- Aikio, Ante [Luobbal Sámmol Sámmol Ánte]. 2012b. On Finnic long vowels, Samoyed vowel sequences, and Proto-Uralic *x. In Hyytiäinen, Tiina & Jalava, Lotta & Saarikivi, Janne & Sandman, Erika (eds.), *Per Urales ad Orientem: Iter polyphonicum multilingue: Festschrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012* (Mémoires de la Société Fenno-Ougrienne 264), 227–250. Helsinki. <https://www.sgr.fi/sust/sust264/sust264_aikio.pdf>
- Aikio, Ante [Luobbal Sámmol Sámmol Ánte]. 2014. Studies in Uralic Etymology II: Finnic Etymologies. *Linguistica Uralica* 50. 1–19. <<https://doi.org/10.3176/lu.2014.1.01>>
- Aikio, Ante [Luobbal Sámmol Sámmol Ánte]. 2015a. The Finnic ‘secondary e-stems’ and Proto-Uralic vocalism. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 95. 25–66. <<https://doi.org/10.33340/susa.82642>>
- Aikio, Ante [Luobbal Sámmol Sámmol Ánte]. 2015b. Studies in Uralic etymology IV: Ob-Ugric etymologies. *Linguistica Uralica* 51. 1–20. <<https://doi.org/10.3176/lu.2015.1.01>>
- Aikio, Ante [Luobbal Sámmol Sámmol Ánte]. 2022. Proto-Uralic. In Bakró-Nagy, Marianne & Laakso, Johanna & Skribnik, Elena (eds.), *The Oxford Guide to the Uralic Languages*, 3–27. Oxford University Press.

- Aikio, Ante [Luobbal Sámmol Sámmol Ánte]. In prep. *Uralic Etymological Dictionary* (draft version of entries A-Ć; 1/17/2020). <<https://www.academia.edu/41659514>>
- ALEW = Hock, Wolfgang (ed.). 2019. *Altltauisches etymologisches Wörterbuch*. Version 1.1. Berlin: Humboldt-Universität. <https://alew.hu-berlin.de/pdf/alew_1_1.pdf>
- Anderson, Walter. 1938. Zum Lehnwort im Baltendeutsch. *Zeitschrift für Mundartforschung* 14. 146–149.
- Ariste, Paul. 1962. Mõnda substraadist. *Keel ja Kirjandus* 5(1). 13–17. <<http://www.digar.ee/id/nlib-digar:193311>>
- Ariste, Paul. 1971. The earliest substrata in the Baltic-Finnic languages. *Néprajz és Nyelvtudomány* 15. 5–11.
- Ariste, Paul. 1975. Substraatseid kalanimetusi. *Keel ja Kirjandus* 18(8). 467–472. <<http://www.digar.ee/id/nlib-digar:193471>>
- Bartens, Raija. 1999. *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys* (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 232). Helsinki. <<https://www.sgr.fi/en/files/original/2ffela9c6d2ab3d5f64acebc3d3f61cf.pdf>>
- Brückner, Aleksander. 1877. *Litu-slavishe Studien I: Die slavischen Fremdwörter im Litauischen*. Weimar: Böhlau. <<https://www.digitale-samm-lungen.de/en/details/bsb11373881>>
- Būga, Kazimieras. 1908. *Aistiški studijai: Tyrinėjamai lygintijo prūsų, latvijų ir lietuvių kalbōmoksljo srityjē I*. Peterburgas: Imperatoriškosjos Mokslų Akademijos Spaustuve.
- Būga, Kazimieras. 1916. Славяно-балтийские этимологии. *Русский филологический вестник* 75. 141–156. <<https://www.prlib.ru/item/678469>>
- Būga, Kazimieras. 1924. Šis-tas iš lietuvių ir indoeuropiečių senovės. *Tauta ir žodis* 2. 98–110.
- Būga RR = Zinkevičius, Zigmās (ed.). 1958–62. *K. Būga: Rinkiniai raštai* 1–4. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Bugge, Sophus. 1888. Etymologische Studien ueber germanische Lautverschiebung III. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 13. 311–339. <<https://archive.org/details/beitrgeszurgesc13halluoft>>
- Carpelan, Christian. 1999. Käännekohtia Suomen esihistoriassa aikavälillä 5100. 1000 eKr. In Fogelberg, Paul (ed.), *Pohjan poluilla: suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*, 249–280. Helsinki: Suomen tiedeseura.

- Carpelan, Christian & Parpola, Asko. 2001. Emergence, contacts and dispersal of Proto-Indo-European, Proto-Uralic and Proto-Aryan in archaeological perspective. In Carpelan, Christian & Parpola, Asko & Koskikallio, Petteri (eds.), *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations: Papers presented at an international symposium held at the Tvärminne Research Station of the University of Helsinki 8–10 January, 1999* (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 242), 55–150. Helsinki. <<https://www.sgr.fi/sust/SUST242.pdf>>
- Cheung, Johnny. 2007. *Etymological Dictionary of the Iranian Verb*. (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 2). Leiden – Boston: Brill.
- Derksen, Rick. 2015. *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*. (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 13). Leiden – Boston: Brill.
- Endzelin, Jan. 1911. *Славяно-балтийские этюды*. Харьковъ: Зильбербергъ. <<https://escriptorium.karazin.ua/items/74d0170f-0f90-4abb-b9be-24e3affecc0f>>
- Endzelin, Jan. 1914. Zu den kurischen Bestandteilen des Lettischen. *Indo-germanische Forschungen* 33. 96–104. <<https://archive.org/details/indogermanischef33berluoft/page/96/mode/2up>>
- EWAhd = Lloyd, Albert Larry, Springer, Otto & Lühr, Rosemarie (eds.). 1988–. *Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen* 1–7. Göttingen – Zürich: Vandenhoeck & Ruprecht. <<https://ewa.saw-leipzig.de/de>>
- Falk, Hjalmar & Torp, Alf. 1910–11. *Norwegisch-dänisches etymologisches wörterbuch*. Heidelberg: Winter. <<https://archive.org/details/norwegischdnis01falkuoft>>
- Gorbachov, Slava [Yaroslav]. 2006. “North Indo-European” tuh₁s₁tih₂ ‘1000’. A new proposal. [Conference handout.] *AATSEEL Annual Meeting, Philadelphia, 29 December 2006*.
- Grünthal, Riho & Heyd, Volker & Holopainen, Sampsa & Janhunen, Juha & Khanina, Olesya & Miestamo, Matti & Nichols, Johanna & Saarikivi, Janne & Sinnemäki, Kaius. 2022. Drastic demographic events triggered the Uralic spread. *Diachronica* 39(4). 490–524. <<https://doi.org/10.1075/dia.20038.gru>>
- Häkkinen, Jaakko. 2009. Kantauralin ajoitus ja paikannus: perustelut puntarissa. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 92. 9–56. <<https://doi.org/10.33340/susa.82020>>
- Häkkinen, Kaisa. 2004. *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Juva: WSOY.

- Heikkilä, Mikko. 2013. Itämerensuomen ehdollisesta äännevuoksesta /ai/ > /ei/. *Virittäjä* 117. 583–592. <<https://journal.fi/virittaja/article/view/8623>>
- Hirt, Hermann. 1896. Akzentstudien I: Germ. got. *Būsundi*. *Indogermanische Forschungen* 6. 344–349. <<https://archive.org/details/indogermanischef06berluoft/page/344/mode/2up>>
- Holopainen, Sampsa & Kuokkala, Juha & Junttila, Santeri. 2017. Indo-európai jövevényiszavak és a második szótagi labiális magánhangzók fejlődése az uráli nyelvekben. *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei* 9. 109–136. <https://acta.bibl.u-szeged.hu/54577/1/nyelvtort_009_109-136.pdf>
- Holopainen, Sampsa & Junttila, Santeri. 2022. *Die alten arischen und baltischen Lehnverben der uralischen Sprachen*. (Münchener Studien zur Sprachwissenschaft, Beiheft 33). Dettelbach: Röhl.
- Itkonen, Erkki. 1946. Zur Frage nach der Entwicklung des Vokalismus der ersten Silbe in den finnisch-ugrischen Sprachen, insbesondere im Mordwinischen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 29. 232–337. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016112829992>>
- Itkonen, Toivo Immanuel. 1958. *Koltan- ja kuolanlapin sanakirja: Wörterbuch des Kolta- und Kolalappischen I–II* (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XV). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <<https://www.sgr.fi/fi/items/show/428>>
- Iversen, Rune & Kroonen, Guus. 2017. Talking Neolithic: Linguistic and Archaeological Perspectives on How Indo-European Was Implemented in Southern Scandinavia *American Journal of Archaeology* 121. 511–525. <<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/72458>>
- Jakob, Anthony. 2024. *A History of East Baltic through Language Contact*. Leiden – Boston: Brill. <<https://hdl.handle.net/1887/3630131>>
- Jakob, Anthony. Forthc. Symmetry in vowel substitutions: The case of Baltic and Finnic. To appear in Holopainen, Sampsa & Pystynen, Juho (eds.), *Areal effects in prehistoric contacts between Uralic and Indo-European* [provisional title]. Helsinki.
- Junttila, Santeri. 2012. The prehistoric context of the oldest contacts between Baltic and Finnic languages. In Grünthal, Riho & Kallio Petri (eds.), *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe* (Mémoires de la Société Fenno-Ougrienne 266), 261–296. Helsinki. <https://www.sgr.fi/sust/sust266/sust266_junttila.pdf>

- Junttila, Santeri. 2015. Proto-Finnic loanwords in the Baltic languages? An old hypothesis revisited. In Junttila, Santeri (ed.), *Contacts between the Baltic and Finnic languages* (Uralica Helsingiensia 7), 12–38. Suomalais-Ugrilainen Seura. <<https://journal.fi/uralicahelsingiensia/issue/view/uh7>>
- Kalima, Jalo. 1919. *Die ostseefinnischen Lehnwörter im Russischen* (Mémoires de la Société Fenno-Ougrienne 44). Helsinki. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016083123369>>
- Kalima, Jalo. 1936. *Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia XV). Helsinki.
- Kallio, Petri. 1997. Uralic substrate features in Germanic? *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 87. 123–130. <<https://www.academia.edu/1103440>>
- Kallio, Petri. 2006. Suomen kantakielten absoluuttista kronologiaa. *Virittäjä* 110. 2–25. <<https://journal.fi/virittaja/article/view/40454>>
- Kallio, Petri. 2008a. On the “early Baltic” loanwords in common Finnic. In Lubotsky, Alexander & Schaeken, Jos & Wiedenhof, Jeroen (eds.), *Evidence and Counter-Evidence: Essays in Honour of Frederik Kortlandt I: Balto-Slavic and Indo-European Linguistics*, 265–277. Amsterdam – New York: Brill. <<https://www.academia.edu/1103450>>
- Kallio, Petri. 2008b. The etymology of Finnish *sauna* ‘sauna’. In Dekker, Kees & MacDonald, Alasdair & Niebaum, Hermann (eds.), *Northern Voices: Essays on Old Germanic and Related Topics Offered to Professor Tette Hofstra*, 314–319. Leuven – Paris – Dudley: Peeters. <<https://www.academia.edu/1103454>>
- Kallio, Petri. 2016. Historical phonology from Proto-Finnic to Proto-Livonian. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 7/1. 39–65. <<https://doi.org/10.12697/jeful.2016.7.1.02>>
- Kallio, Petri. Forthc. [2014]. Substrates in Finnic. To appear in Aikio, Ante & Palviainen, Santeri (eds.), *Substrate Languages in Northern Europe*. De Gruyter Mouton.
- Kendla, Mari & Viikberg, Jüri. 2015. Protoeurooplaste keelepärändist. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 61. 135–154. <https://kirj.ee/public/ESA/2015/esa_61_2015_135_154.pdf>
- Keresztes, László. 1986. *Geschichte des modwinischen Konsonantismus II: Etymologisches Belegmaterial* (Studia Uralo-Altica 26). Szeged. <https://acta.bibl.u-szeged.hu/38742/1/altica_026.pdf>
- KEWA = Mayrhofer, Manfred. 1956–80. *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen* 1–4. Heidelberg: Winter. <<https://archive.org/details/KurzgefasstesEtymologischesMayrhoferManfred>>

- Kiparsky, Valentin. 1936. *Fremdes im Baltendeutsch*. Helsinki: Société Néophilologique.
- Koivulehto, Jorma. 1981. Reflexe des germ. /ē/ im Finnischen und die Datierung der germanisch-finnischen Lehnbeziehungen. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 103. 167–203.
- Koivulehto, Jorma. 1983. Seit wann leben die Urfinnen im Ostseeraum? Zur relativen und absoluten Chronologie der alten idg. Lehnwortschichten im Ostseefinnischen. In Janhunen, Juha & Peräniitty, Anneli & Suhonen, Seppo (eds.), *Symposium Saeculare Societatis Fenno-Ugricae* (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 85), 135–157. Helsinki.
- Koivulehto, Jorma. 1984. Itämerensuomalais-germaaniset kosketukset. In Åström, Sven-Erik (ed.), *Suomen väestön esihistorialliset juuret*, 191–204. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Koivulehto, Jorma. 1990. Zu den ältesten Kontakten zwischen Ostseefinnisch und Balto-Slavisch. In Vaula, Sari (ed.), *Itämerensuomalaiset kielikontaktit* (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu 61), 148–153. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Koivulehto, Jorma. 2000. Reflexe des urbaltischen *ā in baltischen Lehnwörtern des Ostseefinnischen. *Linguistica Baltica* 8. 103–124.
- Koivulehto, Jorma. 2001. Pärekö pärähtämistä, turvako turisemistä? *Tieteessä tapahtuu* 19:5. 48–51. <<https://journal.fi/tt/article/view/58064>>
- Kroonen, Guus. 2012. Non-Indo-European root nouns in Germanic: Evidence in support of the Agricultural Substrate Hypothesis. In Grünthal, Riho & Kallio Petri (eds.), *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe* (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 266), 239–260. Helsinki. <https://www.sgr.fi/sust/sust266/sust266_kroonen.pdf>
- Kroonen, Guus. 2013. *Etymological Dictionary of Proto-Germanic* (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 11), Leiden – Boston: Brill.
- Kroonen, Guus. 2017. The development of the Proto-Indo-European instrumental suffix in Germanic. *Indogermanische Forschungen* 122. 105–110. <<https://www.academia.edu/35086093>>
- LägLoS = Kylstra, Andries Dirk & Hahmo, Sirkka-Liisa & Hofstra, Tette & Nikkilä, Osmo. 1991–2012. *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den Ostseefinnischen Sprachen I–III*. Amsterdam: Rodopi.

- Lang, Valter. 2015. Formation of Proto-Finnic: an archaeological scenario from the Bronze Age / Early Iron Age. In Mantila, Harri & Leinonen, Kaisa & Brunni, Sisko & Palviainen, Santeri & Sivonen, Jari (eds.), *Congressus Duodecimus Internationalis Fenno-Ugristarum: Plenary Papers*, 63–84. <<https://www.yumpu.com/en/document/read/54899612/congressus-duodecimus-internationalis-fenno-ugristarum-oulu-2015>>
- Lang, Valter. 2020. *Homo Fennicus: Itämerensuomalaisten etnohistoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laumane, Benita. 1973. *Zivju nosaukumi latviešu valodā*. Rīga: Zinātne.
- Lehtinen, Meri. 1967. On the Origin of the Balto-Finnic Long Vowels. *Ural-Altäische Jahrbücher* 39. 147–152.
- Leumann, Manu. 1942. Idg. *sk̑* im Altindischen und im Litauischen (Schluß). *Indogermanische Forschungen* 58. 113–130.
- LEW = Fraenkel, Ernst. 1955–65. *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1–2. Heidelberg – Göttingen: Winter – Vandenhoeck & Ruprecht. <<https://archive.org/details/fraenkel-litauisches-etymologisches-woerterbuch-bd.-1-2-1962-1965>>
- Linde, Paul van. 2007. *The Finnic vocabulary against the background of interference*. Doctoral dissertation: University of Groningen.
- Liukkonen, Kari. 1999. *Baltisches im Finnischen*. (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 235). Helsinki.
- LIV = Rix, Helmut (ed.). 2001. *Lexikon der indogermanischen Verben: Die Wurzeln und ihre Primärstambildungen*. Bearbeitet von Martin Kümmel, Thomas Zehnder, Reiner Lipp und Brigitte Schirmer. Zweite, erweiterte und verbesserte Auflage, bearbeitet von Martin Kümmel und Helmut Rix. Wiesbaden: Reichert. <https://www.researchgate.net/profile/Reiner-Lipp/publication/281727453_LIV_Lexikon_der_indogermanischen_Verben/links/5654bbbc08aefe619b1alc8f/LIV-Lexikon-der-indogermanischen-Verben.pdf>
- LKA = Grinaveckienė, Elena & Morkūnas, Kazys (main eds.). 1977–91. *Lietuvių kalbos atlasas* 1–3. Vilnius: Mokslas. <<https://archive.org/details/lietuviu-kalbos-atlasas-i.-leksika-1977>>
- Lühr, Rosemarie. 1993. Zur Semantifizierung von Zahlwörtern: Das Wort ‚Tausend‘ – eine germanisch-baltoslavische Isoglosse? *Linguistica* 33. 117–136. <https://www.researchgate.net/publication/307718845_Zur_Semantifizierung_von_Zahlwortern_das_Wort_`tausend`_-_eine_germanisch-baltoslavische_Isoglosse>
- Mägiste, Julius. 1959. Gibt es im Tscheremissischen baltische Lehnwörter? *Ural-Altäische Jahrbücher* 31. 169–176.

- MdWb = Heikkilä, Kaino (ed.). 1990–96. *H. Paasonens Mordvinisches Wörterbuch 1–6* (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII). Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft. <<https://www.mv.helsinki.fi/home/rueter/PaasonenMW.shtml>>
- ME = Endzelīns, Jānis (ed.). 1923–32. *K. Mühlenbachs Lettisch-deutsches Wörterbuch I–IV*. Rīga: Latvju grāmata.
- Mikkola, Jooseppi Julius. 1903. Baltisches und Slavisches. *Öfversigt af Finska Vetenskaps-Societetens Förhandlingar* 45:4. 2–47. <<https://www.biodiversitylibrary.org/item/52618#page/41/mode/1up>>
- Miklosich, Franz von. 1886. *Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen*. Amsterdam: Philo. <<https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb00114234>>
- Moór, Elemér. 1958. Die Ausbildung des ungarischen Volkes im Lichte der Laut- und Wortgeschichte (III). *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 7. 341–377.
- Nieminen, Eino. 1934. Der stammauslaut der ins urfinnische entlehnten baltischen ā-feminina und die herkunftsfrage. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 22. 5–66. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016112529974>>
- Nieminen, Eino. 1957. Über einige Eigenschaften der baltischen Sprache, die sich in den ältesten baltischen Lehnwörtern der ostseefinnischen Sprachen abspiegelt. *Sitzungsberichte der Finnischen Akademie der Wissenschaften* 1956. 185–206.
- Noreen, Adolf. 1894. Etymologisches. *Indogermanische Forschungen* 4. 320–326. <<https://archive.org/details/indogermanischef04berluoft/page/320/mode/2up>>
- Noreen, Adolf. 1923. *Altnordische Grammatik I: Altisländische und altnorwegische Grammatik*. [4. Auflage]. Halle: Niemeyer. <<https://digital-humanities.uni-tuebingen.de/altn-gram/noreen1923.html>>
- Nuutinen, Olli. 1987. Kalannimi *seipi*. In Koski, Mauno & Lähdemäki, Eeva & Häkkinen, Kaisa (eds.), *Fennistica festiva in honorem Göran Karlsson septuagernarii* (Fennistica 9), 107–115. Åbo Akademis förlag.
- Osthoff, Hermann. 1910. Etymologisches zur Steigerungsformenbildung. In Osthoff, Hermann & Brugmann, Karl *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* 6, 303–350. Hirzel.
- Paasonen, Heikki. 1896. Kielellisiä lisiä suomalaisten sivistyshistoriaan. *Suomi* 3:13.
- Paasonen, Heikki. 1903. *Mordvinische Lautlehre* (Mémoires de la Société Fenno-Ougrienne 22). Helsinki. <<https://doi.org/10.33341/sus.811>>

- Pajusalu, Karl & Krikmann, Arvo & Winkler, Eberhard. 2009. Lexical relations between Salaca Livonian and Estonian dialects. *Linguistica Uralica* 45. 283–298. <<https://doi.org/10.3176/lu.2009.4.04>>
- Pijnenburg, Wilhelmus Johannes Juliana. 1989. Eine germanisch-baltoslawische Isoglosse. *Historische Sprachforschung* 102. 99–106.
- Plöger, Angela. 1982. Über die Entstehung des finnischen Stammtyps *CṼ C(Ca/ä)*. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 44. 66–98.
- PKEŽ = Mažiulis, Vytautas. 1988–97. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1–4. Vilnius: Mokslas. <<http://www.prusistika.flf.vu.lt/paieska>>
- Polomé, Edgar. 1989. Substrate Lexicon in Germanic. *North-Western European Language Evolution* 14. 53–73.
- Posti, Lauri. 1953. From Pre-Finnic to Late Proto-Finnic. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 31. 1–91. <<https://doi.org/10.33339/fuf.114294>>
- Posti, Lauri. 1962. Silakka sanan alkuperästä. *Virittäjä* 66. 282–287. <<https://journal.fi/virittaja/article/view/34470>>
- Pronk, Tijmen. 2022. Balto-Slavic. In Olander, Thomas (ed.), *The Indo-European Language Family: A Phylogenetic Perspective*, 269–292. Cambridge University Press. <<https://doi.org/10.1017/9781108758666.015>>
- Pystynen, Juho. 2018. *Itämerensuomen pitkien vokaalien alkuperä*. Pro gradu: Helsingin yliopisto. <<http://hdl.handle.net/10138/236213>>
- Pystynen, Juho. 2020. *Secondary apocope in Mordvinic*. [Blog post.] <<https://protouralic.wordpress.com/2020/02/14/secondary-apocope-in-mordvinic/>>
- REW = Vasmer, Max. 1953–58. *Russisches etymologisches Wörterbuch* I–III. Heidelberg: Winter.
- Saarikivi, Janne. 2004. Is there Palaeo-European substratum interference in western branches of Uralic?. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 90. 187–214.
- Saarikivi, Janne. 2020. Kyllä kiitos: Muutaman yleisen sanan etymologiasta (*kyllä, kiittää, kirja, vero* ynnä muuta pientä). In Holopainen, Sampsa & Kuokkala, Juha & Saarikivi, Janne (eds.), *Ёмас сымьш нэ́кве вóртур э́тност самы́н пату́м: Scripta miscellanea in honorem Ulla-Maija Forsberg* (Mémoires de la Société Fenno-Ougrienne 275), 272–283. Helsinki. <<https://doi.org/10.33341/sus.11.11>>
- Saarikivi, Janne. 2022. The divergence of Proto-Uralic and its offspring: A descendant reconstruction. In Bakró-Nagy, Marianne & Laakso, Johanna & Skribnik, Elena (eds.), *The Oxford Guide to the Uralic Languages*, 28–58. Oxford University Press.

- Salmons, Joseph. 1992. Northwest Indo-European Vocabulary and Substrate Phonology. In *Perspectives on Indo-European Language, Culture and Religion: studies in honor of Edgar C. Polomé II* (Journal of Indo-European Studies Monograph Series 7), 265–279. McLean: Institute for the Study of Man.
- Sausverde, Erika. 1996. *Seewörter* and Substratum in Germanic: Baltic and Baltic Finno-Ugric Languages. In Jones-Bley, Karlene & Huld, Martin E. (eds.), *The Indo-Europeanization of Northern Europe*, 133–147. Washington DC: Institute for the Study of Man.
- Schmidt, Peter [Šmits, Pēteris]. 1930. Sprachliche Zeugnisse über die Urheimat der Balten und ihre Kultur. In Adamovičs, Fritis (ed.), *Die Letten*, 71–88. Riga: Walters & Rapa.
- Schrijver, Peter. 1997. Animal, vegetable and mineral: Some Western European substratum words. In Lubotsky, Alexander (ed.), *Sound Law and Analogy – Papers in Honor of Robert S. P. Beekes on the Occasion of his 60th Birthday*, 293–316. Amsterdam – Atlanta: Rodopi. <<https://www.academia.edu/34818486>>
- Skardžius, Pranas. 1941. *Lietuvių kalbos žodžių daryba*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija. <<https://archive.org/details/skardzius-lietuviu-kalbos-zodziu-daryba-1941>>
- SKES = Toivonen, Yrjö Henrik & Itkonen, Erkki & Joki, Aulis Johannes & Peltola, Reino. 1955–81. *Suomen kielen etymologinen sanakirja* 1–7 (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Sluis, Paulus van. Forthc. *Substrate alternations in Celtic*.
- Smith, Emil. 1910. Om opindelsen til fiskenavene *sild* og *sil*. *Maal og minne* 1910. 139–142. <<https://archive.org/details/maalogminne1910olse/page/n149/mode/2up>>
- Smoczyński, Wojciech. 2016. *Lithuanian Etymological Dictionary* 1–5. Berlin: Lang.
- Solmsen, Felix. 1904. Slavische etymologien. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der Indogermanischen Sprachen* 37. 575–601.
- Sommer, Ferdinand. 1914. *Die indogermanischen iā- und io-Stämme im Baltischen*. Leipzig: Teubner. <<https://archive.org/details/dieindogermanisc00somm>>
- Soosaar, Sven-Erik. 2020. Võimalikke protoeuroopa substraadi jälgi eesti keele dendronüümid. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 66. 295–309. <<http://dx.doi.org/10.3176/esa66.12>>

- Šorgo, Aljoša. 2020. Characteristics of lexemes of a substratum origin in Proto-Germanic. In Garnier, Romain (ed.), *Loanwords and substrata* [Conference proceedings], 427–472. <<https://www.academia.edu/86215929>>
- Specht, Franz. 1947. *Der Ursprung der indogermanischen Deklination*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- SSA = Itkonen, Erkki & Kulonen, Ulla-Maija, et al (eds.). 1992–2000. *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja I–III*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <<https://kaino.kotus.fi/ses>>
- Stang, Christian Schweigaard. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stang, Christian Schweigaard. 1972. *Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stifter, David. 2023. With the Back to the Ocean: The Celtic Maritime Vocabulary. In Kristiansen, Kristian & Kroonen, Guus & Willerslev, Eske (eds.), *The Indo-European Puzzle Revisited*, 172–192. Cambridge University Press. <<https://www.academia.edu/101047265>>
- Thomsen, Vilhelm. 1890. *Berøringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog: En sproghistorisk Undersøgelse*. København: Blanco Lunos. <<http://hdl.handle.net/10062/38769>>
- Thörnqvist, Clara. 1948. *Studien über die nordischen Lehnwörter im Russischen*. Uppsala – Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Trautmann, Reinhold. 1910. *Die altpreussischen Sprachdenkmäler*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. <<https://archive.org/details/diealtpreussisch00trau>>
- Trautmann, Reinhold. 1923. *Baltisch-Slavisches Wörterbuch*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. <https://digi20.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb00107751_00001.html>
- UEW = Rédei, Károly. 1986–92. *Uralisches etymologisches Wörterbuch* 1–3. Wiesbaden: Harrassowitz. <<http://uraloteka.nytud.hu/>>
- Vaba, Lembit. 1992a. Eesti kalatökkenimetus *näri* ja balti **ē* läänemeresoome substituutidest. *Keel ja Kirjandus* 35(12). 726–727. <<http://www.digar.ee/id/nlib-digar:194947>>
- Vaba, Lembit. 1992b. [Review of]: Kylstra, A. D. & Hahmo, Sirkka-Liisa & Hofstra, Tette & Nikkilä, Osmo: *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen I. Linguistica Uralica* 28. 219–223. <<https://doi.org/10.3176/lu.1992.3.10>>

- Vaba, Lembit. 2011. Balti laenude uurimine avab meie kauget minevikku. *Keel ja Kirjandus* 54(10). 734–763. <<https://keeljakirjandus.ee/archive/734-763.pdf>>
- Viitso, Tiit-Rein. 1992. Finnic and its prehistoric Indo-European neighbors. In Honti, László & Hahmo, Sirkka-Liisa & Hofstra, Tette & Jastrzębska, Jolanta & Nikkilä, Osmo (eds.), *Finnisch-ugrische Sprachen zwischen dem germanischen und dem slavischen Sprachraum*, 185–196. Amsterdam – Atlanta: Rodopi.
- VKS = Grünberg, Silja (ed.). 2019. *Vadja keele sõnaraamat: Vađđaa tšeelee sõna-tširja: Словарь водского языка*. 2. täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Instituut – Eesti Keele Sihtasutus. <www.eki.ee/dict/vadja>
- Vries, Jan de. 1977. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Zweite verbesserte Auflage. Leiden: Brill. <<https://archive.org/details/nordisches-etymologisches-worterbuch/page/n3/mode/2up>>
- Wiik, Kalevi. 1992. Suomen kielen ja murteiden syntykysymyksiä. In Remes, Hannu (ed.), *Lähivertailuja* 6, 85–110. Joensuu yliopisto.
- Wiklund, Karl Bernhard. 1896. *Entwurf einer urlappischen Lautlehre I: Einleitung, Quantitätsgesetze, Accent, Geschichte der hauptbetonten Vokale*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016083123319>>
- Герд, Александр. 1970. Из истории прибалтийско-финских названий рыб (sintti, tintti, tint). *Советское финно-угроведение* 6(2). 87–91.
- Герд, Александр. 1980. Лексические заимствования или слова-автохтоны. In *IV Всесоюзная конференция балтистов: Тезисы докладов*, 125. Рига.
- Герд, Александр. 1981. Из истории прибалтийско-финских названий рыб (siika, siiga; muhju). In Керт, Георгий М & Зайцева, Мария И (eds.), *Прибалтийско-финское языкознание: Вопросы лексикологии и лексикографии* 6, 50–54. Ленинград: Наука.
- Живлов, Михаил. 2015. Неиндоевропейский субстрат в финно-волжских языках [Conference handout]. *X Чтения памяти С. А. Старостина* 27. 3. 2015. <<https://starlingdb.org/confer/Zhivlov-2015.pdf>>
- Кузьменко, Юрий. 2013. К вопросу о неиндоевропейских субстратах в германском. *Индоевропейское языкознание и классическая филология* 17. 511–535. <<https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-neindoevropeyskih-substratah-v-germanskom/viewer>>
- Лаумане, Бенита & Непокупный, Анатолий Павлович. 1968. К постановке вопроса об атласе морской и рыболовецкой лексики балтийского моря. *Baltistica* 4(1). 69–78. <<http://dx.doi.org/10.15388/baltistica.4.1.1677>>

- Напольских, Владимир. 1990. Палеоевропейский субстрат в составе западных финно-угров. In Иванов, Вячеслав & Судник, Т. & Хелимский, Евгений (eds.), *Uralo-Indogermanica: Балто-славянские языки и проблема урало-индоевропейских связей: Материалы 3-ей балто-славянской конференции, 18-22 июня 1990 г.* II, 128–134. Москва: Академия Наук СССР. <<https://inslav.ru/publication/uralo-indogermanica-chast-ii-m-1990>>
- Напольских, Владимир. 1997. Происхождение субстратных палеоевропейских компонентов в составе западных финно-угров. *Балто-славянские исследования* 1988–96. 198–208. <[https://inslav.ru/images/stories/books/BSII1988-1996\(1997\).pdf](https://inslav.ru/images/stories/books/BSII1988-1996(1997).pdf)>
- Преображенский, Александръ. 1910–16. *Этимологический словарь русского языка* I–II. Москва: Лиснер & Совко. <https://archive.org/details/i-.._20210824>
- РЭС = Аникин, Александр. 2007–. *Русский этимологический словарь* 1–15. Москва. <<https://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=anikin>>
- Хелимский, Евгений. 1982. *Древнейшие венгерско-самодийские языковые параллели*. Москва: Наука. <https://inslav.ru/images/stories/pdf/1982_Xelimskij.pdf>
- Хелимский, Евгений. 2001. Уральцы и их предшественники: Белые пятна на этноисторической карте Северной Евразии и уральские языки. In Seilenthal, Tõnu & Nurk, Anu & Palo, Triinu *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum IV*. *Dissertationes sectionum. Linguistica I*, 332–336. Tartu.

PATRICK O'ROURKE
Tarton yliopisto

Lounaisitämerensuomalaiset denominaalit johtimet *-As (: *-AhA-), *-k̄As ja *-kkAs¹

Abstract

Southwest Finnic denominal derivative suffixes *-As (: *-AhA-), *-k̄As and *-kkAs

In this article, I examine Southwest Finnic variants of the derivative suffixes *-As (: *-AhA-), *-k̄As and *-kkAs. The suffixes themselves are common in Finnic, but the distribution of certain words formed with the suffixes gives reason to assume a local development of the use of the suffixes. Southwest Finnic linguistic forms mentioned in the article are Courland and Salaca Livonian, and the insular and western dialects of North Estonian. The suffix *-As (: *-AhA-) has spread analogically in the Livonian lexicon and the function of the suffix in Livonian to some extent resembles that of the Latvian nominative singular suffix. The suffix *-k̄As is secondary, deriving from the merger of *-k̄A and *-As. The suffix *-kkAs is also secondary and derives in Southwest Finnic from the merger of the suffixes *-kkA and *-As. In total, 19 word stems with the suffixes *-As, *-k̄As and *-kkAs have a Southwest Finnic distribution, evidencing the innovative addition of the suffixes.

Tässä artikkelissa käsittelen denominaalien johdinten *-As (: *-AhA-), *-k̄As ja *-kkAs lounaisitämerensuomalaisia variantteja. Johtimet itse ovat itämerensuomessa laajalevikkisiä, mutta eräiden niillä

1. Kiitän vertaisarvioijiani tärkeistä täsmennyksistä ja hyvistä huomioista, samoin Santeri Junttilaa, jolle myös erityiskiitos avusta artikkelin muotoilussa. Tämän artikkelin kirjoittamista on tukenut Viron tiedenevoston projekti PRG2184 ”Idast läände: eesti keele ja lõuna-läänemeresoome keelte tüpoloogiline muutumine uurali taustal”.

muodostettujen johdosten levikki antaa aiheita olettaa johdinten käytön paikallista kehitystä. Artikkelissa lounaisitämerensuomalaisina mainitut kielimuodot ovat kuurinmaan- ja salatsinliivi sekä pohjoisviron saari- ja länsimurre. Johdin **-As* (: **-AhA-*) on levinnyt analogisesti liivissä muuhun sanastoon ja liivissä sen funktio jossain määrin muistuttaa latvian yksikön nominatiivin tunnusta. Johdin **-k̃As* on sekundaari ja syntynyt johdinten **-k̃A* ja **-As* yhteensulautumasta. Johdin **-kkAs* on myös sekundaari ja lounaisitämerensuomessa seurausta johdinten **-kkA* and **-As* yhteensulautumasta. 19:llä **As-*, **k̃As-* ja **kkAs-*johdoksella on lounaisitämerensuomalainen levikki, joka viittaa johdinten innovatiiviseen liittymiseen.

1. Lounaisitämerensuomi

Tämä artikkeli käsittelee Riianlahden ympärillä puhuttuja itämerensuomalaisia kielimuotoja. Niihin kuuluvat kuurinmaanliivi ja salatsinliivi (yhdessä *liivi*) sekä pohjoisviron saari- ja länsimurre. Käytän artikkelissani pohjoisviron saari- ja länsimurteista yhteisnimitystä *lounaisviro* ja liivistä ja lounaisvirosta yhteisnimitystä *lounaisitämerensuomi*. Olen aiemmin kirjoittanut mahdollisista lounaisitämerensuomalaisista fonologisista muutoksista (O'Rourke 2022) ja tässä artikkelissa keskityn morfologis-leksikaalisiin yhtäläisyyksiin.

Petri Kallio käyttää nimitystä lounaisitämerensuomi synonyymina *Riianlahden itämerensuomelle*, kantasuomen murteelle, jonka jatkaja on liivin kieli (Kallio 2014: 158–163). Tässä tapauksessa *lounaisitämerensuomi* viittaa diakronisena terminä tiettyyn kantakielivaiheeseen. Kirjallisuudessa on termiä *lounaisitämerensuomi* kuitenkin käytetty myös alueellisessa merkityksessä. Tällöin se kattaa liivin ja lounaisviron lisäksi myös eteläviron mulkin (mulgin) ja leivun kielet (ks. O'Rourke & Pajusalu 2016). Tässä käytössä termi on vain kieli- maantieteellinen (areaalinen), sillä vaikka mulkin ja leivun kielissä on lounaisitämerensuomalaisten kielimuotojen kanssa yhteisiä piirteitä, eteläviro on haarautunut kantasuomesta kronologiassa ensimmäisenä (Kallio 2014). Tällöin lounaisitämerensuomen piirteitä mulkissa ei voi pitää yhteisestä kantamurteesta polveutuvina vaan sekundaarina alueellisena kehityksenä.

On myös vain liiville ja mulkille yhteisiä piirteitä, esimerkiksi refleksiivinen verbinjohdin, mulkin *-gu-* ja liivin *-gð-* (ks. Pajusalu 1996: 62–64). Tämänkaltaiset yhtäläisyydet ovat todennäköisesti kontaktilähtöisiä. Liivin ja mulkin kontakteista puhuttaessa ei vielä ole kuitenkaan otettu kantaa kontaktien luonteeseen; sen systemaattinen selvittäminen vaatii oman tutkimuksensa.

Synkronisesti yhteisiä, alueellisia piirteitä on käsitelty jo Lembit Vaba, joka käyttää lounaisitämerensuomen murteita sisältävästä alueellisesta kokonaisuudesta maantieteellistä nimitystä *Kuurinkurkun kieliliitto*. Kieliliiton määritelmä käsittää kuurinmaanliivin, pohjoisviron saari- ja osittain länsimurteet sekä Kuurinmaan pohjoisosassa puhutun latvian liiviläismurteet (latviaksi *tāmnieku izloksne*) (Vaba 1977: 251).

Vaban käyttämä termi perustuu mainittujen murteiden fonologisiin yhtäläisyyksiin sekä yhteisiin latvialaislainoihin viron ja liivin murteissa. Kallion käyttämä termi taas viittaa myöhemmän liivin polveutumiseen samalla alueella aiemmin puhutusta kantakielestä. Yhteistä kaikille määritelmille on Riianlahden ympäristö ja sen kielet. Tämän artikkelin *lounaisitämerensuomi* on Kallion termiä laveampi mutta Vaban termiä kapeampi yhteisnimitys Riianlahden ympäristön itämerensuomalaisille murteille, jotka ovat osallistuneet yhteisiin kielellisiin muutoksiin. Alla esittelen lounaisitämerensuomen sanastoa ja johtimia.

2. Lounaisitämerensuomalaisia johtimia

Tässä artikkelissa tarkasteltavat johtimet ovat *-As (: *-AHA-) ja *-ĶkAs. Esittelen molempien johdinten tapauksessa ensin liivin kielessä esiintyviä sanoja, joissa nämä johtimet esiintyvät. Tämän jälkeen esittelen virolaisia murre sanoja, joissa käsiteltävät johtimet esiintyvät samankaltaisten kehitysten tuloksena. Lopuksi käsitelen murre sanoja, joilla on vastine sekä liivissä että lounaisvirossa.

Ensimmäinen tarkasteltava johdin, *-As : *-AHA-, ei ole lounaisitämerensuomalainen, vaan yleisitämerensuomalainen ja pohjautuu indoeurooppalaisten lainasanojen mukana omaksuttuun päätteeseen. Vanhimpia lainoja ovat esim. *porsas*, *taivas* ja *kuningas*. Ensimmäinen

on mahdollisesti kantabaltoslaavilainen (Holopainen 2019: 190–193), toinen indoiranilainen (mts. 270–271) ja kolmas germaaninen laina (EVE s.v. *kuningas*). Sanat, joissa pääte (eli indoeurooppalaisissa kielissä temaattisen maskuliinin nominatiivin tunnus) esiintyy, edustavat monta eri lainasanakerrostumaa.

Toinen tarkasteltava johdin on **-k̃kAs*. Johdin on sekundaari, muodostunut johdinten **-kkA* ja **-As* : **-AhA-* yhteensulaumasta (Laanest 1975: 144–145; Hakulinen 1979: 156–157). Sulaumajohdin liittyy niihin sanoihin, joissa pohjoisitämerensuomessa edustuu primääri *-kkA*, esim. sm. *mustikka*, vrt. viP *mustikas* id. Pohjoisitämerensuomessa esiintyvän geminaatallisen muodon on perinteisesti katsottu olevan alkuperäinen (Laanest 1975: 136), mutta on myös vastaesimerkkejä pohjoisitämerensuomen analogisesta *kkA*-johtimen yleisty- misestä, esim. vs. *haugas*, sm. *ha(v)ukka* ← kgrm. **habukaz* (SSA s.v. *haukka*, EMS, VMS s.v. *haugas*). Kettunen (1962: 48) selittää sanan *haugas* geminaattansa heikon asteen puolesta epäodotuksenmukaiseksi mukautumaksi toiseen supistumanominien tyyppiin; odotuksenmu- kainen muoto olisi **haukas* (< **hap̃ukkas*).

Tarkasteltavat lounaisviron murre sanat osoittavat, että yleisvi- rolaisen *-kas*-johtimen lisäksi esiintyy myös varianttia *-gas*. Variantit voi selittää myös saman johtimen allomorfeiksi niissä ympäristöissä, joissa päätettä edeltää ensitavun pitkä tavuaines, joka pohjoisvirossa on johtanut äännelaillisesti suljetun tavun geminaatan lyhenemiseen yksinäisklusiiliksi (Kettunen 1962: 45). Kaikkiin tapauksiin tämä se- litys ei kuitenkaan sovi (ks. myös Rapola 1966: 130–137) ja esitänkin alla mainittujen esimerkkien pohjalta, että Riianlahden itämerensuo- malaisissa murteissa on ollut yksinäisklusiilinen muoto **-k̃A*, johon on liittynyt yleisitämerensuomalainen **-As* : **-AhA-*. Tämä johdin on puolestaan kehittynyt suffiksaalisen astevaihtelun kautta muodosta **-kA*.

3. Liivin -ōz

Suomenlahden eteläpuolisessa itämerensuomessa on paikoin yleisty- nyt **As*-pääte myös kantaauralista periytyneisiin sanoihin, esim. viP *kotkas* 'kotka' < **kočka* (EVE s.v. *kotka*). Päätteen yleistyminen on

varsinkin liivin kielelle ominaista:² *ē'ņōz* 'kirjotikka' (vrt. vs. *hähn* 'tikka'); *kūrgōz* 'kurki'; *lō'nōz* 'lahna'; *lūomōz* 'eläin' (vrt. viP *loom* id.); *ni'zzōz* 'nisu'; *nōļōz* 'kaali' (vrt. sm. *naatti*); *puķōz* 'putki' jne.

Liivin käänteissanakirjassa (Laakso 1988) on Kettusen liivin kielen sanakirjan (LW) pohjalta lueteltu omina sana-artikkeleinaan yhteensä 515 (ō)z-loppuista substantiivia ja adjektiivia (kaikista sanaluokista yhteensä 626 sana-artikkelia). Olen seulonut 515 sanasta pois yhdyssanat, uudemmat lainasanat ja uudissanat sekä laskenut sana-artikkelit yhdeksi, mikäli niitä erottaa vain murteellinen *ōz-* ~ *z-* variaatio, esim. länsiliivin *a'brōz* ~ itäliivin *a'bbōrz* 'hauras'. Näin jää 150 liivin (ō)z-loppuista sanavartaloa, joilla on itämerensuomalaisia vastineita. Taulukko on tämän artikkelin lopussa liitteenä 1.

Näistä 22 sanavartaloa palautuu liiviä edeltävään kantamuotoon, käytännössä kantasuomeen:

a'brōz ~ *a'bbōrz* 'hauras' < **hapras* ← grm. **sawras*;
ā'dz ~ *q'đōz* 'ahdas' < **ahtas* ← blt. **anštas*;
angrōz ~ *angōrz* 'ankerias' < **ankērjas* ← blt. **angurjas*;
e'gz ~ *e'ks* ~ *ā'gz* ~ *ā'ks* (Ii) ~ *ā'ggōz* ~ *ā'ggiz* (Kl) 'äes'
 < **ākes* ← grm. **agepō*;
i'gž ~ *i'kš* ~ *i'ggōz* 'ies' < **ikēs* ← slv. **jīžese*;
irmōz, *irmzi* 'hirmuinen' < **hirmuisa* ← blt. **širmu-* (vrt. Junttila tässä kokoelmassa)
je'llōz, *jeldzi* 'eloisa' < **eloisa*
kīv(ōz) (< **kiivus*) 'viha' < **kiivas* ← blt. **gīvas*;
kū'odō ~ *kū'odz*, *kū'odōz* (SjW) 'oikeus, tuomioistuin'
 < **kohtus*;
kā'm(ōz) 'aave, kummitus' < **kāhmūs*;
mā-na'grōz ~ *-na'ggōrz* 'peruna' < **nakris*;
pārdaz ~ *pardōz* (Kl) 'veneen parras' < **partās* ← grm.
 **bardaz*;
pīzōz ~ *pūzōz* ~ *pōzōz* 'pensas' < **pēnsas*;
pū'ts ~ *pū'dōz* 'puhdas' < **puhtas* ← blt. **pōštas*;

2. Mikäli liivin murretta ei ole esimerkissä eriksen merkitty, on kyseessä kuurinmaanliivin sana. Kuurinmaanliivin esimerkit ovat sanakirjasta *Liivi-eesti-läti-sõnaraamat* sekä sen verkkojulkaisusta, jolloin sanakirjan viite on (LELS). Salatsinliivin lähteenä ovat Salis-Livisches Wörterbuch sekä Sjögrenin sanakirjan verkkojulkaisu (SLW). Sanakirjaan viitattaessa on viitteenä sivunumero, verkkojulkaisuun viitattaessa hakusana.

repš ~ *repšōz* 'muikku' < **rää(p)pūs*;
ri 'gž' ~ *ri'kš* (~ *rü'kš*) ~ *ri'ggōz* 'ruis' < **rUkis* ← ger **rugiz*;
rāstōz 'räystäältä putoava vesipisara t. siinä oleva jääpuikko'
 < **rāüstās* ← grm. **hrausta*;
sāpkōz ~ *sōpkōz* 'saapas' < **saappakas* ← slv. **sāpagu*;
tiurōz ~ *tiiurōz* ~ *tōurōz* 'kallis' < **tiūris* ← grm. **diuriz*;
tūorōz 'raaka, vihreä; kostea' < **toores* ← blt. **dōra*;
valmōz 'valmis' < **valmis*;
vīrōz ~ *vūrōz* ~ *vōrōz* 'vieras, outo' < **veēras*.

Kuten sanaluettelosta huomaa, on liivin kielen (ō)z-pääte kielen vanhimmassa sanastossa monen eri kehityksen seurausta. Liivin kielessä ovat jälkitavujen **a* ja **ä* sulautuneet **a*:ksi ja **e*, **ē*, **o*, **u* ja **ü* sulautuneet **u*:ksi, minkä jälkeen kaikki jälkitavujen vokaalit ovat redusoituneet tai heittyneet nykyisiin muotoihinsa (ks. Kallio 2016: 43, 55–58).

Edellä mainittujen sanojen lisäksi 13 sanalla on *s*-loppuiset vasti-
neet Suomenlahden eteläpuolisessa itämerensuomessa:

- li. *arāgōz* ~ viP *harakas* 'harakka' ~ sm. *harakka* id.;
- li. *kajāg(ōz)* ~ viP *kajakas* 'lokki' ~ sm. *kajava* id.;
- li. *kā'skō(z)*, *kō'skō* ~ viP *kasukas* 'turkki' ~ sm. *kasukka* 'kaapu';
- li. *kuotkānōz*, *kuotkāna* ~ viP *kotkas* 'kotka' ~ sm. *kotka*;
- li. *lipkōz*, *lipskōz* 'tukko', viP *lipakas* 'paperisuikale' ~ sm. *lipukka* 'pieni, ohut esine';
- li. *mōškōz*, viP *maasikas* 'mansikka' ~ sm. *mansikka*;
- li. *muškōz*, viP *mustikas* 'mustikka' ~ sm. *mustikka*;
- li. *pī'lgōz*, viP *pihlakas* 'pihlaja' ~ sm. *pihlaja*;
- li. *rēmōgōz*, viP *remmelgas* 'hanhenpaju; raita' ~ sm. *remmeli* id.;
- li. *sa'grōb(ōz)*, viP *saarmas* 'saukko' ~ sm. *saarva* id.;
- li. *salāk(ōz)*, viP *salakas* 'salakka' ~ sm. *salakka*;
- li. *sūongōz*, viP *soomus* 'suomu' ~ sm. *suomu*;
- li. *ūogōz*, *u'ogōz*, *u'ogmōz* 'vihne, oas', viP *ohakas* 'ohdake' ~ sm. *ohdake*.

Tässä sanaryhmässä viidellä sanueella on itämerensuomea laajempi levikki: *kajāgōz* 'lokki' (vastine saamessa), *kuotkānōz* 'kotka' ⇐ kur. **kočka*; *mōškōz* 'mansikka' ⇐ kur. **mīxə*; *pī'lgōz* 'pihlaja' ⇐ kur.

**pičla*; ja *sūongōz* 'suomu' ← kur. **simə*. Kahdelle sanueelle on osoitettu varma lainaoriginaali: *kā'škōz* 'turkki' ← slv., vrt. ven. *кожух* 'lampaannahkaturkki'; *ūogōz* 'ohdake' ← blt., vrt. lv. *asta* 'häntä'. Liivin *gōz/kōz*-loppuisia ja pohjoisviron *kas*-loppuisia sanoja käsitte-
 len tarkemmin alla. Joissain liivin vastineissa sanavartaloon sisältyy variaatiota päätteellisen ja päätteettömän variantin välillä, kuten sanassa *salāk* ~ *salākōz* 'salakka'. Näiden sanojen tapauksessa päätte-
 en liittyminen ei ole siis vakiintunut.

Edellä mainittujen lisäksi on 14 (*ō*)z-loppuista asua, joilla on liivin ulkopuolella lounaisvirolainen levikki; nämä esittelen artikkelin seuraavassa osiossa.

4. Lounaisitämerensuomen -as

Luettelossa yllä liivin *ōz*-loppuisilla sanoilla on vain kaksi pohjoisviroon rajoittuvaa, mutta siinä laajalevikkistä vastinetta *kotkas* ja *saarmas*. Liiviä ja lounaisvirolaista taas yhdistää 14 sanaa, joissa yksikön nominatiivi päättyy sibilantiin; lounaisviron murrevastineita tarkastelemalla onkin havaittavissa toisaalta eroja pohjoisviron ja lounaisviron välillä, toisaalta yhtäläisyyksiä lounaisviron ja liivin välillä.

- li. *a'dlōz*, viLo *ādalas* 'odelma' ~ viP *ādal* id.;
- li. *agān(ōz)*, viLo *aganas* 'akana' ~ viP *agan* id.;
- li. *angrōz*, *angōrz*, viLo *angeras* 'ankerias' ~ viP *angerjas* id.;
- li. *aṅṅigōz* (Pz), *aṅgrōz* (Lž), *a'ṅgōz*, viLo *ahingas* 'ahingas' ~ viP *ahing* id.;
- li. *būolgōz*, viLo *poolgas* 'puolukka' ~ viP *pohl* id.;
- li. *ē'dmōz* 'vaate' ~ viLo *ehtmes* 'harteet, lapaluiden alue; vyöalue';
- li. *kīermōz* 'kierre, säie; puutoukka' ~ viLo *keermes*, *kiirmes* 'kierre, säie; leipäviipale';
- li. *lainōz* (Kr), viLo *laines* (Kse) 'laine' ~ viP *laine* id.;
- li. *luš'kōz*, viLo *lustjas* 'luste' ~ viP *luste* id.;
- li. *o'unōz*, viLo *ahunas* 'ahven' ~ viP *ahven* id.;
- li. *pē'gōz*, viLo *pähkes* 'pähkinä' ~ viP *pähkel* id.;
- li. *vuorābōz*, *vōrābōz*, viLo *oravas*, *orabas* 'orava' ~ viP *orav* id.;

li. *ro'ugōz* 'rauhanen' ~ viLo *rahugesed* 'rauhaset' ~ viP *rahu* 'rauhanen';

li. *sa'dlōz*, viLo *sadulas* 'satula' ~ viP *sadul* id..

Lounaisitämerensuomalainen levikki perustuu EMS:n ja VMS:n antamiin tietoihin. Sanoista vain kaksi polveutuu kantauralista, *būolgōz* 'puolukka' ja *vuorābōz* ~ *vōrābōz* 'orava', kantasanoista, joihin on liittynyt myöhempi johdin. Kahdessa sanassa on kantauraliin palautuva primääri **mV*-johdin, *ē'qmōz* 'vaate' ja *kīermōz* 'kierre, säie; puutoukka', ja vaikka molempien kantasana on levikiltään vähintään itämerensuomalainen, ovat johdokset levikiltään lounaisitämerensuomalaisia. Kahdella sanalla on etäsukukielisiä vastineita: *o'unōz* 'ahven' (saamessa) ja *pē'gōz* 'pähkinä' (mordvassa). Lopuille sanoista on esitetty joko balttilais- (*a'dlōz* 'odelma', *angrōz* ~ *angōrz* 'ankerias', *a'ngōz* 'ahingas') tai germaanilainaaoriginaali (*agānōz* 'akana', *lainōz* 'laine', *luš'kōz* 'luste', *ro'ugōz* 'rauhanen', *sa'dlōz* 'satula').

Näistä kaikki balttilaiset lähtömuodot on rekonstruoitu *s*-loppuiksi, germaanisista vain **hlainiz* 'laine' (SSA). Näin ollen lounaisitämerensuomalaisista sanoista käytännössä balttilaislainat edustaisivat säilymää (joskin sanan *angeras* tapauksesta ks. alla). Muodollisesti li. *lainōz* ~ viLo *laines* voisivat palautua germaanioriginaaliin, mutta paikallisen levikkinsä takia ne voivat vaihtoehtoisesti olla myöhempää rinnakkaiskehitystä.

Yhteensä siis 49 itämerensuomalaisessa sanavartalossa *s*-pääteellä on liiviä laajempi levikki. 101 itämerensuomalaisessa vartalossa pääte on vain liivissä. Tämän perusteella ei voi vielä todeta, että liivissä on muihin itämerensuomalaisiin kieliin verrattuna moninkertaisesti enemmän **As*-päätetä. Vaatisi oman vertailevan tutkimuksen osoittaa, onko muissa itämerensuomalaisissa kielissä yhtä paljon liivistä puuttuvia **As*-päätteisiä sanoja. Joka tapauksessa liivin kielen sanastossa on tämän sanaluettelon perusteella paljon innovatiivista **As*-pääteen käyttöä.

Pitkäaikainen kanssakäyminen latvian kielen kanssa tarjoaa ilmiölle selityksen. Kanssakäymisen tuloksena kahden eri kielikuntiin kuuluvan kielen rakenteet ovat lähentyneet toisiaan (Ernštreits & Kļava 2014).

Latviassa *-s* on maskuliinin (ja eräiden harvojen feminiinien) nominatiivin tunnus. Liivin kielessä uralilaisena kielenä ei ole

kieliopillista sukua. Pääteen analoginen yleistymisen liivissä antaa silti aiheita olettaa, että (*ō*)z-loppuisten nominien ryhmässä pääte on muodostunut tai ainakin ollut muodostumassa eräänlaiseksi yksikön nominatiivin tunnukseksi. Kontakti latvian kielen kanssa on voinut johtaa (*ō*)z-pääteen funktion reanalysointiin latviassa esiintyvää pääteainesta vastaavaksi. Tämän tulkinnan puolesta puhuu myös se, että pääteellinen muoto paikoin vaihtelee pääteettömän muodon kanssa muuttamatta sanan merkitystä.

Liivin kielen laaja loppuheitto on johtanut useimmissa taivutus-tyypeissä sijasynekretismiin. Sijasynekretismi tarkoittaa kahden morfeemin välisen eron ja distinktiivisten muotokategorioiden välisen rajan hämärtymistä tai katoamista nominintaivutuksessa. Liivin kielessä loppuheitto on johtanut nominatiivin ja genetiivin välisen eron katoamiseen yksikössä useimmissa nomineissa ja monikossa täydellisesti. Tämä taas on vaikuttanut kieliopillisten sijojen järjestelmään ja nominaalisten lauseenjäsenten väliseen hierarkiaan (Grünthal 2010: 92, 101). Sijasynekretismin esiintyminen yksikössä riippuu taivutus-tyypistä, joten liivin tapauksessa yksikössä esiintyy nominatiivin ja genetiivin *asymmetrinen*, monikossa taas *symmetrinen synkretismi* (symmetrisen ja asymmetrisen synkretismin erosta ks. Grünthal 2010: 97).

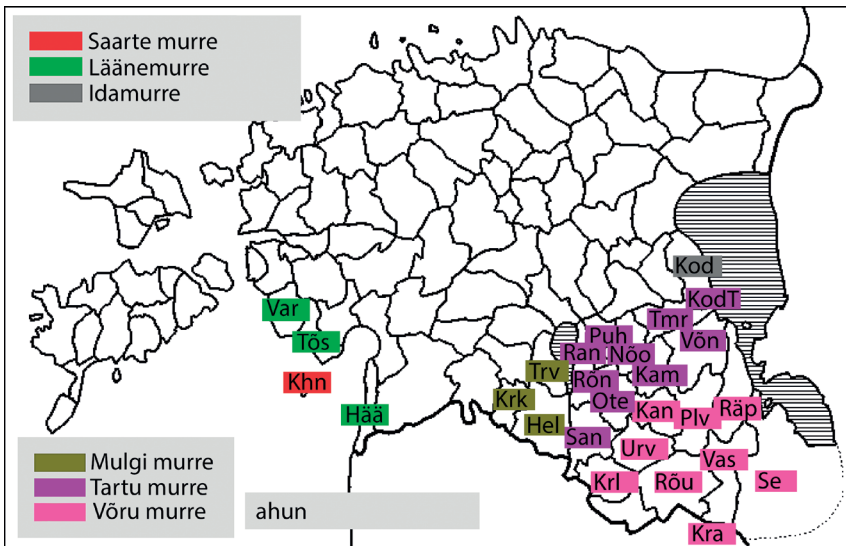
Asymmetrinen synkretismi esiintyy liivin 127 nominityypistä 77 tyyppiin yksikössä (Viitso 2008: 348–355 *apud* Grünthal 2010: 105). Yksi taivutustyyppi, jossa synkretismi jää toteutumatta, on juuri *š-*, *z-*, ja *ž-*loppuisten nominien ryhmä (Grünthal 2010: 106). Tähän ryhmään on vaikuttanut nimenomaan kontakti latvian kielen kanssa, kun jotkin sanat ovat siirtyneet analogisesti (*ō*)z-loppuisten nominien ryhmään. Näin on tapahtunut myös uudemmissa latvian feminiineistä lainatuissa sanoissa, joiden lainaoriginaalissa ei siis ole *s*-päätetä, esim. *ļu'rbōz* 'kelvoton' ← lv. *ļurba* id. (LW 209), *puogōz* 'nappi' ← lv. *poga* id. (LW 316), *stī'gōz* 'lanka' ← lv. *stīga* 'nuora; (soittimen) kieli' (LW 381), *vīzōz* 'virsu' ← lv. *vīze* id. (LW 495).

Pääte on ainakin osassa sanoja yleistynyt monikon muodon kautta yksikköön: *ma'gdōz* : *ma'gdōd* 'maltaat'; *mīm(ōz)* : *mīmōd* 'myymit'; *mōtkōz* : *mōtkōd* 'ajatukset'; *nīdōz* : *nīdōd* 'niidet'; *sūrmōz* : *sūrmōd* 'suurimot'. Kaikki mainitut sanat esiintyvät pääosin monikossa. Eriytisesti *nīdōz* 'niisi' viittaa yksikön muodon toissijaisuuteen, sillä

mikäli alkuperäinen yksikkö **niici* olisi säilynyt liivissä, olisi sana lähisukukielten vastineiden perusteella kehittynyt muotoon ***nīž*. Sanan nykymuoto kuitenkin osoittaa, että yksikön muoto on muodostettu monikon muodon pohjalta.

Liivin loppuheitosta seurannut sijasynekretismi nominatiivin ja genetiivin välillä loi edelleen tarpeen luoda uusia keinoja erottaa muotokategorioita toisistaan. Tähän tarjoutui ratkaisuksi synkretismin ulkopuolelle jäänyt (*ō*)*z*-loppuisten nominien ryhmä, joka paitsi säilyi omana kategorianaan, myös tarjosi pohjan uudenlaisen distinktion syntymiselle. Muutokseen myötävaikutti kontakti latvian kielen kanssa, jossa muodollisesti läheinen ja paikoin etymologisesti samalähtöinen maskuliinin nominatiivin yksikön tunnus mahdollisti liivin päätteen reanalysoinnin vastaavasti yksikön nominatiivin tunnukseksi. Kehitys ei ollut täydellinen, mutta liivissä päätte yleistyi niin latvialaislainoihin, joiden lähtömuodossa päätettä ei ole, kuin omaperäisiin sanoihin, joiden yksikkö muodostettiin analogisesti vastaamaan uutta mallia.

Esittelen tässä artikkelissa lähemmin kaksi lounaisitämerensuomalaista *as*-päätteistä sanaa: liK *o'unōz* ~ viLo *ahunas* 'ahven' ja liK *aṅḡōrz* ~ viLo *angeras* 'ankerias'.

Kuva 1. Sanan *ahun(as)* 'ahven' levikki (VMS).

4.1. LiK *o'unõz* ~ viLo *ahunas* 'ahven'

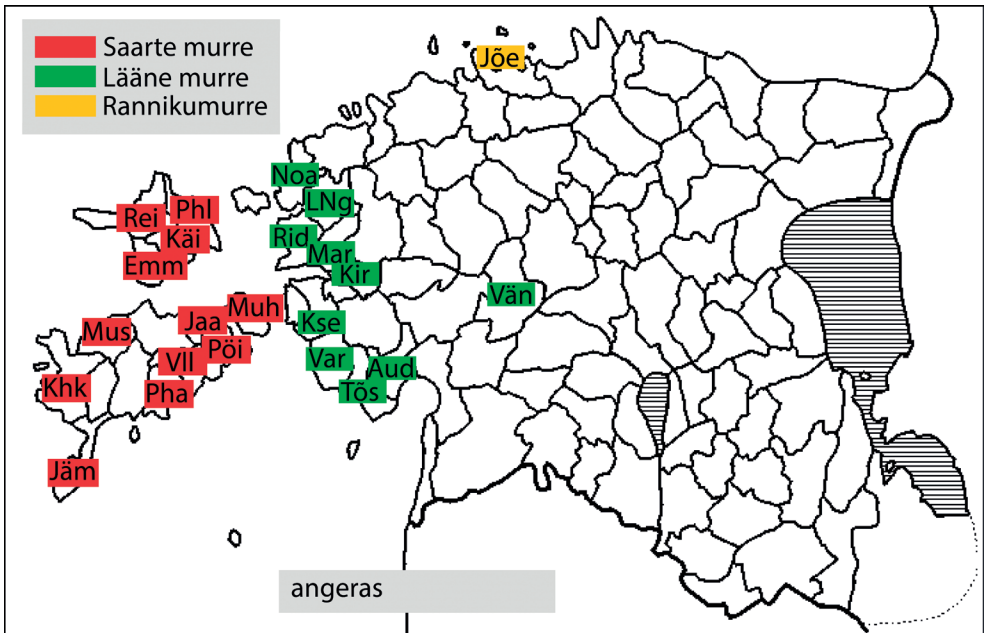
Sana *ahven* on rekonstruoitu myöhäiskantasuomen muotoon **ahven* (< kksm. **ašweni* < vksm. **ašġânê* (YSuS s.v. *ahvën*)). Kuvassa 1 näkyy sanan murteellisen variantin *ah(h)un(as)* levikki. VMS ei kuvaa kartalla sanan variaatiota *ahun* ~ *ahhun* ~ *ahunas*, mutta EMS:n tietojen mukaan *ahun* on etelävirolainen, variantti *ahhun* pohjoisvörolainen ja settolainen. Sen sijaan *ahunas* esiintyy lounaisvirossa, kartan läntisemmissä murteissa Häädemeestessä, Kihnussa, Tõstamaassa ja Varblassa (EMS s.v. *ahunas*). Pohjoisvirossa esiintyy laajalti muoto *ahven*, mutta lounaisvirossa sekä hajanaisesti Harjumaalla, Kadrinassa, Kolga-Jaanissa ja Tormassa esiintyy muoto *ahvenas*; lisäksi Jõe-lähtmessä ja Jõhvissa on *ahvenas* ylipitkässä kestoasteessa (EMS s.v. *ahven*).

Kuurinmaanliivin *o'unõz* on salatsinliivissä muodossa *ouñõs* (SLW) ja molemmat muodot ovat rekonstruoitavissa asuun **ahunas*. Liivin ja lounaisviron sanassa näkyy sama äänteenmuutos kuin etelävirossa, joten voidaan puhua jaetusta (arealisesta) innovaatiosta. Sanassa esiintyvä johdinaines *-n-* on perinteisesti rekonstruoitu muotoon **-nA* (esim. Laanest 1975: 138), joten sen myöhäiskantasuomen vartalo on ollut **ahvena-*. Kolmannen tavun **a* edustuu nykyäänkin pohjois- ja eteläviron murteiden paradigmoissa (*ahun* : *ahuna*; *ahven* : *ahvena*).

Äänteenmuutos *v > u* esiintyy virossa labiaalivokaalin edellä, esim. *aru* (< *arvo*) 'ymmärrys, järki', *kasu* (< *kasvu*) 'hyöty' ja sananloppuisena etenkin lounaisessa itämerensuomessa, esim. viLo *karu* 'karva', *rasu* 'rasva' (Kettunen 1962: 117; O'Rourke & Pajusalu 2016: 74). Sanassa *ahun(as)* on kuitenkin kyseessä sanansisäinen *v:n* vokalisaatio. Suomenlahden eteläpuolisen itämerensuomen vastineissa on tapahtunut säännöllinen sisäheitto **ahvena* : **ahvena-* > **ahven* : **ahvna-*, jonka jälkeen genetiivivartalo on yleistynyt analogisesti nominatiiviin. Tähän analogiseen muotoon on lounaisitämerensuomessa liittynyt johdin **-As*. Vrt. võron Vastselliinan murteen vastineita, joissa vanhempi *-v-* vaihtelee uudemman *-u-*n kanssa: *ahvnik* ~ *ahunik* (EMS).

Lounaisitämerensuomen ja eteläviron vastineissa paradigmansisäinen analogia on tapahtunut samaan suuntaan, eli genetiivivartalo

on yleistynyt vanhan nominatiivin kustannuksella. Muualla analogia on tapahtunut vastakkaiseen suuntaan **ahven* : **ahvna-* > **ahven* : **ahvena-*. Toisaalta *v* > *u* konsonanttien välillä on typologisesti tavallinen ja odotuksenmukainen kehitys, joten luultavimmin eteläviron ja lounaisitämerensuomen ääntenmuutokset ovat rinnakkaisia innovaatioita. Niiden jälkeen lounaisitämerensuomessa tapahtui vielä innovatiivinen päätteen lisääntyminen sanavartaloon. Lounaisvirolaisen innovaation mahdollisuuteen viittaa myös sana *angeras* 'ankerias' ja sen levikki (ks. alla).

Kuva 2. Sanan *angeras* 'ankerias' levikki (VMS).

4.2. LiK *aŋgõrz* ~ viLo *angeras* 'ankerias'

YSuS rekonstruoi kantasuomeen muodon **ankerijas*, josta > sm. *ankerias*, ka *ankerjas*, va. *aŋgõrjaz*, viP *angerjas*, vs. *aŋgõrjas*. YSuS-hakusanan *ankërijas* käydyssä keskustelussa on kuitenkin esitetty argumentteja rekonstruktion **angerjas* puolesta.

Pohjoisvirolaisen muodon *angerjas* rinnalla on eteläviron murteissa EMS:n mukaan *angerjass* (Trv, Krk, Ran, Nõo, Võn, Kam, Rõn) sekä *angõrjass* (Võn, San, Krl, Rõu, Vas, Se); jälkimmäistä vastaava asu sanalla on Kihnun murteessa.

Rannikkomurteissa esiintyy *aņņerjas* (Kuu, Hlj, Vai). Loppuaineksiltaan poikkeavia variantteja on etelävirossa Harglassa ja setossa, *angõruss* : *angõrusõ* (EMS s.v. angõruss), sekä Pühan murteessa Saarenmaalla, *aņņergas* (EMS s.v. angergas). Etelä- ja pohjoisviron murteista tavataan myös nominatiivissa s:ttömiä variantteja: *angerja* (Krk, Rõn), *angõrja* (Se) sekä *aņņerja* (VNg, Vai).

Liivin muotoa vastaa läheisesti kuvassa 2 näkyvä saarimurteen, länsimurteiden ja Jõelähtmen murteen *angeras* (länsimurteet, Emmaste) ~ *aņņeras* (saarimurteet, Ridala; Jõelähtme) (EMS s.v. *angeras*).

Teoriassa *angeras* ~ *aņņeras* voi olla hyvinkin vanha ja koko Riianlahdelta Vironmaalle ulottuneella rannikon murrejatkumon alueella muodostunut. Tähän mahdollisuuteen viittaa muoto *aņņeras* Jõelähtmellä. Rannikkomurteen edustus on kuitenkin selitettävissä hiidenmaalaisten harjoittamalla vaelluspyynnillä ja sitä seuranneella kieli-kontaktilla kyseisen pitäjän rannikolla 1800-luvun lopulta 1900-luvun puoleenväliin (Björklöf 2012: 13). Sanan aiemman levikin voi siis määritellä lounaisvirolaiseksi.

Liivin *aņņõrz* ei viittaa **jAs*-pääteeseen, vaan pelkkään **As*-johtimeen. Liivin kielen pohjalta olisi mahdollista rekonstruoida kantasuomen muodoksi **ankęras*. Kantasuomessa tämä balttilaislaina on kuitenkin lähtökielensä asun **angurjas* pohjalta rekonstruoitavissa muotoon **ankęrjas*, joten liivin ja lounaisviron *angeras* vaikuttaa innovaatiolta.

5. Liivin -gõz

Liivin kielessä toinen tarkasteltava johdin on -gõz, soinnittomassa ympäristössä -kõz, esim. liik *kõpkõz* 'hiutale', *mõtkõz* 'ajatus' (Posti 1942: 291–292). Johdin on liivissä verrattain yleinen. Se on liittynyt niin vanhoihin perintösanavartaloihin kuin uudempiin lainavartaloihin, esim. *kīemgõz* ~ *kīmgõz* 'kumina'; *ki* 'vgõz' 'torahammas' (vrt. viP

kihv, vs. *kiuhk*, *kiuhh* id.); *pīgōz* 'pii'; *ro'ugōz* 'rauhanen'; *sīemgōz* 'siemen'; *sūongōz* 'suomu'; *sā'dgōz* 'säde'.

Mainituista sanoista *kīemgōz* ~ *kīmgōz* on laina alasaksan sanasta *kome(n)* 'kumina' (EES s.v. *köömen*). Johtimen liittyminen lainavartaloon on oletettavasti johtunut muotoluokkautumatendenssistä, jonka on motivoinut liivin *sīemgōz* (ks. Saareste 1947; Koponen 1991). Termi *muotoluokkautumatendenssi* tarkoittaa eri etymologisiin kerrostumiin, mutta samaan semanttiseen kenttään kuuluvien sanojen fonologista lähentymistä (Koponen 1991: 123). Koponen ja Saareste käsittelevät tendenssiä marjannimissä ja näiden murteellista levikkiä yhtäältä pohjoisviron luoteisissa ja läntisissä murteissa (Saareste), toisaalta itämerensuomalaisissa kielissä (Koponen).

Liivissä *-gōz* lienee yleistynyt vanhoissa perintösanoissa saman analogisen prosessin seurauksena kuin *-(ō)z*. Genetiivivartalo yleistyi nominatiivimuodoksi muualla kuin *-(ō)z*-loppuisissa sanoissa, mikä edesauttoi produktiivisen johtimen yleistymistä. Esimerkiksi sanoihin *kīemgōz* ~ *kīmgōz* ja *sīemgōz* ovat voineet muotoluokkautumatendenssin kautta vaikuttaa *pō'gōz* 'kupla, paukama; palko' ja *pē'gōz* 'pätkinä', joiden klusiili on reanalyysin seurauksena voinut kopioitua niihin. Liivin *pō'gōz* palautuu myöhäiskantasuomen muotoon **pahka* (YSuS s.v. **pahka*, vrt. sm. *pahka* 'visa, kääpä; kuhmu, paise'), johon on liittynyt lounaisitämerensuomalainen **-As*. Liivissä on myös rinnakkaismuoto *pā'kstōz* (SSA s.v. *pahka*), joka kuitenkin mitä ilmeisimmin on myöhempi latvialaislaina (vrt. lv. *pāksts* 'palko'). Myös *pē'gōz* on äänneasultaan lounaisitämerensuomalainen (vrt. sm. *pähkinä*).

Toinen esimerkki muotoluokkautumatendenssistä on sanojen *pīgōz* 'hammas' ja *ki'vgōz* 'torahammas' suhde. Liivin *ki'vgōz* on ilmeisesti vaikuttanut semanttisesti läheisen sanan *pīgōz* äänneasun (merkityksestä ks. LW 296), koska tämän vastineet sukukielissä osoittavat sanan olleen alun perin johtimeton. Sanalla *ki'vgōz* on vastineet pohjois- ja etelävirossa.

Muotoluokkautumatendenssi ei kuitenkaan riitä yleispäteväksi selitykseksi kaikille *gōz*-päätteisille sanoille, vaan johtimen innovatiivinen käyttö on laajempaa. Näin on sanassa *sūongōz*, jossa lähisukukielten vastineiden perusteella on selvästi kyse **kas*-johtimesta. Näin myös sanan *ro'ugōz* tapauksessa, jolle SSA:ssa on esitetty varovaisesti germaaninen lainaoriginaali **hrauza* → sm. *rauhanen*,

pohjoisviron murteissa *rahu(ge)sed* (SSA s.v. *rauhanen*). Viron g:llinen muoto esiintyy tarkemmin katsottuna vain Hiidenmaalla muodossa *rahugesed* (VMS), joten tämäkin sana voi osoittautua lounaisitämerensuomalaiseksi. Liivin sanan lounaisitämerensuomalaisen kehityksen voi rekonstruoida seuraavasti: **rauhakās > *rauhōgōs > *rauhgōs > *ra'ugōs > *ro'ugōs > ro'ugōz*. Hiidenmaan muoto viittaa myös yksinäisklusiiliin, jos kohta se palautuu pikemminkin muotoon **rauhaganen*.

Liivin johtimen *-gōz* ei voi varauksetta katsoa palautuvan yleisitämerensuomalaiseen geminaatalliseen muotoon **-ĳkAs* : **-ĳkAhA-*, eikä näitä muotoja ole perinteisesti yhdistettykään (Laanest 1975: 144–145; Hakulinen 1979: 156–157). Kuten vepsässäkin, on liivin kielessä astevaihtelu pääsääntöisesti neutralisoitunut, kun geminaattaklusiileista tuli yksinäisklusiileja ja yksinäisklusiilit soinnillistuivat (Kallio 2016: 44). Postin mukaan liivissä tapahtui ”suffiksaalisen astevaihtelun neutralisoituminen” yksinäisklusiiliin **k* : **γ* [**ĳ*] tapauksessa, joka kehittyi soinnilliseksi g:ksi. Muutos tapahtui imperatiivin muodoissa, nominien **EĳĒ*-vartaloissa, refleksiivisessä verbijohtimessa **-ĳU-* sekä tietyissä nomineissa, adverbeissa ja adjektiiviveissa (Posti 1942: 195–199).

Ainakin liivin *gōz*-johdosten vatjan ja vepsän vastineet tukevat yksinäisklusiiliin rekonstruktiota liivin johtimeen. Postin (mts. 197) mainitsemista nomineista astevaihtelun neutralisoitumista osoittavat *ainagi* (< **ainakoinen*) ’ainoa’, vrt. va. *ainago*; *kajag(ōz)* ’lokki’, vrt. sm. *kajava* (~ *kaija* ~ *kaijakka* (Rapola 1966: 131)), va. *kajaga*; *pieđāg* ’petäjä’; *pīlōg*, *pīlgōz* ’pihlaja’, vrt. va. *pihlagad*; *gadag(ōz)* ’kataja’, vrt. va. *kataga*; *aragōz* ’harakka’, vrt. va. *araga*; *ō'dōg* ’ehtoo’, vrt. va. *ōhtagō*; *sōpkōz* ’saapas’, vrt. va. *sāppaga*; *lōinag* (< **lounakā-*) ’kaakko’, vrt. ve. *лoуnа* ~ *лoнg* : *лoнgen* (< **lounakēn*) ’päivällinen’; *vajāg* ’vajaa, vajavainen’, vrt. va. *vajaga*.

Yllä mainittujen sanojen lisäksi tähän itämerensuomalaiseen muotoryhmään kuuluvat Martti Rapolan (1966: 131–134) mukaan sm. *majava* ~ *majaa*, vrt. ve. *Majagoja* ’Majavaoja’; sm. *harmaa* ~ *harmoa* ~ *harmoo* ~ *harmaja* ~ *harmava*, vrt. ly. *harmag* ~ *harmak* ~ *harmaz*; ly. *emū* ’äiti, emo, suojelija’, vrt. ve. *emag* ’emäntä’ < **emako*; ve. *salag* ’salakka’ (huom. kuitenkin li. *salāk(ōz)*); va. *pīraga* ’piirakka’; va. *astraga*, ve. *azrag* ’atrain’. Rapola mainitsee myös suomen sanan

säünä ~ *säünäs* ~ *säünävä* ~ *säünäjä* ja sen vastineiksi lyydin muodot *šäühäg*, *säühag* (mts. 132–133). Kettunen mainitsee sanan mahdolliseksi liivinkieliseksi vastineeksi pohjoiskuurinmaalaisen kylännimen *Sänag* < **säunag* (LW 394), jota onkin Rapolan perusteluihin ja sanaryhmän muihin esimerkkeihin nojautuen syytä pitää suomalais-lyydiläisen kalannimen säännöllisenä vastineena.

Liivissä on alkuperäinen toisen tavunrajan geminaattaklusiili säilynyt soinnillistumatta mm. sanassa *rōntōz* 'kirja' < **raamattas* ja deminutiivisessa johtimessa *-ki* < **-kkAinEn*, esim. liK *ēlki* 'kaiku' < **häälikkäinen*, jūoimki 'juolukka' < **joomikkainen*, ka 'ŋki' 'tipu' < **kanakkainen*, liK *tūoimki* ~ liS *tüömki* 'tuomi' < **toomikkainen*. Si-säheiton aiheuttama sijainti soinnillisen aineksen jälkeen ei siis itsessään ole soinnillistanut geminaattaa, joten liivin johdin *-gōz* palautuu mieluummin kahden primäärin johtimen, **-k̄A* ja **-As* yhteensulautumisen kautta sekundaariin johtimeen **-k̄As*. Samankaltainen yksinäis-klusiilinen johdin esiintyy myös lounaisviron murteissa.

6. Lounaisviron *-kas* ja *-k̄as*

Pohjoisviron keski- ja rannikkomurteissa sekä keskimurteiden pohjalta viron kirjakielessä itämerensuomalainen tarkasteltava johdin on *-kas* [*-kkas*]. Nykyviron kirjakielessä *-kas* on produktiivinen johdin, jolla muodostetaan pääasiassa adjektiiveja, vähemmän substantiiveja (Kasik 2009: 118–119, 149–151, 168). Puhekielessä johtimella muodostetaan kuitenkin myös paljon substantiiveja. Kaksitavuisista paikannimistä on muodostettu henkilöviitteisiä substantiiveja kuten *pärnakas* 'pärnulaanainen', *poolakas* 'puolalaanainen'. Tämän lisäksi johtimen *-kas* avulla on muodostettu pejoratiivisia nimityksiä kuten *kaabakas* 'lurjus' ja *mörtsukas* 'murhaaja' sekä paljon eläimen- ja kasvinnimiä kuten *mullikas* 'mullikka', *vasikas* 'vasikka', *kajakas* 'lokki', *liblikas* 'perhonen', (*maksa*)*lutikas* 'maksamato', *sitikas* 'sitiäinen'; *kadakas* 'kataja', *pedakas* 'mänty, petäjä', *jalakas* 'jalava', *sinikas* 'juolukka; mustelma', *mustikas* 'mustikka', *vaarikas* 'vadelma', *maasikas* 'mansikka', *mesikas* 'mesikka', *jōhvikas* 'karpalo' (mts. 118–119).

Pohjoisvirossa johdin liittyy vartalon heikkoon asteeseen, käytännössä siis genetiivin vokaaliloppuiseen vartaloon. Se liittyy myös yksitavuiseen genetiiviin, esim. *jõukas* 'vauras', *eakas* 'iäkäs', mutta genetiivin ollessa nominatiivia pidempi (*eda*-adjektiivit) se liittyy kaksitavuiseen vartaloon, esim. *hõbekas* 'hopeainen', *pimekas* 'pimeähkö' (mts. 119, 150–151, 168).

Pohjoisviron ja yleisemmin Suomenlahden eteläpuolisen itämerensuomen lyhyt geminaattaklusiili on periytynyt myöhäiskantasuomesta, jossa klusiileilla oli kolme kvantiteettia: vahvan asteen pitkä geminaatta, heikon asteen lyhyt geminaatta sekä yksinäisklusiili (vrt. esim. Lehtinen 2007: 148–149). Lyhyt geminaattaklusiili syntyi ensimmäisellä tavunrajalla astevaihtelun tuloksena umpitavun edellä. Kuitenkin sekä liivissä että pohjoisvirossa on geminaattaklusiilin äännelaillinen eli foneettinen ehto morfologistunut, joten lyhyt geminaattaklusiili voi esiintyä sekä avo- että umpitavussa (Pajusalu 2012: 203–204), esimerkiksi *koti* : *kotis* 'säkin : säkissä'.

Yleinen pohjois-(ja etelä-)virolainen ääntenmuutos on geminaattaklusiilin yksinäistyminen ja muuttuminen puolisoinnilliseksi sanan heikossa asteessa ensitavun pitkän tavuaineksen eli pitkävokaalisen, diftongi- tai konsonanttiloppuisen tavun jäljessä: *koobas* 'kuoppa', *paigale* 'paikalle', *heidan* 'heitän'. Vahvassa asteessa geminaatta on säilynyt, esim. *paika* 'paikkaa', *heita* 'heittää', ja on kestoaltaan pidempi kuin kirjallinen muoto antaa ymmärtää (Kettunen 1962: 45–46; Kask 1980: 80–82). Painottoman tavun jäljessä on niin umpi- kuin avotavussa lyhyt geminaatta, esim. *harakas* : *haraka* 'harakka : harakan', mutta etelävirossa ja pohjoisviron saarimurteissa esiintyy lyhyen geminaatan ja yksinäisklusiilin vaihtelu myös painottoman tavun jäljessä, esim. viS *raamat* : *raamadu* 'kirja : kirjan', *vikat* : *vigadi* 'viikate : viikatteen' (Kettunen 1962: 47, 49; Kask 1980: 84; Lonn & Niit 2002: 57). Kask (1980: 84) pitää klusiilin vaihteluttomuutta alkuperäisenä, mutta Junttilan (2018: 110) mukaan ainakin eteläviron toisen tavunrajan astevaihtelu on kantasuomalaista. Myös lounaisvirossa astevaihtelua on pidettävä alkuperäisenä, koska se noudattaa myöhäiskantasuomalaisen äänneympäristön asettamia ehtoja. Johtimen *-kas* vaihtelematon geminaatta lounaisviron muodoissa kuten *kaeakas*, *pihlakas* (vrt. kappale 7) on siten katsottava lainaksi muualta

pohjoisvirossa (liivissä astevaihtelu on kauttaaltaan tasoittunut, joten liivin vaihtelemattomuus selittyy rinnakkaiskehityksenä).

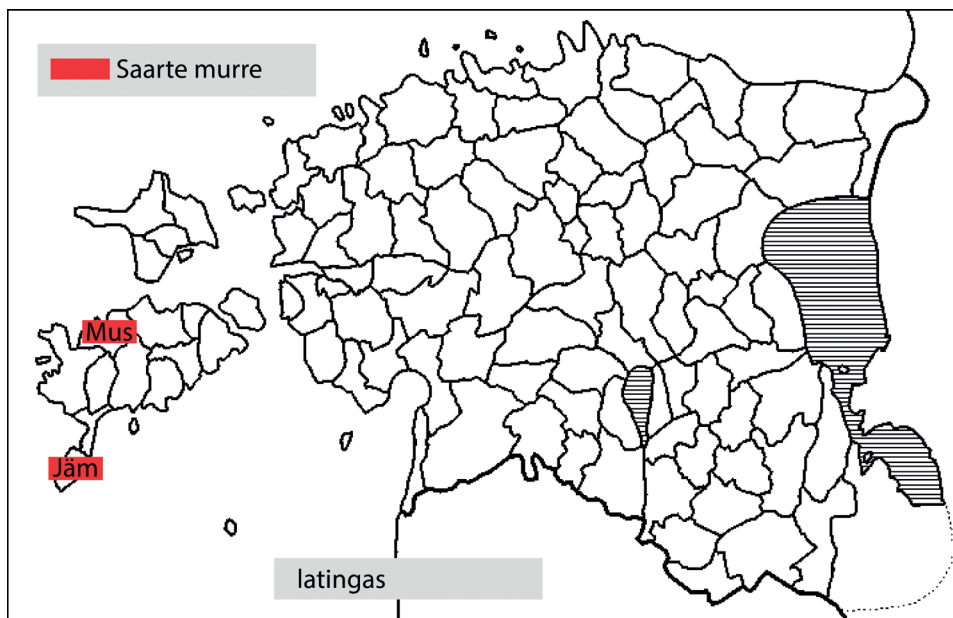
Vokaalivartaloon liittyvän *kas*-pääteen voi osoittaa kehittyneen pohjoisviron keskimurteissa. Tähän viittaa Saaresten esittelemä marjanimissä havaittava maantieteellinen variaatio (Saareste 1947). Pohjois- ja lounaisviron välillä esiintyy vaihtelua marjanimien äänneasussa: viP *muulukas* ~ viLo *muulgas* 'karvamansikka', P *pihlakas* ~ Lo *pihelgas* (~ Pohjois-Vigalassa *peelgas*) 'pihlaja', P *pohl(akas)* ~ Lo *poolgas* 'puolukka', P *vaarikas* ~ Lo *vaargas* (~ saarimurteiden ja koillisen manner-Viron *vaarmari*) 'vadelma' (Saareste 1947: 244–246).

Lounaisvirolaisissa varianteissa johdin liittyy synkronisesti katsottuna konsonanttivartaloon. Historiallisesti katsoen lounaisvirossa on tapahtunut toisen tavun vokaalin sisäheitto, jolloin on täyttynyt lyhyen geminaattaklusiilin yksinäistymisen äännelaillinen ehto johtimen seurattessa ensitavun pitkää tavuainesta. Kyseistä kehitystä ei ole tapahtunut koillisemmissä pohjoisviron murteissa, sillä niissä ei ole ollut toisella tavunrajalla astevaihtelua tai se on kadonnut varhain.

Toisaalta on mahdollista, että lounaisvirolaiset variantit palautuvat yksinäisklusiiliiseen johtimeen *-*kAs*, sillä suffiksaalisen astevaihtelun takia toisen tavunrajan yksinäisklusiili on aina heikossa asteessa.

Alla käsiteltävät sanat ovat eläimen- ja kasvinimiä, esim. Länsi-Saarenmaan *latingas* 'lahna' ja lounaisviron *vaargas* 'vadelma'. Esittelen sanat osoittaakseni johtimen *-gas* levikkiä lounaisviron sisällä. Sanoille ei ole liivinkielisiä vastineita, mutta muoto- ja levikiargumenteiltaan (vrt. Junttila 2015: 139–146, 150–151) ne sopivat muualla artikkelissa esitettyjen lounaisitämerensuomalaisten sanojen ryhmään.

6.1. viLo *latingas* 'lahna'

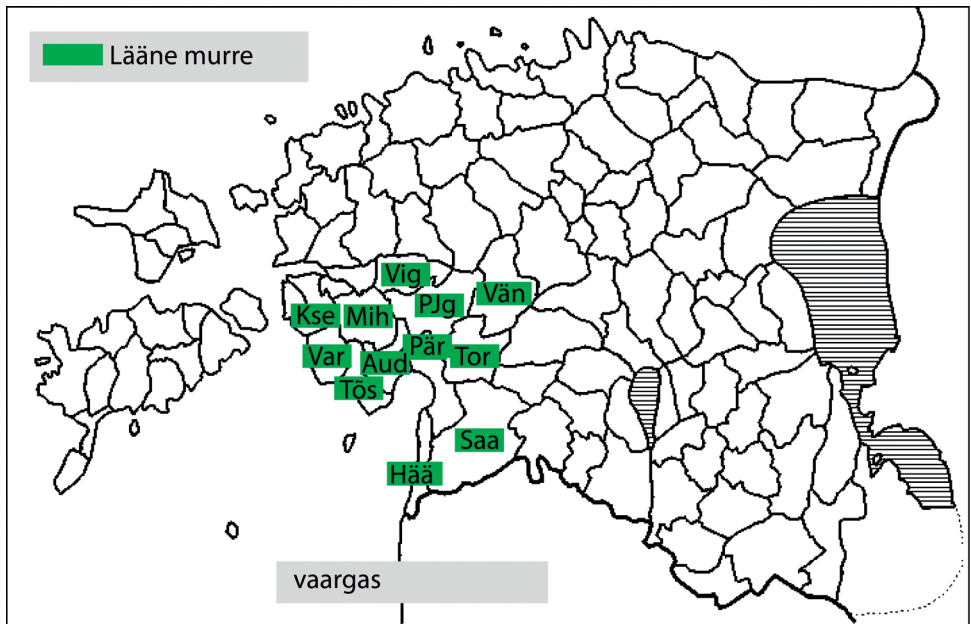

Kuva 3. Sanan *latingas* 'lahna' levikki (VMS).

Sanalla *latingas* on suppea levikki (ks. kuva 3) ja se on siten ilmeisen myöhäinen paikallinen johdos. Sen voi selittää muodostuneen sanan *heeringas* 'silli' analogian pohjalta. *Heeringas* itsessään on alaksa-lainen lainasana, johon vuorostaan on liittynyt päätte *-as* muiden kalanimien analogian pohjalta (EES). Huomioitavaa kuitenkin on, että päätte *-as* on liittynyt sanavartaloon saari- ja länsimurteiden alueella (EMS s.v. *heeringas*), kuten yllä esiteltyjen sanojen *ahunas* ja *angeras* tapauksessakin. Kirjakielinen vastine sanalle *latingas* on *latikas*, joka Kihelkunnan murteessa Saarenmaalla taas esiintyy muodossa *latigas* : *latiga*. Kuusalussa ja Viru-Nigulassa sana taipuu *ladigas* : *ladika* (EMS s.v. *latikas*): siinä on rannikkomurteille ominainen astevaihtelu (Kettunen 1962: 49). Kihelkunnan muoto *latigas* voi suppeammasta levikistään huolimatta olla vanhempi kuin *latingas*, sillä jälkimmäisen nasaalin voi selittää muotoluokkautumatendenssillä sanan *heeringas* yhteyteen. Toisaalta itämerensuomessa esiintyy myös

(erityisesti paikannimissä) johdin **-nka* (Hakulinen 1979: 133–134), jolla on muodostettu mm. pohjoisviron *toomingas* 'tuomi'. Voi siis olettaa muodolle *latingas* monen eri sanan tai johtimen yhteisvaikutusta. Maantieteellisesti läheinen Kihelkunnan pitäjän vaihteluton muoto *latigas* kuitenkin viittaa lounaisitämerensuomalaisen päätteiden *-gas* ilmenemiseen kalannimessä *latingas*.

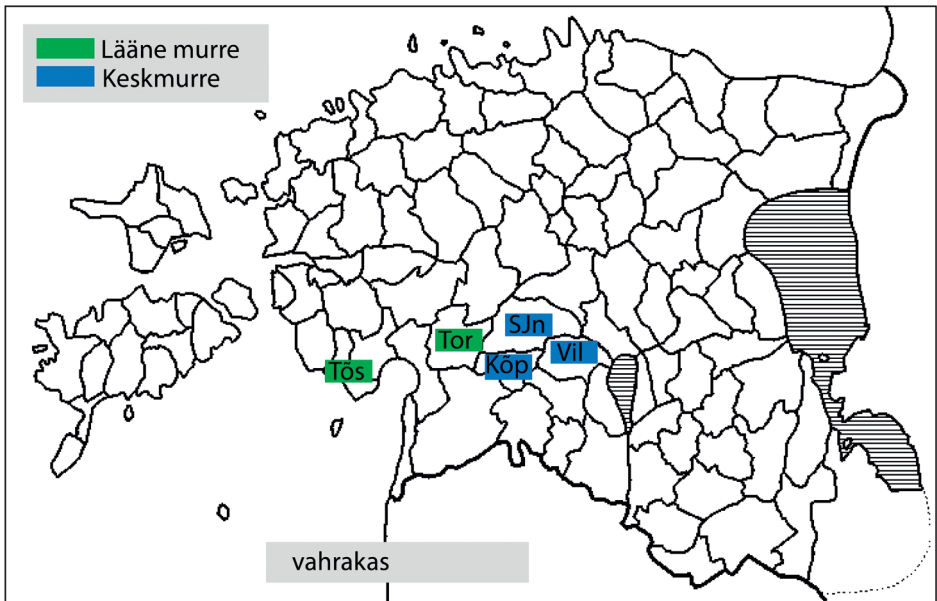
6.1. viLo *vaargas* 'vadelma'

Kuva 4. Sanan *vaargas* 'vadelma' levikki (VMS).

Variantti *vaargas* on äänneasunsa ja levikkinsä puolesta selvästi lounaisvirolainen, ks. kuva 4. Yleisemmin esiintyy saarimurteissa, pääosin länsimurteiden pohjoisryhmässä sekä keskimurteiden pohjoisryhmässä ja muutamissa rannikomurteiden pitäjissä muoto *vaarmari* variaatioineen, hajanaisesti myös *vaarpuu*. Kirjakielinen vastine sanalle on *vaarikas*, mutta murteissa esiintyy paljon paikallisia muunnoksia. Lounaisvirolaiselle variantille maantieteellisesti

läheinen muoto on *vaarak(as)*, joka esiintyy Häädemeesten ja Viljandin sekä Suure-Jaanin ja Karksin välisellä alueella (VMS). Myöhempi kontaminaatiolähtöinen muoto on *vahrakas* Keski-Viljandimaalla: Kõpussa, Suure-Jaanissa ja Viljandissa (Saareste 1947: 245). Torissa ja Tõstamaalla esiintyy myös analoginen *h*:llinen variantti *vahergas* ~ *vahargas* (ks. kuva 5), joka VMS:n tietokannassa esiintyy yhdessä variantin *vahrakas* kanssa. Jälkimmäinen on tosin pikemmin muodostunut *pihlakas*-alueen lounaisosan periferian ja *pohl*-alueen lounaisosan raja-alueella, kun taas *vahargas* ~ *vahergas* on kehittynyt muodon *pihelgas* analogian pohjalta. Analogia ilmenee myös lounaisvirolaisissa varianteissa *poholgas* ~ *pohulgas* ~ *puhulgas* 'puolukka', joissa esiintyy pohjoisvirolainen *h*-aines (Saareste 1947: 245–246; EMS s.v. *pohulgad*).

Kuva 5. Sanan *vahargas* ~ *vahergas* (Tor, Tõs) ~ *vahrakas* 'vadelma' levikki (VMS).

Sanan *vaarikas* ~ *vaargas* etymologinen vastine puuttuu liivin kielestä, mikä tekee sanan 'vadelma' kantasuomalaisesta rekonstruoimisestakin hankalampaa (Koponen 1991: 127–128). Pohjoisviron pitkävokaaliset

muodot jäävätkin etymologisesti hämäräksi. Länsisuomessakin esiintyy pitkävokaalinen *vaarama*, mutta tämän voi selittää kontaminaatiolähtöiseksi sanoista *vadelma* ja *muurama* (mts. 131). Jäljelle jäävät pohjoisviron muodot saattavat kuulua vanhaan murrejatkumoon, joka sitten jakautui Riianlahden ja Suomenlahden murteisiin, mihin sanan *vaargas* levikki viittaa.

Koponen esittää itämerensuomalaisten muotojen mahdollisesti palautuvan **vapVrma*-tyyppiin, jolloin kantasana olisi ollut **vapa*, joka pohjoiskantasuomessa olisi sekoittunut sanan **vata* kanssa. Toisaalta pohjoisviron *vaar*-tyypin alkumuoto on vaikea osoittaa (mts. 131). Saareste esittää johdoksen *vaargas* kannaksi sanan *varb* 'varpa' ja välittömäksi kantamuodoksi sen johdoksen *vaarik* 'varvikko', joka olisi analogiamuodostus sanojen *haabik* 'haavisto' ← *haab* ja *kuusik* 'kuusikko' ← *kuusk* pohjalta (Saareste 1947: 248). Oletettu metateesi **varpa* > **vapar-* > **vaar-* on kuitenkin äänteellisesti hankala eikä selitys ole siten perusteltavissa.

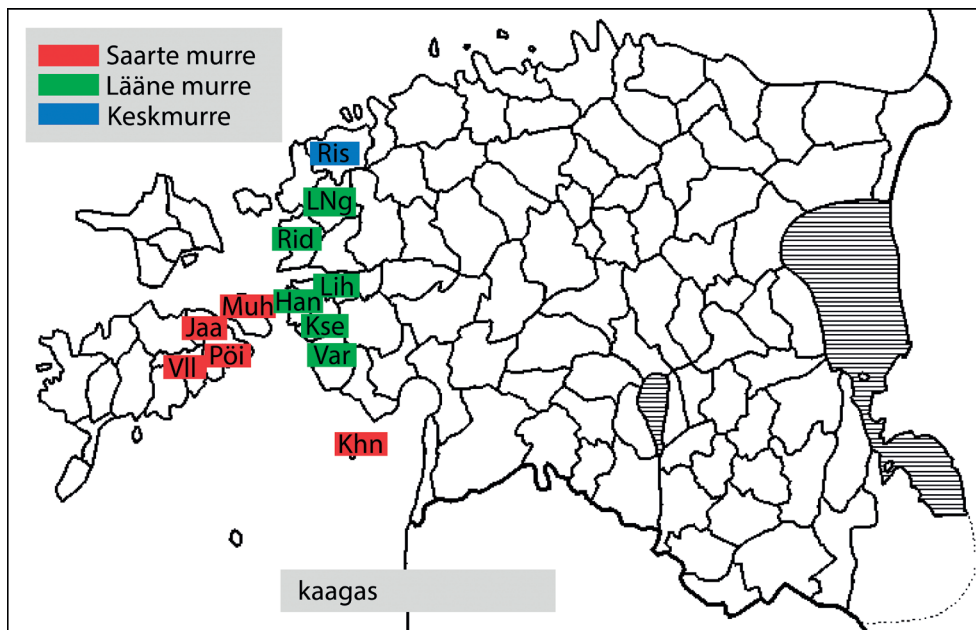
Yhtenä mahdollisuutena ehdotan, että pohjoisviron *vaar*-variantin variantit ehkä palautuvat hämärtyneeseen johdokseen sanasta 'vaahtera', jolloin rekonstruoitu alkumuoto on **vahteramarja*. Niemeämisen motivaationa olisi sekä vadelman että vaahteran lehtien sahalaitaisuus. Marjannimi on voinut äänne muutosten seurauksena ja semanttisen yhteyden hämärtyessä lyhentyä **vahdermarja* > **vaher-marja* > **vaermarja* > **vaarmarja*; tästä on voitu edelleen muodostaa *vaarpuu*. Äänneasuun on voinut vaikuttaa Saarenmaalta ja Kullamaalta tunnettu marjannimi *kaarmari* 'muurain' (VMS). Pohjoisviron *vaarikas* on sekin saattanut syntyä kontaminaatiolähtöisesti sanojen *vabarn* 'vadelma' ja *kaarel* 'muurain' pohjalta (EES s.v. *vaarikas*). Mikäli kontaminaatiolähtöisyys pätee molemmissa tapauksissa, olisi kyseessä kuitenkin kaksi erilaista sanamuodostustapaa ensimmäisen syntyessä **marja*-alkuisten yhdyssanojen pohjalta ja toisen noudattaessa **(i)kkA(s)*-loppuisten marjannimien rakennetta.

Variantit *vaarak(as)* ja *vahrakas* noudattavat yleispohjoisviro-laista sanamuodostusta johtimen liittyessä vokaalivartaloon; *vaargas*, *vahargas* ja *vahergas* sen sijaan näyttävät toisenlaista sanamuodostusta liittymällä konsonantivartaloon, joten kyseessä on joko toisenlainen sanamuodostus (konsonanttivartalo pro vokaalivartalo) tai erikoinen lounaisitämerensuomalainen äänne muutos.

7. Lounaisitämerensuomen *-k̄kAs

Lounaisvirossa ja liivissä osa johdoksista on toistensa tarkkoja vastineita. Tässä käsittelem lounaisviron eläimen- ja kasvinnimiä *kaagas* 'lokki', *kadagas* 'kataja', *pihelgas* 'pihlaja' ja *poolgas* 'puolukka'.

7.1. viLo *kaagas* 'lokki'

Kuva 6. Sanan *kaagas* 'lokki' levikki (VMS).

Sanan *kaagas* 'lokki' levikki (ks. kuva 6) ulottuu EMS:n mukaan VMS:ssä mainittujen kihlakuntien lisäksi Kirblaan ja Järva-Madiseen. Kihnussa on variantti *kaakas* (EMS s.v. *kaagas*). Länsimurteissa ja Ristissä esiintyy paitsi *kaagas*, myös *kaeakas* : *kaeaka* (EMS s.v. *kajakas1*). Liivinkielinen vastine on K *kajägöz*, S *kajägös* id. (LELS 101; SLW s.v. *kajägös*).

Pohjoisviron länsimurteissa **t:n* heikko aste on kahden lyhyen takavokaalin välissä joko vokalisoitunut tai kadonnut, esim. LNg Kul

koda : *koà* 'talo : talon', Noa LNg Mar *pava* : *pâ* 'pata : padan'. Kato-
muodot ovat yleisimpiä länsimurteiden pohjoisosassa. Niiden rinnalla
esiintyy hajanaisesti *j*:llisiä ja vokalisoituneita muotoja, esim. MärLõ
Vig Kir *oğar* ~ *ojar* 'udar' (Juhkam & Sepp 2000: 11). Saarimurteissa
esiintyy **j*:nkin sisäheittoa tai vokalisoitumista, enimmäkseen Saa-
renmaan itämurteissa sekä Muhun, Kihnun ja Hiidenmaan murteissa,
esim. Mus SaI Muh Phl Khn *âma*, Sörve *aëma* 'ajamaan', Muh Hi
Khn *mâ* 'maja' (Lonn & Niit 2002: 21).

Sana taipuu saari- ja länsimurteissa astevaihtelullisesti *kaagas* :
kaaka 'lokki : lokin'. Koska vaihtelu eroaa sanan *kadagas* 'kataja' vaih-
teluttomasta taivutuksesta (ks. alla), palautunee *kaagas* geminaatal-
liseen muotoon **kajakkas*, liivin vastineet taas yksinäisklusiiliseen
muotoon **kajagas*. Levikkinsä perusteella geminaatallinen muoto on
siis pohjois- ja lounaisvirolainen, kuten toinenkin linnunnimi **kotka*
⇒ *kotkas* (vrt. liK *kuotkânõz* < **kotkanas*). Murteellisena erona paitsi
pohjois- ja lounaisviron, myös lounaisviron ja liivin välillä on myös
vokaalienvälisen *j*:n sisäheitto. Variantit *kaakas* ja *kaeakas* vaikutta-
vat sitävastoin myöhemmiltä, sillä niissä esiintyy fonologistunut lyhyt
geminaatta, joka noudattaa pohjoisvirolaista sanamuodostusta. Voi
näin ollen päätellä, että *kaagas* edustaa vanhempaa, lounaisvirolaista
kerrostumaa ja *ka(e)akas* myöhemmin levinnyttä analogista pohjois-
virolaista vaikutusta.

7.2. viLo *kadagas* 'kataja'

Sana *kadagas* 'kataja' esiintyy EMS:n mukaan saarimurteiden Ki-
helkonnin, Pöiden ja Muhun murteissa sekä länsimurteissa ja taipuu
kadagas : *kadaga* (EMS s.v. *kadakas*). Liivinkielinen vastine on K
gadāg(ōz), S *kadag* ~ *gadāg(ōs)* (LELS 61, SLW s.v. *gadāg*). Liivin-
kielisessä sanassa esiintyy vaihtelua, joka voi selittyä loppuheiton jäl-
keisellä sanan reanalysoimisella *ōz*-päätteiseksi, ehkä samanaikaisesti
sanan *pī'lgōz* kanssa (ks. alla). Haljalan, Saarenmaan, Käinan, Reigin
ja Saarden murteissa esiintyy *s*-päätteetön *kadak*, pohjoisviron itämur-
teissa, Kodaveressa ja Tartu-Maarjassa *kadag* (EMS s.v. *kadakas*).

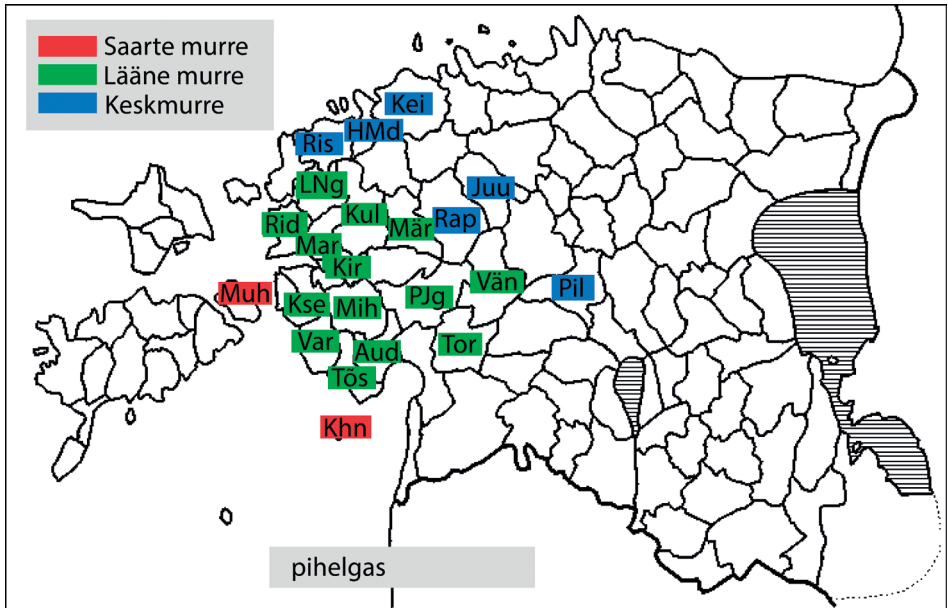
Sanan 'kataja' itämerensuomalaiset vastineet viittaavat yksin-
omaan yksinäisklusiiliseen **k̄A*-päätteeseen: sm. *kataja* ~ *katava* ~

kataa, ink. *kattāja*, ly. *kadag* ~ *kadai*, va. *kataga*, vs. *katai* : *kadaga* (Laanest 1975: 136).

Poikkeuksen muodostavat pohjoisviron muodot *kadak* ja *kadakas* (EMS s.v. *kadakas*), joista edellinen taipuu *kadak* : *kadaka* Haljalan rannikkomurteessa, pohjoisviron itämurteissa ja Saarenmaalla sekä Karksissa, Kõpussa, Tartu-Maarjassa ja Äksissä; Viru-Nigulassa, Saardessa ja Viljandissa sana taipuu *kadak* : *kadaku*. Saarimurteisissa *kadak* taipuu yleisesti astevaihtelussa ja *a*-vartaloisena (*kadaga*), mutta Saarenmaalla myös vaihtelemattomana (*kadaka*); Jämajassa, Muhussa ja Mihklissä sanalla on *u*-vartalo (*kadagu*), Pühalepassa *o*-vartalo (*kadago*; EMS s.v. *kadakas*); Pühalepan saarimurteissa harvinaisesta jälkitavun *o*:sta ks. Lonn & Niit 2002: 31.

Pohjoisvirossa on painottoman tavun jälkeinen **k* kadonnut kolmitavuisissa vokaaliloppuisissa nomineissa, esim. *õhtu* 'ehtoo' < **õhtako* (vrt. liK *õ'dõg* id.) ja *vaja* 'tarpeen' < **vajaka* (vrt. liK *vajäg* id.). Tämän äänne muutoksen seurauksena 'katajan' odotuksenmukainen pohjoisvirolainen muoto olisi ***kada*. Mikäli kuitenkin ensitavun on lyhyt, on painottoman tavun jälkeinen klusiili voinut säilyä (Kettunen 1962: 75–76). Toisen tavun jälkeinen *-k-* on säilynyt saari- ja itämurteissa, kuten edellämainittu *kadag* ja esim. Ans *jalag* 'jalava', Kod *pedäg* 'petäjä' (EMS s.v. *jalakas*, *pedakas*).

Lounaisvirolainen taivutus noudattaa myöhäiskantasuomalaista toisen tavunrajan astevaihtelua, joten vaihtelun *kadak* : *kadagad* voi katsoa palautuvan tyyppiin **katakka* : **katakkat*. Vaihtelu on analogisesti tasoittunut eri murteissa eri suuntiin, eli joko geminaatan tai yksinäisklusiilin yleistymiseksi nominatiiviin ja genetiiviin. Yksinäisklusiiliseen sanavartaloon on lounaisvirossa lisääntynyt päätte *-as*, joka muualla pohjoisvirossa esiintyy variantissa *kadakas* (Kettunen 1962: 76), mutta mahdollisesti geminaattamuotoja aiemmin, koska yksinäisklusiilisia muotoja ei esiinny lounaisvirossa ilman *as*-päätettä, toisin kuin geminaattaklusiilisia muotoja.

7.3. viLo *pihelgas* 'pihlaja'

Kuva 7. Sanan *pihelgas* 'pihlaja' levikki (VMS).

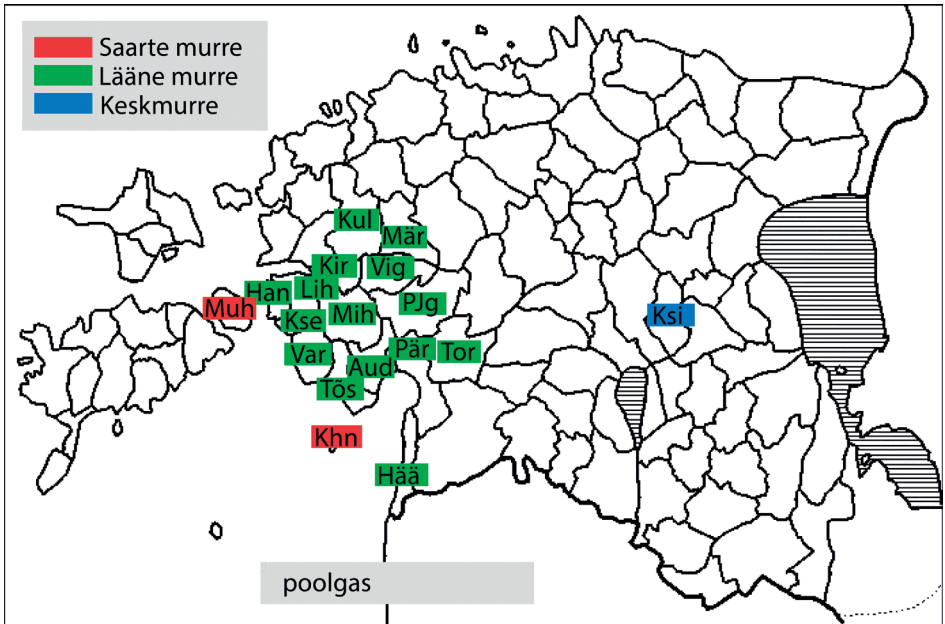
Sana *pihelgas* 'pihlaja' tavataan Läänemaalla, Harjumaan länsiosassa, Pilstveressä sekä Muhussa (VMS; ks. kuva 7). Sanan variantteja ovat Mih Juu *pehelgas* : *pehelga* ja Khn Tõs *pihelgäs* : *pihelgä* (EMS s.v. *pihelgas*). Keski- ja koillismurteinen sekä kirjakielinen vastine on *pihlakas*, joka esiintyy rinnakkain sanan *pihelgas* kanssa Häädemeestessä, Juurussa, Karusessa ja Ridalassa (EMS s.v. *pihlakas*).

'Pihlajan' myöhäiskantasuomalaiseksi muodoksi on rekonstruoitu **pihla*, mutta johtamaton vartalo esiintyy hajanaisesti itämerensuomessa: pohjoisviron ohella vain lyydissä, pohjoisvepsässä (SSA s.v. *pihlaja*) sekä eteläviron tarton ja võron kielialueilla. Pohjoisvirossa johtamaton *pihl* on säilynyt Saarenmaalla ja Hiidenmaan Emmastessa ja Reigissä (VMS). Hiidenmaalla se on muodossa *pihel* : *pihla* (EMS s.v. *pihl*), jossa esiintyy Hiidenmaan murteille ominainen švaa-vokaali (Lonn & Niit 2002: 33–34).

Liivinkieliset vastineet ovat K *pī'lgōz* 'pihlaja', *pī'lōgpū* 'pihlajapuu' (LELS 242) ja S *pīlag*, *pīlak* 'pihlaja' (SLW 149). Kuten sanassa *gadāg(ōz)*, myös tässä sanassa esiintyy variaatiota etenkin salatsinliivin johtimissa; näiden kahden puunnimen kehitys on mitä ilmeisimmin ollut yhteinen. Läntisemmille lounaisvirolaisille asuille ovat kuurinmaanliivin muodot läheisempiä, itäisemmille taas salatsinliivin. Molemmissa liivin päämurteissa kuitenkin tavataan yksinäis-klusiilinen variantti ja liivin vastineen katsotaankin palautuvan muotoon **pihlaka(s)* (esim. Rapola 1966: 132; Hakulinen 1979: 127).

Vaikka sanan 'pihlaja' ensitavu ei olekaan lyhyt, on se silti kehittynyt viron murteissa samalla lailla kuin 'kataja': sanan *pihlak* 'pihlaja' genetiivi on Karksissa, Karusessa, Kõpussa, Tartu-Maarjassa ja Tormassa *pihlaka*, Saardessa *pihlaku* ~ *pihlagu*; võron Harglassa vastine on *pehlak* : *pehлага* (EMS s.v. *pihlakas*). Tartonmaalla yleisin muoto *pihlik* on rekisteröity myös Tõstamaalta, jossa sen genetiivi on *pihliga* (EMS s.v. *pihlik*). Näiden varianttien voidaan siis katsoa sanan 'kataja' vaihtelun tavoin palautuvan astevaihtelullisiin muotoihin **pihlakka* : **pihlakkan*.

Liivissä ja lounaisvirossa on tapahtunut samankaltaisia äänne-
muutoksia. Liivin kolmitavuisessa johdoksessa jälkitavun vokaali on redusoitunut ja painottomassa tavussa on tapahtunut vokaalin sisäheitto: **pihlakas* > **pihlgōs* >> *pī'lgōz*. Painottoman tavun vokaali on säilynyt yhdyssanassa *pī'lōgpū*. Lounaisvirossa on nähtävissä samanlainen kehitys: **pihlakas* > **pihlgas* > *pihelgas*. Lounaisvirolainen variantti on foneettisesti hyvinkin liiviläisen vastineen kaltainen, sillä lounaisvirossa jälkitavujen vokaalit ovat yleisesti redusoituneita (Juhkam & Sepp 2000: 18; Lonk & Niit 2002: 33).

7.4. viLo *poolgas* 'puolukka'

Kuva 8. Sanan *poolgas* 'puolukka' levikki (VMS).

Myöhäiskantasuomen **poola* 'puolukka' edustuu tytärkielissään moninaisesti, esim. suomen *puola* ~ *puolukka*, pohjoisviron *pohl* ja liivin *būlgōz*. Lounaisvirossa vastine on *poolgas* (ks. kuva 8). Pohjoisviron keski-, rannikko- ja itämurteissa esiintyy variantti *pohl*, kun taas lähinnä saarimurteissa sekä länsimurteiden luoteisosassa on säilynyt johtamaton vartalo *pool* (EMS). Muissa marjannimissä tavanomainen johdin *-kas* esiintyy hajanaisesti pohjoisvirossa: varianttia *pohlakas* tavataan Varblassa, Jürissä, Iisakussa ja Tormassa ja *pohlukas* esiintyy vain Suure-Jaanissa (EMS s.v. *pohlakas1*, *pohlukas*). Pohjoisviron *h* on myöhemmän analogisen muotoluokkaumatendenssin seurausta (Saareste 1947: 244–246).

Etelävirossa esiintyvät muodot *paluk*, *palohk(na)* (EMS s.v. *paluk(as)*, *palohk*), joita on uusimpien tutkimusten valossa syytä kommentoida itsessään. Koponen (1991: 142–143) toteaa, että Sammallahten mukaan ei eteläviiron lyhyen *a:n* voi katsoa edustavan alkuperäistä

varhaiskantasuomalaista vokalismia. Aikion (2012) mukaan kuitenkin kantasuomen matalat vokaalit *a, *ä pitenevät sekundaarisesti soinnillisten yksinäiskonsonanttien *m, *n, *l, *r, *δ edellä vastaavasti keski- korkeiksi vokaaleiksi *oo, *ee. Tämän ääntenmuutoksen esti johdin, esim. viP *meel* 'mieli' < *meeli < *mäli ⇒ *mälettätäk > *mäletada* 'muistaa' (vrt. myös O'Rourke 2016). Tällöin sekä johtamattoman vartalon *poola että etelävirolaisen johdoksen *palVvka voi palauttaa länsiuralilaiseen vartaloon *pala, jolloin etelävirolainen vokalismi edustaakin alkuperäistä kantaa (ks. myös Koponen 1991: 144, 149).

Koposen (1991: 143–145) mukaan mahdollisuus, että liivin *būolgōz* ja lounaisviron *poolgas* voivat johtua lainasta jompaankumpaan suuntaan, ja niiden lähtömuoto syntynyt pohjoisvirolaisen (Koposen muinaisvirolaisen) *poola ja etelävirolaisen (Koposen muinaisugandilaisen) *palVvka-tyyppien yhteensulaumasta.

Lainautumisen sijaan pidän todennäköisempänä, että liivin ja lounaisviron variantit palautuvat yhteiseen kantamuotoon. Liivin muoto *būolgōz* palautuu lounaisviron tavoin säännöllisten ääntenmuutosten kautta muotoon *poolgas. Virossa ääntenmuutos *-k̄kAs > *-gAs itsessään on toki odotuksenmukainen konsonanttiloppuisen tai pitkävokaalisen ensitavun jäljessä (Kettunen 1962: 45–46), joten tarkkaan ottaen ei voida sulkea pois sitä mahdollisuutta, että lounaisviron sanassa on ollut geminaattajohdin eikä liivissä esiintyvää yksinäisklusiilia. Johdin sanassa *poolgas* ei kuitenkaan suoraan liity pohjoisvirolaiseen sanamuodostusmalliin, sillä pohjoisvirolainen *-kas* liittyy vokaalivartalaiseen muotoon (Kasik 2009: 119).

Yhteistä lounaisitämerensuomalaista alkuperäselitystä puoltaa myös sanan levikki, sillä lounaisvirolaisen murreosan levikki rajoittuu lännessä ja luoteessa sanan *pool*, pohjoisessa ja koillisessa sanan *pohl* ja kaakossa sanan *paluk* levikkeihin, joista viimeisestä esiintyy Lüganusessa ja Karusessa variantti *palukas* (Saareste 1947: 245; EMS s.v. *palukas*, VMS). Pärnun, Viljandin ja Türin väliin jäävällä murrealueella on myöhempiä analogisia kontaktimuotoja kuten *pohlukas* ~ *poholgas* ~ *pohulgas* ~ *puhulgas*, jotka ovat syntyneet tyyppien *poolgas* ja *pohl* kontaminaatiosta (Saareste 1947: 245–246; Koponen 1991: 144). Yllä esitelty *pihelgas* sopisi muodon *poolgas* analogiseksi malliksi molempien sanojen levikin perusteella. Tällöin myös lounaisitämerensuomalainen *poolgas* palautuisi yksinäisklusiiliseen muotoon *poolakas.

8. Lounaisitämerensuomen kronologiaa

Esitellyille lounaisitämerensuomalaisille murre sanoille voi löytää yhteisiä äänteellisiä kehityksiä, joten yleispohjoisvirolaisen kanta-muodon oletaminen ei välttämättä johda parhaaseen alkuperäselitykseen. Lounaisitämerensuomalainen alkuperä tarjoaa vaihtoehdoisen ja monin paikoin sopivamman selityksen perustuen eri muotojen levikkiin sekä paikoittain lounaisvirolaisen ja pohjoisvirolaisen johtimen rinnakkaisiintymiseen.

Esitän, että lounaisvirolaiset murre sanat, joissa on päätte *-gas*, edustavat erityistä lounaisitämerensuomalaista sanastokerrostumaa. Tämä kerrostuma on syntynyt ennen liivin kielen ominaispiirteiden kehittymistä, lounaisitämerensuomen kehittyessä omaksi murteekseen. Sanojen *pihelgas* ja *poolgas* yhteydessä mainitsin jo muodon äännelaillisuuden liivissä. Lounaisvirolaisissa sanoissa on tapahtunut sama äännelaillinen kehitys, eli painottoman tavun vokaalin sisäheitto vähintään kolmitavuisissa sanoissa, joka on vähentänyt näiden sanojen tavulukua yhdellä. Artikkelissa mainitsemani lounaisitämerensuomalaiset sanat olen koonnut taulukkoon 1.

Lounaisviro	Liivi	Pohjoisviro	Merkitys
<i>aganas</i>	<i>agānõz</i>	<i>agan</i>	'akana'
<i>ahingas</i>	<i>a'ngõz</i>	<i>ahing</i>	'ahingas'
<i>ahunas</i>	<i>o'unõz</i>	<i>ahven</i>	'ahven'
<i>angeras</i>	<i>aṅgõrz</i>	<i>angerjas</i>	'ankerias'
<i>ehtmes</i>	<i>ē'qmõz</i>	-	'vaate; hartiat'
<i>kaagas</i>	<i>kajāgõz</i>	<i>kajakas</i>	'lokki'
<i>kadagas</i>	<i>gadāgõz</i>	<i>kadakas</i>	'kataja'
<i>keermes ~ kiirmes</i>	<i>kīermõz</i>	<i>keere</i>	'kierrre, säie; puutoukka; leipäviipale'
<i>laines</i>	<i>lainõz</i>	<i>laine</i>	'laine'
<i>latigas ~ latingas</i>	<i>(lḗ'nõz)</i>	<i>latikas</i>	'lahna'
<i>lustjas</i>	<i>luškõz</i>	<i>luste</i>	'luste'
<i>orabas ~ oravas</i>	<i>vuorābõz ~ võrābõz</i>	<i>orav</i>	'orava'
<i>peelgas ~ pihelgas</i>	<i>pī'lgõz</i>	<i>pihlakas</i>	'pihlaja'
<i>poolgas</i>	<i>būolgõz</i>	<i>pohl(akas)</i>	'puolukka'

<i>pähkes ~ pähes</i>	<i>pē'gōz</i>	<i>pähkel</i>	'pähkinä'
<i>rahugesed</i>	<i>ro'ugōz</i>	<i>rahu</i>	'rauhaset; rauhanen'
<i>sadulas</i>	<i>sa'dlōz</i>	<i>sadul</i>	'satula'
<i>vaargas</i>	<i>(o'unōmōra)</i>	<i>vaarikas</i>	'vadelma'
<i>ädalas</i>	<i>a'dlōz</i>	<i>ädal</i>	'odelma'

Taulukko 1. Lounaisitämerensuomalaiset sanat.

Yhtäältä lounaisvirolainen sisäheittoinen ja vahva-asteinen ja toisaalta pohjoisvirolainen heikkoasteinen muoto jatkavat murteellista eroa, joka näkyy mm. indikaatiivin preesensin muodoissa. Pohjoisviron kirjakielessä alettiin 1800-luvulla käyttää analogisia heikkoasteisia muotoja yksikön ja monikon 3. persoonan tunnuksissa, esim. *annab*, *annavad* äännelaillisten sisäheittoisten muotojen *andab*, *andvad* 'antaa, antavat' sijaan; jälkimmäiset ovat lounaisvirossa käytettyjä muotoja (Prillop et al. 2020: 229). Pohjoisviron analoginen kehitys rinnastuu lounaisvirolaisiin muotoihin myös artikkelissa käsitellyissä johtimissa: pohjoisviron keskimurteista on myöhemmin levinnyt geminaatallinen päätte *-kas*, joka liittyy sanan vokaalivartaloon ja siten säilyttää toisen tavun vokaalin. Täten *gas*-päätteiset muodot edustavat eri sanastokerrostumaa kuin *kas*-päätteiset. Lounaisvirolaisiin murteisiin on kehittynyt rinnakkaisuutta myöhempien pohjoisvirolaisten kontaktien kautta, mikä selittää myös yksinäisklusiilisten muotojen paikoittaisen hajanaisuuden.

Lounaisvirolaiset muodot ovat kehittyneet Läänemaalla nykyiseen muotoonsa jo 1700-luvun keskipaikkeilla (Saareste 1947: 247). Voimme ajoittaa lounaisvirolaisen äänne muutoksen aikaan, jolloin lounaisviro oli erillään muusta pohjoisvirosta, sillä jälkimmäisessäkin tapahtui analogisia muutoksia, jotka eivät ulottuneet lounaisviroon. On mahdollista, että tämä kehitys alkoi jo rautakaudella, mutta viimeistään historiallisena aikana 1200–1600-lukujen välissä tapahtuivat lounaisviron ja pohjoisviron erilliskehitykset, joiden levikki noudatti historiallisten hallintoyksikköjen rajoja.

Keskeinen hallintoyksikkö, jonka rajoissa lounaisvirolaisten murteiden kehittyminen paikalliseksi kielimuodokseen on voinut tapahtua, oli Saarenmaan-Läänemaan hiippakunta. Hiippakunta yhdisti Saarenmaan, Maritiman ja Rotalian muinaismaakunnat. Hiippakunnan keskus sijaitsi ensin Lihulassa vuosina 1234–1251, jonka jälkeen

keskus siirrettiin Vanhaan-Pärnuun, kunnes liettualaiset ryöstivät kaupungin vuonna 1263. Tämän jälkeen hiippakunnan keskus määrättiin Haapsaluun, joka sai Lyypekin kaupunkioikeudet vuonna 1279. Hiippakunta säilyi omana alueellisena yksikkönään vuoteen 1584 asti, jolloin alue siirtyi lyhytaikaisen tanskalaisomistuksen (1561–1584) kautta Ruotsin alaisuuteen ja yhdistyi Pohjois-Viron eli Harju-Virun ritarikunnan, Järvamaan maakunnan ja Tallinnan kaupungin kanssa Eestinmaaksi nimitetyksi alueeksi. Keskiaikainen Eestinmaa kattaa alueen, jonka murteissa kehittyivät analogiset *h*:lliset variantit sanoissa *pohl(akas)*, *vahrakas*, itämurteinen *tohmikas* : *tohmingad* 'tuomi : tuomet' ja Harju-Madisen pitäjän eteläosan *muhlukas* 'karvamansikka' (Saareste 1947: 244–246).

9. Lopuksi

Tässä artikkelissa olen käsitellyt yleisitämerensuomalaisten johdinten **-As* (: **-Aha-*), **-k̃As* ja **-k̃kAs* esiintymistä lounaisitämerensuomalaisissa kielimuodoissa. Liivissä varhaisissa lainasanakerrostumissa yleinen sananloppu **-As* on kehittynyt muotoon *-(ð)z*, joka taas on yleistynyt muuhun sanastoon. Tämän lohkosyntyisen johtimen voi tulkita jopa kehittyneen yksikön nominatiivin tunnukseksi. Kehitykseen on vaikuttanut liivin loppuheittoa seurannut sijasynekretismi ja sen aiheuttama paine erottaa nominatiivin ja genetiivin muotokategoriat paremmin toisistaan. Pitkäaikainen kontakti latvian kanssa on mahdollistanut kielessä jo olemassaolevan *(ð)z*-aineksen reanalyysin kohti latvian muodollisesti ja etymologisesti läheisen maskuliinin yksikön nominatiivin päätteen funktiota.

Myös lounaisvirolaisissa murteissa esiintyy innovatiivista *as*-päätteen käyttöä. Tässä artikkelissa on esitelty yhteensä 19 lounaisitämerensuomalaista **As*- ja **k̃As*-loppuista sanavartaloa, joista kahdeksan on käsitelty lähemmin. Käsitellyt sanat osoittavat äänneasunsa ja levikkinsä puolesta yhteisiä sanastollisia piirteitä, joita voi pitää yhteisinä innovaatioina.

Sekundaari johdin **-k̃As* on liivissä liittynyt sekä uudempiin lainasanoihin että vanhoihin perintösanoihin. Lähisukukielten vastineet osoittavat, että siinä ovat yhtyneet yksinäisklusiilinen **-k̃A* ja **-As*.

Sama yksinäisklusiiliin palautuva johdin esiintyy myös lounaisvirolaisissa murre sanoissa. Joissain tapauksissa kyseisillä murre sanoilla ei ole suoraa liiviläistä vastinetta, mutta vastineellisten sanojen olemassaolo osoittaa johtimen yhteiseksi.

Lounaisitämerensuomalaisissa kielimuodoissa on tapahtunut samoja äänne muutoksia, kuten toisen tavun vokaalin sisäheitto. Sen ajoitan murre sanojen levikin perusteella varovaisesti historiallisen ajan alkuun 1200–1600-lukujen väliin, jolloin lounaisvirolaiset murteet kuuluivat samaan Saarenmaan-Läänemaan hiippakunnan hallinnolliseen alueeseen.

Lyhenteet

blt. = baltti	slv. = slaavi
grm. = germaani	sm. = suomi
ink. = inkeroinen	va. = vatja
kgrm. = kantagermaani	ve. = vepsä
kksm. = keskikantasuomi	ven. = venäjä
kur. = kantaurali	viL = pohjoisviron läsimurre
li. = liivi	viLo = lounaisviro
liK = kuurinmaanliivi	viP = pohjoisviro
liS = salatsinliivi	viS = pohjoisviron saarimurre
lv. = latvia	vksm. = varhaiskantasuomi
ly. = lyydi	vs. = võro-setto

Pitäjäluettelo

Kuurinmaa
 Ii = Īra
 Kl = Kūolka
 Kr = Kūoštrōg

Lž = Lūž(kila)
 Pz = Pizā

Viro
 Ans = Anseküla
 Aud = Audru
 Emm = Emmaste
 Han = Hanila

Hi = Hiidenmaa
 Hel = Helme
 Hlj = Haljala (rannikko)
 HMd = Harju-Madise

Hää = Häädemeeste	Ran = Rannu
Jaa = Jaani	Rap = Rapla
Juu = Juuru	Rei = Reigi
Jõe = Jõelähtme (rannikko)	Rid = Ridala
Jäm = Jämaja	Ris = Risti
Kam = Kambja	Rõn = Rõngu
Kan = Kanepi	Rõu = Rõuge
Kei = Keila	Räp = Rápina
Khk = Kihelkonna	Saa = Saarde
Khn = Kihnu	San = Sangaste
Kir = Kirbla	Se = Settomaa
Kod = Kodavere (itämurre)	SJn = Suure-Jaani
KodT = Kodavere (Tarton murre)	TMr = Tartu-Maarja
Kra = Kraasna	Tor = Tori
Krk = Karksi	Trv = Tarvastu
Krl = Karula	Tõs = Tõstamaa
Kse = Karuse	Urv = Urvaste
Ksi = Kursi	Vai = Vaivara
Kul = Kullamaa	Var = Varbla
Kuu = Kuusalu (rannikko)	Vas = Vastseliina
Kõp = Kõpu	Vig = Vigala
Käi = Käina	Vil = Viljandi
LNg = Lääne-Nigula	Vll = Valjala
Mar = Martna	VNg = Viru-Nigula
Mih = Mihkli	Võn = Võnnu
Muh = Muhu	Vän = Vändra
Mus = Mustjala	
Mär = Märjamaa	
MärLõ = Märjamaan eteläosa	
Noa = Noarootsi	
Nõo = Nõo	
Ote = Otepää	
Pil = Pilstvere	
PJg = Pärnu-Jaagupi	
Pha = Püha	
Phl = Pühalepa	
Plv = Põlva	
Puh = Puhja	
Pär = Pärnu	
Põi = Põide	

Lähteet

- Aikio, Ante [Luobbal Sámmol Sámmol Ánte]. 2012. On Finnic long vowels, Samoyed vowel sequences, and Proto-Uralic *x. Teoksessa Hyytiäinen, Tiina & Jalava, Lotta & Saarikivi, Janne & Sandman, Erika (toim.), *Per Urales ad Orientem: Iter polyphonicum multilingue: Festskrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 264), 227–250. Helsinki. <https://www.sgr.fi/sust/sust264/sust264_aikio.pdf>
- Björklöf, Sofia. 2012. *Viron rantamurteen länsiryhmän sanaston alkuperä suomalaislainojen valossa*. Pro gradu: Helsingin yliopisto. <<http://hdl.handle.net/10138/37846>>
- EES = Metsmägi, Iris & Sedrik, Meeli & Soosaar, Sven-Erik (toim.). 2012. *Eesti etimoloogiasõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <<https://www.eki.ee/dict/ety>>
- EMS = Kendla, Mari & Kalvik, Mari-Liis & Laansalu, Tiina (toim.). 1994–. *Eesti murrete sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Instituut – Eesti Keele Sihtasutus – Eesti Teaduste Akadeemia. <<http://www.eki.ee/dict/ems>> (Luettu 31.5.2022.)
- Ernštreits, Valts & Kļava, Gunta. 2014. Grammatical changes caused by contacts between Livonian and Latvian. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 5(1). 77–90. <<https://doi.org/10.12697/jeful.2014.5.1.05>>
- EVE = Junttila, Santeri & Kallio, Petri & Holopainen, Sampsa & Kuokkala, Juha & Pystynen, Juho (toim.). 2019–. *Suomen vanhimman sanaston etymologinen verkkosanakirja*. <<https://sanat.csc.fi/wiki/EVE>> (Luettu 31.5.2022.)
- Grünthal, Riho. 2010. Sijasynekretismi morfologian koetinkivenä. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 1(2). 91–113. <<https://doi.org/10.12697/jeful.2010.1.2.06>>
- Hakulinen, Lauri. 1979. *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- Holopainen, Sampsa. 2019. *Indo-Iranian borrowings in Uralic: Critical overview of the sound substitutions and distribution criterion*. Doctoral dissertation: University of Helsinki. <<http://hdl.handle.net/10138/307582>>
- Juhkam, Evi & Sepp, Aldi. 2000. *Läänemurde tekstid*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

- Junttila, Santeri. 2015. *Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa: Kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria*. Väitöskirja: Helsingin yliopisto. <<http://hdl.handle.net/10138/158777>>
- Junttila, Santeri. 2018. Mille maq kifoda nõrgahn astmõhn aq saq kifotat tugõvahn? Teoksessa Sullõv, Jüvä (toim.), *Valitsõmisjaotusõst keeleaoluuni: Haldusjaotusest keeleajalooni: From administrative division to historical linguistics* (Võro Instituudi toimõndusõq 33), 107–117. <<https://wi.ee/wp-content/uploads/2018/12/Toimõndusõ.pdf>>
- Kallio, Petri. 2014. Diversification of Proto-Finnic. Teoksessa Ahola, Joonas & Frog (toim.), *Fibula, Fabula, Fact: The Viking Age in Finland* (Studia Fennica Historica 18), 155–168. Helsingin yliopisto. <<https://doi.org/10.21435/sfh.18>>
- Kallio, Petri. 2016. Historical phonology from Proto-Finnic to Proto-Livonian. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 7(1). 39–65. <<https://doi.org/10.12697/jeful.2016.7.1.02>>
- Kasik, Reet. 2009. *Eesti keele sõnatuletus*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kask, Arnold. 1980. *Eesti keele ajalooline grammatika: Häälikulugu 1*. Tartu Riiklik Ülikool. <<http://hdl.handle.net/10062/29146>>
- Kettunen, Lauri. 1962. *Eestin kielen äännehistoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koponen, Eino. 1991. Itämerensuomalaisen marjanmistön kehityksen päälinjoja ja kantasuomen historiallista dialektologiaa. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 83. 123–161.
- Laakso, Johanna (toim.), 1988. *Rückläufiges Wörterbuch des Livischen: Anhand des livischen Wörterbuches von Lauri Kettunen* (Lexica Societatis Fenno-Ugricae V:2). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Laanest, Arvo. 1975. *Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja kirjanduse instituut. <<http://hdl.handle.net/10062/36351>>
- Lehtinen, Tapani. 2007. *Kielen vuosituhanne: suomen kielen kehitys kantauralista varhaisuomeen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LELS = Viitso, Tiit-Rein & Ernštreits, Valts. 2012. *Liivi-eesti-läti-sõnaraamat*. Tartu Ülikool. <<http://www.keeleeveeb.ee/dict/translate/lietlv>>
- Lonn, Varje & Niit, Ellen. 2002. *Saarte murde tekstid*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- LW = Kettunen, Lauri. 1938. *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung* (Lexica Societatis Fenno-Ugricae V). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016083023279>>

- O'Rourke, Patrick & Pajusalu, Karl. 2016. Livonian features in Estonian dialects. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 7(1). 67–85. <<https://doi.org/10.12697/jeful.2016.7.1.03>>
- O'Rourke, Patrick. 2016. Comments on Proto-Uralic Etymology: Derivations and Lexemes. *Linguistica Uralica* 52. 241–246. <<https://doi.org/10.3176/lu.2016.4.01>>
- O'Rourke, Patrick. 2022. The case for Southwest Finnic: areal or genetic grouping? *Linguistic Frontiers* 5(1). 25–33. <<https://doi.org/10.2478/lf-2022-0007>>
- Pajusalu, Karl. 1996. *Multiple Linguistic Contacts in South Estonian: Variation of Verb Inflection in Karksi* (Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 54). Turun yliopisto.
- Pajusalu, Karl. 2012. Phonological Innovations of the Southern Finnic Languages. Teoksessa Grünthal, Riho & Kallio, Petri (toim.), *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 266), 201–224. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <https://www.sgr.fi/sust/sust266/sust266_pajusalu.pdf>
- Posti, Lauri. 1942. *Grundzüge der livischen Lautgeschichte* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 85). Helsinki.
- Prillop, Külli & Pajusalu, Karl & Saar, Eva & Soosaar, Sven-Erik & Viitso, Tiit-Rein. 2020. *Eesti keele ajalugu* (Eesti keele varamu VI). Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rapola, Martti. 1966. *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saareste, Andrus. 1947. Merkitys- ja muotoluokkautumat viron marjanimissä. *Virittäjä* 51. 241–248.
- SLW = Winkler, Eberhard & Pajusalu, Karl. 2009. *Salis-Livisches Wörterbuch* (Linguistica Uralica supplementary series 3). Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus. <<http://hdl.handle.net/10062/17034>>
- SSA = Itkonen, Erkki & Kulonen, Ulla-Maija (toim.). 1992–2000. *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja* I–III. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <<https://kaino.kotus.fi/ses>>
- Vaba, Lembit. 1977. *Läti laensõnad eesti keeles*. Tallinn: Valgus – ENSV TA Keele ja kirjanduse instituut. <<http://www.digar.ee/id/nlib-digar:988985>>
- VMS = Pall, Valdek (toim.). 1994. *Väike murdesõnastik*. Tallinn: Eesti Keele Instituut. <<https://www.eki.ee/dict/vms>>
- YSuS = Kallio, Petri. 2019–. *Yhteissuomalainen sanasto*. <https://sanat.csc.fi/wiki/Luokka:Yhteissuomalainen_sanasto> (Luettu 31.5.2022.)

Liite 1. Liivin (ō)z-loppuiset itämerensuomalaiset sanavartalat.

Länsiliivi	Itäliivi	Pohjoisviro	Suomi	Merkitys	Viite
a'bnōz	a'bbōn(z)	habe	haven	'partakarva'	LW 1
a'brōz	a'bbōrz	habras	hauras	'hauras'	LW 1
a'dlōz	a'ddōl	ädal	ätelä	'odelma'	LW 2
ābōz	q̄bō(z)	haab	haapa	'haapa'	LW 266
ā'dz	q̄'dōz	ahas	ahdas	'ahdas'	LW 267
a'drōz	a'ddōrz	ader	aura	'aura'	LW 2
ā'dōr ~ ā'dr (SjW)	q̄'dōr(z) ~ q̄'dr (SjW)	aher	ahtera	'hedelmätön'	LW 266
agan(ōz)		viLo aganas	akana	'akana'	LW 2
airōz	āiraz	aer	airo	'airo'	LW 4-5
alab(ōz)		halapaju	halava	'halava'	LW 6-7
andōr(z)		andur	antura	'antura'	LW 10
angrōz	angōrz	angerjas	ankerias	'ankerias'	LW 11
aṅṅigōz (Pz) ~ aṅgrōz (Lž)	a'ṅgōz ~ aṅṅigrōz (Ii)	ahing	ahingas	'ahingas'	LW 10
arāgōz		harakas	harakka	'harakka'	LW 13-14
astōb	astām ~ astmōz	aste	astuin	'aste; askelma'	LW 15
azūm ~ a'zmōz (Va)		ase	asema	'makuusija, vuode; jälki, paikka'	LW 15-16
āzōz	q̄zō(z)	aas	ansa	'neulansilmä, astian kahva'	LW 268
be'bbōrz ~ pe'bbōrz		peber	peperö	'kuohkea, hauras'	LW 22
būolgōz ~ būolgōn (SjW)		pohl	puolukka	'puolukka'	LW 32
da'glōz	da'ggōl	tael	taula	'taula'	LW 35
ē'dmōz	ē'dōm(ōz)	ehtmes		'vaate'	LW 48
e'gz ~ e'ks	ä'gz ~ ä'ks (Ii) ~ ä'ggōz ~ ä'ggiz (Kl)	äke	äes	'äes'	LW 512
ē'ṅ(ōz)		vs. hähn	hähnä, hähni	'käpytikka'	LW 49

i'dgōz	idūkōl	idu	itu	'itu'	LW 65-66
i'gž ~ i'kš	i'ggōz	ikes	ies	'ies'	LW 69
imīliz ~ imīlōz (Kl)		imeline	ihmeellinen	'tungetteleva, hävytön'	LW 72
irmōz (~ irmzi)		hirmus	hirmuinen	'hirmuinen'	LW 75
istmōz ~ istīm ~ ištīm		iste	istuin	'istuin'	LW 77
je'llōz (~ je'ldzi)		elus	eloisa	'eloisa'	LW 87
jūoipkōz ~ jūoiпки ~ jūoiunki		joobik	juopukka	'juolukka'	LW 95
ka'glōz	ka'ggōl	kael	kaula	'kaula'	LW 100
ka'grōz	ka'ggōr(z)	kaer	kaura	'kaura'	LW 100-101
kajāg(ōz)		kajakas	kajava	'lokki'	LW 102
katōz	kat(ō(z))	kate	kate	'peitto, villapeite'	LW 110
kā'skō(z)	kō'skō	kasukas	kasukka	'kasukka'	LW 151
ke'g	ke'ggōz (Kl)	kāgu	kāki	'kāki'	LW 113
ki'drōz ~	kō'ddōrz ~	kōdar	ketara	'ketara'	LW 118
kū'drōz	kō'drō (Ii)				
kie'drōz	kie'ddōr	keder	kehrä	'kehrä'	LW 136-137
ki'ugōz ~ ki'ugmōz		kihv	-	'torahammas'	LW 131
kīermōz		keermes	-	'kierre, kierretty tervaköysi; puutoukka'	LW 124
kīndlōz ~	kīṅḍōl ~	kūunal	kynttilä	'kynttilä'	LW 134
kūndlōz	kīndil ~ kūndōl				
kīndlōz ~	kīṅḍōl ~	-	kyynel	'kyynel'	LW 134
kūndlōz	kīndil ~ kūṅḍil				
kīšōz	kīš	kiisk	kiiski	'kiiski'	LW 136
kīv(ōz)		kiivas	kiivas	'riita; viha'	LW 136
ki'urō ~	kō'urō ~	kōver	kovera	'kovera'	LW 120
kū'urō	kō'urōz (SjW)				
ko'grōz	ko'ggōrz	koger	kouri	'ruutana'	LW 143

kõpkõz		kaabe		'hiutale'	LW 150
ku'dgõz	ku'igõz	kude	kude	'kude'	LW 159
kukkõrz ~ kukār (Kl)		kukal, kukur	kukku(ra)	'kello; siemenkota; nuppu; takaraivo (Kl)'	LW 160
kuotkana ~ kuotkanõz		kotkas	kotka	'kotka'	LW 175
kū'odõ ~ kū'odz, kū'odõz (SjW)		kohus	kohtuus	'oikeus'	LW 162-163
kürgõz ~ kurg		kurg	kurki	'kurki'	LW 167
kūzõ(z)		kuusk	kuusi	'kuusi(puu)'	LW 171
kā'm(õz)		-	kähmys	'kummitus'	LW 178
la'ggõz		lagi	laki	'laki'	LW 180
lain, lāinõz (Kr), laint, lāint : lāinõd ~ laņt : lāņtõd, laint : lāiņtõd (Kl)		laine	laine	'laine'	LW 182
lā'gõm	lõ'gõm ~ lõ'gõmõz (Va)	lõhe	lohkeama	'halkeama'	LW 204-205
lipkõz ~ lipskõz		lipakas	lipukka	'kimppu, lipukka'	LW 195
lõ'nõz		lasn	lahna	'lahna'	LW 205
lõskõz		laast	lastu	'lastu'	LW 186
luškõz		luste	luste	'kattara'	LW 209
lūodõb(õz)	lūoima	lõim	loimi	'loimi'	LW 207
lūomõz		loom	luoma	'eläin'	LW 207-208
lūd(õz)		luud	luuta	'luuta'	LW 209
ma'gdõz : ma'gdõd		Sa maged	-	'mallas : maltaat'	LW 214
mīm(õz) : mīmõd		-	myymit	'morsiamen lahja sulhasväelle'	LW 226
-	mõškõz	maasikas	mansikka	'mansikka'	LW 231
mõltsõz ~ mõltsa		malts	maltsa	'maltsa; jauhosavikka'	LW 222
mõtkõz : mõtkõd		mõte : mõtted	miete : mietteet	'ajatus : ajatukset'	LW 221
muškõz ~ muškõz		mustikas	mustikka	'mustikka'	LW 236
na'glõz	na'ggõl	nael	naula	'naula'	LW 241

mā-na'grōz	na'ggōr(z)	naeris	nauris	'peruna'	LW 241
nā'gōz	nō'gō	nahk	nahka	'nahka'	LW 252
nātōz	nōtōz	naat	naatti	'kaali'	LW 253
ni'drōz ~ nū'drōz	nō'ddōz	nōder	nōyrä	'heikko, mitätön, helposti särkyvä'	LW 245
nīdōz : nīdōd		niis : niied	niisi : niidet	'niisi : niidet'	LW 248
ni'zzōz		nisu	nisu	'nisu'	LW 248
ni'glōz ~ nū'glōz	nō'ggōl(z)	nōel	neula	'neula'	LW 245
nīsk ~ nīskō(z)		niiska	niiska	'kalan maiti'	LW 249
nukrōz	nukkōr(z)	nukker	nukero	'äreä, penseä'	LW 254
ouṇōz	o'unōz	ahven	ahven	'ahven'	LW 265
q̄'mōz (~ q̄'miḷ ~ q̄'mōkōl)		-	hahmo	'haamu'	LW 267
paganōz		pagan	pakana	'pakana'	LW 269
pa'glōz	pa'ggōl	pael	paula	'paula'	LW 269
paḷškōz		palmik	palmikko	'palmikko'	LW 273
pārdaz ~ pardōz (K1)		parras	parras	'parras'	LW 275, 279
pā'dōz ~ pā'ts	pq̄'dōz ~ pq̄'dōks	vs. paht	-	'makuusija, pehkut'	LW 278, 307
pē'gōz		viLo pāhkes	pāhkinä	'pāhkinä'	LW 282
pi'drōz ~ pū'drōz	pō'ddōz	pōder	peura	'hirvi'	LW 283
pāktsōz	pq̄'gōz	pahk	pahka	'pahka, paise'	LW 307
pī'gōz		pii	pii	'hammas, pii'	LW 296
pī'lgōz	pī'lōg	pihlakas	pihlaja	'pihlaja'	LW 297
pīsk(ōz)		piisk	piiska	'pihka, kuona'	LW 299
pīzōz ~ pūzōz	pōzōz	pōōsas	pensas	'pensas'	LW 285
-	piḷ(ōz)	piit	piitta	'paininpuu'	LW 299
pu'rmōz		puri(hammas)	purin	'poskihammas'	LW 318
puḷk(ōz)		putk	putki	'kukka'	LW 319- 320
pū'ts	pū'dōz, pū'di (Ir)	puhas	puhdas	'puhdas'	LW 320
rā'gōz	rō'gōz	raag	raaka	'ajopuu'	LW 344
rā'gōz	rō'gōz	rahe	rahje	'länkien vetohihna'	LW 344

rā'n	rṙ'n(ōz)	rahn	rahna	'kaatunut juurakko'	LW 345
rāntōz	rṙntōz	raamat	raamattu	'kirja'	LW 345
re'gž ~ re'kš	r(i)e'ggōz	regi	reki	'reki'	LW 332
repš	repšōz	rāābis	rāāpys	'muikku'	LW 333
ri' gž ~ ri'kš (~ rū'kš)	ri'ggōz	rukis	ruis	'ruis'	LW 337
rīemgōz		remmelgas	remmel	'hanhenpaju' (LiL), 'raitā' (liI)	LW 336
rī'm(ōz)		rihm	rihma	'remmi'	LW 340
ro'ugōz		rahu	rauhanen	'rauhanen'	LW 343
ruogō(z)		roog	ruoko	'ruoko'	LW 347
rāstōz		rāāstas	rāystās	'rāystāältā putoava vesipisara, rāystāässā oleva jāāpuikko'	LW 350-351
sa'dlōz ~ sā'dlō	sa'ddōl	sadul	satula	'satula'	LW 352
sa'grōb(ōz)	sa'briki	saarmas	saarva	'saukko'	LW 351, 352
salāk(ōz)		salakas	salakka	'salakka'	LW 353
sāpkōz	sōpkōz	saabas	saapas	'saapas'	LW 377
sēṙmō(z) ~ sōṙmōz ~ sēṙmōz, sīetmō (Kl) ~ sīetmōz		sōim	seimi	'seimi'	LW 359, 363
siṙīm ~ siṙmōz		side	side	'side'	LW 362
si'glō(z) ~ sū'glō(z)	sō'ggōl	sōel	seula	'seula'	LW 360, 364
sikṙ	sitkōz (Sr) ~ sitkā (Ir)	sitke	sitkeā	'sitkeā'	LW 368
sīemgōz ~ sīemt		seeme	siemen	'siemen'	LW 363
sīg(ōz)		siig	siika	'siika'	LW 369
sīrmōz ~ sūrmōz	sōrmōz	sōōre	sierain	'sierain'	LW 362
sūongōz		soomus	suomu	'suomu'	LW 386
sūrmōz : sūrmōd		suurmad	suurimo	'jyvā; muru'	LW 388

sü'bröz	söbrā ~ söbrāz (Kl) ~ sö'bbörz (SjW)	söber	seura	'ystävä'	LW 359- 360
sä'dgöz		säde	säde	'kipinä'	LW 392
tarab	taraböz	sarapuu	sarapuu	'päihinäpuu'	LW 410
te'dröz	te'ddörz	teder	teeri	'teeri'	LW 411
tīböz		tiib	siipi	'siipi; evä'	LW 423
tq'göz		tahk	tahko	'hiomakivi'	LW 429
tördöz ~ tōrdaz (Sr)		törs	-	'vati'	LW 415
tiuröz ~ tüuröz	tōuröz	-	tyyris	'kallis'	LW 415
tunglöz	tungöl	tungal	-	'palava pölkkyy'	LW 440
tu'oigöz		tohi	tuohi	'tuohi'	LW 440
tūoröz		toores	tuores	'vihreä; raaka'	LW 441
tūrgöz		sulg	sulka	'sulka'	LW 443
tīrböz ~ tūrböz	tō'rmöz ~ tō'rvöz ~ tō'rböz	tōru (Sa türu)	terho	'terho'	LW 415
tä'u(göz)		vs. täü	tävy	'keuhko'	LW 447
u'ođlöz	u'oļmöz	ohi	ohjas	'ohjas'	LW 454
ūogöz ~ u'ogöz ~ u'ogmöz		ohakas	ohdake	'vihne, oas; pieni ruoto'	LW 454
va'bļöz	va'bbiļ		vaula	'ovenkahva'	LW 463
valmöz		valmis	valmis	'valmis'	LW 468
vē'žöz	vē'jöz ~ ve'ijöz	vähk	-	'rapu'	LW 476, 481
vi'glöz	vi'ggöl	vigla	viula	'jousipora'	LW 486
vingör(z)		vinge	vinkerä	'tiukka'	LW 489
vīgō ~ vīgöz (Kl)		vihk	vihko	'kimppu'	LW 492
vīrgöz	vīrg	viirg	viiru	'suikale'	LW 494
vu'o'dröz	vō'ddörz	oder	ohra	'ohra'	LW 502
vuorāböz	vōrāböz	viLo oravas ~ orabas	orava	'orava'	LW 505
vīröz ~ vūröz	vōröz	vōōras	vieras	'vieras, outo'	LW 484

SANTERI JUNTILA
Greifswaldin yliopisto ja Helsingin yliopisto

Palataalidissimilaation kätkemiä balttilaislainoja

Die besonders für Baltisten vorgesehene Zusammenfassung auf Deutsch ist ihrer ausnehmlichen Länge wegen nach dem Artikel gelegen.

Jo pitkään on tiedetty itämerensuomen vanhojen germaanisten lainojen paljastavan sellaisia muotopiirteitä, jotka eivät ole säilyneet mihinkään kirjallisista muistomerkeistä tunnettuun germaaniseen kieleen saakka. Yhtä vanhoista balttilaislainoista tällaisia arkaismeja tunnetaan vain harvoja, tärkeimpinä **ja*-nominien supistumiselta säästynyt nominatiivinpääte (sm. *ankerias* ~ lt. *ungurys*, sm. *takialinen* ~ lt. *dagys*), *i*-loppuisina säilyneet diftongit (sm. *seinä*, *paimen* ~ lt. *siena*, *piemuõ*), *-m*-nomininjohtimen vokaaliton asu (sm. *rihma* ~ lt. *rišimas*) sekä neutrisuvun erillisuus (*-s:n* puuttuminen, sm. *heinä* ~ lt. *šiėnas*), joista sekin on säilynyt slaavissa, baltoslaavilaisen kantakielen vähiten balttilaiseksi mielletyssä haarassa (mksl. сѣно). Suhde on sikäli erikoinen, että germaanisten kielten kirjalliset lähteet ulottuvat lähes kahden vuosituhannen taa, baltoslaavilaisten vain muutaman vuosisadan: innovatiivisin haara, slaavi vuoteen 893, länsibalti vuoteen 1369, latvia 1400-luvun lopulle ja vanhakantaisin kieli, liettua ainoastaan vuoteen 1547. Nimenomaan liettuaa pidetään niin arkaaisena kielenä, että kolmattatuhatta vuotta vanhojen balttilaisperäisten sanojen todistusvoima aivan kalpenee sen rinnalla.

1. Itäbalttilainen palataalidissimilaatio

Balttilaisten kielten sanastoon perehtyessäni olen kuitenkin oppinut erään itäbalttilaisissa kielissä liettuassa, lätissä ja latgallissa vaikuttavan sporadisen, mutta varsin yleisen ääntenmuutoksen, jota itämerensuomen balttilaislainojen tähänastisessa tutkimuksessa ei ole lainkaan otettu huomioon. Kyseessä on palataalidissimilaatio, joka on muuttanut palatalisoituneen suhusibilantin (l. postalveolaarisen sibilantin) jälkeisen *i:n* *u:ksi* kadottamatta sibilantin palatalisoituneisuutta. Tämän dissimilaation takia aiemmat **ši* ja **ži* eräissä sanueissa edustuvat liettuassa *šiu* [šú] ja *žiu* [žú], lätissä *šu* ja *žu*. Palataalidissimilaatio koskee myös pitkää vokaalia, lt. *šiū*, *žiū*, lv. *šū*, *žū*, mutta luultavasti vokaalin piteneminen on tällaisissa tapauksissa tapahtunut vasta sen jälkeen: dissimilaatio siis edeltää pitenemäästeen muodostumista sananjohdossa, jossa kantasanan lyhyttä suppeata vokaalia *i*, *u* vastaa pitkä *ī* (lt. <*y*>), *ū*. Tämä pitenemääste ei kuulu kantaindoeurooppalaisen ablautiksi l. apofoniaksi kutsutun vokaalien astevaihtelun piiriin, vaan on sen myöhempi laajentuma itäbalttilaisissa kielissä.

Zigmas Zinkevičius (1966: 67–68) on kuvannut muutosta *i > u* liettuan murteissa. Useimmissa hänen esittelemissängsä tapauksissa vokaali seuraa postalveolaarista konsonanttia *š*, *ž* tai *č*; liettuassa kaikki konsonantit ovat *i:n* edellä palatalisoituneita. Itämurteiden muotoja ovat *šūltas* 'lämmin', *šūmtas* 'sata', *dešūm* 'kymmenen', *žulvītis* 'koripaju; salava' *žunkšnīs* 'askel', *čūmadānas* (< *čimadānas*) 'matkalaukku', *jumī* 'ottaa', *klūmptī* 'vajota suohon', *vagūs* 'varas', vrt. kirjakielen *šiltas*, *šimtas*, *dešimt*, *žilvītis*, *žingsnis*, *čėmodanas*, *imti*, *klimpti*, *vagis*. Liettuan länsimurteeksi luokittelemastansa žemaitista Zinkevičius esittää muodot *ačūpa* 'tylsistyy', *žūb* 'valkeni', *žūbals* 'polttoöljy', *žūburis* 'päre, soihtu' vrt. kirjakielen *atšipo*, *žiba*, *žibals*, *žiburys*. Vincas Urbutis (1981: 125–6) esittelee eri puolilta liettuan puhuma-aluetta lisää esimerkkejä, joissa lähes kaikissa *u:n* tai *ū:n* edellä on *š*, *ž* tai *č*.

Liettuan etymologisen sanakirjansa vuonna 2022 päivitettyssä verkkoversiossa Wojciech Smoczyński (SEJL) määrittelee vokaalinmuutoksen palataaliseksi dissimilaatioksi *C'i > C'u* ja pitää sitä yleisliettualaisena ainakin laajassa *žir-* ~ *žiur-*sanueessa, jota

käsittelen alla artikkelini neljässä ensimmäisessä alaluvussa. Dissimilaatio ulottuu tässä sanueessa myös latvian vastineisiin.

Kantasuomen balttilaislainojen lähtökieleessä ei palataalidissimilaatiota näy tapahtuneen, vaan lt. *šiu*, lv. *šu* ja lt. *žiu*, lv. *žu* edustuvat lainoissa samoin kuin lt. *ši*, lv. *si* ja lt. *ži*, lv. *zi*. Toinen samaan yhteyteen liittyvä havainto on, että lainoissa näkyy edustuvan lyhyt *i* tai *e* sielläkin, missä itäbaltissa on pitenemääste *ī*; ainakin yhden lainasanana (*herätä*) tapauksessa lyhyt vokaali edustuu myös slaavissa. Havainnot tukevat sitä lainasanatutkimuksessa toistuvasti (esim. Nieminen 1934, Liukkonen 1999, Kallio 2008, Junntila 2016) esitettyä kantaa, ettei lainojen lähtökieli ollut itäbalttilainen. Kalliota (2008) seuraten nimitän sitä tässäkin tutkimuksessa pohjoisbaltiksi.

Itämerensuomalaisten kielten tutkimuksen kannalta kiinnostavinta lienee kuitenkin usean uuden balttilaisen lainaetymologian löytyminen palataalidissimilaation taakse kurkistamalla. Esitän tässä balttilaista alkuperää sanoille *heristää*, *herätä*, *hereä* (~ *herkkä*), *hera*, *hermo*, *hirveä*, *hirmu*, *hippu* ja *hipale* (~ *hepele*, *hiven*). Oman kapaleensa saa myös *herpo*-sanue (*hervoton* jne.), jonka kohdalla päädyin hylkäämään balttilaisen alkuperän, koska parempikin selitys on tarjolla.

Suomen sanojen tiedot ovat SMS:sta, viron ja eteläviron EMS:sta, liettuan LKŽ:sta ja latin ME:ltä, ellei toisin mainita.

2. *heri-* ja *herätä*

Liettuassa *žir-* ~ *žiur-* sanueeseen kuuluvat yhtäältä *žirti* : *žyra* (~ *žirsta* ~ *žirna* ~ *žindra*) : *žiro* 'kipinöidä; kyteä, hehkua; häikäistä' ja *žyrėti* : *žyri* (~ *žyra*) : *-ėjo* 'hehkua, loimuta', toisaalta *žiurti* ~ *žiūrti* : *žiūrsta* ~ (murt.) *žiūra* : *žiūro* 'alkaa nähdä' ja *žiūrėti* : *žiūri* (~ *žiūria*, *žiūro*) : *žiūrėjo* 'katsoa, katsella; nähdä; etsiä; kiinnittää huomiota, ottaa huomioon; valvoa, vartioida; huolehtia, pitää huolta, varoa; odottaa; tarkistaa, varmentaa; yrittää'. Inkoatiiviverbeissä *žirti* ja *žiurti* on alkuperäinen lyhyt vokaali ja nasaalipreesens < **ži-n-ra*, jonka pitkän vokaalin selittää *n:n* assimilaatio. Sanueen vanhimpia jäseniä ovat kuitenkin *žyrėti* ja *žiūrėti*, sillä näillä on vastineet paitsi lätissä, *žīrē|t* : - : *-ja* 'palaa hiljalleen' ja *žūrē|t* : - : *-ja* 'kyteä; vaania, väijyä;

vilkaista, vilkuilla’, myös slaavilaisissa kielissä: mksl. зьр|бти : -ить, sln. *zrėti* : *zrèt*, tšek. *zříti*, ven. *зреть* : *зрѹм* ym. ’nähdä, katsoa’.

Lv. *ž* ei ole lt. *ž*:n äänneläillinen vastine, vaan jatkaa kantaitäbaltin palatalisoitunutta *ž*:tä (karkeasti *ẓ̌*) tai *z*:tä (karkeasti *z*) jonkin takavokaalin edellä, muualla lt. *ž*:tä vastaa lv. *z*. Niinpä lv. *žīrēt* tulee selittää joko lainana liettuasta tai palataalisesti dissimiloitumattoman muodon **žīrēt* sulautumana (kontaminaationa) dissimiloituneeseen muotoon *žūrēt*.

Slaavilainen verbi osoittaa *ĩ*- ja *ũ*-vokaalisten itäbalttilaisten vastineidensa keskinäisen yhteenkuuluvuuden näiden semanttisista eroista huolimatta. Se nimittäin palautuu kantaslaavin preesensmuotoon **zirej-*, jonka muoto säännöllisesti vastaa liettuan preesensia *žyri* (vrt. Erhart 1989: 124–125) muuten paitsi kannan vokaalin pituuden osalta, kun taas merkitys on hyvin lähellä *žiūrėti* : *žiūri*-verbiä. Itäbalttilaisella taholla on palataalidissimilaatio *C’i* > *C’u* varmasti jo varhain erottanut nämä kaksi varianttia, joiden välille on sittemmin syntynyt merkitysero. Lätissä *ū*-vokaalinen verbi merkitsee sekä ’kytemistä’ että ’katselemista’, kun taas liettuassa kumpikin variantti on vakiintunut eri merkityksiin. Kantaitäbaltissa on tämän (liettuan inf. *-ėti* : prees. *-i*) tyyppin verbeihin muodostunut pitenemääste: lt. *dyrėti* (~ mpr. *en-dirīs*), lt. *rūpėti* = lv. *rūpēt*, lt. *lūkėti* (vrt. Būga 1922: 44).¹ Pitenemisen ulkopuolelle ovat jääneet inkoatiivijohdokset lt. *žirti* ja *žiūrti* sekä substantiivit lt. *žirgnis*, lv. *zirkste* ja lt. *žiežirga* (< **žiež-žirg*, SEJL s.v. *žiežirba*) ’kipinä’, joitten yhteys *žir-* ~ *žiur-* sanueeseen voi johtua myös ekspressiivistä vaihtelusta. Slaavilaisella puolella vokaali on kokonaan säästynyt pitenemiseltä.

Liettuan *žir-*, *žyr-*, *žiur-* ja *žiūr-*kantaiset johdokset sekä kantaslaavin **zirej-* palautuvat kaikki saman kannan katoasteeseen, sillä kantabaltoslaavin **ir-*diftongi jatkaa indoeurooppalaisen kantakielien vokaalista *r*:ää. Itse kanta eli juuri on vain baltoslaavin pohjalta rekonstruoitu kie. **g^{her}(H)-* ’säteillä, loistaa; nähdä’ (LIV 177). Aiemmin olen (Junttila 2020: 163) esittänyt tätä laajalevikkisen kannan **g^{wh}her-* ’lämmetä’ (LIV 219–20) ekspressiiviseksi variantiksi, jolloin sen alkuperäiseksi merkitykseksi voisi rekonstruoida ’palaa, loimuta’. Hypoteesi vaatisi kuitenkin tueksensa näyttöä siitä, että klusiilien

1. Viitteestä kiitän Anthony Jakobia.

palatalisoitumista on esibaltoslaavissa käytetty ekspressiivisen vaihtelun välineenä, joten kovin vahvalla pohjalla se ei ole.

Sanueen kahdesta levinneimmästä merkityksestä 'kyteä, säteillä, loistaa' ja 'nähdä, katsoa' on todennäköisesti ensin mainittu vanhempi, vaikka levikin perusteella voisi tulla vastakkaiseen johtopäätökseen, sillä vain jälkimmäinen ulottuu mainituilla verbeillä itäbalttilaisten kielten ulkopuolelle slaaviin. Merkitykseen 'kyteä, säteillä, loistaa' liittyy kuitenkin etenkin liettuassa samakantaisia sanoja, joissa sama verbikanta (ns. juuri) edustuu muissa alkuperäisissä kantaindoeurooppalaisen ablaut-vaihtelun asteissa. *e*-asteisia ovat lt. *žėrti* : *žėria* : *žėrė* 'iskeä tulta, kipinöidä; sytyttää tuli; säteillä, levittää valoa; loistaa' kirikkaasti, häikäistä; niittää, leikata viljaa kiireesti; kulkea t. matkustaa nopeasti; lyödä, iskeä; työntää, kaataa voimalla; sanoa suoraan, työkeästi; ryöstää' ja *žerin|ti* : *-a* : *-o* 'kuumentaa hehkuvasi'. *ē*-asteisia ovat lt. *žėra* 'kekäle, hiili', *žėras* 'hehkuvat hiilet, hiillos', *žėrėti* : *žėr|i* ~ *-ia* ~ *-a* ~ *-ėja* : *-ėjo* 'kyteä, hehkua; valaista voimakkaasti, loistaa, levittää valoa; välkkyä, kimallella, kimmeltää; päästää valoa läpi, olla reikäinen t. huokoinen, kuultaa läpi; (silmistä, kasvoista) hehkua, heijastaa (jtk tunnetta)', *žėr|uoti* : *-úoja* : *-ávo* id. ja *su|žėr|ti* : *-sta*; *-o* 'alkaa säihkyä t. säkenöidä, tuikkia, kimaltaa' *o*-asteisia ovat liettuassa *žarà* 'aamu t. iltarusko, taivaanrannan kajastus; kytevä kekäle, kipinä; liikkeen suunta, raja', *žāras* id., *žarijā* (~ *žerijā*) 'kekäle, hiili; kipinä; puna-ailakki; kiivailija, kuumapää', *žarėti* : *žāra* : *žarėjo* 'valaista, loistaa, säkenöidä' ja *žārin|ti* : *-a* : *-o* (~ *žaryti*) 'paistaa (uunissa t. pannulla); polttaa; lämmittää, kuumentaa; hehkua voimakkaasti, paahtaa, porottaa'. Viimeksi mainituilla on laajemminkin vastineita: lv. *zars* 'säde', mpr. *sari* 'hehku' ja mksl. *zopa* 'hohde, loiste'.

Kantasuomeen näkyy lainautuneen pohjoisbaltin **žerei-* (muutoksesta **e* < kbsl. **i* alla 8. kappaleen lopulla), joka säännöllisesti vastaa slaavilaisten kielten preesensvartaloa **zirej-* 'näkee, katsoo', itäbalttilaisen vokaalinpitenemän kautta myös liettuan preesensejä *žyri* 'hehkuu, loimuaa' ja *žiūri* 'näkee, katsoo'. Kaikki kantasuomen balttilaisperäiset verbit palautuvat preesensin kolmannen persoonan muotoihin (Holopainen & Junttila 2022: 134–139). Lainautunut verbi on keskikantasuomen kontinuatiivinen **šere-je-* (t. **šeri-je-*) > myöhäiskantasuomen **heri-*. Sellaisenaan se tunnetaan vain Vastseliinan pitäjän võrossa: negatiivisissa yhteyksissä käytetty *herriq* merkitsee

'kiinnittää huomiota, antaa häiritä itseään'. Verbin kausatiivijohdos *herittää* 'uhata (nyrkillä); aikoa' on säilynyt pohjoisempana, viron rannikkomurteessa ja suomen lounaismurteessa. Tämän ilmeisesti sekundääri, synonyyminen rinnakkaisjohdos *heristää* on vielä laajalevikkisempi. Kausatiivijohdoksen alkuperäinen motivaatio lienee ollut 'pakottaa huomaamaan, katsomaan'.

Tämän **šere-je*-verbin inkoatiivinen tai momentaaninen johdos on voinut olla pohjoisessakin itämerensuomessa laajalevikkinen verbi kksm. **šerāj-tā*- > mksm. **heräitä*- 'herätä', jos sen motivaationa on ollut 'alkaa huomata, alkaa nähdä'. Hyvin samaan tapaan ovat *herätä*-verbin synonyymit *havata* ja *havahtua* momentaanijohdoksia germaanisiperäisestä *havaita*-verbistä (LägLoS I: 90). Myös *havata* on **AitĀ*-verbi, vaikka *-*Aj-tA*-johdinsekvenssille ei voi osoittaa nimenomaan inkoatiivista tai momentaanista funktiota keskikantasuomessa: itämerensuomen **AitĀ*-verbit ovat semantiikaltansa hyvin moninaisia.

Esitän tässä neljä vaihtoehtoista selitystä **šerāj-tā*-verbille. Yksi mahdollisuus olisi selittää se rinnakkaiseksi lainaksi samaisesta **žerei*-muodosta kuin **šere-je*-: jälkitavun diftongi on periaatteessa voinut substituotuna paitsi kksm. **ej*:nä (> mksm. **i*), myös kksm. **āj*:nä. Itämerensuomen vanhimmat **AitĀ*-verbit ovat balttilaisperäisiä, mutta niiden *-Ai-* ei edusta lähtökielen diftongia, vaan metateettisesti substituotunutta preesenstunnusta *-*ja*: baP **tempja*, **skerbja*, **gelbja* → kksm. **tempaj-ta*-, **kārpāj-tā*-, **kelpaj-ta*- > sm. *temmata*, *kārvätä*, *kelvata* (Holopainen & Junttila 2022: 124). Jäisi epäselväksi, mikä aiheutti muoto- ja merkityseron lainaverbien **šere-je*- ja **šer-āj-tā*- välillä.

Toinen vaihtoehto on, että keskikantasuomeen olisi saatu inkoatiivinen **šer-āj-tā*- pohjoisbaltin inkoatiivisesta preesensmuodosta **žē-n-ra*, vrt. lt. *žiūra* 'alkaa nähdä'. Liettuun verbipesyeen jäsenistä juuri tällä on merkitys lähimpänä 'heräämistä', ja preesenstunnus *-*n-* on *-*r-n* edellä fonotaktisesti ongelmallisena jäänyt edustumatta. **AitĀ*-elementti on kenties voinut liittyä lainaverbiin jonkinlaisena (hyperkorrektina) balttilaisperäisyyden osoittimena, jos **AitĀ*-lainoja on kielessä ollut tuolloin paljonkin. Stang (1942: 132) kuitenkin pitää nasaali-infiksipreesensia tässä verbissä vasta itäbalttilaisena. Toisena ongelmana on, että kolmitavuiset balttilaisperäiset verbivartalot ovat itämerensuomessa takavokaalisia (sm. *temmata*, *kelvata*), jos

ensi tavussa on ollut *e (tai *e̅). Vain kaksitavuisissa vartaloissa (sm. *kestää, vetää*) etuvokaalisuus on odotuksenmukaista. Ei näytä todennäköiseltä, että lainaverbi olisi omaksuttu kaksitavuisena (*šerä-), koska kaikissa muissa keskikantasuomeen kaksitavuisiksi rekonstruoitavissa balttilaisissa lainaverbeissä on lähtömuodosta substituoitu *tA-aines, joka ilmeisesti on poistanut tarpeen liittää niihin kantasuomen *tA-verbistin (Holopainen & Junttila 2022: 128). Vanhassa kirjavirossa on tosin kaksitavuvartaloksi tulkittava *errada* : *erra-*, mutta se on voinut siirtyä aiemmasta kolmitavuisesta *heräitä-tyyplistä, johon vanhan kirjaeteläviron imperatiivi (mon. 2.) *errake* viittaa.

Kolmas käsittelyn arvoinen mahdollisuus on laina kantaskandinaaviin rekonstruoitavasta verbistä *her-nan: pres. yks. 2. & 3. *her-nōz, jota muinaisskandinaavissa ja edelleen nykyislannissa edustaa *hjarna* 'elpyä, toipua'. Se on johdos verbistä *herēn : *heraiz > isl. *hjara* : *hjarir* 'sinnitellä elossa', vrt. myös *herōn : *herōz > fäärin *hjara* : *hjarar* 'äännähtää elonmerkiksi, hiiskahtaa, pukahtaa'. Näiden verbien tausta on epäselvä (ÍO s.v. *hjara*). Msk. *her-nan muistuttaa erityisesti *heräitä-verbien vōron rinnakkaisvartaloa *herāne-*. Muinaisgermaaniselta lainalta odottaisi kuitenkin takavokaalista asua. LägLoS tuntee lainaetymologian kahdelle kolmitavuiselle e_ä-verbille, mutta kumpikin on epävarma: mksm. *epä-ä-? ← ksk. *ebōn (s.v. *epäillä*) ja mskm. *lepäitä-? ← ksk. *hleujan (s.v. *levätä*). Ensin mainitun selityksen tekee tarpeettomaksi johdosselitys kieltoverbivartalosta, toisessa lainan etuvokaalisuuden syyksi voi epäillä lähtömuodon *-j-tä. Lainan lähtömuodoksi sopisi äänteellisesti *heraiz, mutta semanttisesti vain *her-nōz.

Verbeihin *heri- ja *heräitä- liittyy vielä viron *erata* : 'ergama' herätä; loistaa, kiilua; leimuta, loimuta, liekehtiä, roihuta, ruskottaa, välähtää; hehkua; kuumoittaa; säteillä kipua; katsahtaa, tirkistää' jolla on vastineina myös mulkin (mulgin) *ergate* ja tarton *erätä* : 'ergämä' loistaa, hehkua'. Semanttisesti tämä verbi on paljon lähempänä sekä liettuan *žyrėti-* että *žiūrėti-* verbiä (ja latin verbiä *žūrēt*) kuin *heri- ja *heräitä-. Vartalon -g- selittyy sekundaarisena vahvan asteen korostajana, jota tavataan siellä täällä viron supistumaverbityyppissä: *salata* : 'salgama, vihata' : 'vihkama' jne. Niinpä *erata*-verbiä ei ole tarvetta erottaa vanhan kirjavirossa *errada*-verbistä eikä pohjoisen itämerensuomen *heräitä-verbistä.

Näyttää siis siltä, että **heri-* ja **heräitä-* perustuvat samaan lainaan. **heri-* 'huomata, katsoa' edustaa originaaliansa suuremmin, sillä sen substituutio on pääteaineksia myöten lähes fonologinen **žerei* → **šere-je-* ja sille rekonstruoitava merkitys tavataan sen lähtömuodon sekä itäbalttilaisella että slaavilaisella vastineella. Verbi kuitenkin integroitiin kontinuaatiivijohtimella **-je-* > mksm. **-i-*, joka sittemmin ajoi sen vähiten kontinuaatiiviset (eli eniten inkoatiiviset ja momentaaniset) merkitykset 'herätä' ja 'katsahtaa, tirkistää' johdoksiin. **heräitä-* on siis johdos ja niistä laajalevikkisin, mutta ei välttämättä syntynyt vielä keskikantasuomessa, sillä eteläisimmässä itämerensuomessa siltä puuttuvat vastineet. Võron(-seton) kielialueella 'herätä' on *nE*-johdos *herä(ne)däq* : *heräne-*, Räpinän pitäjässä myös *herähtüq*; liivistä puuttuu koko sanue. Myös pohjoisessa itämerensuomessa on rinnakkaismuotoja: suomen länsimurteiden *heräytä* : *herävy-*, karjalan *herähteä|kseh* ja vepsän *heräštuda*. Toinen kantaverbille rekonstruoitava perusmerkitys 'loistaa, hehkua' ja siitä varmaankin edelleen kehittynyt 'säteillä kipua' taas lienevät virossa ja etelävirossa siirtyneet **heräitä-*johdokselle äänteellisesti läheisen adjektiivin *ere* ~ *ergas* ~ *erk* 'kirkas, kuuma ym.' vaikutuksesta, joka on aiheena seuraavassa kappaleessa.

3. *hereä* ja *herkkä*

Herätä-verbiperheestä on vielä mainitsematta viron *ärgata* : *ärkama* (murteissa *ergätä* ym.) ja vatjan *örtšähtää* ~ *örtšätä* 'herätä'. Muodot ovat varsin myöhäisiä: ensimmäinen esiintymä on Stahlilta (1641 I: 11) *Errcka ülle, ke sinna magkat*, mutta kaikissa muissa saman vuosisadan viron teksteissä verbi on *erra-* ([era] t. [ära])-kantainen. Myöhäiskantasuomen geminaattaklusiilia **-kk-* jatkava viron *-k-* : *-g-* on näihin muotoihin levinnyt laajalevikkiseltä adjektiivilta sm., ka. *herkkä*, ve. *herk*, va. *herkka*, vi., li. *erk* < mksm. **herkkä*, jolle on eri puolilta itämerensuomea kirjattu merkitykset 'vuolas; altis vaikutuksille t. toimimaan, helposti reagoiva; helposti vahingoittuva, hauras; helppolypsyinen; helppo, kevyt (työstää, käyttää, ajaa jne.); luistava (keli); helposti nitettävä; lempeä, tunneherkkä, tunteellinen; heleä, kirkas, terävä, räikeä (väri, valo); (hehkuvan) kuuma; nopea, ketterä;

reipas, vireä; tarkka, tarkka-aistinen; valpas; helposti heräävä, herkkä-uninen; pelokas, säikky'. Viimeksi mainitut merkitykset ('nopeasta' alkaen) liittyvät läheisesti heräämiseen. Vatjan *-tš-* jatkaa geminaatan **-kk-* heikon asteen vastinetta; harvinaisemman variantin *örtšätä* preesens-taivutuksessa olisi vahva aste *-ttš-* odotuksenmukainen, mutta VTšS antaa vain heikkoasteisen muodon *örtšää*.

Myöhäiskantasuomen **herkkä* sekä sen suunnilleen samanmerkityksiset johdokset **herkko* (> viron murteiden *erk* : *ergu* (myös 'terävä'), võron *herk* : *hergo*) ja **herkkäs* (> vi. *ergas*) palautuvat adjektiivilla tavallisen suffiksivaihtelun **-EtA* ~ **-kkA* (vrt. Hallap 1983, Rauhala 2011) kautta muotoon **heretä*. Tällä adjektiivilla, sm. *hereä*, ka. *herie*, ve. *hered*, vi. *ere*, vs. *herre*, on osin hyvin samantapaisia, osin aivan erilaisia merkityksiä itämerensuomessa: 'vuolas, runsaana virtaava t. satava (myös itku); makea (nauru); herkästi juokseva (neste); herkästi irtoava, liikkuva; herkkä syttymään, hyvin palava; herkkä (itkemään, nauramaan, nukahtamaan ym.); herkkä-, helppolypsyinen (lehmä); herkkämaitoinen (rinta); kepeästi ajettava (ajokki, ajoneuvo); luistava, helppokulkuinen (keli); helposti niitettävä; antelias; lempeä, herkkä, tunteellinen; runsas; heleä, kirkas, terävä, räikeä (väri, valo); heleä, kova (ääni); (hehkuvan) kuuma; nopea, ketterä; nokkela; pelokas, säikky; kovakuorisiksi paistunut (leipä); pahansisuihin, äksy; makea (uni, unettaminen); harva, aukkoisen, hatara'. Virossa *ere*, *ergas* ja *erk* ovat täysin synonyymiset.

Jo aiemmin (Junttila 2015a: 477 ja 2015c: 220) olen esittänyt balttilaista alkuperää viron adjektiiville *ere* ja sen võron vastineelle *herre* merkityksissä 'kirkas' ja 'kuuma'. Näitä merkityksiä ei **heretä*-sanalta tavata muualta itämerensuomesta (suomen kaakkoismurteissa on kuitenkin kuvailtu kirkasta auringonpaistetta johdoksella *herevä*). Muita **heretä*-sanoja olen erottanut kaksi, joista yksi liittyy *herätä*-verbiin ja toinen sanaan *hera* (Junttila 2015c: 186). Liitin adjektiivin **heretä* 'kirkas, terävä, räikeä; kuuma' balttilaiseen verbivartaloon **žer-* ~ **žēr-*, josta jo Pekka Sammallahti 2001: 401 on selittänyt saamen verbin **šearä-je-* > saaP *šear'rat* 'loistaa, paistaa (kirkkaana)'. Suorat balttilaislainat eivät saamessa ole todennäköisiä, joten saamen verbi on mieluummin johdos adjektiivista **šearētē* > saaP *šearrat* 'kirkas, valovoimainen, selkeä', jota mksm. **heretä* äännelaillisesti vastaa. Saamen adjektiivi selittyy luontevasti lainaksi kantasuomen

adjektiivista, jonka suomesta kadonneet merkitykset olivat aiemmilta etymologeilta jääneet huomaamatta. Verbien lainautumista tutkiesani olen kumminkin vakuuttunut, ettei kantasuomen adjektiivia ole voitu lainata balttilaisen tai minkään muunkaan kielen verbivartalosta. Yksinkertaisinta on olettaa **heretä* johdokseksi yhtäältä verbistä **heräitä-* ja toisaalta substantiivista *hera*. Muodon puolesta kumpikin johdossuhde on mahdollinen. Adjektiivin merkityksistä **heräitä-* sopii ainakin niin 'kirkkaan' ja 'kuuman' (vrt. vi. *erata*) kuin 'nopean, ketterän', 'pelokkaan' ja 'äksyn' taustalle; muut merkitykset liittyvät pikemminkin *hera*-sanueeseen.

Juuri 'kirkkaan' ja 'kuuman' merkityksissä **heretä* (< mksm. **šeretä*) voi silti olla erillinenkin balttilaislaina. Liettuassa *žir-* ~ *žiur-* sanueeseen kuuluvat esimerkiksi adjektiivit *žirūs* : *žiri* 'loistava, kimalteleva'² ja *žiūrūs* : *žiūri* 'tarkkanäköinen; kiersosilmäinen; kirkas (sää)'. Jos pohjoisbaltissa ei ollut pitenemäästettä eikä palataalista dissimilaatiota tapahtunut, sopii mahdollisen adjektiivin kannaksi **žer-* tai **žer-j-*. Lähtömuotona on voinut olla myös adjektiivin feminiini **žeri*. Vartalon palataalisuutta ei kuitenkaan tarvita selittämään itämerensuomen sanan etuvokaalisuutta, sillä ainakaan suomessa ei ole takavokaalisia **-EtA*-adjektiiveja, joiden ensimmäisen tavun vokaalina olisi *e* (vrt. *mehu* ~ *mehe(v)ä*, *hekkua* ~ *hehkeä*, *letka* ~ *letkeä*) ja eteläisemmissä kielissä etymologialtansa tunnetuita *ę*-esiintymiä vastaa Suomenlahden pohjoispuolella alkuperäinen *-o-* (esim. vi. *kōle*, vs. *kōllō*, li *ky'l* ~ sm. *kolea*).

Adjektiivinjohdin **-EtA* on ikivanha ja yleistynyt jo ennen keskikantasuomea. Balttilaisperäisissä adjektiiveissa se vastaa liettuan *us-*päätettä ainakin sanoissa sm. *rapea* ~ lt. *trapūs* 'hauras, murea' ja sm. *veikeä* ~ lt. *veikūs* 'nopea, kiireinen, reipas'. **-EtA*-aines on myöhemminkin syrjäyttänyt epätavallisempia adjektiivien päätteiksi: sanassa sm. *haalea*, ka. *halie*, vi. *hale*, mulkin *ale* 'kirkas; vaalea, haalistunut, kalvakka, kelmeä; vaaleansininen; laimea, väljähtynyt' se on korvannut balttilaisperäisen **-jas*-aineksen, joka on säilynyt eteläisessä itämerensuomessa: vi. *haljas*, va. *allaz*, vs. *halas*, li. *āļaz* 'vihreä; raaka (kasviksista); kirkas, kiiltävä' ~ lt. *žālias*, lv. *zaļš* 'vihreä; kelmeä; raaka; vahva'. (Junttila 2015c: 142, 220)

2. Tästä vastineesta kiitän Anthony Jakobia.

4. *hera*

Liettuan *žirti* merkitsee myös 'pölyttä, sirota, roiskua; (kyyneleistä, hiestä) virrata, valua; levitä (huhu)'. Kroonen et al. (2022: 8) liittävät sen yhteen useitten indoeurooppalaisten kielten 'jyvää', 'ydyntä', 'hedelmän kiveä' ja 'sora' merkitsevien nominijohdosten kanssa: näitä ovat esimerkiksi liettuan *žirnis* 'herne' sekä muinaisskandinaavin *korn* (~ ru. *korn* 'jyvä') ja *kjarni* (~ ru. *kärna* 'ydin'). Juureksi on rekonstruoitu **đerH-* 'jauhautua'. Tämä *žirti*² on siis tulkittavissa erilliseksi yllä käsitellystä verbistä *žirti*¹ 'kipinöidä; kyteä, hehkua; häikäistä'; kummankin verbin yhteistä merkityksenkehittymää voi olla LKŽ:n mainitsema 'raikua (nauru)'. Toinen mahdollisuus on olettaa *žirti*-verbin merkityksen laajentuneen 'kipinöimisestä' 'pölyämisen, siroamisen' kautta 'kyynelten, hien vuotamiseen'.

Transitiivisella liettuan verbillä *žeŗti* on joukko 'pölyämisen' ja 'siroamisen' kanssa yhteen sopivia merkityksiä: 'viskellä, ripotella, kylvää, kaataa; ladella, lasketella (puhetta)'. Nämä liittyvät varmasti verbiin *žirti*² siinä missä ylempänä mainittu *žeŗti* 'iskeä tulta, kipinöidä; sytyttää tuli; lyödä; jne.' liittyy verbiin *žirti*¹; myös verbeillä *žeŗti*¹ ja *žeŗti*² on myöhemmäksi yhteiseksi kehitykseksi tulkittava merkitys, 'ampua tiheästi, tulittaa'. Vaikeammin etymologisoitava on verbin *žeŗti*¹ merkityksille suorastaan vastakkaiset ja myös verbin *žeŗti*² yhteyteen sopimattomat 'koota yhteen, kerätä, haravoida; saada t. ottaa, kääriä (rahaa)'. Ne pitänee olettaa näistä erillähtöiseksi verbiksi *žeŗti*³, jonka alkuperän selvittäminen ei kuitenkaan kuulu tähän tutkimukseeni.

Liettuan *žirti*² tulee merkityksissä '(kyyneleistä, hiestä) virrata, valua' lähelle suomen verbejä *herua* ja *herahtaa*, joilla on vastineena vatjan *ōrahtaa* 'herahtaa', lainana suomesta myös viron murteitten *eruda* 'herua'. Tämä merkitys on liettuassa tuskin aivan äskettäinen, koska sen johdokseksi sopii latgallin pitenemäasteinen *žeirât* 'kastella', joka palautuu latgallin myöhäistä vokaalinsiirtymää edeltäneeseen muotoon **žirēt*. Suomen *herua* lienee ainakin pohjoiskantasuomalainen, koska vepsästä tavataan sen ilmeinen **ek*-johdos *here* 'lanta'.

Herua ja *herahtaa* ovat tunnetusti johdoksia nominista *hera*. Suomen sanalla ja sen itämerensuomalaisilla vastineilla kutsutaan monenlaisia nesteitä. Suomen murteissa *hera* on tyypillisesti jossain

prosessissa aineesta olotilan muutoksen kuten hyytymisen (juoksetumisen), käymisen, sulamisen tai laimentamisen yhteydessä erittyvä tai muuten muodostuva, aineeseen itseensä tai sen aiempaan tilaan verrattuna juoksevampi neste. Kaikissa suomen murteissa ja karjalassa *hera*, inkeroisessa *heravesi* merkitsee maidosta sen juoksettuessa (hyytyessä) eroavaa, erittyvää vetisempää nestettä, suomen itämurteissa myös siitä valmistettua ruokalajia. Siellä täällä heraksi on kutsuttu saman prosessin vastakkaistakin tuotosta, juoksettunutta maitoa tai kermaa, josta on valmistettu ruokaa. Harvakseltaan itämurteissa on hera voinut olla myös vedellä jatkettua piimää.

Kaikki hera ei liity maitoon. Suomen itämurteissa heraksi kutsutaan oluen panon ja viinan polton yhteydessä vierteen tai rankin päälle sen seistessä erinnyttä kirkkaampaa nestettä, josta lopputuote valmistetaan. Edelleen lähinnä itämurteista kerätyissä SMS:n esimerkkilauseissa *heraa* on juoksevaksi muuttuva kiinteä aine: voi, hylkeenrasva, syltty, tali, kynttilänvaha tai lasi. Toisaalta yhdessä esimerkissä heraksi nimitetään myös nesteeksi tiivistynyttä kaasua, tervapadan höyryä. Muutkin esimerkit *herasta* SMS:ssa liittyvät johonkin dynaamiseen yhteyteen, jossa nestettä muodostuu tai on juuri muodostunut, oli se sitten keiton lientä, kahvia tai synnytyksen jälkivuoto. Karjalan kielen sanakirjan mukaan *heroa* saadaan, kun vettä pannaan marjojen sekaan, ja tästä *herasta* keitetään kiisseliä.

Tähän *heran* merkityksen dynaamisuuteen liittyy sekin, että johdosverbillä *herahtaa* on vastine vatjassa, jossa itse kantanomini ei ole säilynyt. Inkeroisesta etelään *hera* tavataan itsenäisenä sanana vain liivistä, jossa Kettunen (1934: 225–6) kertoo kielenoppaidensa selittäneen sanan *yra* (Kettusella *erà*) tarkoittavan kiimaisen eläimen suusta valuvaa kuolaa; hän kuitenkin itse pitää sen aikaisempaa merkityksenä siemennestettä.

Liivin sana esiintyy myös yhdysmuodosteessa *yra-mära* 'villi viinimarja', jonka yhteyteen Kettunen liittää suomen *herukka*-sanana. Näiden vastine on myös võron *hõrak* (: *hõraga*, *hõragu*) 'punainen viinimarja'. Nimen motivaatio on sinänsä epävarma, että muistakin marjoista on *herunut* mehua. Suomen murteiden *heramustikka* 'tumma kiiltävä mustikka' ja *herapuola* 'suuri mehevä puolukka' kuitenkin osoittavat, että *hera*-kanta on marjojen nimityksissä viitannut erityiseen mehukkuuteen. Yllä mainittu karjalan *hera* viittaa sekin marjojen

nesteeseen. Muihin itämerensuomen puhuma-alueen luonnonvaraisiin marjoihin verrattuna villitkin viinimarjat ovat mehukkaita, puhumatakaan jalostetuista marjoista, joiden nimityksinä sm. *herukka* ja vs. *hōrak* ovat voineet syntyä erikseen, toisistaan riippumatta.

Toinen laajalevikkinen yhdysmuodoste on *herasilmä*, joka viittaa joko silmien vaaleuteen, kaihiin tai silmien vetistämiseen. Sana tavataan niin suomesta kuin etelävirosta ja viron saarten murteesta-kin. Merkitysten yhteys märkyyteen ja nestemäisyyteen on edelleen ymmärrettävä.

Koivulehto (1976: 248) on ohimennen yhdistänyt *heran* latinan sanaan *serum* 'hera' (< kie. **sero-m* 'neste'). Äännesuhteiden kannalta yhteys on kuitenkin selitettävissä vain olettamalla lainanlähteeksi ilman jatkajia kadonnut kantagermaanin *vastine*. Niinpä selitys on varsin spekulatiivinen. Tässä sille esittämäni vaihtoehtoista etymologiaakaan ei voi pitää aivan varmana, koska liettuan *žirti*² ja latgallin *žeirāt* eivät verbeinä tietenkään voi vastata lainasubstantiivin lähtömuotoa. Pohjoisbalttiin tulisi olettaa niitten *vastineelle* johdosnominin, jollaiseksi kävisi niin katoasteinen neutri **žera* tai feminiini **žerā* kuin *e*-asteinen neutri **žera* tai feminiini **žerā*. Yksi mahdollinen *vastine* tällaiselle johdokselle kuitenkin tunnetaan latviasta, ja se tulisi selittää palataalisen dissimilaation kautta.

Latviassa on substantiivi *žūra*, harvinaisempaan varianttina *žūre*: näille ME antaa merkitykset 'likainen vesi; samea neste; pitkään keitetty ryynipuuro; puolivalmis olut; (hapan) kaurapuuro, kaurakiisseli; ruisjauho–perunakeitto; lantavesi; jatkuva sadesää; rankkasade; juomari, juoppolalli; paljon juova lehmä; lotraaja, veden tuhlaaja; sängyn kastelija; roskapuhe'. Liettuassa on suoraksi *vastineeksi* sopivat *žiūrė* ~ *žiūrė* ja harvinaisempi *žiūrā* 'kaurapuuro; kaurakiisseli; makea leipäkeitto; kuorittu maito; neste; ripuli'. Lätissä johdoskorrelaatti *žūris* merkitsee 'lätäkkö; vedellä laimennettu rahka tai hamppu; nesteen haaskaaja tai läikyttäjä; läpimäräksi kastunut; paljon vettä juova; olut-sammio'. Sanalla *žūra* on verbijohdos *žūrāt* 'olla nesteen kanssa tekemisissä, läträtä, polskuttaa'.

Lätin verbi *žūrē|t* : - : -*ja* merkitsee 'valuttaa, kaataa yli, läikyt-tää; kantaa vettä; panna olutta; hauduttaa, laittaa paljon ruokaa; laittaa mautonta ruokaa; vaivata taikinaa; sataa pitkään (ja rankasti); ryyppätä, juoda paljon; virtsata (sängyyn); virrata'. Se saattaa olla substantiivin

žūra kantaverbi, elleivät molemmat ole rinnakkaisia johdoksia jostain lätiä kadonneesta sanasta. Tälle verbille ME nimeää peräti neljä homonyymiä: yksi *žūrēt* '(tuulesta) ulvoa' on sen mukaan onomatopoeettinen, toinen *žūrēt* 'hapattaa' laina keskialasaksin verbistä *suren* 'hapata'. Muut kaksi, 'kyteä' (= *žirēt*: - : -ja 'palaa hiljalleen') ja 'vaania, väijyä; vilkaista, vilkuilla' onkin ylempänä jo mainittu liettuan verbien *žyrėti* 'hehkua, loimuta' ja *žiūrėti* 'katsoa, nähdä' vastineina.

Lätin verbillä *žūrēt* 'valuttaa jne.' ja sitä äänteellisesti – palataalidissimilaatio poislukien – vastaavalla latgallin verbillä *žeirāt* 'kastella' voisikin olla sama suhde liettuan verbiin *žirti*² kuin verbeillä *žūrēt* 'kyteä' ja *žirēt* 'palaa hiljalleen' on liettuan verbiin *žirti*¹. Tällöin lätin substantiivin *žūra* alkumerkitykseksi voitaisiin palauttaa 'runsaasti kehkeytyvä neste' ja selittää se kantaitäbaltin sekundaarista piteneväasteesta **žūrā* < **žirā* < **žirā*. Kantasanana voisi pitää liettuan verbiä *žirti* : *žyra* (< **ži-n-ra*), jossa on vanha katoaste. Sekundaari piteneväaste palautuu aina vanhaan katoasteeseen. Lyhytvokaalisen johdoksena samasta vartalosta selittynee *žurme* 'kosteus, märkyys; lipeävesi'.

Täten on mielestäni hyvin mahdollista rekonstruoida lv. *žūra*-sanana kantamuodoksi itäbalttilainen **žirā* < **žirā* (< kbsl. **žirā*^h), joka sopisi suoraksi vastineeksi *heran* lähtömuodolle. Selityksen tiellä on kuitenkin merkittävä este, josta minulle kertoi Anthony Jakob Greifswaldissa 16.5.2022 puheenvuorossansa tämän artikkelin aiheista pitämäni esitelmään. Liettuan *žiuūrē* on nimittäin selitetty lainaksi, jonka lähtömuotona on joko (LEW, LKŽ) valkovenäjän *жур*, puolan *zur* 'hapatetuilla jauhoilla sakeutettu lihaliemipohjainen keitto' tai (SEJL) ← keskialasaksan *sūr* 'hapan', *siure* ~ *süre* 'hapanleipäaikina'. Jälkimmäisellä sanalla on vankea indoeurooppalainen tausta (vrt. esim. Kluge s.v. *sauer*). Slaavilaisen sanankin levikki ulottuu valkovenäjältä ja puolasta moneen suuntaan. Venäjän murteissa siihen kuuluu ainakin Smolenskin, Tverin ja Pihkovan *жур* 'kaurakiisseli; (hamp-puoluen) pohjasakka', ehkä myös Pihkovan *журá* 'jokin (hyvin) hapan; happo' (CPHГ), ellei tämä ole, kuten *журá* 'karpalo', lyhenty-mä sanasta *журав(л)іна* id. ← *журавль* 'kurki'. Ukrainasta ainakin etymologinen sanakirja (ECYM) tuntee sanan *жур* 'hapan ruokalaji kaurajauhoista', jota en onnistunut muista sanakirjoista löytämään. Tšekin *žour* 'hapan jauhopuuro' on Kottin (1878–93: V 873) mukaan

määriläinen murrekana; PSJČ:n kortistossa on tšekin murretietona *žur* 'puolalainen ruokalaji'. Etelämpänä, sloveenissa ja keskisessä eteläslaavissa on *žūr* 'hera' (REW, RSKNJ). REW pitää slaavilaisten sanojen mahdollisina vastineina jonkinlaista puolivalmista juustoa merkitseviä norjan sanoja *kjore* ja *køyr*.

Latvian sanan merkityskirjo on kuitenkin laajempi kuin lainan ehdotettujen germaanisten ja slaavilaisten lähtömuotojen. On mahdollista erottaa nesteeseen ja vetelyyteen liittyvät merkitykset lainatuista, happamuuteen ja hapatetuista jauhoista valmistettuihin ruokiin liittyvistä. Edelliset selittää yhteys verbeihin lt. *žirti* ja latg. *žeirāt* paremmin kuin lainaetymologia, sillä ERHSJ (s.v. *žūr*) selittää eteläslaavin 'hera'-sanan lainaksi latinan *serum*-sanasta, siis itä- ja länsislaavin hapanten ruokalajien nimityksistä erilliseksi. Kolmas vaihtoehto olisi ME:n ehdottama yhteys lätin verbiin *žau̯t* : *žau̯n* : *žāva* 'valaa; sataa rankasti'. Tämä edellyttää suhteellisen harvinaista johdinta *-*rā*, joka ei näytä muualla aiheuttavan vartalovokaaliin astevaihtelua (ablaut). Endzelīns (1948: 90) esittää balttilaisten kielten nomininjohdon kuvauksessansa sanaparin lt. *skiedrā* 'sälö' ~ lv. *šķiēdra* 'kuitu, säie', joka Smoczińskyn (SEJL) mukaan voi olla ← *skiesti* : *skiedžia* : *skiedē* 'laimentaa; jakaa osiin'; toisaalta johdos voi olla myös nominikantainen. Vastaavina verbijohdoksina Smoczińsky mainitsee vielä sanat *sausrā* 'pitkä pouta, kuiva kausi' ← *saūsti* : *saūsta* : *saūso* 'kuivua', *šutrā* (~ lv. *sutra*) 'höyry' ← *šūsti* : *šūnta* : *šūto* 'höyrytä' ja *dubrā* 'syväne metsässä' (~ lv. *dubra* 'hetteikkö') ← *dūbti* : *dūmba* : *dūbo* 'vajoata; kaartua'. Johdosetymologia ei näytä mahdolliselta, mutta pidän silti vakuuttavampana yhteyttä verbien lv. *žūrēt* 'valuttaa, kaataa yli, läikyttää; kantaa vettä; sataa pitkään; virrata' ja latg. *žeirāt* 'kastella' välillä.

Sanoissa lt. *žiūrē* ~ *žiūrē* ~ *žiūrā* ja lv. *žūra* on siis voinut yhtyä kaksi erilähtöistä homonymiä: yhtäältä happamia puuroja, keittoja ja kiisseleitä sekä oluen hapanta sakkaa merkitsevä laina, toisaalta omaperäinen märkiä asioita ja olotiloja kuvaava johdos. Laina saattaa olla keskialasaksista, jonka *s*- edustuu lätin *ž*-nä myös sanassa *žūpuōt* ~ *žūpāt* 'juopotella' ← kas. *supen* id., mutta vielä todennäköisemmin hapanta ravintoa merkitsevät itäbaltin sanat on saatu itäslaavista, itä- ja länsislaavin sanat puolestaan keskialasaksista.

5. *hermo*

Liettuan *žir-* ~ *žiur-* sanueeseen liittyy **mē-* johdoksena lv. *žūrme* 'elinvoima, rohkeus, energia', josta puolestaan on johdettu *žūr̃mīgs* 'voimakas, energinen'. Historiallisesti ja semanttisesti sen kantasanaa lähinnä on lv. *žūrēt* 'kyteä'. Teonnimiä (nomina actionis, vrt. Endzelīns 1923: 244) on muodostettu itäbalttilaisissa kielissä verbeistä nomininjohtimilla **-ma-*, **-sma-*, **-mē* ja **-smē*. Johdoksen voi siis kantaitäbalttiin rekonstruoida **žūr-mē* 'kyteminen' > 'elinvoima'. Varsinkaan lätiässä ei **a:*llisia ja **ē:*llisiä johtimia voi tarkasti erottaa toisistaan, rinnakkaisuustoja on erittäin paljon (Leskien 1891: 426), joten sellaiseksi on rekonstruoitavissa myös **žūr-ma-*.

Sanojen *žūrme* ja *žūr̃mīgs* yhteyteen kuuluvat jotenkin myös *šūrme* 'voima', *šurmīgs* 'vireä', *surme* 'neste, elinneste; kasvuvoima; lantavesi', *šurmēts* 'paksu, hedelmällinen (maa)', koska mitään lainaetymologiaa tahi *š-*-tai *s-*-alkuista kantasanaa näillä ei ole löytynyt. Sananalkuisen obstruentin soinnillisuuden vaihtelu on latviassa yleistä; Kiparsky (1968) on yhdistänyt sen yhtäältä äännemaalailuun ja toisaalta itämerensuomalaiseen substraattivaikutukseen.

Itäbaltin tavoin on myös pohjoisbaltti voinut johtaa **žēr-* verbikannasta **ma-* verbaalinominin **žēr-ma-* merkityksessä 'elinvoima'. Tällöin tästä on lainattu kksm. **šermo* > sm. *hermo* 'nervus; jänne; suoni; (sykkivä) valtimo, elohiiri tms; (lihas)voima, tunto, tarmo; hervoton; tunnoton, turta; reen paju (reen kaplasparia yhdistävä, pajusta hautomalla ja painamalla tehty side)'

Suomen sanan nykymerkityksen selittävät neologismiksi esimerkiksi Hakulinen (1969: 34) ja SMS. Toisaalta näiden kansankielisenä esittämää 'jänteen' merkitystä tukee Suomen murteiden sana-arkistossa vain yksi, vuodelle 1927 päivätty maininta Perniöstä: "Ei yleinen sana – Kansa ei yl. käytä eikä tiedä tod. merk., milloin käyt., voidaan tark. esim. jänteitä.". Tätä merkitystä on kenties päädytty pitämään alkuperäisenä, koska latinan *nervus* 'jänne' on sivistyssanana käytössä 'hermon' merkityksessä. Perniön 'jänteen' selittää silti paremmin pyrkimys paikantaa lääketieteen kielestä opittu hermon käsite ihmisruumiiseen. Kenties samoin selittyy Parikkalasta kirjattu *hermo* alkuliman merkityksessä: "Hermo juoksoo (protoplasmasta)". *Hermon* merkitys 'suoni' taas esiintyy useimmissa Suomen murteiden sana-arkiston

esimerkeissä hieronnan konteksteissa, joten sekin saattaa olla ammattikielilähtöinen. Suoniin liittyy myös käyttöyhteys *posket hermettää* 'punoittavat' (Liperi), mutta sen lähtökohtana voi olla verbi *herettää* 'kukoistaa'. Suonten yhteydessä mutta niistä erillisinä *hermot* esittää Konginkankaalta 1933 kirjattu lause "se (vereen mennyt maanpitävä) lainnehti suonissa ja hermoissa".

Etelä-Pohjanmaalta on kaksi merkintää *hermon* käytössä merkityksessä 'reen paju': "Nuoresta kuusesta otettiin kaksi kertaa niin pitkä kappale kuin reki oli leveä. Se veistettiin kourulle ja kouruun kaadettiin vettä. Sitten sitä kuumennettiin ahjolla, että se tuli notkeaksi ja kierrettiin reen tai kelkan 'ketaraan' [ketarain eli jalasta ja kaustaa yhdistävien tukipuiden] ympärille, päät naulattiin kiinni. Sitä sanottiin 'hermoksi'. Sen päälle laitettiin pohja. Nykyään ei sitä enää käytetä eikä sanaakaan tunneta." (Isokyrö, 1934). Reen *hermo* on siis ohuehko ja taivutettu, mutta sellaisena vahva osa. Toinen reen osa on *hermopuu* murretiedossa Humppilasta vuodelta 1934: "Heinäreessä oli ja on hermopuut. Reen sivua kulkeva toisesta päästä väärä (vääränä juuri) estää reen laitojen leviämistä, ts vahvistaa niitä ja samalla vahvistaa reen roukkuja samalla estäen osaltaan heiniä putoamasta.". Tällainen *hermopuu* on tulkittavissa 'jännepuun' motivaation kautta, mutta toisaalta myös 'taivutetun puun' tai 'voimapuun'.

Hermo merkitsee 'tarmo, voima, tunto' sekä Etelä-Hämeessä että karjalan kielen Suomen puoleisissa pitäjissä: "oli severtta hermoo että sain tost ovipiälest kii (kun meinasin kaatua)". (Nurmijärvi, 1930). Ainakin Etelä-Hämeessä tämä *hermo* saattaa kuitenkin olla alempana käsiteltävän naapurimurteen sanan *hervo* 'voima, tarmo' variantti. Epäsuorasti tähän merkitykseen viittaavat suomen murteissa myös yleiset *hermeästi* ja *hermakasti* 'voimallisesti, vuolaasti', mutta samat merkitykset on myös yllä käsiteltyyn *hereään* liittyvillä adverbeilla *hereästi* ja *herakasti*. Länsipohjalainen *täyshermonen* 'terve, rohkea' (Kompelusvaara, 1937) saattaa selittyä yleiskielisestäkin 'hermosta'. Daniel Jusleniuksen (vrt. VKS) Porthanin sanakirjaan lisäämään esimerkkilauseeseen "suo mull' verhon, hermon, tarpeheni etc." eivät sovi *hermon* anatomiset merkitykset lainkaan; 'tarmo, voima, tunto' on yksi mahdollinen tulkinta, mutta vielä todennäköisemmin sanalla on tässä jokin muualta tuntematon merkitys.

Suomen ulkopuolelta ei *hermolle* ole esitetty varmoja vastineita. Karjalan *hermo* 'nervus; voima' voi ainakin SSA:n mukaan olla lainaa suomesta. Privatiivijohdos on hieman laajemmalle levinnyt: inkeroisesta tavataan *hermutoine* ja karjalasta *hermotoin* 'hervoton, veltto'. Voisivatko nämä myöhäisehkön *hervottoman* (vrt. alempana) varianteilta vaikuttavat adjektiivit juontua näiltä kielialueilta sitemmin kadonneesta sanasta *hermo* 'tarmo, voima, tunto'? Tällöin *hermon* konkreettisia merkitysesiintymiä 'suoni; (sykkivä) valtimo, elohiiri tms' voisi pitää abstraktin sanan satunnaisina konkretisoitumina, seurauksina pyrkimyksestä paikantaa kehon elinvoima suoniin ja ehkä jänteisiin.

Suonimaisen ohuita elimiä, tosin kasveilla eikä ihmisellä, merkitsee myös eteläviron *orm* : *ormu* ~ *orma* ~ *orme*, *horm* : *horma* 'ohut oksa t. risu; vihne; ohut, rihmamainen juuri, juurikarva'. EMS esittää sanan käytöstä esimerkkeinä lauseet *sarapuul ka nyu peenikse ossa oma nigu ormu jälle* 'pätkinäpensaalla ne ohuet oksat ovat kuin *ormuja* ikään' (Nõo) ja *puu juuröl omma_horma? manh, nuidõ läbi imess puu maa sisest`toitu* 'puun juuressa on mukana *hormia*, niillä puu imee maasta ravintoa' (Hargla). Kummassakin kontekstissa 'hermon' tai 'ohuen suonen' läheisyys on hyvin tajuttavissa.

Aiemmin tätä sanaa ei ole *hermoon* yhdistetty. Syynä on ilmeisesti ensi tavun *o*, joka kuitenkin vastaa suomen *e*:tä toisen tavun *o*:n edellä yhtä lailla sanojen *eno* ja *hepo* vastineissa: va. *ono*, *opo(nõ)*, vi. *onu*, *hobu(ne)*, vs. (**ono* >) *uno*, *hopõn*; olen esittänyt myös rinnastuksen sm. *ehto* ~ va. *ohto*, vi. (part.) *ohtu* (Junttila 2023). Eteläviron (*h*)*orm* esiintyy paitsi *u*-, myös *a*- ja *e*-vartaloisena, mutta *-a*:n voi selittää tarttumana homonyymisestä, toistaiseksi etymologiattomasta sanasta *horm* : *horma* 'kidus; evä' ja *-e*:n ehkä eteläviron läntisissä murteissa tavallisella jälkitavujen *e*:n yleistymiskehityksellä.

Kenties nykymerkitys 'hermo' ei olekaan niin tuore kuin minä Hakulinen sen esittää. Hermot tunnettiin jo antiikissa, mutta kauan ne oletettiin hyvin ohuiksi nesteen täyttämiksi putkimaisiksi säikeiksi, koska sähköisiä ilmiöitä ei vielä hyvin ymmärretty. Johonkin ohueen, säikeistä koostuvaan tai abstraktimmin hienoon viittaavat myös *hermon* mahdolliset johdokset suomen kaakkoismurteissa ja Kymenlaaksossa: *hermu* 'korut, koristeet, helyt; olkihimmeli; ohuet, ylelliset vaatteet, hepenet; kahvipöydän tarjoomukset' ja *hermutella* 'kirjailla'.

Voisikohan *hermu* selittää myös Jusleniuksen *verhon* yhteydessä esittämän *hermon*?

Vielä yksi äänteellisesti sopiva vastine *hermolle* voi olla viron *horm* : *horma* 'silmukka t. viilto virsun reunassa paulojen kiinnittämissä; ristiin jalan yli kiinnitettävä virsunpaula', mikäli Jürin murteen monikko *ormud* on selitettävissä säilymäksi. Virsun paula, nyöri tai rihma on funktioltansa samanlainen kuin rekeä koossa pitävä hermpuu, suhteellisen ohut ja taipuisa vaikka ei erityisen hieno. Näissä itämerensuomalaisissa merkityksissä yhdistyvät siis säiemäisyys, suoni-
maisuuus tai rihmamaisuus ja suurempaa kokonaisuutta koossapitävä tai muuten palveleva funktio; osassa merkityksiä korostuu ohuus ja hienous, toisissa sidoksen vahvuus. Jotta *hermoa* voi pitää balttilaisperäisenä, on oletettava merkityksen konkretisoituminen 'elinvoimasta, tarmosta' yhtäältä 'suoniin' ja 'hermoihin', toisaalta 'vahvaan sidokseen' varsin vanhaksi.

Periaatteessa *hermon* voi selittää lainana toisestakin balttilaisesta sanueesta. Liettuassa on alkuperältänsä tuntemattomat verbit *žirbėti* : *žirba* : *žirbéjo* 'loistaa, välkkyä, välähdellä; vilahtaa; (silmät) häikäistyä, kivistää' (vrt. *at|žirbėti* 'uudistua, toipua') ja *žiurbėti* : *žiurba* : *žiurbéjo* 'loistaa, välkkyä, välähdellä; (silmut, lehdet) puhjeta; vihertyä; kasvaa; (lähde) pulputtaa'. Verbit kuuluvat selvästi yhteen ja jälkimmäisessä on tapahtunut palataalidissimilaatio *ži* > *žiu*. Kuten *žir-* ~ *žiur-* sanueessa, myös tässä *žirb-* ~ *žiurb-* sanueessa on kummallakin liettuan verbillä *st-* johdoskorrelaatti: *žirb|ti* : *-sta* ~ *-a* : *-o* 'kimallella' ja *žiurb|ti* : *-sta* : *-o* '(sää) olla kaunis, kirkas'. Merkitykseltänsä nämä verbit eivät kuitenkaan ole inkoatiivisia vaan staattisia. Lätissä niillä on vastineena *žirb|t* : *-st* : *-a* (= *at|žirbt*) inkoatiivisessa merkityksessä 'toipua, virkistyä, reipastua, tulla tajuihinsa' ja sen faktitiivijohdos *žirbināt* 'elvyttää tajuton, virkistää'.

Kuten yllä *herätä*-verbin yhteydessä käsitelty *žirb|t*, voi myös *žirbt* selittyä joko lainana liettuasta tai sulaumamuotona. Jälkimmäistä selitystä **žirbt* (= lt. *žirbti*) + *žurbt* 'pyöräyttää' (= lt. *žiurbti*) tukee se, että lv. *žirbt* merkitsee paitsi 'toipua' myös 'pelästyä, pyörtyä pelästyksestä' ja 'menehtyä, kuolla; (lumesta) sulaa'. Tämän verbin eri merkitykset ovat siis toisilleen lähes päinvastaiset. Yksi mahdollisuus on selittää molemmat 'voimakkaan valon kokemisen' kautta, mutta luultavampaa on, että lv. *žirbt* ja *žurbt* pelästymiseen liittyvissä

merkityksissä eivät liity verbeihin lv. *žirbt*, lt. *žir̃bti*, *žiũr̃bti*, vaan alla *hirmun* yhteydessä mainittuun lt. verbiin *šiũr̃pti* ja adjektiiviin *šiũr̃pas*.

Hermon lähtömuotona **žer-ma-* on monin verroin todennäköisempi kuin **žerb-ma-*, koska ensin käsitelty sanue on vähintään balto-laavilainen ja lätissä siihen kuuluu päätteen vokaalivarianttia lukuunottamatta täydellinen vastine pohjoisbalttiin rekonstruoitavalle muodolle. Jälkimmäinen sanue on vain itäbalttilainen ja sen alkuperä on epäselvä. Merkitysyhteys *žir-* ~ *žiu-*sanueeseen on vahva, mutta *-b-* ei selity minkään tunnetun johtimen kautta.

6. *hervoton*

Suomen *hermon* negatiivisten ja privatiivisten merkitysten syntymiseen on voinut vaikuttaa myös **herpo-*sanue, joka siihen on yleensä (esim. SSA) etymologisestikin yhdistetty. Tämän laajalevikkisin edustaja on kaikkialla suomen murteissa levinnyt adjektiivi *hervoton* 'voimaton, tunnoton; veltto, heikko; heikkotekoinen, huonosti kiinni pysyvä; sopimaton, ruokoton'. Johtimeton *hervo* merkitsee hämääläismurteissa 'voimaa, tarmoa', mutta savolaismurteissa päinvastoin 'velttoa, hervotonta'. Semanttinen vastakohtaisuus osoittaa nämä erillisiksi takaperojohdoksiksi, mikä selittää myös niiden sekundaarin heikon asteen.

Ilmeisesti sanue on verbilähtöinen, mutta kantaverbistä ei saa täyttä selkoa, koska kaakkoismurteissa tavallisia ovat intransitiivinen *hervota* : *herpoaa* 'puutua, väsyä, uupua, vaipua; kirvota, irrota, hellitä' ja transitiivinen, yksipersonainen *hervottaa* 'väsyttää, raukaista, heikottaa; tehdä hervottomaksi', lännempänä taas momentaaninen *herahtaa* 'tulla (puutumisen t. väsymyksen vuoksi) voimattomaksi t. veltoksi, raueta, retkahtaa, lamaantua; liikahtaa'; Rautjärveltä tunnetaan myös *herpoa* 'herpaista, raukaista'. Koko sanuetta vastaa suomen murteiden ulkopuolella vain Säämäjärven livvin *hervohtuo* 'tulla hervottomaksi'. Morfologisesti primaarilta vaikuttava *hervata* : *herpaa* 'hellittää; väsyä' on kirjattu vain pohjoisimmasta Suomesta, mutta saattaa olla muualta kadonnut relikti.

Yllä mainittuihin lätin verbeihin *žur̃bt* 'pyörryttää' ja *žir̃bt* 'pyörtyä pelästyksestä; menehtyä' on *herpo-*sanueella semanttisia

yhtymäkohtia. Lähelle tulee myös kausatiivijohdos *žurb|ît* : *-î* : *-ĵa* 'hosua; leikata huolimattomasti; räähätä'. Liettuan ja latvian pohjalta preesensmuodoksi rekonstruoitava **žerb-sta* ei sellaisenaan sopisi lähtömuodoksi, vaan tulisi olettaa primäärimpi temaattinen preesens **žerba*, josta → kksm. **šerpa-ta-* > sm. *hervata*. Merkityksissikin on eroja, sillä suomen ja karjalan verbeiltä puuttuu latvian sanueessa keskeinen 'pyörtymisen, tajunnan menettämisen' komponentti. Huomattakoon vielä, että lätin sanue liittyy myös alkoholiongelmiin: *žirbulis* on 'päihtymys', *žurba* 'juoppo' ja *žurbulis* 'sairaallinen ihminen; juoppo'; näiden taustalla saattaa tosin olla sekundaari yhteys yllä *heran* yhteydessä mainittuun sanaan *žurme* 'kosteus, märkyys; lipeävesi', vrt. myös *šurmaka* 'litimärkä ihminen' ja *sūrme* 'lämmin ilma ennen sadetta'.

Suomeen ja aunuksenkarjalaan rajoittuva levikki ei mitenkään tue **herpo*-sanueen balttilaista alkuperää. Se onkin selitettävissä *hermo*-sanasta erillisenä venäläislainana. Lähimmäs lähtömuotoa tulee Karjalasta kirjattu *хря́ннуть* (perf.) 'pudottaa (käsistänsä)' (CPTK) tai pikemminkin sen imperfektiivinen aspektipari **хря́нать*, joka lienee johdos adjektiivista *хры́нкий* 'hauras, helposti rikkoutuva; heikko, sairaallinen', sillä yhtäältä tähän adjektiiviin ИЭС liittää murteellisen adverbien *хря́нко* ja toisaalta siitä on myös johdettu venäjän yleiskielen *хры́наться* 'murtua, katketa'. Sekä LEW että ИЭС pitivät sanuetta onomatopoeettisena ja esittävät sille vastineita useammasta slaavilaisesta kielestä.

Venäjän sanueessa esiintyvät siis molemmat suomen sanueen päämerkityskomponentit, heikkotekoisuus ja voimattomuus, heikotus. Varmaankin sen semantiikkaan ovat vaikuttaneet äänteellisesti samankaltaiset *хво́рый* 'sairaallinen', *хво́рать* 'sairastaa' ja *хи́рый* 'sairas' sekä erityisesti niin ikään onomatopoeettiseen kantaan liittyvä *хры́нать* 'heiketä, käydä raihnaaksi' (näistä ks. LEW). Viimeksi mainittu sopisi semanttisesti paremminkin ims sanueen lähtökohdaksi kuin vokaalinsa puolesta osuvampi **хря́нать*; varmaankin lainan lähtömuodossa on yhtynyt kummankin äänteellisesti läheisen verbin semantiikka. Yleisvenäjän *i*-vokaaliset muodot sopivat huomommin lainaoriginaaliksi, vaikka vanhemman *hermo*-sanueen voidaankin ajatella ohjanneen uudemmankin lainan *e*-vokaaliseksi.

Vielä on käsiteltävä lainaetymologian edellyttämä metateesi. Niklas Metsäranta on tässä niteessä esittänyt vanhoja germaanisia lainaetymologioita, joihin kuuluu vastaavanlainen sananalkuisen konsonantin jälkeinen metateesi. Tapauksessa *хру́пать* ~ **хряпать* → *herpoa-* ~ *herpaa-* täytyvät Metsärannan mainitsemat ehdot: lähtömuodossa ei ole sanansisäistä konsonanttiyhtymää eikä sen vokaalia ole välttämätöntä substituoida kohdekielen pitkällä vokaalilla. Mitenkään erityisen vanhasta lainasta ei toki voi olla kyse.

Ruoppilan (1986) keräämien suomen murteitten venäläislainojen joukossa ei ole ainuttakaan metateettisesti korvautunutta *xp*-alkuista sanaa, mutta ei *r*-alkuisenakaan lainautunutta; kumpaakaan edustusta ei ole myöskään Vesa Jarvan keräämässä laajemmassa, julkaisemattomassa luettelossa. Yksi mahdollinen paralleeli kuitenkin on suomen itämurteiden *harnia* (~ *harnistaa*, *harnuta*), jota SMS:n mukaan käytetään etenkin koloratiivirakenteissa ahneesta syömisestä ja juomisesta: *sika nassuttaa ja syö, harnii sisääsä*. Kuopiosta on merkitykseksi annettu 'rohmiä, haroa, ottaa sieltä täältä ahneesti'. Lähtömuoto olisi tällöin *хранить* 'säilyttää, tallettaa, varastoida; pitää; suojella, varjella'. Ehkäpä juuri koloratiivirakenteeseen (*Oí aika nälkä'ne, ku nuoin syyvä harnii; juuvvah harnii kàekki tõesilta*) on tällainen pääverbin merkityksestä eroava mutta sitä kuvailevasta kulmasta tukeva verbi voitu venäjältä ottaa.

Kysymykseeni tästä substituutiosta Jarva vastasi pitävänsä sitä mahdollisena, koska venäjän *x* on vahvasti hälyisenä voinut vastustaa katoa, joten konsonanttiyhtymä *xp*- on purettu metateesillä. Toisaalta *hervota*-verbin metateettistä lainautumista on voinut tukea myös vanhempi *kirvota* (vastine aina liivissä asti, ks. SSA) joka suomen länsimurteissa merkitsee lähes samaa.

Hervoton-sanueen yhteyteen eivät kuulu pohjoisimmassa Lapissa tunnetut sanat *herva* 'koriste (saamelaisten vaatetuksessa, poron valjaissa tms.); korea, kirjava', *hervata* 'koristella' ja *hervoittaa* 'koristaa'. Ne palautuvat Ante Aikiolta henkilökohtaisesti saamani selityksen mukaan lainaan pohjoissaamen sanasta *hearva* 'koriste, kirjonta; huvitus, huvi', jonka alkuperä on toistaiseksi hämärän peitossa. Jos suomen *hermun* levikki on aiemmin ulottunut laajemmalle, se tarjoutuu mahdolliseksi lainanlähteeksi.

7. *hirmu* ja *hirveä*

Jo Kazimieras Būga (1908: 171), tai oikeastaan hänen tuon aikainen oppi-isänsä Kazimieras Jaunius oli yhdistänyt suomen verbin *hirvetä* 'uskaltaa; pelätä' liettuan sanoihin *šiuŗpas* (myös *širŗpas*) 'värisytys, puistatus, kammo; iho kananlihalla; kuumeväristys' ja *švirpulŗs* 'vapina; kauhu'. *Hirvetä* on kuitenkin ilmeinen johdos adjektiivista *hirveä*, jolla suomen ulkopuolella on vastineena karjalan *hirvie* 'hirveä, pelottava, julma; kauhu'. Tämän pidemmälle näiden sanojen etymologiaa ei ole selvitetty; SSA ei mainitse Būgan ehdotusta edes kirjallisuusluettelossa.

Liettuan sanueeseen kuuluu myös adjektiivi *šiuŗpūs* (myös *šurŗpūs*) 'kauhea, pelottava; (tuuli, sää, talvi, kosteus ym.) hyinen, kolea; epätasainen, karkea; työkeä; (ääni) käreä, ärtyisä'. Balttilainen *-p-* ei kuitenkaan lainoissa edustu itämerensuomen *-v-*nä, ellei tätä voi jotenkin selittää heikon asteen edustajaksi. Jos Juvalta tavattu *hirve?* 'hirveä' edustaisi alkuperäistä lainamuotoa **širŗeš*, voisi *hirveä* selittyä sen sopeutumana tavalliseen *etA*-adjektiivityyppiin – onhan **eš-*päätteisiä adjektiiveja suomessa vain muutama (*ahne, kade, terve, tiine, tuore*). Tällainen suffiksinvaihto on adjektiiveilla yleistä, mutta vahvan asteen unohtumiseen se ei olisi johtanut mitenkään automaattisesti. Joka tapauksessa kovin pitkälle menevä päättely näin suppealevikkisen sanan pohjalta on uskaliaasta.

Todennäköisempää on mielestäni, että *hirveä* liittyy toistaiseksi selittämättömän, mutta useissa itämerensuomen sanueissa tavattavan *m ~ v* -vaihtelun kautta sitä paljon laajalevikkisemmän sanan *hirmu* yhteyteen; kenties balttilaisperäinen *hirvi* on voinut vaikuttaa taustalla, ovathan hirvet suuria ja vaarallisiakin eläimiä. Sekä substantiivina 'pelko, kauhu; kauhistus; suuttumus' että adjektiivina 'pelottava, kauhea, hirveä; valtava' käytetty *hirmu* on tunnettu lähes kaikkialla itämerensuomessa, tuntematon vain osassa suomen länsimurteita, lyydissä ja vepsässä.

Smoczyński (SEJL) pitää mahdollisena, että liettuan *šiuŗpūs* on kehittynyt ekspressiivisen palatalisaation kautta harvinaisemmasta muodosta *šurŗpūs*, joka puolestaan edustaa alkuperäistä katoastetta **kŗp-*. Kantaindoeurooppalaisen *e*-asteen **kŗp-* jatkajana Smoczyński mainitsee verbin *šerŗ|ti* : *-a* : *-ė* (= *šerŗpetoti*) '(sormet, kynnet) kärsiä

kynsinauhojen irtoamisesta; kesiä, lohkeilla, rispaantua; (tuuli) riepottaa; (tylsä terä) nyrhiä; (kosteus puun pintaa) karheuttaa'. Lätissä *e*-asteisilla muodoilla on samantapaisia merkityksiä kuin liettuassa *šiurp*-kantaisilla: *šërpas*, *šërpes* 'väristys, vilunväreet kuumeessa; säikähtäminen', *šërpuli* 'hirmunväristykset, kauhu', *šërpõni* 'vapina' (kaikki monikollisia). En kuitenkaan näe syytä, miksi *-ur-* olisi tässä katoasteen säännöllinen edustus. Ainakin yhtä hyvin on ajateltavissa, että säännöllinen on katoasteessa tavallinen *-ir-* muodossa *šiĩrpas*, ja *šiũrpas* on saatu siitä palataalisen dissimilaation kautta. Liettuuan sanueella on verbikorrelaatti *šiũrp-* ~ *šiũrpti* : *-sta* : *-o* (ihosta) nousta kananlihalle; vapista pelosta; (karvat) nousta pystyyn, olla pörrössä', josta ei tunneta **šurp*-alkuista muotoa. Latvian *š-* voi tässäkin sanueessa palautua vain aiempiin *šũ*-alkuisiin muotoihin, muuten odotuksenmukainen olisi *s-*. Lätissä ei *-u*-vokaalisia muotoja tavata, mutta sen lähimmässä sukukielessä latgallissa on harvinainen muresana *šuurpuots* (< **šurpātas*) 'karvat pystyssä, varuillaan'. Kaikki tukee sitä, että liettuassakin *šiurp-* on vanhempi kuin *šurp*.

Liettuassa on myös *šiũrpti*-verbiä merkitykseltään muistuttava *šiũrti* : *šiũra* (*šiũrsta*, *šiũrna*) : *šiũro* '(karvoista) lähteä, irrota; (ihosta) nousta kananlihalle; (karvat) nousta pystyyn; nuutua, rapistua; köyhtyä'. Näiden kahden verbin keskinäinen etymologinen yhteys on kiistanalainen: Smoczyński (SEJL) pitää niitä erillisinä ja selittää *šiũrti*-verbin onomatopoeettisena johdoksena interjektioista *šiur*, kun taas ALEW 2.0 esittää johdossuhdetta *šiũrti* ⇒ *šiũrpti*. Merkitysten läheisyys tukee jälkimmäistä selitystä, samoin yllä mainittu suhde *žiurti* ~ *žiurbti*. Toisaalta *p-* ja *b-*johtimia ei balttilaisista kielistä ole löydetty. Todennäköisesti sanueet ovatkin erilähtöiset, ja vapisemiseen ja pelkoon liittyvät merkitykset ovat levinneet niitten välisen rajan yli jompaankumpaan suuntaan.

Lt. *šiũrti* liittyyne *e*-asteiseen verbiin lt. *šertis* : *šëria* : *šërés* 'pudottaa karvansa; haalistua, menettää väriä', lv. *sërtiēs* : *seřas* : *sëřās* 'pudottaa karvansa', joka on samaa indoeurooppalaista juurta kuin germaanisten kielten karvaa ja hiusta merkitsevät sanat, kuten muinaisskandinaavin *hár*, ruotsin *hår* ja saksan *Haar* (vrt. ALEW, SEJL; toisin EDPG). Tällöin *šiũrti* palautuu aiempaan muotoon **širti*, jolla on voinut olla teonnimijohdos **šir-m-*. Edelleenjohdoksina tästä selittynee latvian monimuotoinen sanue *šëřmas*, *šëřmas*, *šëřmalas*,

šėrmulas, šermeles, šėrmuļi, šėrmoņi, šėrmes, širmuļi 'hirmunväris-tykset, kauhu', *šėrmulains* 'kammottava'. Näistä *širmuļi* edustaa alkuperäistä katoastetta ja tulee äänteellisesti lähelle keskikantasuomen asua **širmu* > sm. *hirmu*. Sananalkuinen *š*- odotuksenmukaisen *s-n* sijaan voi latvian sanastossa selittyä lainana liettuasta tai ekspressiivistymisen tuloksena. Tässä sanueessa on otettava huomioon myös tarttuman mahdollisuus sittemmin kadonneista dissimiloituneista muodoista (**šurm-*). Lainsaselitystä kuitenkin vastustaa sanan laaja levikki ja variaatio, eikä dissimilaatioselityksestä ole minkäänlaista todistusaineistoa. Aivan ilmeisesti *š*- on siis affektilähtöinen, mitä osoittaa *s*-alkuinen, säilymätapaukseksi selittyvä variantti *sėrmelis*.

Nykybalttilaisissa kielissä deverbaaliset teonnimijohtimet **-ma-*, **-sma-* ja **-smē* eivät enää ole sellaisenaan produktiivisia. Liettuassa **-mē*-johdin on edelleen käytössä, mutta pääasiassa nämä ilman välivokaalia toimivat johtimet on korvannut *-im-*; latviassa yleisessä käytössä on *-um-*. Kumpikin on hyvin produktiivinen: esimerkiksi *šiuŗp|ti*-verbistä on johdettu *šiuŗpimas* 'vapina, värinä'. Aiemmistä teonnimijohdista on jäänyt vahvat jäljet itämerensuomen balttilaisiin lainasanoihin, kuten Lembit Vaba (1994) on osoittanut ja ennen häntä jo Kari Liukkonen (Лиукконен 1987: 9) lyhyesti esittänyt. Vaban mukaan deverbaalisista *m*-nomineista ovat lainautuneet ainakin suomen *pahmas, rihma, tarmo, vehmas* ja *vehmaro*. On siis syytä katsoa deverbaalijohdinten olleen varsin produktiivisia myös pohjoisbaltissa.

Sekä **šir-* että **širp-*kantaiselle verbille voi siis rekonstruoida teonnimijohdokset **šir-m-* ja **širp-m-*, jotka molemmat periaatteessa sosisivat *hirmun* lähtömuodoiksi. Kuten yllä *hermon* yhteydessä, on tässäkin vain lyhyempi lähtömuoto todennäköinen: sen vastine on rekonstruoitavissa latviaan johdostensa *širmuļi, sėrmelis* ym. perusteella ja sen kantaverbin liettuan vastineella *šiurti* on uskottava indoeurooppalainen etymologia.

Vielä on selitettävä, miksi *hirmu* on *u*-vartaloinen. Sanan loppuvokaali on varmasti alkuperäinen, sillä se edustuu kaikissa itämerensuomalaisissa vastineissa, mikä on *hirmun* ekspressiivisen merkityksen valossa suorastaan hämmästyttävää. Vanhoihin itäbalttilaisiin teonnimijohditiimiin kuuluu **a* tai **ē*, kun taas **u* kuuluu eräisiin niistä johdettuihin adjektiiveihin (lt. *nuožmus, aimus, linksmus*, Leskien 1891: 421–9). Toisaalta teonnimilähtöisistä lainoista *u*-vartaloihin

kuuluneen myös vatjan *põrmu*, viron *põrm* 'tomu; tuhka; hiukkanen', vrt. lt. *beṛti*, lv. *bērt* 'sirotella' (Vaba 1994: 243); periaatteessa viron sana voi palautua *o*-päätteiseenkin muotoon, mikäli vatjan sana on lainaa siitä, mutta yksinkertaisinta on lähteä kantasuomen *u*-päätteisestä muodosta. Lisäksi *u*-vartaloinen on *kuhmu*, jonka lähtömuotoa vastaa latviassa *a*-vartaloinen *kuzms* id. (Kalima 1936: 121).

Balttilaislainojen lähtökielellä on siis voinut olla deverbaalinen **-mu*-johdin **-ma*-johtimen rinnalla, mahdollisesti tästä ja **-u*-adjektiivinjohtimesta muodostuneena. Tämä pohjoisbaltiksi kutsuttu kielihän oli sen verran etäistä sukua lätille tai liettualle, että näistä puuttuvia johdinaineita siihen mitä todennäköisimmin kuului. Koska sellaisia voidaan rekonstruoida ainoastaan kantasuomen balttilaisperäisten sanojen pohjalta, voimme perustaa päätelmämme niistä ainoastaan säännöllisille äänne- ja muotosuhteille yhtäältä itämerensuomalaisten ja toisaalta tuntemiemme baltoslaavilaisten kielten välille. Baltoslaavissa tuntemattomia johdinaineita ei lainoihin pidä rekonstruoida, mutta johdinainesten erilainen käyttäytyminen eri baltoslaavilaisissa kielihaaroissa saattaa selittää epäsäännöllisiltä näyttäviä äännesuhteita sanojen pääteaineiksissa.

8. Balttilaisen **i*:n edustus lainoissa likvidan edellä

Kaikissa tähän saakka esittämissäni kuudessa uudessa etymologiassa on kantabaltin **i*:n edustus likvidan *l* tai *r* edellä. Jo Thomsen (1890: 98) havaitsi edustuksen *r*:n edellä kahtalaiseksi: kyseeseen tulevat suomen *i* ja *e*. Thomsen tosin esitti tässä yhteydessä myös *ä*- ja *a*-edustukset, mutta ne on sittemmin selitetty balttilaisista *e*-asteisista (*käärme*, Thomsen itse s. 188) ja *a*-asteisista (*harmaa* ja *härkä*, Liukkonen 1999: 37–9 ja 54–6) lähtömuodoista. Ojansuu (1921a: 6–7) osoitti saman dikotomian koskevan myös *l*:ää edeltäviä tapauksia. Collinder (1928a: 249 ja 1928b: 371) pyrki selittämään sen kronologisena: *e*-edustuksessa olisi saattanut säilyä välivaihe kantaindoeuroopan syllabisten resonanttien kie. **l̥*, **r̥* kehityksessä kantabaltoslaavin **il*- ja **ir*-yhtymiksi (ns. resonanttidiftongeiksi). Collinderin selityksen arvioi Ritter (1998) anakronistiseksi ja esitti itse syyksi

kantasuomessa tietyin ehdoin tapahtunutta *i:n* levenemistä. Ritterin kritiikki on mielestäni oikeutettua, mutta hänen olettamastansa kantasuomen ääntenmuutoksesta ei löydy ainuttakaan tapausta perintösa-nastosta. Niinpä syytä on haettava lainanantajakielestä.

Kantabaltoslaavin **i* edustuu kantasuomen lainoissa pääsääntöi-sesti *i:nä*, ja tämä edustus on yleisin myös **il-* ja **ir-*yhtymillä. Suh-teellisen varmoja tapauksia on 15: (1) sm. *hirvi* (Thomsen 1890: 225) ← ba **širvis*, vrt. mpr. *sirwis* 'metsäkauris', (2) sm. *irstas* (Liukkonen 1999: 63–4) ← ba **irstan(t)s*, vrt. lt. *irti* 'sortua; revetä; mennä sekai-sin; joutua rappiolle', akt. prees. partis. *irstas*, (3) sm. *irta-* (Liukko-nen 1999: 63–4) ← ba **irta-*, vrt. lt. *irti*, pass. perf. partis. *irtas*, (4) sm. *kirki* 'lemmenkiihko' (Junttila 2019: 38) ~ lv. *dzirksts*, *dzirkstele* 'kipinä', (5) sm. *kirventää* (Holopainen & Junttila 2022: 108) ~ lt. *kirbinti* 'kutista, ärsyttää; vilistä; vapista', (6) sm. *kirsi* (Koivuleh-to 1979: 132–5) ← ba **skirda* / **skirdi-* vrt. lt. (*ap*)*skiŗsti* 'jäättyä', (7) sm. *kirves* (Thomsen 1869: 80) ~ lt. *kiŗvis* 'kirves', (8) sm. *silta* (Budenz 1873: 98) ~ lt. *tiltas*, lv. *tilts* 'silta', (9) sm. *villa* (Thomsen 1869: 79) ~ lt. *vilna* 'villa', (10) sm. *virka* 'rivi, jono' (Kalima 1941: 210–11) ~ lv. *virde* 'iso kasa', *verdze* 'id.; jono', (11) sm. *virpi* 'oksa' (Donner 1884: 265) ~ lt. *viŗbas* 'oksa', (12) sm. *virsi* (Kalima 1933) ~ mpr. *wirds* 'sana', (13) sm. *virta* (Koivulehto 1999: 160) ← kbsl. **wirta-*, vrt. pl. *wart* 'virta', (14) sm. *virve* 'side' (Donner 1884: 270) ~ lt. *viŗvė* 'side' ja (15) vi. *kild* 'siru, sirpale, pirstale, säpäle, sälö' (Raun 1982: 39) ~ lt. *skiltis* 'viipale'. Epävarmoja tapauksia on kaksi: (1) sm. *hirvas* (Nieminen 1940: 378) ← ba **širvas*, vrt. mpr. *sirwis* (ellei johdos ← *hirvi*) ja (2) li. *kilandaks* 'linnun maha' (Posti 1977: 266–7) ~ lt. *skilandis* id. (ellei myöhempi kuurilaislaina). Kuudente-natoista varmana tapauksena pidän tässä mainittua *hirmu-*sanaa.

Kolmella vanhastaan tunnetulla *h-*alkuisella lainalla on kuitenkin sama *e-*edustus kuin yllä käsitellyillä sanoilla sm. *hera*, *hermo*, *herätä* ja vi. *ere*: (1) sm. *helle* (Ojansuu 1921a: 6–7) ~ lt. *šiltis* 'lämpö' t. *šiltas* 'lämmän', (2) sm. *herhiläinen* (Thomsen 1890: 108, 224) ~ lt. *širŗys*, lv. *sirsis* t. lt. *širŗlys*, mpr. *sirsilis*, kesl. *stŗŗljėn* 'herhiläinen' ja (3) sm. *herne* (Thomsen 1869: 48, 80) ~ lt. *ŗirnis* 'herne'. Näiden yhteydessä mainitaan usein myös sm. *kelle* (Toivonen 1917: 18) ~ lt. *skiltis*, mutta sille samassa yhteydessä esitetty vaihtoehtoinen germaa-ninen lainaselitys on aivan ongelmaton; lisäksi Anttila (1995: 40–44)

on ehdottanut, että *kelteen* lähtömuoto on pikemminkin vastannut liettuan sanaa *skėltas* 'halkio; (kaviosta, sorkasta) halkinainen' kun taas *skiltis*-sanaa vastaa yllä mainittu viron *kild*. Niinpä *e*-edustus on kiistaton vain *h*-alkuisissa sanoissa. Kantabaltoslaavissa **šīR-* ja **žīR-* alkuiset sanat edustuvat keskikantasuomessa seuraavanlaisen jakouman mukaan:

1. baP <i>*i</i>	→ mksm. <i>*i</i>	2. baP <i>*e</i>	→ mksm. <i>*e</i>
baP? <i>*širdi-</i>	→ mksm. <i>*širti</i>	baP <i>*šēlti-</i> ~ <i>*šēlta-</i>	→ mksm. <i>*šēlteš</i>
baP <i>*širwi-</i>	→ mksm. <i>*širwi</i>	baP <i>*šērši(l)-</i>	→ mksm. <i>*šēršilä-</i>
baP? <i>*širwas</i>	→ mksm. <i>*širwas</i>	baP <i>*žėrniš</i>	→ mksm. <i>*šėrneš</i>
baP <i>*širmu-</i>	→ mksm. <i>*širmu</i>	baP <i>*žėrei-</i>	→ mksm. <i>*šėri-je-</i>
baP? <i>*širpu-</i>	→ mksm. <i>*širpeš</i>	baP <i>*žėr(j)u-</i> : <i>*žėri</i>	→ mksm. <i>*šėr-etä</i>
		baP <i>*žėrā</i> (ellei <i>*žėr-</i>)	→ mksm. <i>*šėra</i>
		baP? <i>*žėrma-</i>	→ mksm. <i>*šėrmo</i>

Uusien etymologiain myötä *e*-edustus näyttää aiempaa vankemmalta, mutta se ei riitä kumoamaan *i*-edustuksia. Sanojen *hirvi* ja *hirvas* lähtömuodolla on baltoslaavin sisällä vastine vain muinaispreussissa, mutta sen indoeurooppalainen tausta on laaja ja sankka.

Kun otamme huomioon mahdollisuuden, että adjektiivi **šėr-etä* > vi. *ere* onkin joko lainaa feminiinimuodosta **žėri* tai johdos verbistä **šėri-je-* tai **šėrāj-tä-*, jäävät *i*-edustusten puolelle kaikki tapaukset, joissa ensimmäistä tavua seuraa lähtökielessä **u* tai **w*. Näin voimme muotoilla hypoteesin, että kantabaltin ensimmäisen tavun **i* leveni pohjoisbaltissa suhusibilantin ja likvidan välissä vokaaliksi, jota tässä olen merkinnyt *e*:llä, ellei ensi tavua seurannut labiaalinen puolivokaali tai suppea vokaali. Pohjoisbaltin äännejärjestelmässä tämä *e* saattoi olla pelkkä *i*:n allofoni, mutta erosi riittävästi kantasuomen *i*:stä saadakseen siitä eriävän substituutin. Jo Ritter (1998) ehdotti **i*-edustusta säännölliseksi balttilaisen **w*:n edellä, vaikka hänen selitysmallinsa muuten eroaakin tässä esittämästäni.

9. *hippu, hipale, hepele ja hiven*

Lopuksi esittelen kahdelle läheisesti toisiinsa liittyvälle sanalle mahdollisen balttilaislainaetymologian, johon yllä käsiteltyjen lailla liittyy palataalidissimilaatio suhusibilantin jäljessä, mutta jossa niistä poiketen ei itäbaltissa dissimiloitunutta vokaalia seuraakaan likvida *r*, vaan klusiili *p*.

Suomen *hippu* on murteissa yleinen merkityksissä 'hiukkanen, hiven, rahtu'. Toinen merkitys 'nipukka, kärki' tavataan karjalassakin (KKS *hännän hippu* 'hännänpää, -huippu', Suistamo; erikseen *hippu* 'vulva', Suojärvi); tämä on voinut tarttua *huippu*-sanalta. SSA:n mukaan "deskriptiivislähtöisen" *hipun* yhteyteen kuuluvat *hiven*, murteissa *hipene* ~ *hipenä* ~ *hivene* ~ *hivenä* 'vähäinen määrä, hiukka; hitunen; jyvänen; lumihiuale; ohut, hieno vaate, hepene; herkku; to-muhiukkanen; ohut säie; ohut pilvi' ja *hive* 'hiukka, tähde, muru, hiven; lumihiuale, kide; herkku, makea t. (liian) kevyt ruoka'. Lähinnä hämäläismurteista tavataan myös *hipu*, *hipunen* 'pieni pala, vähäinen määrä; vähän, hieman; kulunut vaate'.

Näille sanoille ei SSA mainitse sukukielten vastineita. Virosta ja etelävirosta kuitenkin tunnetaan *ibe* 'ebe, kübe; lible; ude', tarton kielestä Otepäältä *ibel* : -*a* merkityksessä 'rauapuru'. Jälkimmäinen on ilmeisesti sama sana kuin võron (VES) *hipál* : *hibali* ~ *hipõl* : *hibõli* ~ *hibalik* '(riide)hilp; õhuke rõivas; räbal', joka on Kanepista merkity asussa *hipul* : *hibuli*. Suomessakin on kolmitavuisia -*l*-n sisältäviä, verrattain yleisiä murremuotoja: *hipale* 'hiukkanen, hiven, vähäinen määrä', *hippale* 'hiutale, hitunen, hattara' (yksittäisinä esiintyminä myös *hipanen*, *hipare*, *hippare*)

Toisin kuin SSA vielä esittää, deskriptiivisyys ei selitä sanojen alkuperää. Parempi on Sirkka-Liisa Hahmon (1988: 106, 119) ehdotus, että *hiven* perustuu samaan kantaskandinaaviseen lainaan kuin *hipiä* ja *hius*. Samasta lähteestä on Hahmon (s. 95–106) mukaan aiemmin, ennen germaanista **e* > **i* -muutosta saatu *hepene* ~ *hepenä* ~ *heven* ~ *hepele* 'hahtuva, hiutale; ohut suikale t. vaate, koriste, rimpsu', vi. *ebe* : *ebeme*, vs. *hepeñ* : *hebeme* ~ *eben* : *ebene* 'hiutale, höyty, repale; haituva, untuva, höyhen; naava; vaahto'. Aiemman lainan lähtömuotona on ollut kantagermaanin **xeuja-*, myöhemmän (>) ksk. **hiuja* > msk. *hý* n. 'untuva; haiven; kasvojen väri', fäärin *hýggj*

'ohut homekerros', no. *hy* 'untuva; haiven; home; kalvo', ru *hy* 'iho; kasvojen väri'; eng. *hue* 'muoto, ulkonäkö; väri', go. *hiwi* n. 'hahmo, muoto, ulkonäkö'.

LägLoS pitää *hepenettä*, *hipiää* ja *hiusta* varmoina germaanisina lainoina, mutta *hivenen* merkitsee kysymysmerkillä ja asettaa ehdon: "Weitere Erforschung des Wortes muß auch die mehr oder weniger synonymen Wörter *hive*, *hipe*, *hipale*, *hippu* usw. berücksichtigen". Ehto on käsittääkseni täytettävissä vertaamalla näitä suomen sanoja eteläviron vastineineen liettuan adjektiivisiin *šiupùs* 'mureneva, hauras' ja substantiiviin *šiupulis*, *šiupulỹs* 'palanen, sirpale, pirstale; tikku'. Jälkimmäisellä on *i*:llinen rinnakkaismuoto *šipulis*, *šipulỹs* 'lastu, puunsäle, tikku', jonka deminutiivijohdos *šipulēlis* on 'tulitikku'.

Urbutis (1995) selittää substantiivin *šipulỹs* rinnakkaismuotoineen johdokseksi verbistä *šipti* : *šim̃pa* ~ *šem̃pa* : *šipo* '(terä) tylsyä; (hammas) vihloa; kipeytyä työssä (kädet); raataa (kätensä, sormensa, kyntensä) kipeiksi; heiketä, haurastua, huveta', jonka hän olettaa johdoksen syntyessä merkinneen 'haljeta, halkeilla'. Selitys pohjautuu yhtäältä verbin muihin johdoksiin, kuten kausatiiviseen verbiin *šipin|ti* : *-a* : *-o* 'pilkkoa, hakata säleiksi (puuta)' ja substantiiviin *šiparas* 'risu', toisaalta Urbutiksen sen kantasanaksi oletaman verbin *šiēptis* 'irvistää; (silmu, kukka) puhjeta' murteelliseen merkitykseen 'haljeta'. Tälle Urbutis löytää vastineeksi lätin verbin *at|siēpt* (*zuobus*) 'irvistää' (< 'raottaa (hampaita)'; vrt. sm. *haava* / *rotko* *irvistää*) ja ehdottaa näille yhteyttä puolan verbiin *siepac* 'tempoa, kiskoa, vetää, nykiä, repiä, poimia, noukkia, nyppiä' vastineineen ukrainassa (*cínamu*) ja venäjän murteissa (*cúnam̃*). ALEW 2.0. (s.v. *šipti*) epäilee merkitysyhteyttä verbien *šipti* ja *šiēptis* välillä, ja (s.v. *išsišičipti*) yhdistää jälkimmäisen eräisiin huohottamista, puhisemista, kähisemistä ja sihisemistä merkitseviin slaavilaisiin verbeihin.

Smoczyński (SEJL s.v. *šiùpti*) liittää verbiin *šipti* palataalisen dissimilaation kautta LKŽ:n homonyymeinä esittämät verbit *šiùpti* 1 '(hiukset) katkeilla, halkeilla; (hiukset, parta) harveta; (karvat) nousta pystyyn; (puu) lahota' ja *šiùpti* 2 = *šipti*. Yhdennälähtöisyys ja myöhempi, semanttislähtöinen osittainen eriytyminen (*šipti* ⇔ *šiùpti*) vaikuttaa varmalta, etenkin kun myös johdosverbillä *šiupéti* : *šiùpa* : *šiupéjo* 'mureta; sirota; (iho) hilseillä; (vaate) kulua, hankautua rikki; kasvaa partaa' on *i*:llinen rinnakkaismuotonsa *šipéti* : *šipa* : *šipéjo* 'mureta'.

Sanan *šipulys* kantaverbin Smoczyński **šipti* 'haljeta, halkeilla' kuitenkin tulkitsee hävinneen liettuasta. Muotoja *šipti* ja *šiùpti* (1–2) alkuperäisempänä hän pitää verbiä *čipti* : *čiŋpa* : *čipo* '(terä) tylsyä; (hammas) kipeytyä', jonka hän johtaa terän vaurioitumista kuvaavasta interjektioista *čipt čipt*. Selitys osoittaisi koko sanueen nuoreksi, koska liettuassa palataalin affrikaatta *č* (< **t*) palautuu kantaitäbalttiin vain takavokaalin edellä.

Kolmannen selityksen Smoczyński antaa vielä verbille *šiups|ėti* : *-i* : *-ėjo* ~ *šiùps|ėti* : *-i* : *-ėjo* 'ripotella, kaataa varovaisesti (viljaa, jauhoja); juosta nopein askelin; humista, kahista; supattaa, kuiskia': se tulee onomatopoeiesin kautta jyvien ripottelun, mullan heittämissä tai astelun ääntä kuvaavasta *šiùp*-interjektioista ja/tai veden pirsrottamisen ja tulen syttymisen yhteydessä käytetystä *šiùpt*-interjektioista.

Todennäköisimpänä pidän, että itämerensuomalaista semantiikkaa lähimmät tulevat *šiùpulis* 'palanen, sirpale' ja *šiupùs* 'mureneva, hauras' on johdettu verbistä *šipti* ~ *šiùpti* 2, jolloin 'mureneminen' juontuu 'haurastumisesta' ja johdokset voimme rekonstruoida **šipùs* ja **šipulis*. Verbin *šipti* ~ *šiùpti* 2 (osittainen) synonyymi *čipti* saattaa selittyä myöhäiseksi ekspressiivistyneeksi variantiksi: ekspressiivisille sanoillehan tyypillisiä ovat kielen systeemissä uudet äänneet, jollainen *č* varhaisessa liettuassa oli. Toisaalta tylsymiseen ja kivun tunteisiin liittyvät merkitykset voivat selittyä Smoczyńskin olettamalla tavalla onomatoipoeettisina, mutta tällöin ne varmasti ovat eri lähtöä kuin vanhempi *šipti* ~ *šiùpti* heiketä, haurastua, vähetä'. Merkityksessä 'tikku' on lt. *šipulis*, *šiùpulis* puolestaan johdettu verbistä *šiùpti* 1, jonka aiempi asu on sekin ollut **šipti* ja merkitys Urbutiksen rekonstruoima 'haljeta, halkeilla'. Urbutiksen näille sanoille ehdottama yhteys verbeihin lt. *šièptis* ja lv. *at|sièpt* vaikuttaa hyvin mahdolliselta ja nämäkin voinee liittää puolan *siepać*-verbin yhteyteen, jos sen kantabaltoslaavilainen lähtömuoto on merkinnyt 'repäistä halki' tms. Kun vielä molemmat *šiùpti*-verbit luultavasti kuuluvat alun perin yhteen, on **šipùs* ja **šipulis* -sanoille löytynyt kantabaltoslaavilainen sanue, mutta balttilaisten kielten tutkijoille jää vielä ratkaistavaksi kysymys näiden johdosten iästä ennen kuin niiden voidaan millään varmuudella sanoa lainautuneen kantasuomeen. Periaatteessa mahdollinen rinnakkaisjohdos on latin monikollinen *županas* 'repaleet, riekaleet' (johdinaineeksiin vrt. lt. *drāpanos* 'lumput'), jota ME kuitenkin pitää

mahdollisena lainana puolan sanasta *żupan* 'alushame'. Sen pohjalle ei siis voi rakentaa mitään varmaa.

Mikäli kantasuomen balttilaislainojen lähtökieleen voidaan silti rekonstruoida liettuan sanojen *šiupùs* ja *šiùpulis* vastineet **šipu-* ja **šipulja-*, näiden avulla selittyvät sekä suomen *hippu* että *hipale*, joka muistuttaa eteläviron sanoja *ibel* ~ *hipál* ~ *hipõl* ~ *hipul*. Kaksitavuisessa muodossa balttilaisen lähtökielen lyhyen tavun jälkeinen soinniton klusiili edustuu kantasuomen geminaattana, kolmitavuisissa muodoissa yksittäisklusiilina (joka võron–seton päätteettömässä nominatiivimuodossa on loppuheiton myötä muuttunut puolipitkäksi geminaataksi); juuri tällaiseen edustusten jakaumaan olen päätenyt kaikkien balttilaisten lainanominien suhteen (Junttila 2017).

Balttilaislainojen joukossa on useita kolmitavuisia nomineita, joissa jälkimmäisellä tavunrajalla on *-l-*, ainakin sm. *apila*, *kantele*, *kappale*, *karpalo*, *kaukalo*, *kekäle*, *perkele*, vi. *vagel* 'toukka' ja li. *vägal* 'made'. Tähän joukkoon sopii myös sm. *hipale* ~ Otepään *ibel* ~ vs. *hipál* ~ *hipõl* ~ *hipul* < kksm. **šipVIV*. Sm. *hepele* yhtäällä ja *hiven* ~ *hipene* ~ *hipenä* ~ *hivene* ~ *hivenä* toisaalla ovat voineet syntyä sen sulaumana (kontaminaationa) germaanisperäiseen sanaan *hepene* ~ *hepenä* ~ *heven*.

10. Yhteenvetona

Yhden itäbalttilaisen äänne muutoksen tunnistaminen johti tässä tapauksessa kahdeksaan uuteen lainaetymologiaan, joista suhteellisen varmoina pidän sanoille **heri-* (⇒ *herittää*, *herätä*), *hera* ja *hirmu* esittämiäni. Viron *ere*, võron *herre* voi selittyä sekä suorana balttilaislainana että johdoksena **heri-*verbivartalosta. Loput lainaetymologiat ovat epävarmempia: suomen *hirve* (⇒ *hirveä*) saattaa perustua suffiksinvaihdon kautta *hirmu-*sanaan, *hermon* vanhin merkitys on vaikeasti jäljitettävissä ja sanojen *hippu* ja *hipale* balttilaiselitykset tekee epävarmoiksi lähtömuodon suppea levikki. Kahden viimeksi mainitun etymologian kohtalo riippuu tulevasta baltologisesta tutkimuksesta.

Uusista lainaetymologioista peräti kuudessa edustuu kantaindoeuroopan syllabisen likvidan jatkaja. Niiden edustus balttilaislainoissa on tutkimuksen alusta lähtien ollut arvoitus, johon minun on nyt

uusien ja vanhojen etymologiain valossa onnistunut esittää yksi mahdollinen ratkaisu.

Tässä esittämäni lainaselitysten löytyminen on vaatinut minulta kaikkien lätin *šū-* ja *žū-* sekä liettuan *šiu-* ja *žiu-*alkuisten sanojen läpi käymisen sanakirjoista. Aineisto ei ole kovin laaja, joten en pidä todennäköisenä, että siitä vielä löytyisi lisää kantasuomen balttilaislainoina selittyviä rinnastuksia.

Lyhenteet

akt. = aktiivi
inf. = infinitiivi
mon. = monikko
partis. = partisiippi
pass. = passiivi
perf. = perfekti
prees. = preesens
yks. = yksikkö

baP = pohjoisbaltti
eng. = englanti
go. = gootti
isl. = islanti
ka. = karjala
kas. = keskialasaksa
kbsl. = kantabaltoslaavi
kesl. = keskinen eteläslaavi
kie. = kantaindoeurooppa
kksm. = keskikantasuomi
ksk. = kantaskandinaavi

latg. = latgalli
li. = liivi
lt. = liettua
lv. = latvia l. lätti
mksl. = muinaiskirkkoslaavi
mksm. = myöhäiskantasuomi
mpr. = muinaispreussi
msk. = muinais(länsi)skandinaavi
no. = norja
pl. = puola
ru. = ruotsi
saaP = pohjoissaame
sln. = sloveeni
sm. = suomi
tšek. = tšekki
va. = vatja
ve. = vepsä
ven. = venäjä
vi. = viro
vs. = vōro-setto

Kirjallisuus

- ALEW 2.0 = Hock, Wolfgang (päätoim.). 2021. *Alllitausches etymologisches Wörterbuch*. 2.0. <<https://alew.hu-berlin.de/dict>>
- Anttila, Raimo. 1995. Pattern explanation and etymology. *Studi Finno-Ugrici* 1. 29–48.
- Budenz, Josef. 1873. *Magyar-ugor összehasonlító szótár* I. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia. <<https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11159238>>
- Būga, Kazimieras. 1908. *Aistiški studijai: Tyrinėjimai lygintijo prūsų, latvijų ir lietuvių kalbômoksljo srityje* I. Peterburgas: Imperatoriškojos Mokslų Akademijos Spaustuve.
- Būga, Kazimieras. 1922. *Kalba ir Senovė* I. Kaunas: Švietimo Ministerijos leidyklis. <<https://archive.org/details/buga-kalba-ir-senove-1922>>
- Collinder, Björn. 1928a. Kantasuomen *s ~ h* : kantalapin *s ~ š* toisen tavun vokaalin jäljessä. *Virittäjä* 32. 237–251. <<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/890145?page=89>>
- Collinder, Björn. 1928b. Die Wörter für fünf, sechs und sieben im Lappischen. Teoksessa *Festschrift til rektor J. Qvigstad* (Tromsø museums skrifter II), 356–374. Oslo.
- Donner, Otto. 1884. Über den Einfluss des Litauschen auf die finnischen Sprachen. *Techmers Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft* 1. 257–271.
- EDPG = Kroonen, Guus. 2013. *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*. (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 11). Leiden – Boston: Brill.
- EMS = Kendla, Mari & Kalvik, Mari-Liis & Laansalu, Tiina (toim.). 1994–. *Eesti murrete sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Instituut – Eesti Keele Sihtasutus – Eesti Teaduste Akadeemia. <<http://www.eki.ee/dict/ems>> (Luettu 2023-03-31.)
- Endzelīns, Jānis. 1923. *Lettische Grammatik*. Heidelberg: Winter. <<https://archive.org/details/LettischeGrammatik>>
- Endzelīns, Jānis. 1948. *Baltu valodu skaņas un formas*. Rīgā: Latvijas valsts izdevniecība.
- Erhart, Adolf. 1989. *Das indoeuropäische Verbalsystem*. Brno: Univerzita J. E. Purkině. <<https://digilib.phil.muni.cz/node/13083>>
- ERHSJ = Skok, Petar. 1971–73. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–III. Zagreb: Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti. <<https://archive.org/details/EtimologijskiRjecnikHrvatskogalliSrp-skogaJezika>>

- Hahmo, Sirkka-Liisa. 1988. *Omaa vai lainattua: Itämerensuomen germaanisiin lainasanoihin liittyviä kirjoitelmia* 1. (Suomi 143). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hakulinen, Lauri. 1969. *Suomen sanaston käänöslainoja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hallap, Valmen. 1983. Eesti ja sugulaskeelte adjektiivitüüpe. *Keel ja Kirjandus* 26(8). 422–432. <<http://www.digar.ee/id/nlib-digar:194738>>
- Holopainen, Sampsa & Junttila, Santeri. 2022. *Die alten arischen und baltischen Lehnverben der uralischen Sprachen* (Münchener Studien zur Sprachwissenschaft, Beiheft 33). Dettelbach: Röhl.
- ÍO = Blöndal, Ásgeir Magnússon. 1989. *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík: Orðabók Háskólans. <<https://ordsifjabok.arnastofnun.is>>
- Junttila, Santeri. 2015a. Revisiting the ‘separate Proto-Balto-Slavic borrowings’ of Saami. Teoksessa Mantila, Harri & Leinonen, Kaisa & Brunni, Sisko & Palviainen, Santeri & Sivonen, Jari (toim.), *Congressus Duodecimus Internationalis Fenno-Ugristarum, Oulu 2015: Book of Abstracts*, 476–478. Oulun yliopisto.
- Junttila, Santeri. 2015c. *Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa: Kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria*. Väitöskirja: Helsingin yliopisto. <<http://hdl.handle.net/10138/158777>>
- Junttila, Santeri. 2016. Die baltisch-slawische Frage im Lichte der alten baltischen Lehnwörter des Ostseefinnischen. *Baltistica* 51(2). 217–238. <<http://dx.doi.org/10.15388/baltistica.51.2.2272>>
- Junttila, Santeri. 2017. Lähtökielen sanansisäisten soinnittomien klusiilien edustus kantasuomen balttilaislainoissa I: Edustus kohdekielen lyhyen vokaalin jäljessä. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 96. 127–148. <<https://doi.org/10.33340/susa.70223>>
- Junttila, Santeri. 2019. Lähtökielen sanansisäisten soinnittomien klusiilien edustus kantasuomen balttilaislainoissa II: Edustus kohdekielen pitkän tavuaineksen jäljessä. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 97. 35–73. <<https://doi.org/10.33340/susa.76433>>
- Junttila, Santeri. 2020. Intohimon fonesteemi ja kiireen etymologia. Teoksessa Holopainen, Sampsa & Kuokkala, Juha & Saarikivi, Janne (toim.), *Ёмас сьмың нэ́кве вóртур э́тност самы́н патум: Scripta miscellanea in honorem Ulla-Maija Forsberg* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 275), 158–170. Helsinki. <<https://doi.org/10.33341/sus.11.21>>
- Junttila, Santeri. 2023. Ohtrasti ohte. *Keel ja Kirjandus* 66(5). 490–505. <<https://doi.org/10.54013/kk785a3>>
- Kalima, Jalo. 1933. Virsi sanan alkuperästä. *Suomi* 5:16. 165–168.

- Kalima, Jalo. 1936. *Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat*. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia XV). Helsinki.
- Kalima, Jalo. 1941. Balticofennica. *Virittäjä* 45. 206–211.
- Kallio, Petri. 2008. On the “early Baltic” loanwords in common Finnic. Teoksessa Lubotsky, Alexander & Schaeken, Jos & Wiedenhof, Jeroen (toim.), *Evidence and Counter-Evidence: Essays in Honour of Fredrik Kortlandt I: Balto-Slavic and Indo-European Linguistics*, 265–277. Amsterdam – New York: Brill.
- Kettunen, Lauri. 1934. Liivin sanojen selityksiä. *Virittäjä* 38. 223–227. <<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/890169?page=137>>
- Kiparsky, Valentin. 1968. Slavische und baltische b/p-Fälle. *Scando-Slavica* 14. 73–97.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja*. 2009. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 18. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <<https://kaino.kotus.fi/kks>> (Päivitetty 20.5.2022.)
- Kluge = Kluge, Friedrich. 2011. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Bearbeitet von Elmar Seebold. 25. durchgesehene und erweiterte Auflage. Berlin: De Gruyter.
- Koivulehto, Jorma. 1976. Vanhimmista germaanisista lainakosketuksista ja niiden ikäämisestä. *Virittäjä* 80. 33–47 ja 247–290. <<https://journal.fi/virittaja/article/view/36707>>, <<https://journal.fi/virittaja/article/view/36733>>
- Koivulehto, Jorma. 1979. Baltisches und Germanisches im Finnischen: die finn. Stamme auf *-rte* und die finn. Sequenz *VrtV*. Teoksessa Schiefer, Erhard (toim.), *Explanationes et tractationes Fenno-Ugricae in honorem Hans Fromm*, 129–164. München: Fink.
- Koivulehto, Jorma. 1999. *Verba mutuata: Quae vestigia antiquissimi cum Germanis aliisque Indo-Europaeis contactus in linguis Fennicis reliquerint* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 237). Helsinki.
- Kott, František Štěpán. 1878–93. *Česko-německý slovník zvláště grammatiko-fraseologický I–VII*. V Praze: Kolář & Šimáček. <<https://kramerius5.nkp.cz/periodical/uuid:5e791d40-008c-11dd-b424-000d606f5dc6>>
- Kroonen, Guus & Jakob, Anthony & Palmér, Axel & van Sluis, Paulus & Wigman, Andrew. 2022. *Indo-European cereal terminology suggests a Northwest Pontic homeland for the core Indo-European languages* PLoS ONE 17:10. e0275744. <<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0275744>>
- Leskien, August. 1891. *Die Bildung der Nomina im Litauischen*. Leipzig: Hirzel. <<https://archive.org/details/diebildungdernom00lesk/page/n7/mode/2up>>

- LEW = Fraenkel, Ernst. 1955–65. *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1–2. Heidelberg – Göttingen: Winter – Vandenhoeck & Ruprecht. <<https://archive.org/details/fraenkel-litauisches-etymologisches-woerterbuch-bd.-1-2-1962-1965>>
- Liukkonen, Kari. 1999. *Baltisches im Finnischen*. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 235). Helsinki.
- LIV = Rix, Helmut (toim.). 2001. *Lexikon der indogermanischen Verben: Die Wurzeln und ihre Primärstambildungen*. Bearbeitet von Martin Kümmel, Thomas Zehnder, Reiner Lipp und Brigitte Schirmer. Zweite, erweiterte und verbesserte Auflage, bearbeitet von Martin Kümmel und Helmut Rix. Wiesbaden: Reichert. <https://www.researchgate.net/profile/Reiner-Lipp/publication/281727453_LIV_Lexikon_der_indogermanischen_Verben/links/5654bbbc08aefe619b1a1c8f/LIV-Lexikon-der-indogermanischen-Verben.pdf>
- LKŽ = *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20. 1941–2002. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. <www.lkz.lt>
- LägLoS = Kylstra, Andries Dirk & Hahmo, Sirkka-Liisa & Hofstra, Tette & Nikkilä, Osmo. 1991–2012. *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den Ostseefinnischen Sprachen* I–III. Amsterdam: Rodopi.
- ME = Endzelīns, Jānis (toim.). 1923–32. *K. Mū lenbacha Latviešu valodas vārdnīca* I–IV. Rīga: Latvju grāmata.
- Nieminen, Eino. 1934. Der stammauslaut der ins urfinnische entlehnten baltischen ā-feminina und die herkunftsfrage. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 22. 5–66. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016112529974>>
- Nieminen, Eino. 1940. Itämerensuomalaisten ja balttilaisten kielten välisen kosketusten tutkimuksesta. *Virtittäjä* 44. 376–384.
- Ojansuu, Heikki. 1921a. *Lisiä suomalais-balttilaisiin kosketuksiin*. (Vähäisiä kirjelmiä XLIX). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Posti, Lauri. 1977. Some new contributions to the stock of Baltic loanwords in Finnic languages. *Baltistica* 13(1). 263–270. <<http://dx.doi.org/10.15388/baltistica.13.1.1919>>
- PSJČ = Hujer, Oldřich & Smetánka, Emil & Weingart, Miloš & Havránek, Bohuslav & Šmilauer, Vladimír & Ziskal, Alois (toim.). 1935–57. *Průruční slovník jazyka českého* I–VIII. Praha: Česka Akademie. <<https://psjc.ujc.cas.cz>>
- Rauhala, Ilona. 2011. The history and variation of the adjective suffix *-TA. Teoksessa Csúcs, Sándor & Falk, Nóra & Tóth, Viktória & Zaicz, Gábor (toim.), *Congressus Undecimus Internationalis Fenno-Ugristarum: V: Dissertationes sectionum et symposiorum ad linguisticam*, 76–83. Piliscsaba.

- Raun, Alo. 1982. *Eesti keele etümoloogiline teatmik*. Rooma – Toronto: Maarjamaa. <<https://www.eki.ee/dict/raun/>>
- REW = Vasmer, Max. 1953–58. *Russisches etymologisches Wörterbuch I–III*. Heidelberg: Winter.
- Ritter, Ralf-Peter. 1998. Zu den Reflexen der baltischen Liquiddiphthonge im Ostseefinnischen. *Res Balticae* 4. 113–116. <<https://resbalticae.fileli.unipi.it/wp-content/uploads/2015/06/113-116.pdf>>
- RSKNJ = *Речник српскохрватског књижевног и народног језика 1–20–1959–2017–*. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик.
- Ruoppila, Veikko. 1986. *Venäläisperäistä sanastoa suomen murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sammallahti, Pekka. 2001. The Indo-European loanwords in Saami. Teoksessä Carpelan, Christian & Parpola, Asko & Koskikallio, Petteri (toim.), *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations: Papers presented at an international symposium held at the Tvärminne Research Station of the University of Helsinki 8–10 January, 1999* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 242), 397–415. Helsinki. <<https://www.sgr.fi/sust/SUST242.pdf>>
- SEJL = Smoczyński, Wojciech. 2022. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wydanie drugie, poprawione i znacznie rozszerzone. <[https://romanes.org/pub/alii/Smoczyński W. Słownik etymologiczny języka litewskiego.pdf](https://romanes.org/pub/alii/Smoczyński%20W.%20Słownik%20etymologiczny%20języka%20litewskiego.pdf)> (Päivitetty 24.4.2022.)
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. 2022. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. <<https://kaino.kotus.fi/sms>> (Päivitetty 10.6.2022.)
- SSA = Itkonen, Erkki & Kulonen, Ulla-Maija (toim.). 1992–2000. *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja I–III*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <<https://kaino.kotus.fi/ses>>
- Stahl, Heinrich. 1641. *Leyen Spiegel: Darinnen kürztlich gezeiget wird: wie ein einfaltiger Christ Die Fest- vñ Sontägliche Evangelia in reiner Lehr vnd heiligem Leben jhm zu nutze machen kann*. Reval. <<http://www.digar.ee/id/nlib-digar:102274>>
- Stang, Christian Schweigaard. 1942. *Das slavische und baltische Verbum*. Oslo: Dybwad.
- Thomsen, Wilhelm. 1869. *Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske: En sproghistorisk undersøgelse*. København: Den Gyldendalske boghandel. <<https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10589089>>

- Thomsen, Vilhelm. 1890. *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog: En sproghistorisk Undersøgelse*. København: Blanco Lunos. <<http://hdl.handle.net/10062/38769>>
- Toivonen, Yrjö Henrik. 1917. Huomioita lainasanatutkimuksemme alalta. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 34:2.
- Urbutis, Vincas. 1981. *Baltų etimologijos etiuadi*. Vilniaus universiteto leidykla.
- Urbutis, Vincas. 1995. Lie. *šipulỹs*, la. *sipsna*: aiškūs žodžiai etimologijos miglose. *Baltistica* 30(2). 65–75. <<http://dx.doi.org/10.15388/baltistica.30.2.331>>
- Vaba, Lembit. 1994. Zu den baltischen *m*-Deverbale in den ostseefinnischen Sprachen. *Linguistica Uralica* 30. 241–247. <<https://doi.org/10.3176/lu.1994.4.01>>
- VES = Jüvä, Sullöv. 2001. *Võro-eesti synaraamat: Võru-eesti sõnaraamat*. Võro Instituut. <<https://www.synaq.org>>
- VTšS = Grünberg, Silja (toim.). 2019. *Vadja keele sõnaraamat: Vadđaa tšeelee sõna-tširja: Словарь водского языка*. 2. täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Instituut – Eesti Keele Sihtasutus. <www.eki.ee/dict/vadja>
- Zinkevičius, Zigmantas. 1966. *Lietuvių dialektologija: Lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija su 75 žemėlapiais*. Vilnius: Mintis. <<https://archive.org/details/zinkevicius-lietuviu-dialektologija-1966>>
- ЕСУМ = Мельничук, Олександр (päätoim.). 1982–2012. *Етимологічний словник української мови I–VII*. Київ: Наукова думка. <<http://resource.history.org.ua/item/0007831>>
- ИЭС = Черныж, Павел. 1999. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*. 3-е издание стереотипное. Москва: Русский язык.
- Лиукконен, Кари. 1987. *Восточнославянские отглагольные существительные на -м I: Существительные на *мь/*ма/*мо* (Slavica Helsingiensia 5). Helsingin yliopisto.
- СРГК = Герд, Александр (päätoim.). 1994–2005. *Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей I–VI*. Издательство Санкт-Петербургского университета. <https://www.studmed.ru/science/yazyki-i-yazykoznanie/russkiy-yazyk/slovari-i-razgovorniki/russkie-dialektnye-slovari/slovar_russkikh_govorov_karelii_i_sopredel_nykh_oblastey>
- СРНГ = *Словарь русских народных говоров 1–52–*. 1965–2021–. Москва – Санкт-Петербург: Наука. <<https://nenadict.iling.spb.ru/dictionaries/345>>

Zusammenfassung

Durch palatale Dissimilation verschleierte baltische Lehnwörter³

Die ins Urfinnische entlehnten baltischen Wörter haben in den ostseefinnischen Sprachen einige alte Züge bewahrt, die sogar das altertümliche Litauische verloren hat. Diese werden hier um eine Vokalvertretung ergänzt: in den ostseefinnischen Baltismen ist das urbaltoslawische **i* erhalten (o. mit **e* substituiert worden), das in gewissen Wortsippen im Ostbaltischen zu **u*, und weiter in gewissen Formengruppen durch die ostbaltische Dehnstufe zu **ī* o. **ū* geworden ist.

Zinkevičius (1966: 67–68) beschreibt den Wandel *i > u* in den litauischen Mundarten. In den meisten von ihm präsentierten Fällen folgt der Vokal einem postalveolaren Zischlaut *š*, *ž* oder *č*. Vor *i* sind die Konsonanten immer palatalisiert, und diese Palatalisierung ist während dem Vokalwandel bewahrt. Urbutis (1982: 125–126) erwähnt weitere Fälle, die nahezu alle nach *š*, *ž* oder *č* auftreten. Smoczyński (2022) nimmt an, dass dieser Wandel mindestens bei einem Wortstamm, *žir- ~ žiur-*, allgemeinlitauisch auftritt. Er definiert ihn als eine palatale Dissimilation *C'i > C'u*. Den lit. Formen *žiur-* [*žur-*] u. *žiūr-* [*žūr-*] entsprechen im Lettischen *žur-* (< **žur-*) u. *žūr-* (< **žūr-*), was zeigt, dass die Dissimilation wahrscheinlich urostbaltisch war. Der Unterschied zwischen den **žīr-* und **žūr-*-Formen war vielleicht am Anfang rein regional, aber danach haben die beiden sich auf denselben Gebieten verbreitet und in verschiedenen Bedeutungen eingebürgert. Dagegen fehlte die Dissimilation in der Ausgangssprache der ostseefinnischen Baltismen, dem sogenannten Nordbaltischen, wo **i* meistens erhalten, vor Liquida aber oft zu **e* gewandelt wurde.

Das inchoative lit. *žiūrti ~ žiūr̃ti : žiūr̃sta ~ žiūra : žiūro* ‚zu sehen beginnen‘ gehört zu *žirti : žỹra* (< **ži-n-ra*) : *žiro* ‚funkeln; vor Augen flimmern‘. Das *i* geht auf die idg. Nullstufe (**ir < *j*) zurück. Ein ähnliches Vokalverhältnis *'ū ~ ī* ist im Verbpaar lit. *žiūrėti : žiūr̃i ~ žiūr̃ia ~ žiūra ~ žiūro : žiūr̃ėjo* ‚sehen, hinsehen; schauen‘, lett. *žūrē|t : - : -ja* ‚lauern, blinzeln; ohne Flamme brennen‘ ~ lit. *žyrėti : žỹri ~ žỹra : -ėjo* ‚glänzen‘, lett. *žūrē|t : - : -ja* ‚schwach brennen‘ zu sehen. Dieses Paar ist trotz der jüngeren, ostbaltischen Dehnstufe *ī* älter, was dessen ungedehnt erhaltene slawische Entsprechung altkirchslawisches зрѣти : -ить ‚sehen, hinsehen; schauen‘ beweist: das slawische Präsens зрѣть (< ursl. **zirej*) entspricht dem litauischen *žỹri*. Lett., lettgall.

3. Sprachabkürzungen: (ur)idg. = (ur)indogermanisch, murfi. = mittelfinnisch, urbsl. = urbaltoslawisch, ursl. = urslawisch; in allen übrigen wird <.> = <-isch> gelesen.

ž- (statt †z) erklärt sich aus Kontamination von *žīrēt mit dem palatal dissimilierten žūrēt.

Die Bedeutung ‚strahlen, funkeln‘ ist in der slawischen Sippe nicht belegt, im Litauischen dagegen in Ableitungen mit alten idg. *e-*, *ē-* und *o-*Stufen vertreten und erweist sich damit als älter als ‚sehen‘. Im LIV: 177 wird uridg. *g^her- ‚strahlen, scheinen; sehen‘ rekonstruiert, obwohl die bekannte Verbreitung sich auf das Baltoslawische beschränkt. Junttila (2020: 163) erklärt *g^her- als eine affektive Variante des weitverbreiteten *g^{wh}or- (LIV 219–20 ‚warm werden‘); hier kann die Expressivität die Palatalisierung ausgelöst haben.

Das nordbaltische Präsens *žerei-, die Entsprechung von lit. žyri u. ursl. *zirej-, ist ins Mittelurfinnische mit Hilfe des Kontinuativsuffixes *-jE- als *šere-je- (o. *šeri-je-) ‚beachten‘ entlehnt. Das Stammverb begegnet uns als südestn. *herriq* : *herimä* (in verneinenden Kontexten) ‚beachten, stören lassen‘ nur im Kirchspiel Neuhausen (Vahtsõliina), aber dessen Kausativableitungen, finn. (ingr., karel., wot., estn.) *herittä* und *heristä* ‚(mit Faust) drohen‘, wohl < ‚Faust zeigen, (durch Drohung) zu beachten zwingen‘ kommen in einem ganz anderen, größeren Gebiet vor (s. weiter Holopainen & Junttila 2022: 117).

Eine Ableitung aus murfi. *šere-je- ist wahrscheinlich auch das inchoative finn. *herätä*: Präs. *herää-* (alte Schriftspr., dial. *herätä*: Präs. *heräjä-*), estn. *ärgata* : ‚*ärkama* (alte Schriftspr. *errada* : *erra-*) ‚erwachen‘ (< murfi. *šeräjtä-). Weitere Entsprechungen, weps. *heraštuda* und südestn. *herä(ne)däq* : *heränemä* id., weisen inchoative oder translative Suffixe statt *-tA- auf. Hierzu gehört auch estn. *erata* : ‚*ergama* ‚leuchten, glänzen; flackern, lodern, glühen, abstrahlen; (stechend) schmerzen; blicken, schauen‘: Das einzelne -g- in der Flexion erklärt sich als sekundäre starke Stufe, die oft in solchen Stämmen entstanden ist, wo die Phonotaktik -g- nach einem Konsonanten erlaubt (*salata* : ‚*salgama*, *vihata* : ‚*vihkama* usw.) (s. weiter Holopainen & Junttila 2022: 103–105).

Das estnische Adjektiv *ergas* ~ *erk* ~ *ärgas* ~ *ärk* ‚klar, hell; heiß; lebendig, munter‘ hat seinen Geminataklusil (*-kk- : *-kk-) > -k- : -g- auf *ärgata* übertragen. Diese Formen sind durch einen weit verbreiteten Suffixwechsel -EtA ~ -kka(s) (Hallap 1983, Rauhala 2011: 78) entstandene Varianten des gleichbedeutenden estn. *ere*, südestn. *herre* < murfi. *šer-etä. Das Adjektiv ist aus dem Urfinnischen sogar ins Saamische (Nordsaamisch (Julev, Aanaar) *šearrat* ‚hell (Farbe, Licht), lichtstark; klar‘) entlehnt worden, bevor es überall außer im Estnischen und Südestnischen (in diesen Bedeutungen) verschwunden ist.

Murfi. **šer-etä* kann als Ableitung zum Verb **šeräjtä-* erklärt werden, aber eine direkte Entlehnung aus nordbalt. **žer-(j-)* ist auch möglich, vgl. lit. *žirūs* ‚schimmernd, glänzend‘ u. *žiūrūs* ‚gern schauend; scharfsichtig, gut sehend; schielend; klar [Wetter]‘, die zu *žiūrėti* gehören. Das Adjektivsuffix *-ETA* war schon im Mittelfinnischen so verbreitet, dass es in Entlehnungen verschiedene baltische Adjektivbildungselemente substituiert hat.

Lett. *žūrēt* ‚(viel, unzweckmäßig) gießen; Wasser tragen; Bier brauen; schmoren, viel Speise kochen; Teig einrühren; andauern regnen; saufen; ins Bett urinieren; fließen‘ erklärt ME aus *žūra* ‚schmutziges Wasser, eine trübe Flüssigkeit; eine wässerige, lang gekochte Grütze; halbfertiges Bier; gesäuerte Hafergrütze; Haferbrei; andauerndes Regenwetter, Regenguss; Saufbold; eine Kuh, die viel trinkt; Pisserin; übermäßiges Trinken, Saufen; Jauche, dünnflüssiger Kot‘, das seinerseits aus *žāūt* ‚gießen; stark regnen‘ abgeleitet wäre. Dazu passt aber nicht, dass diesem *žūrēt* im Lettgallischen *žeirāt* (< **žīrēt*) ‚gießend nass machen‘ ohne palatale Dissimilation entspricht. Genauso wie lett. *žūrēt* ‚lauern; blinzeln; ohne Flamme brennen‘ und *žīrēt* ‚schwach brennen‘ mit lit. *žirti* ‚funkeln; vor Augen flimmern‘ zusammengehören, sind die letztgenannten mit lit. *žirti* ‚streuen, umherfliegen; fließen (Tränen)‘ verbunden. Kroonen et al. (2022: 8) erklären dieses aus uridg. **đerH-* ‚crumble, scatter‘; eine alternative Erklärung wäre ein Bedeutungswandel von ‚funkeln‘ über ‚streuen‘ zu ‚fließen (Tränen, Schweiß)‘.

Lett. *žūra* und lit. *žiūrė* ~ *žiūrė* ~ *žiūrà* ‚Haferbrei, -grütze; süße Brotteigsuppe; entrahmter Milch; Flüssigkeit; dünnflüssiger Kot‘ sind als Entlehnungen von entweder (LEW, LKŽ) belaruss. *жур*, poln. *żur* ‚Suppe aus Sauerteig‘ o. (SEJL) mittelnieder-sächsischem *sūr* ‚Sauer‘, *siure* ~ *sūre* ‚Sauerteig‘ erklärt worden. Zum belaruss.–poln. Wort gehören russ. dial. (Smolensk, Twer, Pskow) *жур* ‚Hafergrütze; Bodensatz (von Hanfbier)‘, ukrain. *жур* ‚кисла страва з вівсяного борошна‘ sowie tschech. *žour* ‚saurer Mehlbrei‘ und *žur* ‚jídlo polske‘. Das slowenische und zentralsüdslawische *žūr* ‚Milche‘ ist wohl von dieser Sippe zu trennen und stammt nach ERHSJ aus dem Lateinischen. Das semantische Spektrum ist aber im Ostbaltischen breiter als im Slawischen. Die Bedeutungen ‚halbfertiges Bier; (gesäuerte) Hafergrütze o. -brei; Brotteigsuppe‘ (sowie lett. *žūrēt* ‚säuern‘) gehören sicher zusammen mit den russ.–belaruss.–poln. Wörtern, die am ehesten auf eine Entlehnung aus mittelniederdeutschem *sūr* zurückgehen (vgl. aber REW für eine alternative slawisch-germanische Erklärung). Die mit Nässe und Flüssigkeiten verbundenen

Bedeutungen erklären sich dagegen durch eine Ableitung aus der Sippe von lit. *žirti*, lettgall. *žeirāt*. Daraus ist auch lett. *žurme* ‚Feuchtigkeit, Nässe; seifige, schlüpfrige Lauge‘ ohne Dehnstufe abgeleitet.

Finn. *hera* bedeutet am öftesten ‚Molke‘, in Dialekten aber auch allgemein ‚Flüssigkeit‘, besonders ‚in einem Prozess (Schmelzen, Stocken, Träufeln, Kondensieren, Gären, Verdünnen) entstehende, mit dem früheren Zustand verglichen dünnflüssigere Flüssigkeit‘. Seine einzige ostseefinnische Entsprechung findet das Wort im livischen *yra*, das nach Kettunen (LW) ‚Geifer (abgesondert aus dem Maule der Böcke und Schweine zur Brunstzeit)‘ bedeutet. Die Bezeichnungen der Johannisbeere im Finnischen, *herukka*, Südestnischen, *hōrak*, und Livischen, *yra-māra*, sind Ableitungen von diesem Wort. Johannisbeeren gelten als besonders saftige Beeren. Somit können sowohl murfi. **šera* als auch lett. *žūra* ursprünglich ‚fließende Flüssigkeit‘ bedeutet haben, und das erstgenannte kann als Entlehnung aus nordbalt. **žerā* (< urbsl. **žirā^h*) erklärt werden

Lett. *žurme* ‚Lebenskraft, Mut, Energie‘ erklärt sich als ein *Nomen actionis* aus *žūrēt* ‚ohne Flamme brennen‘. Hierher gehören irgendwie auch *šurme* ‚Kraft‘, *šurmīgs* ‚zufrimīgs‘, *surme* ‚der Saft (des Lebens)‘; der Nutzen, das Gedeihen‘, *šurmēts* ‚fett fruchtbar (Boden)‘, die über keine Ableitungsbasis mit *š-* oder *s-* verfügen. Die Variation der Stimmhaftigkeit des inlautenden Obstruenten ist im Lettischen gewöhnlich und oft mit Expressivität verbunden. *Nomina actionis* aus ostbaltischen Verben wurden mit **-ma-*, **-sma-*, **-mē* und **-smē* gebildet; besonders im Lettischen können die Suffixe mit **a* und **ē* nicht genau getrennt werden (Leskien 1891: 426). Die Quellsprache der baltischen Entlehnungen im Urfinnischen hatte vermutlich **žerma-* ‚Lebenskraft, Mut, Energie‘, das murfi. **šermo* > finn. (karel.) *hermo* ‚Nerv, Nerven; Ader; Sehne; (Tat)kraft; schlaff; jeweils zwei Streben des Schlittens verbindendes Querholz‘, estn. *orm* ‚Schnur o. Schnurloch im Bauernschuh‘, südestn. *orm* ~ *horm* ‚Rute, dünnes Reisig; Granne; dünne Wurzel, Wurzelhaar‘. Andere baltische deverbale **ma-*-Ableitungen haben mindestens finn. *pahmas*, *rihma*, *tarmo*, *vehmas* und *vehmaro* ihren Ausgang gegeben (vgl. Vaba 1994). Die Etymologie setzt jedoch voraus, dass die auftretenden konkreten Bedeutungen als gelegentliche Konkretisierungen der abstrakten ‚Lebenskraft‘ und Folgen von Bestrebungen, die Lebenskraft des Körpers in Nerven, Sehnen bzw. Adern zu lokalisieren, gedeutet werden können; das Querholz des Schlittens würde somit ‚Kraftholz‘ genannt. Die Bedeutung ‚schlaff‘ hat sich wohl aus

negativen Kontexten übertragen: die Privativableitung *hermoton* 'schlaff, schlapp, kraftlos' hat Entsprechungen im Ishorischen und Karelischen. Das nahestehende finn. *hervoton* 'ohnmächtig, gelähmt, schlaff' gehört dagegen zu *hervota* (Präs. *herpoa-*) 'erschlafen, erlahmen, erstarren' usw., das am allerwahrscheinlichsten auf eine Entlehnung aus russ. dial. *хряпнуть* (perf.) 'sich fallen lassen', *хряпко* 'spröde, zerbrechlich; schwach, kränklich', *xpúnamb* '(alters)schwach werden' zurückgeht.

Im Prinzip könnte murfi. **šermo* auch in einer anderen baltischen Sippe wurzeln: lit. *žirbėti* : *žirba* : *žirbėjo* 'glänzen, leuchten, funkeln, blinken; zittern, sich bewegen; (vor den Augen) flimmern', (vgl. *at|žirbėti* 'sich erholen, ermuntern') und *žiurbėti* : *žiurba* : *žiurbėjo* 'glänzen, leuchten, funkeln, blinken; ausschlagen, Knospen treiben, sprießen, sich mit Blättern austreiben, grünend und dicht wachsen; (Quelle) plätschern'. Zu diesen gehört ein Paar stativer *st*-Verben: *žirb|ti* : *-sta*, *-a* : *-o* 'funkeln' und *žiurb|ti* : *-sta* : *-o* '(Wetter) schön, klar sein'. Im Lettischen haben diese Verben eine Entsprechung in einer abstrahierten Bedeutung: *žirb|t* : *-st* : *-a* (= *at|žirbt*) 'sich ermuntern, sich nach einer Krankheit erholen, zu Bewusstsein kommen' mit einer faktitiven Ableitung *žirbināt* 'einen Ohnmächtigen wieder zu sich bringen, beleben, munter, frisch machen'. Die Variation *i ~ u* lauert hinter *žirbt*, weil lett. *ž* dem lit. *ž* nur vor hinteren Vokalen entspricht; vor *i* wäre *z* zu erwarten. Zur Semantik vgl. das oben genannte estn. *ere* usw. 'klar, hell; heiß; lebendig, munter'. Der Ursprung dieser *žirb-* ~ *žiurb-* Wörter und ihr Verhältnis mit den *žir-* ~ *žiur-* Wörtern bleibt jedoch unklar, weil *-b-* kein bekanntes Ableitungselement ist.

Die litauischen Verben *šiūrti* : *šiūra* (~ *šiūrsta* ~ *šiūrna*) : *šiūro* '(Haar) sich sträuben, wirr zu Berge stehen; zerreißen' und *šiūrp-* ~ *šiūr̃p|ti* : *-sta* : *-o* '(Haar) sich sträuben, struppig sein; schaudern' verhalten sich miteinander wie *žiūrti* ~ *žiūrti* : *žiūrstā* ~ *žiūra* : *žiūro* und *žiurb|ti* : *-sta* : *-o*. Im *šiūrp-* Stamm dominiert Semantik des Schauderns und Erschreckens. Das Adjektiv *šiūrpūs*, seltener *šūrpūs* bedeutet 'schauerlich, schaurig; rau; behaart od. befiedert; (Wetter) frostig'. Weitere Ableitungen sind z.B. *šiūr̃pas*, dial. *šīr̃pas* 'Frösteln, Schaudern; Schauder; Gänsehaut; Fieberfrost', *šiūrpis* 'Schauder, Gänsehaut' und *šiūr̃pinti* 'sträuben; Schaudern machen, Frösteln hervorrufen'. Eine schon von Būga erwähnte Verbindung zwischen *šiūrpas* und finn. *hirvetä* 'wagen; fürchten' ist möglich durch Ableitung aus finn. (karel.) *hirveä* 'schrecklich', in dessen jedoch *-p-* statt *-v-* die erwartungsmäßige Substitution des baltischen *-p-* wäre.

Beide Stämme verfügen über *e*-stufige Formen: lit. *šertis* : *šēria* : *šērės* ‚haaren, Haare verlieren‘, lett. *sērtiēs* : *seřas* : *sērās* id. und lit. *šēřp|ti* : *-a* : *-ė* (= *šēřpetoti*) ‚splittern; rau werden; Nägel bekommen‘, lett. *šēřpas* ~ *šēřpes* ‚Schauder, Fieberschütteln; plötzliche Angst‘, *šēřpuļi* ‚Schauder, Grauen‘, *šēřpoņi* ‚Zittern, Schauer‘. In den lettischen Dialekten gibt es eine Fülle von Ableitungen mit *-m-*: *šēřmas* ~ *šēřmas* ~ *šēřmalas* ~ *šēřmulas* ~ *šēřmeles* ~ *šēřmuļi* ~ *šēřmoņi* ~ *šēřmes* ~ *šēřmuļi* ‚Schauder, Grauen‘ und *šēřmulains* ‚schaurig, grausig‘. Besonders interessant für die Lehnwortforschung ist lett. *šēřmuļi*. Das *-u-* erklärt sich als Ableitungssuffix, das Adjektive aus *Nomina actionis* bildet (vgl. lit. *nuožmus*, *aimus*, *linksmus*, Leskien 1981: 421–9), hier also **šēř-m-u-* ← **šēř-ma-* ~ *-mē*. Im Litauischen sind die alten *Nomina actionis*-Suffixe **ma-* und **mē* von *-imas*, wie in *šēřpimas* ‚Schaudern, Frösteln‘, ersetzt worden.

Smoczyński (SEJL) leitet den *šēřp-* Stamm von uridg. **kēřp-* ab, den *šēřu-* Stamm jedoch von einer Interjektion *šēřu*. ALEW 2.0. dagegen leitet *šēřp-* aus *šēřu-* und verbindet das letztere (m.E. ganz richtig) mit deutschem *Haar* usw. Das seltene, nicht-palatale *šēřpūs* hält Smoczyński für die ursprüngliche Vertretung der Nullstufe und *šēřpūs* ein Produkt expressiver Palatalisierung. Lit. *šēřpas* erwähnt Smoczyński nicht, in dessen Licht sieht palatale Dissimilation *šēřp-* ⇒ *šēřu-* aber wahrscheinlicher aus. Die Ähnlichkeiten in den Bedeutungen sowie der Parallelfall *žēřti* ~ *žēřbti* stützen die ALEW'sche Annahme einer Ableitung *šēřp-* ← *šēřu-*. Da *p-* wie *-b-* als Suffix unbekannt ist, bleibt eine sekundäre Verbindung jedoch wahrscheinlicher.

Im Nordbaltischen kann **šēř-mu-* als Ausgangsform der murfi. **šēřmu* > finn. (ingr., karel., wot. estn., südestn., liw.) *hēřmu* ‚Schrecken, Zorn; furchtbar, schrecklich‘ rekonstruiert werden. Ein ähnliches *u*-stämmiges Lehnwort aus einem baltischen *Nomen actionis* ist wot. *pōřmu*, estn. *pōřm* ‚Staub, Asche‘ ~ lit. *beřti*, lett. *bēřt* ‚streuen, ausschütten‘; vgl. auch finn. *kuřmu* ‚Beule‘ ~ lett. *kuzms* id. Das Nordbaltische kann also über ein *Nomen actionis*-Ableitungssuffix **-mu-* verfügt haben.

Urbsl. **i* ist in den Lehnwörtern allgemein als *i* vertreten. Nur zwischen murfi **š-* > osfi. *h-* und Liquida (*l, r*) kommt *e* vor: finn. *helle*, *hera*, *herhiläinen*, *hermo*, *herne*, *herätä*, estn. *ere*. Aus diesen Entlehnungen können nordbaltische Formen mit **e* aus urbsl. **i* rekonstruiert werden: **šēřti-* ~ **šēřta-*, **žēřā*, **šēřši(l)-*, **žēř(b)ma-*, **žēřniš*, **žēřei-* und **žēřu-*, vgl. lit. *šēřtis* o. *šēřtās*, *žēřrà*, *šēřšyš*, (lett. *žēřme*.) *žēřniš*, *žēřēti* und *žēřis* o. *žēřūs*. Falls wir estn. *ere* als Ableitung aus *herätä* oder aus einer Femininum

*žeri- erklären, können wir die beiden sicheren *i*-Fälle, finn. *hirvi* und *hirmu* aus nordbalt. *širwi- (apr. *sirwis*) und *širmu-, als Ausbleiben des Vokalwandels vor *u* und *w* in der zweiten Silbe erklären.

Darüber hinaus haben die nordbaltischen Entsprechungen von lit. *šiupūs* ‚bröcklig, zerbrechlich‘ und *šiupulis* (~ *šiupulys*) ‚Scherbe, Bruchstück‘ möglicherweise Lehnwörter auf *ši- > *hi*-hinterlassen: finn. *hippu*, *hipale* ‚Teilchen, Körnchen, Stückchen‘, südestn. *ibel* ‚Eisenpulver‘, *hipal* ~ *hipõl* ~ *hipul* ‚Fetzen‘. Diese Wörter haben mit aus dem Germanischen stammendem finn. *hepenä* ~ *hepenä* ~ *heven* ‚Härchen, Flocke, dünnes bzw. leichtes Kleidungsstück, Franse, Flitter‘ allerlei gegenseitige Wechselwirkung ausgeübt. Die Lehnetymologie setzt voraus, dass die litauischen Wörter alt genug sind, trotz Fehlen von sicheren Entsprechungen. Für lett. *županas* ‚Fetzen‘ schlägt ME eine mögliche Entlehnung aus poln. *żupan* ‚Unterkleid‘ vor.

Die direkte Derivationsbasis von *šiupūs* und *šiupulis* (so wie z.B. *šiupėti* ‚zerbröckeln, zerfallen; streuen‘ u. *šipėti* ‚zerbröckeln‘) ist *šiūpti* ~ *šipti* ‚sich abschwächen, spröde werden, schwinden, schrumpfen‘. Aus einer zu *šipti* rekonstruierten früheren Bedeutung ‚platzen, bersten‘ erklärt Urbutis (1995) *šipulis* (~ *šipulys*), *šiupulis* (~ *šiupulys*) ‚Span, Splitter, Stäbchen‘ und *šipinti* ‚(Holz) spalten, zerkleinern‘. Die palatal dissimilierte Variante *šiūpti* bedeutet auch ‚sich spalten, brechen (Haare), ausdünnen (Bart); zu Berge stehen (Haare); faulen (Holz)‘, was ‚platzen, bersten‘ sehr nahe kommt. Daneben steht die Bedeutung ‚stumpf werden‘ von *šiūpti*, *šipti* u. *čipti*, was SEJL für primär unter allen drei Varianten hält und aus der Interjektion *čipt čipt* herleitet. Lit. *č* vor Vordervokalen ist jedoch immer jungen Ursprungs, so dass entweder *čipti* als eine sekundäre expressive Variante von *šipti* entstanden ist, oder das Verb ‚stumpf werden‘ wirklich aus der Interjektion stammt, wobei die anderen Homonyme älter sind. Urbutis verbindet *šipti* mit *šieptis* ‚Zähne fletschen; austreiben (Knospen, Blätter); sich spalten‘, lett. *at|s|iept (zuobus)* ‚(Zähne) fletschen (< trennen)‘ und weiter mit poln. (ukrain., russ.) *siepać* ‚zerren, zerreißen, pflücken, ziehen‘. Trotz der ablehnenden Haltung von ALEW 2.0 sehe ich keine Hindernisse für diese Deutung, die aber die Datierung der Ableitungen *šiupūs* und *šiupulis* noch offen für künftige Forschung lässt.

Ich halte den baltischen Ursprung von finn. *heri- (⇒ *herätä*, *hereä*, mindestens teilweise auch estn. *ere*, südestn. *herre* ‚klar, heiß, lebendig‘), *hera* und *hirmu* (wahrscheinlich ⇒ *hirve* ~ *hirveä*) für relativ sicher. Das estn. *ere*, südestn. *herre* kann auch

von direkter Entlehnung herkommen; bei finn. *hirve* (\Rightarrow *hirveä*) ist es weniger wahrscheinlich. Die Etymologie von finn. *hermo* ist wegen unklarer Semantik, die Erklärungen von *hippu* und *hipale* wegen unklaren Alters der verglichenen litauischen Wörter problematisch.

Die sicheren Lehnwörter genauso wie die von Zinkevičius und Smoczyński genannten Beispielfälle deuten daraufhin, dass der Wandel **i > u* mindestens in einigen Wortsippen schon urostbaltisch ist.

ZSOLT SIMON

Ungarisches Zentrum für Sprachwissenschaft

Lit. *tautà* und ung. *tót* Ein slawisch-ungarischer Beitrag zu einem alten baltischen etymologischen Problem

Összefoglalás

A litván *tautà* és a magyar *tót* szavak eredete: szláv és magyar adalékok egy régi balti etimológiai problémához

Bár a litván *tautà* 'nép, ország' szó nyilvánvalóan összefügg az indoeurópai **teutéh₂* 'nép' szó családjával, a részletek bizonytalanok, mivel a litván szó egy szabálytalan, *o*-vokalizmusú alakra megy vissza. Ez a tanulmány egy mindeddig figyelmen kívül hagyott aspektussal járul hozzá ezen etimológiai probléma megoldásához: a magyar *tót* szóval, melynek legkorábbi jelentése 'Kárpát-medencei szláv'. Jelen dolgozat kimutatja, hogy a *tót* szónak se a népszerű germán, se az újonnan javasolt balti etimológiája nem helytálló, noha az alapgondolat, a fentebbi **teutéh₂* szóval való összefüggése logikus. Helyette azt a történetileg, szociolingvisztikailag és tipológiailag kézenfekvő és (a részletes tárgyalás alapján) formailag lehetséges javaslatot teszi, hogy a *tót* eredetileg a Kárpát-medencei szlávság önelnevezése volt s ezt vette át a honfoglaló magyarság. Ha ez helytálló, akkor a *tautà* *o*-vokalizmusa valójában nem balti, hanem balto-szláv probléma, ugyanis a *tót* szó ugyanarra az *o*-vokalizmusú formára megy vissza. Mivel ez fonológiai vagy morfológiai alapon nem magyarázható, jelen írás J. E. Rasmussen kelta jövevényszó-javaslatát támogatja és részletesen elemzi, mely kölcsönzési forogatókönyvek (milyen nyelvek és nyelvfázisok) jöhetnek számításba.

1. Das Problem

Die genaue Herkunft des lit. Wortes *tautà* ‚Volk, Land‘ und seiner baltischen Verwandten (lett. *tàuta* ‚Volk‘, apr. *tauto* ‚Land‘, jatvingisch [narewisch] *taud* ‚Volk‘) ist bis heute unbekannt. Ihr Zusammenhang mit dem idg. Wort **teutéh₂* ‚Volk‘ (z.B. osk. *touto* ‚Stadtgemeinde‘, venet. *teuta* ‚Volk‘, air. *túath* ‚Volk‘, got. *þiuda* ‚Volk‘, usw.) steht außer Zweifel, jedoch ist der Vokalismus der baltischen Formen, die **-ou-* fortsetzen, ist ungeklärt. Der Wandel **eu > *ou* ist in den baltischen Sprachen phonologisch nicht regelmäßig und morphologisch lässt sich hier eine *o*-stufige Form nicht begründen (s. bes. Petit 2000 und ALEW s.v. *tautà* [Wodtko]). Eine ernsthafte Alternative wurde nur von Jens Elmegård Rasmussen 1999: 562–563 (urspr. 1992) in Bezug auf den Vokalismus vorgeschlagen, dem zufolge wir mit einem keltischen Lehnwort in den baltischen Sprachen zu tun haben (ohne weitere Details). Anhand des Vokalismus überlegte schon Beekes (1998: 462), ob es sich um ein Lehnwort aus einer Sprache mit dem Wandel **eu > *ou* handeln könnte, aber die „nearest such form“ fand er im thrakischen Namen Tautomedes (!), und fügte hinzu, das Thrakische scheine **eu* zu bewahren, aber man könne mit einem thrakischen *eu / au* „interchange“ rechnen. Abgesehen davon, dass Tautomedes der dux von Dacia ripensis im Jahre 364 war (Detschew 1957: 495) und daher die sprachliche Herkunft seines Namens alles andere als eindeutig ist, kann diese thrakische Herleitung wegen der begrenzten Kenntnisse zur thrakischen historischen Phonologie (einschließlich des nebulösen Begriffs „interchange“) offenbar nicht aufrechterhalten werden.¹

Das bescheidene Ziel dieses Aufsatzes ist es, auf ein Wort aufmerksam zu machen, das zwar bisher in der Diskussion nicht berücksichtigt wurde, jedoch eine genauere Formulierung der Fragestellung ermöglicht.

1. Den Wandel **eu > *ou* mit der von Beekes 1998: 465 vorgeschlagenen Substratherkunft des **teutéh₂* zu erklären, ist nicht ratsam, weil die Substratherkunft aus seinen (nur teilweise stichhaltigen) Argumenten nicht zwingend folgt (das Wort lasse sich intern nicht herleiten; es sei nur in einer begrenzten Region belegt, aus der viele Substratwörter bekannt sind; es gebe kein uridg. Wort für diesen Konzept; die Wörter für diesen Konzept seien oft Lehnwörter) und wie er selbst einräumte, „we have no hard, formal evidence for non-IE origin“ (ebd.).

2. Das etymologische Problem des ung. *tót*

Dieses Wort ist das ungarische Wort *tót*. Es überrascht natürlich nicht, dass dieses Wort in der *tautà*-Diskussion bisher unbeachtet blieb: wer würde, einerseits, die ungarische Sprache bei baltischen etymologischen Problemen in Betracht ziehen? Andererseits sind die ungarischen etymologischen Forschungen aus dieser Sicht nicht besonders hilfreich, wie wir bald sehen werden.

Das Wort *tót* wird heute mit pejorativer bzw. komischer Konnotation als Bezeichnung der Slowaken verwendet. Doch diese Konnotationen sind noch nicht lange gebräuchlich, denn noch im 19. Jh. war die Bedeutung neutral ‚Slowake‘. Auch diese Bedeutung, die erst im 18. Jh. (1773) gesichert belegt ist, hatte sich sekundär bzw. sogar tertiär ausgebildet: früher bezog sich das Wort nicht nur auf Slowaken, sondern auch auf Slawonier und Slowenen, und noch früher, seit den frühesten Belegen aus dem 12. Jh. (1121), bedeutete es einfach ‚Slawe, der im Königreich Ungarn lebt‘ (zur Beleglage und der Bedeutungsentwicklung s. EWUng s.v., vgl. auch Décsy 1971). Interessiert man sich für die Etymologie dieses Wortes, findet man die folgenden Feststellungen im Standardwörterbuch der ungarischen Etymologie (EWUng s.v.):²

- a) Das Wort *tót* „hängt wohl mit den folgenden W[örtern] zusammen: dt (ahd) *thiot* ‚Volk‘; got *þiuda* ‚ds‘; lat *Teutoni* Koll ‚germanisches Volk‘; (mlat) *Theotisci* Pl ‚Germane‘; ital (v[er]a[l]tet) *todésco* ‚deutsch‘; apreuß *tauto* ‚Land‘; lit (alit) *tautà* ‚Volk‘; lett *tautà* [sic] ‚ds“.
- b) Die Sprache der Entlehnung ist allerdings unbestimmt: „mangels befriedigender hist[orischer] und spr[achlicher] Kriterien ist es schwierig festzustellen, aus welcher Spr[ache] und wann es ins Ung[arische] gelangt ist“.
- c) „doch könnte die Entl[ehnung] ev[en]t[uel]l aus dem Ahd viell[eicht] noch vor der Landnahme stattgefunden haben“.

Diese Feststellungen sind nichts anderes, als die alte und traditionelle Auffassung (einschließlich einer germanischen Herleitung) der ungarischen Forschung (s. den Überblick in Melich 1925: 417–422, 1929:

2. Aus Gründen der Leserfreundlichkeit wird hier die stark abgekürzte Sprache des EWUng zum besseren Verständnis mit Ergänzungen zitiert.

323–324, Kniezsa 1942: 19–20 [aber mit unbekannter Quellsprache] bzw. TESz 3: s.v.) mit der Ausnahme der althochdeutschen Hypothese. Die gleiche Position wird auch im neuen (populärwissenschaftlichen) ungarischen etymologischen Wörterbuch eingenommen (Zaicz 2006 s.v. [Sipőcz]). Eine kritische Auseinandersetzung mit dieser These findet man nur in den Arbeiten von Zoltán András,³ auf die ich noch zurückkomme.⁴ Dagegen lässt das neueste etymologische Wörterbuch des Ungarischen (ÚESz s.v.) Zoltáns begründete Kritik (vgl. unten) vollständig außer Acht und gibt die Auffassung des EWUng wieder (einschließlich des Schreibfehlers im lettischen Wortes).

Der Zusammenhang mit der angegebenen idg. Wortsippe ist zweifellos korrekt (und wurde schon in der vorwissenschaftlichen Periode, im Buch „Origines Hungaricae“ von Otrokocsi Fóris Ferenc aus 1693 erkannt, Décsy 1971: 394), aber die vorgeschlagene Etymologie des EWUng ist äußerst problematisch: Ein althochdeutsches Lehnwort vor der Landnahme, d.h., als die Ungarn sich noch im Steppegebiet östlich des Karpatenbeckens befanden, kann man aus offensibaren geographischen Gründen sicher ausschließen. Ein späteres ahd. Lehnwort, d.h. kurz vor der Landnahme oder jederzeit danach, wäre theoretisch möglich, aber ein soziolinguistischer Umstand spricht dagegen und ein phonologisches Problem schließt es aus:

3. Die Namen der ungarischen Autoren werden gemäß der ungarischen Wortstellung zitiert.

4. Die unten noch zu erörternden alternativen Herleitungen wurden in EWUng nicht berücksichtigt. Zu obsolet gewordenen Hypothesen (türkisch, onomatopoeisch) s. Melich 1925: 419, 1929: 323. Dazu gehören

- 1) Melichs (1925: 420–421, 1929: 326–328) eigene Thesen, für die überhaupt keine Beweise zur Verfügung stehen (das Wort sei thrakisch, es habe später die slawisierten Thraken bezeichnet, dann Slawen und sei letztendlich durch das Bulgartürkische in Ungarische entlehnt worden oder aber das Wort sei illyrischer / keltischer Herkunft, da die Sprecher dieser Sprachen in Oberungarn die Landnahme miterlebt hätten, eventuell assimiliert durch die Slawen; ihm folgt Décsy 1971: 394);
- 2) H. Kunstmanns (1996: 32) These, dem zufolge *tót* ‚Slawe‘ aus lat. *tōtus* ‚ganz‘ (!) stammen würde;
- 3) die unspezifische These einer iranischen Herkunft aus der **teu̯téh₂*-Sippe (Delamarre 2018: 295, ohne Quellform, Quellsprache und Literatur; die einzig zeitlich passende mitteliranische Entlehnung aus einer Sprache der Steppe kann aus phonologischen Gründen [Beibehalten des Diphthongs *und* des intervokalischen *-t-*] ausgeschlossen werden).

Es ist zwar nicht unmöglich, dass die eindringenden Ungarn eine althochdeutsche Bezeichnung für die im Karpatenbecken lebenden Slawen übernahmen, eine solche Annahme ist allerdings nicht besonders motiviert. Darüber hinaus bedeutet das ahd. Wort ‚Volk‘ und nicht ‚Slawe‘, weshalb dieser Bedeutungswandel eine althochdeutschsprachige Elite und/oder Administration mit slawischsprachiger Bevölkerung voraussetzt, zu der man auf die karolingischen Grafschaften im ehemaligen Pannonien hinweisen könnte (s. im Allgemeinen Szóke 2021). Die Übernahme einer althochdeutschen Bezeichnung wird allerdings dadurch unwahrscheinlich, dass die ungarische Bezeichnung der Deutschen (*német* ← **němьcь*) gerade aus einer slawischen Varietät stammt, d.h., dass die Kontakte mit der slawischen Bevölkerung früher als die Kontakte mit den Sprechern des Althochdeutschen zu sein scheinen.

Entscheidend ist aber der lautliche Umstand: der anlautende Konsonant wäre noch kein Problem (vgl. die Fälle wie z.B. *tucat* ‚Dutzend‘ und *tönköly* ‚Dinkel‘), aber wie schon in EWUng angemerkt, geht ung. *ó* auf einen Diphthong zurück – das bedeutet allerdings entweder *ou* oder *au*. Die altungarische Form von *tót* musste daher als **tout(V)* oder **taut(V)* lauten, erstere ist tatsächlich so belegt (frühestens 1121: *Tout* [ON]⁵), die Orthographie erlaubt jedoch beide Formen des Vokalismus. Dies lässt sich mit dem ahd. Wort nicht vereinbaren, darüber hinaus sind *-io-* / *-iu-* (wie in *piot* und *piutisc*) im (Alt)Ungarischen keine Diphthonge (sondern zwei, nacheinander folgende Vokale mit Silbengrenze zwischen ihnen) und wurden nicht monophthongiert sondern beibehalten (s. z.B. *dió* ‚Walnuß‘ oder *fiú* ‚Sohn‘, für die Beleglage seit dem Altungarischen s. EWUng s.vv.). Dementsprechend kann *tót* kein ahd. Lehnwort sein (eine germanische Entlehnung wurde deshalb schon von Melich 1929: 326 abgelehnt, dessen Aufsatz in EWUng zwar zitiert wurde, aber offenbar nur als bibliographisches Füllmaterial). Der Herausgeber des EWUng war Benkő Loránd, aber als Autor war er interessanterweise einer völlig anderen Meinung. So behauptete er, dass trotz der klaren gemeinsamen Herkunft mit dem

5. Namen von Ethnien oder Stämmen (auch ohne Weiterbildung) kommen regelmäßig als Ortsnamen im frühmittelalterlichen Ungarn vor, s. z.B. *Besenyő* (Petschenegen), *Lengyel* (Polen), *Nándor* (Donaubulgaren), *Orosz* (Russen), usw. (zur Typologie der frühmittelalterlichen ungarischen Ortsnamen s. Kiss 1997, bes. 179–180, für die Beleglage s. Rác 2011 s.vv.).

Wort „deutsch“ die Entlehnung des *tót* ins Ungarische völlig unklar sei und dass es keine Ansatzpunkte für eine germanische oder eine slawische Etymologie gebe. Stattdessen vermutete er, dass theoretisch am ehesten irgendeine ost- oder südosteuropäische Sprache als Quelle in Frage käme (Benkő 1998: 67). Schließlich machte er die wichtige Beobachtung, dass die Entlehnung spätestens während der Landnahme oder unmittelbar davor (d.h. während der Aufklärung des Karpatenbeckens und der fränkischen Feldzüge) erfolgt sein musste.

Als Alternativen wurden zwei Hypothesen vorgeschlagen: Eine Gruppe von Forschern berücksichtigte die schon von Melich erkannten sprachwissenschaftlichen Tatsachen nicht und rechnete weiterhin mit einem germanischen Lehnwort, diesmal jedoch aus dem Gepidischen, von dem sich die Bezeichnung „*thuat*“ (das auch die Bezeichnung anderer germanischer Stämme sei) durch die Slawisierung der Gepiden auf die Karpatenslawen ausgebreitet habe (Györffy 1957: 463 [hier als „*thiuda*“ und noch mit unbekannter Quellform und Quellsprache], 1990: 11 [„*csaknem bizonyos*“, d.h. ‚fast gesichert‘ [sic]], 2000: 27; ihm folgt [ohne Angabe] Makkay 1994: 76–78, 2004: 37⁶; nicht in EWUng). Die Slawisierung der Gepiden sei durch die Entlehnung von „*thuat*“ ins Ungarische bewiesen (Györffy 2000: 27). Abgesehen vom Zirkelschluss und den völlig aus der Luft gegriffenen gepidischen Formen, löst eine andere germanische Form das lautliche Problem nicht und muss dementsprechend abgelehnt werden.

Das lautliche Problem und die Unmöglichkeit eines ahd. Lehnwortes vor der Landnahme fielen auch dem einzigen Kritiker dieser These auf, dem Slawisten Zoltán András, einem Experten der frühen slawischen Lehnwörter des Ungarischen, der dementsprechend und zu Recht die althochdeutsche These ablehnte (Zoltán 2007: 220). Stattdessen schlug er vor, das ungarische Wort aus den baltischen Formen herzuleiten. Die Übertragung des baltischen Wortes auf die Slawen begründete er mit der angeblich sehr späten Trennung des Baltischen und des Slawischen (ihm zufolge 5.–6. Jh. n. Chr.) und mit ihrer entsprechenden sprachlichen, geographischen und ethnographischen Nähe (ebd. 220). Er hat diese Auffassung bis heute beibehalten (Zoltán 2009, 2020) und sogar als „evidently“ bezeichnet (Zoltán 2020) und

6. Darüber hinaus nahm er dieses Wort in seine Liste der slawischen Lehnwörter des Ungarischen auf (2004: 78), allerdings als Wort unbekannter Herkunft.

im neuesten (populärwissenschaftlichen) Handbuch zur Landnahme weiterverbreitet (Zoltán 2016: 163). Diese Hypothese wurde schon von Vékony (1997: 405), allerdings ohne Beweisführung aufgestellt.

Abgesehen von der abwegigen Datierung (vgl. noch unten), ist eine Herleitung von ung. *tót* aus dem Baltischen nicht möglich, weil die Ungarn während ihrer Wanderung im osteuropäischen Steppengebiet nie in der Nachbarschaft von baltischsprachigen Stämmen lokalisiert waren. Selbst im 9. Jh., als sie den baltischen Stämmen am nächsten waren, waren sie durch slawischsprachige Stämme, die sich von den Balten bereits eindeutig sprachlich unterschieden, getrennt (für eine Karte der ungarischen Wanderung im 9. Jh. nach den neuesten archäologischen Erkenntnissen [mit Angabe der Nachbarvölker] s. Sudár 2015: 193).

Die genaue Herkunft von ung. *tót* ist daher bis auf seine formalen Ähnlichkeiten mit den **teutéh₂*-Wörtern unbekannt.

Allerdings gibt es eine Lösung, die aus historischer, geographischer und soziolinguistischer Perspektive überzeugend ist: demnach könnten die Ungarn im Zuge der Eroberung des Karpatenbeckens die Eigenbezeichnung der dort ansässigen slawischsprachigen Bevölkerung übernommen haben. Im Grunde gibt es kaum andere Möglichkeiten,⁷ da außer den Slawen nur awarischsprachige Splittergruppen die ungarische Landnahme miterlebt haben, falls diese ihre Sprache noch nicht aufgaben (was wir freilich nicht wissen). Zwar wäre die Übernahme einer awarischen Bezeichnung für die Slawen aus historischen Gründen (unabhängig von der heftig diskutierten genauen soziolinguistischen Stellung des Slawischen im Awarenreich) perfekt passend. Die awarische Sprache kennen wir allerdings nicht (ausgenommen von einigen kontrovers gedeuteten Wörtern, Namen und äußerst problematischen Inschriften) und daher wird die Frage, ob es awarische Lehnwörter im Ungarischen gibt, bis heute heftig diskutiert (s. zuletzt Szelp 2010 mit Lit.). *Tót* ‚Slawe‘ als awarisches Lehnwort zu bestimmen wäre also klassisches *obscurum per obscurius*. Aus

7. So kommt etwa ein Erbwort, abgesehen vom Mangel an vergleichbaren Wörtern in den uralischen Sprachen, aus lautlichen Gründen nicht in Frage (altung. *-Vt(V)*- kann nur aus uralisch **-VttV-* stammen und altung. *-auC-* / *-ouC-* setzt eine Entwicklung $< *{-opC-} / *{-apC-} / *{-okC-} / *{-akC-}$ voraus [Róna-Tas & Berta 2011: 1036–1039, eine Konsonantengruppe **-ptt-* / **-ktt-* war im Uralischen allerdings nicht erlaubt [Aikio 2022: 9]).

diesen Gründen wäre ein slawisches Lehnwort viel wahrscheinlicher. Dies würde auch zu einer Herleitung aus **teutéh₂* passen, weil sie nur den semantischen Wandel von **teutéh₂* zu einer Eigenbezeichnung voraussetzt, der natürlich sehr gut belegt ist. Sollte diese Etymologie zutreffen, wäre es auch aus indogermanistischer Sicht besonders interessant, da die Fortsetzungen von **teutéh₂* in den slawischen Sprachen bisher nicht nachgewiesen werden konnten.⁸ Aus formaler Sicht sind allerdings im Folgenden noch einige offene Fragen zu erörtern.

3. *Tót* als slawisches Lehnwort: formale Aspekte

Wie oben erwähnt, erlaubt das ungarische Wort *tót* nur **tout(V)* oder **taut(V)* als altungarische Formen. Dies steht völlig in Einklang damit, dass es wegen der ausgebliebenen Palatalisierung des anlautenden Konsonanten keine unmittelbare slawische Fortsetzung von **teutéh₂* darstellen kann. Sollten wir aber diese Etymologie beibehalten wollen, die aus semantischer Sicht sehr treffend ist, müssten wir den Auslaut und den Vokalismus erklären.

Das aus etymologischen Gründen erwartete auslautende slawische *-a* ist nämlich im Ungarischen in der Regel nicht geschwunden. Die wenigen Ausnahmen ohne *-a* (z.B. *beszéd* ‚Rede‘, *kolbász* ‚Wurst‘, *lapát* ‚Schaufel‘) wurden überzeugend dadurch erklärt (EWUng s.vv.), dass sie im Altungarischen als regelmäßige 3. Sg. Possessivformen interpretiert und neu segmentiert wurden (z.B. **kolbasa* → ung. **kolbásza* >> *kolbász-a* ‚sein/ihr Wurst‘ >> *kolbász*).⁹ Dies kommt hier aus semantischen Gründen nicht in Frage. Die ungarische Form setzt also einen anderen auslautenden Vokal als **-a* voraus.

Es gibt mehrere Möglichkeiten, diesen Umstand zu erklären. Es sind nämlich Fälle bekannt, in denen ein *-eh₂*-Stamm einer anderen slawischen Stammform entspricht: Lat. *faba* und apr. *babo* ‚Bohne‘

8. Urslaw. **tjudb* ‚fremd, ausländisch‘ wird normalerweise als germanisches Lehnwort betrachtet, weil es aus **teutéh₂* lautgesetzlich nicht erklärt werden kann. Es gibt allerdings Versuche, dieses Problem mit einer Dissimilation **-t- > *-d-* zu überbrücken, was *ad hoc* und dementsprechend weniger überzeugend ist. S. die rezente Diskussion in Pronk-Tiethoff 2013: 202–204

9. Im Falle von *beszéd* selbstverständlich durch **beszède*, regelmäßig aus **besěda* durch Vokalharmonie.

entspricht **bobъ* im Slawischen (vgl. z.B. EDLI 197). Dieses Wort wurde auch ins Ungarische entlehnt, und zwar als *bab* (Zoltán 2020). Damit bildet dieser Fall eine perfekte formale Entsprechung zum Fall *tót*. Man könnte dagegen einwenden, dass die Wortgruppe von *faba* zu Substratwörtern und ggf. unabhängigen Entlehnungen aus dieser Substratsprache gehört (EDLI 197), wohingegen dies bei **teu̯téh₂* keineswegs der Fall ist (vgl. oben), und dass **teu̯téh₂* ohnehin keine Stammvariation zeigt. Letzteres ist aber nur bedingt korrekt: im Althochdeutschen sind nämlich offenbar sekundäre (mask. und fem.) *i*-Stämme belegt (AWB s.v. *thiot* [Karg-Gasterstädt]). Ein *i*-Stamm entweder schon im Urslawischen oder später in der slawischen Quellsprache des ungarischen Wortes wäre somit durchaus möglich und würde eine lautlich regelmäßige Quelle (*-*b*) zum ungarischen Wort darstellen (auslautende Jers sind regelmäßig geschwunden, Zoltán 2020). Welche Lösung auch immer die korrekte ist, der Auslaut von *tót* kann regelmäßig mit einer etymologischen Erklärung aus **teu̯téh₂* in Einklang gebracht werden.¹⁰

Komplizierter ist der Fall des Vokalismus. Ein slawisches Wort mit Diphthong ist zur Zeit der ungarischen Landnahme (Ende des 9. Jh.) nicht zu erwarten. Im Allgemeinen kann man seit der Monophthongierung der slawischen *u*-Diphthonge im 5.–6. Jh. nicht mehr mit einem Diphthong rechnen (zur Datierung s. Collins 2018: 1457–58). Aus lautlicher Sicht handelt es sich um eine Kette **au* > **ō* > **ū* > *u*. Wie lässt sich dies mit der Vorgeschichte von *tót* < (*)*tout* vereinbaren? Lange Vokale sind im Ungarischen sekundär, sie kamen (überwiegend) entweder durch Monophthongierung (wie *tót* < (*)*tout*), Vokalkontraktion oder durch Ersatzdehnung in der altungarischen Periode, aber nicht vor dem 12. Jh. zustande. Sollte daher das entlehnte Wort einen langen Vokal gehabt haben, muss eine Lautsubstitution stattgefunden haben. Der Wandel **ū* > *u* scheint im West- und Südslawischen bei der Mitte des 9. Jh. abgeschlossen zu sein (dagegen erst [spätestens] um 940 im Ostslawischen, vgl. Collins 2018: 1477–78).

10. Die geographische Nähe des ahd. *i*-Stamms und des hier vorgeschlagenen slawischen *i*-Stamms ist merkwürdig. Handelt es sich um reinen Zufall oder aber um eine gemeinsame Neuerung oder sogar um einen slawischen Substrateinfluss im Althochdeutschen?

Dementsprechend erscheint das slawische $(*)u$ ($< *ū$) als [u] im Ungarischen (Zoltán 2020).¹¹ Somit gibt es mehrere Möglichkeiten:

1. Das slawische Wort ist eine so frühe Entlehnung aus einer slawischen Varietät im Karpatenbecken, dass der Vokal noch lang war. Die Ungarn waren zumindest seit 862 im Karpatenbecken aktiv und womöglich bedeutete es auch eine zunehmende Besiedlung der Region östlich der Donau (s. die kritische Diskussion in Szóke 2021: 275–282 mit Lit.; bezüglich *tót* s. schon die einschlägigen chronologischen Überlegungen von Benkő oben). Dies ist zeitlich so nah an der berechneten Kürzung (die ohnehin nicht plötzlich und zudem regional zu unterschiedlichen Zeiten auftrat, vgl. oben), dass man diese Möglichkeit ernsthaft in Betracht ziehen muss.
2. Das slawische Wort (noch mit langem Vokal) geriet nach der Landnahme durch das Awarische ins Ungarische, wobei das Awarische den langen Vokal entweder bewahrte (der im Ungarischen durch einen Diphthong ersetzt wurde) oder mit einem Diphthong ersetzte. Obwohl diese Möglichkeit nicht auszuschließen ist und aus historischen Gründen durchaus möglich ist, kennen wir, wie gesagt, die awarische Sprache nicht und deshalb sind solche Erklärungen nicht falsifizierbar.
3. Die Ungarn entlehnten das Wort *tót* ‚Slawe‘ noch vor der Landnahme und adaptierten es nach der Landnahme an die lokale slawische Bevölkerung. Demnach gab es (Sprach)Kontakte mit dem Ostslawischen, die aus historischen und geographischen Gründen gesichert sind. Traditionell wird sogar mit einer ostslawischen Lehnwortschicht gerechnet, die noch vor der Landnahme übernommen wurde, auch wenn sie oft kontrovers diskutiert wird (s. zuletzt die kritischen Analysen von Zoltán 2017, 2020).¹² Zwar wäre diese Lösung aus chronologischen Gründen

11. Ein(e) anonyme(r) Gutachter(in) wies freundlicherweise auf Хелимский 2000 hin, dem zufolge (S. 422) slaw. $*ū$ im Ungarischen durch $ū$ substituiert wurde. Diese Behauptung wurde allerdings durch kein Beispiel untermauert.

12. Trotz Zoltán soll *lengyel < lengyen* ‚Pole‘ ← Stammesname $*Lędjan(e)$ (vgl. Λενζανῆνοι zwischen Kyiv und den Karpathen nach Konstantin Porphyrogenetos, *De administrando imperio*, 9/10, 37/44 [vgl. Jenkins 1962: 34–35], daher praktisch benachbart mit den Ungarn vor der Landnahme), ein ostslawisches Lehnwort noch vor der Landnahme sein (mit EWUng s.v.), da Zoltáns Alternative (eine Entlehnung

einfacher als die Lösung Nr. 1., aus semantischen Gründen (*tót* bedeutete ja die Slawen im Karpatenbecken) ist die Lösung Nr. 1. jedoch vorzuziehen.

Mit anderen Worten, ein slaw. **tōti* (ggf. **tōtu*) oder (wahrscheinlicher) **tūti* (ggf. **tūtu*) aus slaw. **touti-* (oder **toutu-*) wurde während der Landnahme (ggf. zuvor) ins Ungarische entlehnt, wobei **ō* oder (wahrscheinlicher) **ū* im Ungarischen durch [ou] ersetzt wurde, was im Falle von Sprachen ohne lange Vokale eine universell bekannte Erscheinung ist.¹³

Als Zwischenfazit kann man feststellen, dass das ung. Wort *tót* ‚Slawe‘ regelmäßig als slawisches Lehnwort erklärt werden kann, und zwar als die Fortsetzung von idg. **teutah₂*. Es stellt also den fehlenden slawischen Beleg in dieser Wortsippe dar.

4. Zur Etymologie von lit. *tautà*

Sollte diese Erklärung zutreffen, hat sie äußerst interessante Folgen für die Etymologie der baltischen Wörter. Das hier rekonstruierte slawische Wort zeigt nämlich genau die gleiche Besonderheit im Vokalismus wie die baltischen Wörter. Mit anderen Worten ist das Problem von **toutah₂* kein baltisches, sondern ein baltoslawisches Problem. Da, wie gesagt, **toutah₂* weder phonologisch noch morphologisch aus der idg. Form erklärt werden kann, halte ich nur eine Entlehnung für wahrscheinlich. Dementsprechend müsste es sich um eine Entlehnung ins Baltoslawische handeln und aus lautlichen Gründen kommen nur das Keltische (bzw. die keltischen Sprachen) und das Italische (bzw. die italischen Sprachen) als Quellsprachen in Frage, weil der Wandel **eu > *ou* nur diese Sprachzweigen kennzeichnet. Bekannte

aus dem Altserbischen nach der Landnahme) aus historisch-geographischen Gründen kaum wahrscheinlich ist.

13. Für beide Probleme (Auslaut und Vokalismus) gibt es noch eine theoretische Möglichkeit: immer wieder wird angenommen, dass die Ungarn auch auf eine mittlerweile ausgestorbene slawische Varietät (die sog. Pannonian Slavic) getroffen seien, die nur in Form von Lehnwörtern im Ungarischen belegt ist (z.B. Zoltán 2020 mit Lit.) und der man diese Abweichungen zuschreiben könnte. Man kann allerdings keine Abweichungen mit einer nicht bekannten Sprache erklären, deren Eigenschaften hinsichtlich dieser Abweichungen ebenfalls nicht bekannt sind.

historische und geographische Umstände grenzen die Auswahl auf das Keltische bzw. die keltischen Sprachen ein (vgl. aber unten; für ein mögliches keltisches Lehnwort im Baltoslawischen s. Sakhno 2018: 1578).

Die Frage ist also, ob eine keltische Entlehnung im Baltoslawischen historisch fassbar ist (d.h., dass es sich mit einer keltischsprachigen Bevölkerung verbinden lässt) oder ob die Entlehnung noch vorgeschichtlich stattfand. Zur Beantwortung dieser Frage sollte man aber die baltoslawische Sprachstufe datieren können.

Eine späte Datierung (sofern möglich) würde einen historisch fassbaren Kontakt ermöglichen. Damit käme die am nordöstlichsten belegte keltischsprachige Gruppe in Frage: die Lugier zwischen der Oder und der Unteren Weichsel (genau an der westlichen Grenze der baltischen Hydronymie, s. Junttila 2012: 261–262 mit Karte und Lit.), mit einer teils germanisch- (Harier, Helisii, Buri) und teils keltischsprachigen (Nahanarvali, Victovali; vgl. Neumann & Castritius 2001) Bevölkerung. Sie sind schriftlich erst seit Strabon belegt, archäologisch gesehen rechnet man allerdings schon in der La Tène-Zeit mit Kelten im Siedlungsgebiet der Lugier, daher kann man die Ankunft der keltischsprachigen Bevölkerungsteile spätestens etwa Mitte des 1. Jt. v. Chr. ansetzen.

Die alten baltischen (sog. nordbaltischen) Lehnwörter im Urfinnischen und Ursaamischen (unabhängig davon, ob sie Erbwörter aus dem Urfinnosaamischen oder ursaamische Lehnwörter aus späteren Stufen des Finnischen sind), die mit den urgermanischen Lehnwörtern zeitgleich sind (vgl. z. B. Aikio 2012: 71–75, Junttila 2012: 265, Kallio 2009: 34–36, alle mit Lit.), weisen allerdings darauf hin, dass die baltoslawische Sprachstufe viel früher zu datieren wäre (was auch mit der Anwesenheit von urbaltoslawischen Lehnwörtern im Urfinnosaamischen [z. B. Kallio 2008, 2009: 32, 40–41 mit Lit.] im Gleichklang steht) und dementsprechend sollten wir die Entlehnung eher in eine nicht näher bestimmbare prähistorische Periode datieren. Dies wirft allerdings die Frage nach dem möglichen Ort des Sprachkontakts auf. Darüber hinaus erlaubt eine prähistorische Datierung auch weitere Spekulationen, da dann eine uritalische Entlehnung nicht mehr auszuschließen wäre: wir wissen freilich nicht, wo sich die uritalische Urheimat befand. Möchte man dem Vorschlag („nur eine

Denkmöglichkeit“) von Helmut Rix (2003: 171) mit einer Urheimat im Karpatenbecken bzw. im Westen Pannoniens folgen, wären uritalisch-urbaltoslawische Sprachkontakte nicht mehr völlig ausgeschlossen (ein uritalokeltischer Wandel **eu* > **ou* wird zumeist abgelehnt, vgl. zuletzt Weiss 2020: 112).

Daher lohnt es sich, eine theoretisch mögliche Alternative in Betracht zu ziehen, der zufolge dieses Wort nicht auf das Urbaltoslawische zurückgeht, sondern nach der entweder die baltische und die slawische Form jeweils eine voneinander unabhängige Entlehnung darstellen, oder aber das Wort voneinander entlehnten (Quelle → Baltisch → Slawisch oder Quelle → Slawisch → Baltisch, die zweite Möglichkeit ist wegen des sekundären slawischen Auslauts nicht wahrscheinlich). Eine keltische Entlehnung ist für beide Sprachen möglich: im Falle des Baltischen wären dann die Lugier dennoch als Quelle plausibel (für mögliche keltische Lehnwörter im Baltischen s. Hill 2013: 176–177, Sakhno 2018: 1578) und im Falle des Slawischen könnte man mit in Richtung Osten wandernden Kelten (bis zum Asowschen Meer und Dnister-Becken [bes. Carrodonum bei Kamjanez-Podilskij], s. Falileyev 2014: 120–132 und Prósper 2020 mit Lit. und Diskussion) rechnen. Da man sonst noch keine allgemein akzeptierten Spuren von keltisch-slawischen Sprachkontakten nachweisen konnte (s. zuletzt die kritische Diskussion in Prósper 2020 mit Lit.), scheint die keltische Entlehnung im Baltischen, die aus dem Baltischen auch ins Slawische gelangen konnte, eine Alternative zu sein.

Eine Entscheidung zwischen einer prähistorischen Entlehnung aus dem Keltischen ins Baltoslawische und einer historischen Entlehnung aus dem Keltischen ins Baltische und aus dem Baltischen ins Slawische kann momentan kaum gefällt werden, auch wenn aus geographischen Gründen die zweite Lösung wahrscheinlicher ist.

Die zentrale Beobachtung dieser Untersuchung besteht allerdings darin, dass das ungarische Wort *tót* ‚Slawe‘ ein slawisches Lehnwort ist, das die fehlende slawische Form von idg. *teṛtah₂* darstellt und zwar mit der gleichen Besonderheit wie die baltischen Formen. Abgesehen von den Gründen dieser Besonderheit, müssen dabei nicht nur die baltischen sondern auch die rekonstruierbare slawische Form in Betracht gezogen werden.

Danksagung

Für eine kritische Diskussion nach meinem Vortrag, der diesem Aufsatz zugrunde liegt, bedanke ich mich bei *Anthony Jakob* und insbesondere *Eugen Hill*, die aber keineswegs für die hier vorgetragenen Thesen verantwortlich sind. Für die Korrektur des Deutsch dieses Aufsatzes bin ich *Anja Busse* zum Dank verpflichtet.

Abkürzungen

ahd. = althochdeutsch
air. = altirisch
altung. = altungarisch
apr. = altpreußisch
got. = gotisch
idg. = indogermanisch
lat. = lateinisch

lett. = lettisch
lit. = litauisch
osk. = oskisch
slaw. = slawisch
ung. = ungarisch
urslaw. = urslawisch
ven. = venetisch

Literatur

- Aikio, Ante [Luobbal Sámmol Sámmol Ánte]. 2012. An essay on Saami ethnolinguistic prehistory. In Grünthal, Riho & Kallio Petri (Hgg.), *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe* (Mémoires de la Société Fenno-Ougrienne 266), 63–117. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft. <https://www.sgr.fi/sust/sust266/sust266_aikio.pdf>
- Aikio, Ante [Luobbal Sámmol Sámmol Ánte]. 2022. Proto-Uralic. In Bakró-Nagy, Marianne & Laakso, Johanna & Skribnik, Elena (Hgg.), *The Oxford Guide to the Uralic Languages*, 3–27. Oxford University Press.
- ALEW = Hock, Wolfgang (Chefred.). 2021. *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch*. 2.0. <<https://alew.hu-berlin.de/dict>>
- AWB = Karg-Gasterstädt, Elisabeth (Chefred.). 1952–. *Althochdeutsches Wörterbuch: Auf Grund der von Elias von Steinmeyer hinterlassenen Sammlungen: im Auftrag der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig*. Berlin. <<https://awb.saw-leipzig.de>>
- Beekes, Robert Stephen Paul. 1998. The origin of Latin *aqua*, and of **teutā* ‚people‘. *Journal of Indo-European Studies* 26. 459–466.

- Benkő, Loránd. 1998. *Név és történelem: Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest.
- Collins, Daniel. 2018. The phonology of Slavic. In Klein, Jared & Joseph, Brian & Fritz, Matthias (Hgg.), *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics* (HSK 41), 1414–1538. Berlin – Boston: De Gruyter Mouton.
- Delamarre, Xavier. 2018. *Dictionnaire de la langue gauloise: Une approche linguistique du vieux celtique continental*. 3e édition. Arles: Errance.
- Décsy, Gyula. 1971. “Tót” szavunk jelentéstörténetéhez. *Új Látóhatár* 14. 393–400. <http://ujlatohatar.com/?page_id=456>
- Detschew, Dimitër. 1957. *Die thrakischen Sprachreste*. (ÖAW Phil. -hist. Kl. Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung 14). Wien.
- EDLI = de Vaan, Michiel. 2008. *Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages*. (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 7). Leiden – Boston: Brill.
- EWUng = Benkő, Loránd (Hg.). 1993–95. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* I–II. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Falileyev, Alexander. 2014. *In Search of the Eastern Celts: Studies in Geographical Names: Their Distribution and Morphology* (Archaeolingua Series Minor 34). Budapest: Archaeolingua Foundation.
- Györffy, György. 1957. [Rezension zu] Stein, H: Die Gebiden. *Századok* 91. 462–463. <<http://real-j.mtak.hu/id/eprint/13707>>
- Györffy, György. 1990. A magyar-szláv érintkezések kezdetei. *Századok* 124. 3–24. <<http://real-j.mtak.hu/id/eprint/13741>>
- Györffy, György. 2000. *István király és műve*. 3. bővített, javított kiadás. Budapest: Balassi.
- Hill, Eugen. 2013. Sprachkontakt und die Flexionsmorphologie bei der Ausbreitung des Indogermanischen. *Indogermanische Forschungen* 118. 169–192.
- Jenkins, Romilly James Heald (Hg.). 1962. *Constantine Porphyrogenitus: De Administrando Imperio: A Commentary*. London: Athlone.
- Junttila, Santeri. 2012. The prehistoric context of the oldest contacts between Baltic and Finnic languages. In Grünthal, Riho & Kallio Petri (Hgg.), *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe* (Mémoires de la Société Fenno-Ougrienne 266), 261–296. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft. <https://www.sgr.fi/sust/sust266/sust266_junttila.pdf>
- Kallio, Petri. 2008. On the “early Baltic” loanwords in common Finnic. In Lubotsky, Alexander & Schaeken, Jos & Wiedenhof, Jeroen (Hgg.), *Evidence and Counter-Evidence: Essays in Honour of Frederik Kortlandt I: Balto-Slavic and Indo-European Linguistics*, 265–277. Amsterdam – New York: Brill.

- Kallio, Petri. 2009. Stratigraphy of Indo-European Loanwords in Saami. In Äikäs, Tiina (Hg.), *Máttut – máddagat: The Roots of Saami Ethnicities. Societies and Spaces / Places*, 30–45. Oulu.
- Kiss, Lajos. 1997. Korai magyar helységnévtípusok. In Kovács, László & Veszprémy, László (Hgg.), *Honfoglalás és nyelvészet: A honfoglalásról sok szemmel* 3, 177–185. Budapest: Balassi.
- Kniezsa, István. 1942. A szlávok őstörténete. In Szekfű, Gyula (Hg.), *A magyarság és a szlávok*, 7–40. Budapest. <http://mtda.hu/books/szekfu_gyula_a_magyarsag_es_a_szlavok_Optimized.pdf>
- Kunstmann, Heinrich. 1996. *Die Slaven: Ihr Name, ihre Wanderung nach Europa und die Anfänge der russischen Geschichte in historisch-onomastischer Sicht*. Stuttgart: Steiner.
- Makkay, János. 1994. *A magyarság keletzése*. 2. átdolgozott és bővített kiadás (A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 48). Szolnok. <https://library.hungaricana.hu/en/view/MEGY_JNSZ_Kozl_48_keltez/?pg=0&layout=s>
- Makkay, János. 2004. *Korai szláv kölcsönzavaink keletzési kérdései és a honfoglalás*. Budapest: A szerző kiadása. <<https://www.academia.edu/39531419>>
- Melich, János. 1925. *A honfoglaláskori Magyarország* (A magyar nyelvtudomány kézikönyve I:6). Budapest: Magyar Tudományos Akadémia. <<https://real-eod.mtak.hu/9480/>>
- Melich, János. 1929. A tót népnévről. *Magyar Nyelv* 25. 321–328. <<https://real.mtak.hu/180807/>>
- Neumann, Günter & Castritius, Helmut. 2001. Lugier. In Beck, Heinrich & Geuenich, Dieter & Steuer, Heiko (Hgg.), *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* 19. Zweite Auflage, 30–35. Berlin – New York: De Gruyter.
- Petit, Daniel. 2000. Lituanien *taūsti*, *čiūtnas*, et le nom du «peuple» en indo-européen. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 95. 119–146.
- Pronk-Tiethoff, Saskia. 2013. *The Germanic loanwords in Proto-Slavic*. (Leiden Studies in Indo-European 20). Amsterdam – New York: Rodopi.
- Prósper, Blanca María. 2020. Celto-Slavic Linguistic Relationship: Inheritance and Contact. In Greenberg, Marc L. (Hg.), *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online*. <http://dx.doi.org/10.1163/2589-6229_ESLO_COM_036117>
- Rácz, Anita. 2011. *Adatok a népnévvvel alakult régi településnevek történetéhez*. Debreceni Egyetemi Kiadó. <<https://mek.oszk.hu/10100/10175>>
- Rasmussen, Jens Elmegård. 1999. *Selected Papers on Indo-European Linguistics: With a Section on Comparative Eskimo Linguistics* II. Copenhagen: Museum Tusulanum.

- Rix, Helmuth. 2003. Ausgliederung und Aufgliederung der italischen Sprachen. In Bammesberger, Alfred & Vennemann, Theo (Hgg.), *Languages in Prehistoric Europe*, 147–172. Heidelberg: Winter.
- Róna-Tas, András & Berta, Árpád. 2011. *West Old Turkic: Turkic Loanwords in Hungarian* I–II. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Sakhno, Serguei. 2018. The lexicon of Slavic. In Klein, Jared & Joseph, Brian & Fritz, Matthias (Hgg.), *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics* (HSK 41), 1571–1585. Berlin – Boston: De Gruyter Mouton.
- Sudár, Balázs. 2015. Összegzés. In Sudár, Balázs (Hg.), *Magyarok a honfoglalás korában* (Magyar őstörténet 2), 193–194. Budapest.
- Szelp, André Szabolcs. 2010. *Zur Frage eines „awarischen“ Stratums des ungarischen Wortschatzes*. Magisterarbeit: Universität Wien. <<https://theses.univie.ac.at/detail/7604#>>
- Szőke, Béla Miklós. 2021. *Die Karolingerzeit in Pannonien*. (Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 145). Mainz.
- TESz = Benkő, Loránd (Hg.). 1967–76. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* I–III. Budapest: Akadémiai Kiadó. <<https://real-eod.mtak.hu/16243/>>
- ÚESz = Gerstner, Károly (Hg.). 2022. *Új magyar etimológiai szótár*. Budapest. <<https://uesz.nyud.hu/index.html>>
- Vékony, Gábor. 1997. A magyar etnogenezis szakaszai. *Életünk* 35. 384–408.
- Weiss, Michael. 2020. *Outline of the Historical and Comparative Grammar of Latin*. Second Edition. Ann Arbor – New York: Beech Stave.
- Zaicz, Gábor (Hg.). 2006. *Etimológiai szótár: Magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest: Tinta. <<https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/handle/123456789/8879>>
- Zoltán, András. 2007. Szélfegyzetek az „Etimológiai szótár“-hoz. *Magyar Nyelv* 103. 208–223. <<https://www.c3.hu/~magyar nyelv/07-2/zoltana.pdf>>
- Zoltán, András. 2009. О старинном венгерском названии славян *tót*. In Temčinas, S. & Miškinienė, Galina & Čistiakova, Marina & Morozova, Nadiežda (Hgg.), *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir raštijos tradicijos* (Bibliotheca Archivi Lithuanici 7), 439–441. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Zoltán, András. 2016. Magyar-szláv nyelvi kapcsolatok. In Sudár, Balázs & Petkes, Zsolt (Hgg.), *Honfoglalás és meglepedés* (Magyar őstörténet 4), 163–166. Budapest.

- Zoltán, András. 2017. Régi keleti szláv jövevényszavaink kérdéséhez. In Lukács, István (Hg.), *Nexus linguarum: Köszöntő kötet a 80 éves Nyomárkay István akadémikus tiszteletére* (Opera Slavica Budapestinensia: Symposia Slavica), 377–384. Budapest: ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet. <<https://core.ac.uk/download/pdf/232265133.pdf>>
- Zoltán, András. 2020. Hungarian and Slavic Contact. In Greenberg, Marc L. (Hg.), *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online*. <http://dx.doi.org/10.1163/2589-6229_ESLO_COM_035986>
- Хелимский, Евгений. 1988. Венгерский язык как источник для праславян-ской реконструкции и реконструкции славянского языка Паннонии. In *Славянское языкознание: X Международный съезд славистов: Доклады советской делегации*, 347–368. Москва.

Kirjoittajat

List of contributors

- Ramón Boldt
Friedrich-Alexander-Universität
Erlangen-Nürnberg
<ramon.boldt@gmail.com>
- Juha Kuokkala
Helsingin yliopisto
<juha.kuokkala@helsinki.fi>
- Gudrun M. J. Samberger
Julius-Maximilian-Universität
Würzburg
<gmjsamberger@t-online.de>
- Anthony Jakob
University of Leiden
<am.jakob@outlook.com>
- Juho Pystynen
Helsingin yliopisto
<juho.pystynen@helsinki.fi>
- Patrick O'Rourke
Tarton yliopisto
<patrick.orourke@ut.ee>
- Niklas Metsäranta
Helsingin yliopisto
<niklas.metsaranta@helsinki.fi>
- Santeri Junttila
Greifswaldin yliopisto ja
Helsingin yliopisto
<santeri.junttila@helsinki.fi>
- Iris Metsmägi
Institute of the Estonian
Language
<iris.metsmagi@eki.ee>
- Zsolt Simon
Ungarisches Zentrum für
Sprachwissenschaft
<zsltsimon@gmail.com>